

1311/11

Պատվոգրի համար 1311/11
 Երևան, 1991 թ.

ՍԵՐԵ
 Համար

ქ 87485

3

ქართული
ენების
მეცნიერება

მნივნობარი 05

საქართველოს
ილია ჭავჭავაძის
სახელობის
მნივნობართა
ასოციაციის
ყოველწლიური
ორგანო

ბამოლის
1980 წლიდან

თბილისი
2005

+894.631

**ალმანახი „მნივნობარი“ მოგვითხრობს
ნიგნებსა და ნიგნის შექმნელებზე,
გიგლიოთეკებსა და გიგლიოფილებზე,
ძიებებზე ნიგნის სამყაროში, სხვადასხვა
ძვეყნისა და მხარის მნივნობრებზე.**

მთავარი რედაქტორი
ნოდარ ტაბიძე

სარედაქციო საბჭო:

ლალი ავალიანი
შოთა კოგიაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი)
ლადო მინაშვილი
გივი მიქაძე
ლია ნადარეიშვილი
ნიკოლოზ ხუციშვილი
მიხეილ ქავთარია
მიხეილ ქურდიანი (მთ. რედაქტორის მოადგილე)
პელო ღელაყვა
როსტომ ჩხეიძე
ზურაბ ჭუმბურიძე

მხატვარი
ანზორ თოდრია

K-249295⁵

გარეკანის პირველ გვერდზე: ალბანურ-ქართული პალიმფსესტი.

© საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნივნობართა ასოციაცია.
თბილისი, 2005.

რეჰაზ სირაძე

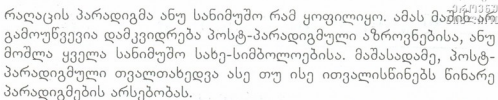
ღაპით გურამიშვილის სულიერი ცხოვრების გზა

„ახლა რა ექნა?! სად წავიდე?!
გზა შემექმნა დახლართული,
ქარი ქრის და, აფრავაშლით
ვარ ხომალდით ზღვას შერთული“.
„დავითიანი“

„მე ვარ გზაი, მე ვარ ჭეშმარიტებაი
და ცხორებაი“ (იოანე, 14, 6).

25620 „დავითიანში“ ჩანს ავტორის ყოფითი ცხოვრების გზაც და სული-
ერიც. აბსურდული იყო დავით გურამიშვილის ცხოვრების მთელი
გზა, რომელიც იწყებოდა ლამისყანაში, მისი შეპყრობით... შემდეგ
ტყვეობა დაღესტანში (სოფ. ოსოქოლოში — ხაროში)... მერეა გზა
ედილით (მდ. ვოლგით) მოსკოვისაკენ, შემდეგ სვლა რუსის ჯარის
საომარ გზებზე...

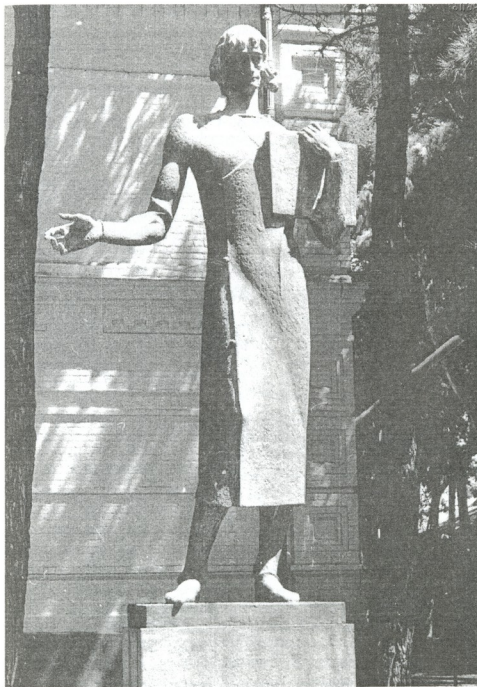
დასრულდა იგი უკრაინის ქ. მირგოროდთან. დასრულდა და აქვე
„გურამოვის“ გვარით აღესრულა გორისუბნელი (საგურამოელი) კა-
ხთთავადი, დავით გურამიშვილი. ეს გზა წაიშალა და შემორჩა მხო-
ლოდ „დავითიანში“, ვითარცა ოდენ მიმსგავსებული რამ, იმიტაცია,
პოეტური „გარდასახვა“, მაგრამ რეალობასთან შედარებით დამცრო-
ბილი, მისი „მულაჟი“ („სიმულაკრა“). შემდეგაც, გვიან, საგურამოსა
და, მეტადრე, მცხეთის გახსენებისას, დ. გურამიშვილს შეეძლო
შეეგრძნო გზათა თვით ეროვნული მნიშვნელობა: იქ, მტკვრისა და
არაგვის შესართავთან, იკვეთებოდა საქართველოს ორი მთავარი
ვექტორი, ორი მთავარი გზა: დასავლეთ-აღმოსავლეთისა (მტკვრის
ხეობაში) და სამხრეთ-ჩრდილოეთისა (არაგვის ხეობაში). და ეს ქმნიდა
საქართველოს გეოგრაფიის ჯვარსახოვნებას. მაგრამ გზებმა ისტო-
რიული აზრი დაკარგა. და ეს იყო თავისებური პოსტიტორიზმი,
ისტორიის „აზრიდან დაცლა“. წაიშალა ისიც, რომ ესა თუ ის გზა

„დავითიანში“ ორი გზაა: სულიერი და ყოფითი. სულიერი გზა დ. გურამიშვილისათვის დავით ფსალმუნთმგალობელთან თანაზიარობაა. ცხადია, ესაა მაცხოვრის გზაც. დავით ფსალმუნთმგალობელი არის დ. გურამიშვილის მეორე პოეტური „მე“, მისი ალტერ-ეგო. „დავითიანის“ პოეტური პირველნიმუშია (პარადიგმა) „დავითნი“, „ანუ ფსალმუნნი“. „დავითნი“ განმსაზღვრელია „დავითიანის“ ლირიკული ნიაღვრისა. „ღმერთო, მისმინე დავითის (ანუ ფსალმუნთმეტყველის) საგალობელიო“, – წერდა გურამიშვილი („ამ წიგნის გამლექსავის სულის მოხსენიება“). დ. გურამიშვილს სურს იმ დავითისმიერი სიტყვებით ავედროს ღმერთს საკუთარი სულის მოხსენიება.

დრომ მოიტანა და, ჩვენ ყოველივე ამას დიდად დავმორდით, თანაც ამის გამო სევდაც კი არ ჩნდება ხოლმე, როგორც ეს, მაგალითად, ნ. ბარათაშვილთან ხდება რწმენის დაკარგვის გამო („ვპოვე ტაძარი“). დ. გურამიშვილთანაც მსგავსი განცდაა:

აქ ასეთი რამ არის: რწმენის ბეჭდის დაკარგვით დაიქცევა დ. გურამიშვილის წილი ქვეყანა, ამქვეყნიურობაც და საუკუნო განსასვენებელიც.

დავით გურამიშვილის ძეგლი თბილისში. მოქანდაკე მერაბ ბერძენიშვილი

„დავითიანი“ დ. გურამიშვილის სულიერი ბიოგრაფიაცაა და ხოლოცა ელიც. „დავითიანი“ თვითშემეცნების წიგნია. იგი იწყება და მთავრდება დ. გურამიშვილით. „დავითიანი“ მისი „შვილია“, სულიერი შვილი:

„მე, უშვილომ ეს ობოლი მძლივ გავზარდე დიდი ჭირით“ (23, 10).

„ყოველი ნული მშობელთა მზგავსს, მზგავსი ემზგავსებთან“ (29, 15).

ასეა „ამ წიგნთა გამლექსავის გვარისა და სახელის გამოცხადებაში“, რომელიც ხელნაწერში კრებულის ბოლოსაა და ამასვე ეხმიანება „დავითიანის“ პირველი წიგნის „თავი შესავალი“ – „ქართველთა უფალთა მეგვარტომობის იგავი“.

„დავითიანი“ კრებულია, პოლიჟანრული კრებული: აქაა ისტორიული ნაწილი („ქართლის ჭირი“ და სხვა), დიდაქტიკური ლექსები, ბუკოლიკურ-პასტორალური (მწყემსთა ყოფის ამსახველი) პოემა „ქაცვია მწყემსი“, მაგრამ მთავარია რელიგიური ლირიკა. „დავითიანი“ მთლიანობაცაა, და მის მთლიანობას ქმნის სულიერი ნაკადი, და ესაა სწორედ ავტორის სულის პოეტური გარდასახვა. ეს მისი სულიერი გზაა.

დ. გურამიშვილის ცხოვრებისეულ, აბსურდულ, უაზრო გზას საზრისს ანიჭებს „დავითიანი“. კითხვას: „რომელი გზაა? – „დავითიანი“ ცვლის კითხვით – რისი გზაა? – როგორც ესაა „ეკლესიასტეში“ დროის მიმართ: რა დროა? – ეს კი არაა მთავარი, არამედ – „რისი დროა?“ (რისი ჟამია?).

გალაკტიონი წერდა: „გზები გაუვალი და გზები გავლილი – გული-სტიკივლით მაქვს ყველა შესწავლილი. ადის მწვერვალზე, თუ ჭაობში ეფლობა, – ერთი ნიშანი აქვს დაუსრულებლობა“. „დავითიანი“ სულიერებით მაღლდება მისივე ავტორის ცხოვრების გზებზე. ეს გზები გადაკვეთს დროსა და სივრცეს და იქმნება დრო-სივრცული (ქრონოტოპული) მთლიანობა. დ. გურამიშვილი ხშირად მოიხმობს ხოლმე ღვთისმშობელს, რათა იხსნას იგი „ადგილთა სატანჯველთაგან“. „დავითიანში“ შეუცნობელია თვით ხილული გზებიც და, მეტადრე, უხილავი გზები. თითქოსდა, ყოველივე მათგანზე ვრცელდება ევანგელური აზრი: შეუცნობელი არიან გზანი უფლისანი (რომ., 11, 33).

დ. გურამიშვილის სახეა წიგნი „დავითიანი“. ისაა მისი „მომგონებელი“ და ამას ეხმიანება მისივე წუხილი: „მომხსენებელი არ მრჩების, მაშფოთებს, ეს მალონებსა... ცოცხალიც არვის ვახსოვარ, მკვდარს ვინდა მომიგონებსა“ (29, 16). ამ წიგნით უნდა აღსრულდეს მისი ვედრება ღვთისადმი: „გეაჯები, ნუ გამწირავ, მოვჰკდე, შენ კერძ დამმარხეო“ (73).

ეს სიტყვები ღვთისადმია მიმართული, მაგრამ შემთხვევითი (და გასაგები აზრით, კარგიცაა) ის ცდომილება, რომ მათ უკავშირებდნენ სამშობლოს (სამშობლო – სამოთხე).

დ. გურამიშვილის ყოფითი ცხოვრება იყო ლაბირინთი, არა ამისი ანტიკური გაგებით, არამედ პოსტმოდერნისტული აზრით: აბსურდული ცხოვრება და აბსურდული ლაბირინთი. დ. გურამიშვილი თავისი ცხოვრებით ჩარჩა იმ ლაბირინთში, მაგრამ მას თავი დააღწია „დავითიანმა“: მან, ე. ი. მისმა სულმა; სულმა ჩამოაღწია საქართველოში, ხორციელად კი იქ, მირგოროდში განისვენებს („საფლავის ქვაზე დასაწერად“ ასეთი სიტყვები დაუტოვებია: „ხორციტ აქ ვლპები, ან ჩემი სული, არა ვიცი რა, სად არს მისული“).

საქართველოს დ. გურამიშვილი გადაურჩინა წიგნმა.

1787 წელს მირიან ბატონიშვილი, ძე ერეკლე II-ისა, უკრაინაში მიემგზავრებოდა ქ. კრემენჩუკს, ფელდმარშალ პოტიომკინთან მოსალაპარაკებლად გეორგიევსკის 1783 წლის ტრაქტატთან დაკავშირებით. გზა მირგოროდზე გადიოდა. უფლისწულმა გაიგო, რომ იქ ცხოვრობდა პორუჩიკი, თავადი გურამოვი. ეს იყო დ. გურამიშვილი. მას სწორედ ამ დროისთვის შეუვსია და განუსრულებია თავისი ავტოგრაფიული კრებული, თუმცა ზოგიერთი ხარვეზიც დარჩენია. კრებულის ბოლოს დაურთავს წყლის ასამაღლებლისა და წისქვილის ნახაზი, რაც, ეტყობა, ძალზე მოსწონდა, იმდენი რამის შესრულებას მიაწერდა ამ გამოგონებას... თანაც დასძენდა: რაც ჩამონათვლიდან ვერ გაიგონ, „საიდუმლოდ მკითხონო“. საერთოდ, ძალზე ასაიდუმლოებს ამ პროექტს, რომელიც მალაროსიისთვის ჰქონია გამიზნული.

მირიან ბატონიშვილმა წამოიღო „დავითიანი“. გზაში კინალამ დაუკარგავთ. მერეც დიდხანს ცნობილი ვერ გამხდარა, თუმცა XIX საუკუნის დასაწყისში რამდენიმე პირად გადაუწუსხავთ.

„დავითიანი“ საქართველოში ცნობილი ხდება მაშინ, როცა დ. გურამიშვილის ეპოქა დამთავრდა. 1838 წელს მას ეხება მარი ბროსე. ეს ნაწარმოები პირველად 1870 წელს დაიბეჭდა, თუმცა მანამდე ნაწყვეტები გამოქვეყნდა „ცისკარში“ (1852 წ.).

ჩნდება ალბათობრივი აზრი: დ. გურამიშვილის დროს საქართველოში ძალზე მძლავრობდა სპარსოფილობა ან ბესიკური ლირიკა. და მას რომ საქართველოში ეცხოვრა, იქნება, დიდწილად, თბილისურ პოეტურ ჰამქარს გასჯიბრებოდა და არასასურველი წარმატებისათვისაც მიეღწია.

თუკი დაინერება, ალბათ, საინტერესო იქნება „დავითიანის“ მკი-

თხველის ისტორია. უმბერტო ეკოს კვალობაზე თუ ვიტყვი, „დავითის თიანი“ ქმნის თავის მკითხველს, მაგრამ მკითხველიც ქმნის თავის „დავითიანს“. სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა მკითხველის მიერ ეს სხვადასხვაგვარად ხდება ხოლმე. „დავითიანის“ შინაარსი ნამდვილდება მკითხველში, ნებისმიერ საინტერესო მკითხველში. არსებითად, რაც მკითხველში ჩნდება, ისაა „დავითიანი“.

დ. გურამიშვილმა თავისი თავი „დავითიანის“ პერსონაჟად გამოიყვანა. ესაა ჩვენება საკუთარი თავგადასავლისა. დ. გურამიშვილის შინაგანი სულიერი სამყარო ჩანს თითქმის ყველა რელიგიურ ლექსში. და ასეა მაშინაც კი, როცა ამა თუ იმ ნაწარმოებში სხვაა ლირიკული სუბიექტი, ანუ სათქმელი მიენერება სხვას: მაცხოვარს, დავით ფსალმუნთმგალობელს, ან ღვთისმშობელს.

„დავითიანიში“ დ. გურამიშვილი წარმოდგენილია არა კერძოობითი ბიოგრაფიით, არამედ განზოგადებული სახით, საჩვენებლად იმისა, თუ რა გადახდებოდა ხოლმე თავს ქართველ კაცს იმ ეპოქაში. დ. გურამიშვილის ცხოვრება ამისი ტრაგიკული და თან აბსურდული გამოხატულებაა.

დ. გურამიშვილი თითქოსდა გარედან უყურებს თავის ყოფით თავგადასავალს, მასში ჩნდება სხვა, მაღალსულიერი სუბიექტი, რომელიც სიკეთის თვალთახედვით აღიქვამს თავისთავზევე დატრიალებულ ძნელბედობას და ამას საკუთარი ცოდვილიანობით ხსნის. თანაც ამას კარგი იუმორი ახლავს.

ძალზე თავისებურია დ. გურამიშვილის თვითთრონია. თვითთრონია ხან რაღაცნაირად შეფარულია, შინაგანია, არადა, გარეგნულად, თითქოსდა, ლაღად გამოთქმულია. ირონიულია მოძალებულ ფიქრთა პარადოქსული ურთიერთმონაცვლეობა:

„მე ვიყავ ერთი თავადი, მოსახლე გორისუბანსა,
ჯვარობას ჩვენი ქალ-რძალი იცვამდა არ ავს ჯუბასა,
მუნით გამტყორცნა სანუთრომ, გარდამაცილა ყუბანსა,
ვაი, რა კარგად მოვსთქმევდი, მეტყოდეს ვინმე თუ ბანსა“. (72).

აქ სხვა მომენტებთან ერთად ჩანს ერთი რამ: დ. გურამიშვილი თითქოს თავისთავს მთლიანად ღირსად არც კი თვლის საკუთარი ცოდვილიანობის შეგრძნებისას და ამასაც კი ერთგვარ ირონიას აახლებს; სხვაგვარადვე უნდა აიხსნას, ცოდვის ტირილის ჟამს რომ ვიღაცის ბანს მოელის. ესაა ირონია მასზე, ვისაც არ ძალუძს გულწრფელად თქვას თავისი გალობანი სინანულისანი.

ლამისყანაში შეიპყრო (1727 წ.), მკის დროს მუშებთან მისული,

ირტოზის გორით შემოპარულმა თხუთმეტმა ლექმა და სოფ. ლოში მიიყვანეს. ხაროში მჯდომი კაცის ვედრება ჩანს ღვთისადმი მის ლოცვაში: „ბნელსა ვზივარ, გეაჯგები, სასინათლო ამიხვრიტო, ამოვსძრე და გამოვიქცე, მოვიდე და შენა გჭვრიტო“ (73). „მიმიყვანეს, არა ღირსთა ღირსეულად მიმსახურეს, ... უსასყიდლოდ მიღებული გასასყიდლად დამაშურეს. გავეპარე, დამიჭირეს, რად ნახველო დამპანდურეს“ (72). „ხელმეორედ გავიპარე, რაკი ვპოვე ჟამი, დრონი“.

აქ რეალური და წარმოსახვითი ერთმანეთს ერწყმის. ასეა ლექსში „სიზმარი“, სადაც მას ეუწყა ტყვეობიდან გაქცევა. მანამდე: „სწავლა თავის გაფრთხილებისა და შორს წასვლაზე მზად ყოფნისა“. აქ პოეტი ცდილობს, რომ თავისი უბედურება გადაქციოს ზოგად საფიქრალად: კაცი უნდა მზად იყოს შორს გადასაქარგავადო. თუმცა ეს იწყება რალაც თამაშისმავარი სილაღით: „რა ვარგონია, მგონია, ეს სიტყვა გასაგონია; ბალ-ნალკოტისა მოქმედთა ვარდი დათესოს, რგონ ია. თუ სნეულებას უფრთხოდე, ჭამე, სვი, შესარგონია“. შემდეგ „თამაში“ ასე შემობრუნდება: „უქმედ ბევრისა მჭამელი გაუმძღარი ღორია; ყურ-მძიმე, ლაფში ჩაფლული, ზანტი, უღონო ჯორია“ (79). ყოველივე ეს არ ჰგავს ტყვეობაში მყოფი კაცის ნაფიქრალს.

ესეც ალბათ თვითთრონია, პაროდირება ასეთი ფიქრებისა.

ერთი ლექსი – „ტყვეობიდან გაპარვა დავითისა“ – ასე იწყება: „გულზედ მქონდა მოხაზული ცხოვრებისა წყაროს ღვარი“. შემდეგ ნათქვამია: „დღისით წინამძღვრად მზე მყვანდის, ღამით ვუჭვრეტდი მთვარესა, მივენდე შვიდთა ვარსკვლავთა მას ჩრდილოეთის მხარესა, ღამით შიშველ მთას მივადექ შუვა დაღესტნის არესა“. ღამით გზას ელვა მინათებდა, დღისით ჯაგნარსა და გამოქცეულში ვიმალებოდით.

ასეთ ძნელბედობის ჟამსაც კი, თუნდაც ამის მოგონებისას, დ. გურამიშვილს სულ ახლავს იუმორი. იუმორი იგრძნობა არა მხოლოდ მოვლენათა აღწერისას, არამედ თვით აღწერის საკუთარი სტილის მიმართაც, კერძოდ, საგანგებოდ გადაჭარბებული დეტალიზაციის მიმართ:

„თუმც არ მეჭამა მე პური თბილ-თაჯა ჯავახურია, არ მესვა ღვინო კახური, არ ვიყავ ნაბახურია; ათი დღის მშიერს მომერთვა სადილი საკეხეურია, მოუწევარი კვინჩხი და მკვახე მე კონახურია“. (89).

კიდევ უფრო იუმორისტული იქნებოდა, სერიოზულად რომ ენატრა იქ „თბილ-თაჯა“ ჯავახური პური და „კახური“, თანაც როცა თითქოს აქვს „სადილი საკვებურია“ – კვინჩხი და კონახური. ამ ნატვრა-ოცნებებს ცვლის რეალობა, რომლითაც „სარუსეთოში“ შესვლა აღნიშნა: მოულოდნელად წააწყდა ორ კიტრსა და საზამთროს ნატვებს. მოულოდნელობამ „კარგი ცხოვრება“ მოანდომა და მათი გარეცხვა გადანყვიტა. ჭავლმა გამოსტაცა ისინი და იმდენი სდია, კინალამ წყალში დაიძირა. ღვთის საყვედურიც კი წამოსცდენია: „თუ მომეც, რაღად წამართვი, ან ასე რად გავინირე“, „თუ არ გინდოდა ჩემთვისა, რად დამხვდა გამზადებული?“ მალე გონს მოეგო, სინანული მოეძალა და საღვთო სათნოებით აღვსილი ისეთი ტირიდა წარმოსთქვა, რომლის მცოდნეს მით უფრო არ ეპატიება სულმდაბლობა. ალბათ, ესეც თვითმხილებაა, წარმოჩენაა საკუთარი გაორებისა: დაეჭვებაა, თუ ვინაა ის, ღვთის მოსაყვედურება თუ მისი სათნომყოფელი?

ბოლოს ყაზახ-რუსებს გადაჰყრია, როცა ქალ-კაცნი კალოს ლენავდნენ. ყელზე ჯვრები უჩანდათ. დ. გურამიშვილი პირჯვრის წერით ემთხვია მათ ჯვარს. მაშინ ერთმა სთხოვა მეორეს: „დაი ხლებო, ლაზარი!“ (ხომ არ ხდება ამ საკუთარი სახელით შეხმიანება ახალდატყვევებული დავითის ღვთისადმი ვედრებასთან: „ვით ლაზარეს დამარხულსა „აღდექ“ – თავსა დამძახეო?“ (73).

ასე გადარჩა დ. გურამიშვილი. ამას მოჰყვება მაღალფსიქოლოგიური შინაარსით განმსჭვალული იშვიათი სტრიქონი:

„ამ სიხარულმან დამშალა ჯავრით შეკრული კონაო“ (93).

ასეთი მაღალმხატვრული სტრიქონი იშვიათია მთელს „ქართლის ჭირში“, თუ არ ჩავთვლით ჩვენს მიერ ეპიგრაფად მოხმობილ სტრიქონებს.

დ. გურამიშვილი გადაურჩენიათ რუსებს, რომლებმაც ჯერ კიდევ იმ დროს დააქციეს საქართველო.

დ. გურამიშვილი იგონებს:

„როგორც რომ ერთმან ყაზახმან მე მაშინ მამიარაო,
როცა რომ მყვანდა, მივილიდა მეტს მამაჩემი არაო“.

ნავით საყდართან მიუყვანიათ და იქ ულოცია. მერე ასტრახანის გავლით მოსკოვს ჩასულა. იქ, მოსკოვის ახლოს, სოფ. ვსესხვიატსკოეში ქართველები სახლობდნენ: იქ იყო სამეფო კარი, კარის ეკლესიით. იყვნენ დიდებულები, სამღვდელოება, მსახურები, იქ ისმოდა

ქართული ენა, ყველაფერი იყო ქართული, მაგრამ არ იყო საქართველო იყო ცივი და შორეული რუსეთი. ეს მინიატურული საქართველო დამცრობილი საქართველოს უბედურებას გამოხატავდა.

იქ დ. გურამიშვილს პატივი დასდეს და ჯაბადარბაშობა (იარალის მეთვალყურის) თანამდებობა („სახელო“) უბოძეს. იმასაც ამბობენ, რომ დავით გურამიშვილი იქ ლიტერატურულ საქმიანობაში ჩაებაო. თვითონ უფრო ობიექტულად გამოხატავს თავის განცდებს: „კარგი იყო აღდგომასა მეფეთაგან მეჯლიშობა, ზმა, შაირი, გალობანი, ჩანგთ კვრა, მღერა, თამაშობა“. ეტყობა, სამშობლოდაკარგულ სამეფო კარს არ ეთმობოდა დროსტარება. ეტყობა, სურდათ მხიარულებაში ჩაეხმოთ პატრიოტული სევდა (ცნობილი იდეით: „თუ ასე ვიმხიარულებთ, რას დაგვაკლებს მტერიო“). თვით დ. გურამიშვილი თავის მონაწილეობას იქაურ „ლიტერატურულ საქმიანობაში“ ასე გადმოგვცემს

„ჯავახიშვილს გამალექსეს, მოშაირეს ჩემებრ ცუდსა,
პირად მჭლესა, ტანად ხმელსა, ვით ნუჭრიანს ხესა მრუდსა,
რაც მე ვუთხრა, მას მიაჩნდის, ვით ნაცეცხლი უკან კუდსა,
ბევრჯელ ასე იმწეიტინის, კოტვით ძირს დასცემდის ქუდსა“.

ეს ნატურალისტური სურათი იქაური საშაირო „შერკინების“ მაინცდამაინც მალალ დონეს ვერ წარმოაჩენს.

ამის შემდეგ ბევრი რამ აღარ ჩანს. რაც ჩანს, მასში დ. გურამიშვილის მონაწილეობა არ იყო მნიშვნელოვანი.

გავიდა დრო. 1737 წელს გარდაიცვალა ვახტანგ VI, რომელიც ასე დაიტირა დ. გურამიშვილმა: „ვაი, რა ბოძი წაიქცა, სახლ-კარი თავს დაგვექცაო! ლხინი, შვება და სიამე სულ ჭირად გარდაგვექცაო“. ამით დ. გურამიშვილისათვის დასრულდა ყოველგვარი პერსპექტივა ეროვნულ საქმეებში მონაწილეობისა.

დაიწყო სულ ახალი გზა, კიდევ უფრო გაურკვეველი და კიდევ უფრო აბსურდული. პიროვნული ცხოვრებით იგი აღარ ეკუთვნის საქართველოსა და, ალბათ, არც თავის თავს. იგი ეკუთვნოდა რუსის ჯარს, ჯერ არაეროვნული „ქართული“ ფორმით – იგი ჩაენერა ქართველ ჰუსართა პოლკში. მერე იბრძვის რუსეთის რამდენიმე ომში, მაგალითად, პრუსიელების წინააღმდეგ. თითქმის პირად სიხარულს გამოხატავს, ისე ამბობს: „ორმოცჩვიდმეტს ბრუსის კაროლს შევურყივეთ ტახტის სვეტიო“. ამ ბრძოლისას იგი ჩავარდა ტყვედ და ერთხანს ჰყავდათ მაგდებურგის ციხეში.

დ. გურამიშვილი საოცრად აქებს რუსეთის იმდროინდელ იმპერატრიცას – ანას: „ანა ხელმწიფე, რუსეთზე გადამწვდომარე, ბრძენ,

უხვი, მართალ-მონყალე, სამართალ დაუცდომარე“. ასეთი ღირსეული მეფის წარმოდგენამ რუსთველის ფანტაზია მოითხოვა (როსტევეანის სახით), აქ კი იგი რეალობაშია დანახული.

ამ დროს ხდება ერთი საინტერესო რამ: დ. გურამიშვილი რომ პრუსიის მეფის დამარცხებით ამაყობს, იმ ხანად დიდი ფილოსოფოსი, კენისბერგელი ემანუელ კანტი კენისბერგში იმპერატრიცა ანას წარმომადგენელს თხოვნის წერილით მიმართავს, რომ როგორმე ნება დართონ უნივერსიტეტში ლექციების კითხვისა და ამ წერილშიც მოულოდნელი მაღალფარდოვანი ქებაა ანა იმპერატრიცასი. შემონახულია ეს წერილიც და ნებართვის საბუთებიც. ცხადია, არვინ არ იცოდა, თუ ვინ იყო კანტი, არც იმპერატრიცამ და არც მისმა ჩინოვნიკმა. დ. გურამიშვილმა კი ისიც არ იცოდა, თუ რატომ ხარობდა პრუსიის დაცემით.

მაგდებურგის ციხის ტყვეობიდან გათავისუფლების შემდეგ დ. გურამიშვილი აგრძელებს თავისი შინაგანი სულიერი ცხოვრების გამობატვას, რაც მოცემულია მრავალ რელიგიურ ლექსში. აქაც რამდენჯერმე გაკრთება ხოლმე ზოგიერთი ბიოგრაფიული მომენტი: საცხოვრებლის დაკარგვა პრუსიაში ტყვეობისას, ანდა, თუ რეალობის ანარეკლად ჩავთვლით, ზუბოვკელ ქალთან შეხვედრა, ან „მოსკოვს ქალაქს მზეს ველოდითო“. თუმცა ამ ლექსებში კონკრეტულ ცხოვრებისეულ რეალიებზე მეტად წარმოდგენილია რელიგიური სიმბოლიკა და ესაა მთავარი.

მთელი მესამე წიგნი „დავითიანისა“ უმეტესწილად სოფლის სამდურავია. თავგადასავალი აღარც კი ჩანს. თითქოსდა, უკვე დამთავრდა პირადი ცხოვრება და იწყება მხოლოდ მისი გააზრებანი.

მერეა „ქაცვია მწყემსი“, რომელიც გამონაგონზე დამყარებული ბუკოლიკური (მწყემსთა ცხოვრების ამსახველი) პოემაა, რაც უკრაინულ სინამდვილეშია გაშლილი, თუმცა მასშიც გაკრთება ისეთი რეალიები, რომლებიც არ შეიძლება უკრაინაში მომხდარიყო და დ. გურამიშვილის ბავშვობას ასახავს: „მით იკლო სწავლამა, ჩვენში ლეკთ დავლამა წიგნი“ მოსპოო, – ამას თავის თავზე ამბობს ქაცვია მწყემსის მამა, თუმცა ეს დ. გურამიშვილს შეეხება. ეტყობა, მოხუცებულობაში რომ ადამიანი უბრუნდება თავის ბავშვობას, ეს ხდება აქაც.

„დავითიანის“ ბოლოს ლექსში „საფლავის ქვაზე დასაწერი“ პოეტი იხსენებს, რომ საგვარეულო საფლავი მქონდაო იოანე ზედაზნელისა და შიო მღვიმელის მონასტერში და ისე მოგვმართავს, რომ თითქოს იმ ქვეყნიდან გვესაუბრებოდეს. ეს ყველაფერი ინე-

რება 1774-1787 წლებში, თუმცა ჩვენ გვაგულისხმებინებს მისი
რდაცვალებასაც (1792 წლის 1 აგვისტოს).

ის მარტოდმარტო ცხოვრობს მირგოროდთან, ალბათ, ზუბოვკაში.
მას ახსოვს უამრავი ქართული ხალხური ლექსი და ლიტერატურული
ნაწარმოები, მთელი ბიბლია და რელიგიური სიმბოლიკა.

საოცრად ახსოვს ქართული ენა. მისთვის ესაა რაღაც ერთიანი,
ყოვლისმომცველი სინამდვილე, რომელშიც იგი ცხოვრობს და რო-
მელშიც შედის, როგორც ეკლესიაში. ეფრემ ასური (IV ს.) ამ ქვეყნი-
საგან განშორებულსა და ყველაფერს მოკლებულ მეუდაბნოეზე წე-
რდა: ეკლესიად ჰქონდა ენა თვისიო. უკრაინაში დ. გურამიშვილს
საქართველო ეცხადებოდა ენით და ამ გამოცხადებას იგი რეალო-
ბად აქცევდა „დავითიანში“. ქართული სიტყვა „დავითიანის“ მთა-
ვარი პერსონაჟია.

დასრულდა დ. გურამიშვილის ცხოვრების გზა და დასრულდა
„დავითიანი“.

ბოლოსაა მისი ავტოპორტრეტი, პრიმიტიულად შესრულებული,
მაგრამ სულიერებით აღვსილი და შთამბეჭდავი, თანაც ერთგვარი
თვითრიონის შემცველი: გაღებული სხეულით, ლოცვა-ვედრებად ზე-
აღმართული ხელებით და მაღლააპყრობილი მზერით. მისი ტანსა-
ცმელი, მზერა და სიქაჩლე ისეა გამოხატული, თითქოს, ერთგვარად
ირონიზებულია თვით ისიც კი, რომ მას ეცოდებოდა თავისი თავი –
რუსის ჯარის ყოფილი პორუჩიკი, შემორჩენილი შავ-ნითელი ძვე-
ლმანი ფორმით და პორუჩიკისავე ბაკენბარდებით. სხეულს თითქოს
უჭირს დაეყრდნოს ამქვეყნიურ საყრდენს და, თანაც ამასთან, კო-
ნტრასტსა ქმნის მისივე სხეულის ზეალსწრაფვა.

ავტოპორტრეტს ნამძღვარებული აქვს ლექსი – „ეს კაცი ასე
ილოცავს“, რომელიც შემდეგი სიტყვებით მთავრდება:

„ყოვლად წმინდაო, დამადევ
წყლურზედ წამალი სამთელი,
შემადლებინე ალვანთო
მე შენს წინაშე სანთელი“.

ამითვე მთავრდება მთელი „დავითიანიც“. ეს ლექსი „დავითიანს“
ერთვის, როგორც საგალობლებს – „ღვთისმშობლისანი“.

ლამისყანელი გარაყანიძეები დავით გურამიშვილის შესახებ

დიდი ქართველი პოეტის დავით გურამიშვილის (1705-1792) ბიოგრაფია მჭიდროდ დაუკავშირდა ქსნის ხეობის ერთ-ერთი ძველი სოფლის – ლამისყანის ისტორიას.

საგურამოელი თავადი, გორისუბანში გაზრდილი და დავაჟაკცებული დავით გურამიშვილი, „ქართლის ჭირმა“ იძულებული გახადა საკუთარი ციხე-სასახლე მიეტოვებინა და მოყვრის მამულში გახიზნულიყო.

„... ქვეყნის ნახდენის მიზეზით ვცხოვრობდი სხვის ქვეყანასა, სადაც უზმოვენ სახელად, ქსნის ხევზე, ლამისყანასა, მუნ მოყვრის მუშას თავს ვადექ, მკას უპირებდით ყანასა“, –

გვიყვება პოეტი „დავითიანში“ (1-398).

მდიდარი აზნაურები იყვნენ ლამისყანის მკვიდრი გარაყანიძეები. ქსნის ხეობას გადაჰყურებდა დავით გურამიშვილის სიმაგრის სასახლე. ეკლესია მოშორებით, მახარებლის ლელის დასწვრივ ედგათ – „ბრინჯაოს ღვთისმშობელში“ ლოცულობდნენ გარაყანიძეები. იქვე იყო მათი ძვალშესალაგი.

ჟამთა სიავით არც ლამისყანაში ცხოვრება დასცალდა პოეტს. ამ სოფელში დატრიალდა ის ტრაგედია, დავით გურამიშვილი სამშობლოს რომ მოსწყვიტა: აქედან გაიტაცეს იგი ლეკებმა.

სოფელმა რამდენიმე ლეგენდა შემოგვინახა დავით გურამიშვილისა და ქეთევან გარაყანიძის ლამაზი სიყვარულის სევდიანი ამბის შესახებ. მათგან ყურადღებას ერთზე შევაჩერებ, ქეთევან გარაყანიძის ძმის, იასონ გარაყანიძის, შთამომავლებმა რომ შემოგვინახეს.

ლამისყანაში ყველამ იცის, რომ დავით გურამიშვილი სიძე იყო გარაყანიძეთა იმ ოჯახისა, რომლის მოდგმაც დღეს კიკოანთ ქედზე, წმ. გიორგის ნიშთან ცხოვრობს. ამ ოჯახიდან იყო ელენე გარაყანიძე-ყორღანაშვილი (1872-1964), რომლის მოსმენაც განსაკუთრებით უყვარდათ ლამისყანელებს. ადმირალ კონსტანტინე ყორღანაშვილის (1863-1905) ქვრივმა, გამორჩეული გარეგნობისა და განათლების ქალბატონმა, ზეპირად იცოდა „ვეფხისტყაოსანი“ და

„დავითიანი“. იგი ხშირად უამბობდა ახალგაზრდებს დავით გურამიშვილის შესახებ იმას, რაც წინაპრებისაგან მოესმინა.

გადმოცემა ასეთია: დავით გურამიშვილის სიამარის, ნიკოლოზ გარაყანიძის, ოჯახი ცხოვრობდა იმ სასახლეში, სოფელი ამჟამად „ერისთავებისას“ რომ ეძახის. სიძე-მოყვარე კარგი მომღებლები იყვნენ. დავითმა იასონს აჩუქა ორი ყანა* და ერთი საღვინე** წარწერით: „აავსე იასონ“. მრავალრიცხოვანი ოჯახი ჰქონდათ გარაყანიძეებს. სუფრას რომ შემოუსხდებოდნენ, საღვინე ერთ ჩამოტარებაზე ჰყოფნიდათ. სიმღერა ჰყვარებია დავით გურამიშვილს, განსაკუთრებით: „სუფრული“, „ზამთარო“ და „ჩემო ყურშა“ (2-127).

იმ საბედისწერო დღეს დ. გურამიშვილი ორი კაცით წინასწარ წავიდა სამკალზე სადილის თადარიგის დასაჭერად. დაიგვიანა. აივანზე მდგარი ქეთევანი გზას გასცქეროდა. უცებ დავითის ხმა ჩაესმა. სასახლე შესძრა ქეთევანის ყვირილმა: „ჩქარა, მღევარი, დავითი გაიტაცესო!“ გულნასული ქალი აივანზე დავარდა. დატყვევებულ დავითს პირში ჩაჩრილი ჩვარი ამოვარდნოდა და მისი ხმა ექოს სასახლემდე მიეტანა. მღევარი მალე შეიკრიბა. გამოეკიდნენ, მაგრამ ამაოდ: ორტოზის გზით გატაცებულ ტყვეს ვერ უშველეს ჭაშის გზით დადევნებულებმა.

ერთი წლის ჯვარდანერილები იყვნენ იმ დროს დავითი და ქეთევანი. შვილი არ ჰყავდათ. მოლოდინად იქცა ქალი, გზას გაჰყურებდა, დავითი კი არ ჩანდა. ოჯახმა გათხოვება მოსთხოვა. ქეთევანმა ახლოსაც არ გაიკარა ამის მთქმელნი, იუარა და იუკადრისა. დააძალეს. ქალმა სიკვდილი ირჩია დავითის ღალატს. მსახურებმა მარანში ნახეს ჩამომხრჩვალი. გურამიშვილის გატაცებიდან ერთი წელი იყო გასული. იმის მერეა, ხალხში ხმა რომ გავრცელდა, სასახლის მარანში ალები ბუდობენო. შიში დარჩა იმ ადგილის მიმართ, სადაც თავმოკლული ქეთევანი ნახეს. გარაყანიძეები კიკოანთ ქედზე გადასახლდნენ, მათეულ სახლში კი ერისთავები დამკვიდრდნენ*.

დღეს ძნელია, თაობიდან თაობას გადმოცემულ ამ ამბავში რეალური და შეთხზული ერთმანეთისაგან გამიჯნო. ერთის დამონშემა კი შემიძლია. ხანდაზმული ლამისყანელები ახალგაზრდა რძლებს ისევ აფრთხილებენ „მზითუკან იქით (ხელს ერისთავების ნასახლარისაკენ გაიშვერენ) ბავშვები არ გაუშვათ, ცუდი ფუზიაო“.

* დაცულია კასპის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში.

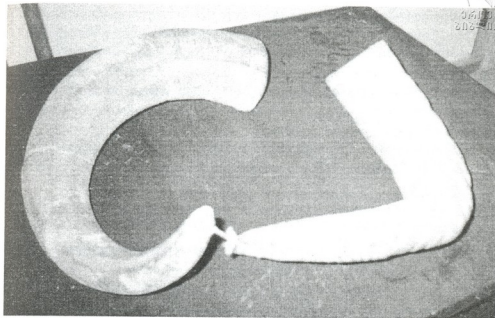
** დაცულია ლამისყანის მუზეუმში.

ჩნდება კითხვა: თუ ქეთევან გარაყანიძემ თავი არ მოიკლავდა, სმა ოჯახმა თავად შეთხზა ეს ამბავი? თვითმკვლელს ხომ ქრისტიანულ წესსაც ვერ აუგებდნენ და ღვთისმშობლის ეკლესიაში წინაპრების გვერდითაც ვერ დაკრძალავდნენ! და თუ გადმოცემა სინამდვილეა, ისევ ჩნდება კითხვა: ასე მალე რატომ გადაიწურა იმედი გარაყანიძეთა ოჯახმა, გათხოვებას რატომ აძალებდნენ ქმრის მომლოდინე ქალს? ხომ შეიძლებოდა, წლების მერე დაბრუნებულიყო სიძე სამშობლოში?

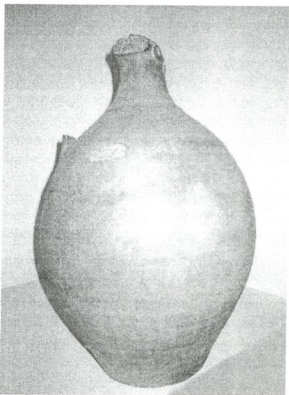
ქეთევან გარაყანიძემ საბედისწერო ნაბიჯი მოულოდნელი თავზარადამცემი ამბის გაგების შემდეგ ხომ არ გადადგა?

ძალიან მოკლედ გავისხენოთ ის ვითარება, რამაც აიძულა დავით გურამიშვილი სამკვიდრო მამული მიეტოვებინა და ლამისყანაში გაიხიზნულიყო.

XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის რეალური სურათი ასეთია: ქართლის ჯანიშინმა ვახტანგმა (იგი ქართლს 1703-1724 წ.წ. მართავდა) დაიწყო ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცება. ამან ქსნისა და არაგვის ერისთავების უკმაყოფილება გამოწვია. მათ ირანის შაჰს სთხოვეს, ქართლის ტახტზე დაესვა ვახტანგის გამაჰმადიანებული ძმა იესე (ალიყული-ხანი) და მიზანსაც მიაღწიეს. 1714 წელს იესე ქართლის მეფე გახდა. 1719 წლიდან გარეგნულად გამაჰმადიანებულმა ვახტანგ მეექვსემ კვლავ ქართლის გაერთიანება დაიწყო. იმერეთის დამხმარე ჯარის მეშვეობით დაიბრუნა გადამდგარი ქსნის საერისთაო. მეფეს გვერდში ედგნენ დავით გურამიშვილის მამა-ბიძები. ვახტანგ მეექვსეს თვალი ერთმორწმუნე რუსეთისაკენ ეჭირა. ირანის შაჰმა მას ეს არ აპატია, წაართვა ქართლის ტახტი და კახეთის მეფე კონსტანტინე მეორეს (მაჰმად-ყული-ხანს) გადასცა. ვახტანგმა დაიწყო ბრძოლა ქართლის დასაბრუნებლად. მას კვლავ იმერეთის ჯარი ეხმარებოდა, კონსტანტინეს კი – ყიზილბაშები და დაქირავებული ლეკები. ამ დროს ქართლს ოსმალები მოადგნენ. კონსტანტინე კახეთში გაბრუნდა. ვახტანგ მეექვსეს ქართლი ახლა ოსმალებმა წაართვეს და მის ძმას, იესეს, გადასცეს. 1723 წლის 14 ოქტომბერს გორის მახლობლად, ზედაველაზე ძმათა სისხლისმღვრელი ომი გაიმართა ვახტანგისა და იესეს მომხრეებს შორის. გურამიშვილები კვლავ მეფე ვახტანგს ედგნენ მხარში. იგი დამარცხდა და რუსეთში გადაიხვეწა. მეფეს მომხრეთა ერთი ნაწილი თან გაჰყვა, ნაწილი სამშობლოში დარჩა, მათ შორის იყო დავით გურამიშვილიც. ქართლი ანარქიამ მოიცვა, დამყარდა „ოსმალობა“ (1723-1736 წ.წ.) (3-468).

დავით გურამიშვილის
მიერ ცოლისძმისათვის
ნაჩუქარი ყანწები

დავით
გურამიშვილისეული
თიხის საღვინე
ნარწერი: „ავესე,
იასონ“.

1249975-25920
3

სამშობლოში დარჩენილი დავით გურამიშვილი ლამის ყანაში გაიხიზნა. მისი მოყვრები, ლამის ყანელი გარაყანიძეები ქსნის ერისთავების სახლის აზნაურები იყვნენ (4-67). ნაკლებად სარწმუნოა, ერისთავებისთვის, რომლებიც ირანის შაჰს ვახტანგ VI ნაცვლად ქართლის მეფედ მის გამაჰმადიანებულ ძმას იესეს სთხოვდნენ, დავით გურამიშვილი, მეფე ვახტანგის მომხრე თავადი, სასურველი ხიზანი ყოფილიყო.

ლამის ყანაში მცხოვრები გურამიშვილი საოჯახო-სამეურნეო საქმიანობაში ჩაერთო. ყანის მკის დროს, როგორც თავად გვეუბნება:

„დილაზე ავდექ, წინასწარ წაველ კაცითა ორითა,
ვსთქვი, მუშას სადილს უმზადებთ ძროხით, ცხვრითა და ღორითა...
ჩვენ თურმე გვნახეს, მოგვმართეს ლეკთა ირტოზის გორითა“ (1-398).

თხუთმეტმა ლეკმა „ხელ-ფეხს გენია მოდებული“ დავით გურამიშვილი ოსოქოლოს გზას გაუყენა.

რა ბედი ენია იმ ორ კაცს, თან რომ ახლდა გარაყანიძეების სიძეს?

„შემიპყრეს, წამომიყვანეს“... ან კიდევ: „მარტო ვიყავ, არვინ მყავდა მე ღვთის მეტი, სხვა პატრონი“ – თავისთავად ნიშნავს, რომ გურამიშვილთან ერთად ისინი არ დაუტყვევებიათ; თუ ლეკებმა დახოცეს, შეუძლებელია, პოეტს „დავითიანში“ ამაზე არაფერი ეთქვას; თუ მათ ლეკებისაგან თავის დაღწევა მოახერხეს, მაშინ ისინი შეძლებდნენ მდევრის სწორ კვალზე დაყენებას, რაც არ მომხდარა: გურამიშვილი ირტოზის გორით გადაატარეს, მდევარი ჭაშის მიმართულებით გაეკიდა. ეს ორი სხვადასხვა გზაა! დავით გურამიშვილი მათ შესახებ დუმს, ეჭვგარეშეა – შეგნებულად. მისი დაკარგვიდან ერთ წელიწადში ქეთევან გარაყანიძეს გათხოვებას აიძულებენ. ქალისთვის ცნობილი ხდება, რომ დავითი ქვეყანას მოდებული კაციპარია ლეკებისათვის მხოლოდ შემთხვევითი ნადავლი არ იყო: მას უღალატეს. თვითონ კი დავითის ღალატს სიკვდილი არჩია.

„საყვარელო, სახით თქმულს უსასყიდლო მარგალიტო!
ვის გადარო, ჩემთვის მკვდარო, მზევ, მზეთა-მზის მაგალითო!“ (1-399).

იქნებ ეს სიტყვები ქეთევან გარაყანიძეს ეძღვნება? დავით გურამიშვილის შემოქმედებაში ხომ პიროვნული და საზოგადო ერთმანეთსაა გადაჯაჭვული. პოეტმა ქართლის მემკვიდრისა და საკუთარი ბიოგრაფიის მოვალეობა თვითონ იტვირთა. შეუძლებელია, მართლის თქმის პრინციპის უღალატო შემოქმედის სულისგამყინავი სიტყვები:

„მე კი ეფარავ, მაგრამ ჩემი სატკივარი არა ჰფარავს;
მეტად მწარედ გული მტკივა, მაჭრუოლებს და ტანში მზარავს!..
ჩემი ცოდვამც მისცემია ჩემს ამამთხრელს, ამამზარავს!“ (1-376). -

იმ კონკრეტულ ბოროტებას არ ეხებოდეს, დავითი რომ გახადა
„ველარ მნახავი მოყვრისა ტან-ლერწამ პირად ვარდისა“ (1-438).

მეუღლის ამბავი, უდავოდ, ცნობილი იყო დ. გურამიშვილისთვის.
მას, ზუბოვკელი ლამაზი ქალით აღფრთოვანებულსაც, არ დავინწყე-
ბია ქეთევან გარაყანიძე:

„ან, შენ, ჩემო საყვარელო, იმყოფები სადა?
ქვეყნად შენგან უკეთესი მე არავინ მყვანდა.
ქვესკნელსა ვარ, ვერა გხედავ, მეგულვები ცადა;
გაეჯები, ნუ გამწირავ, წამიყვანე მანდა!“ (1-470).

საკმაოდ ბევრი ადგილი იძებნება „დავითიანში“ ისეთი, რომელიც
გვარწმუნებს, რომ გარაყანიძეების მიერ შემონახული გადმოცემა
შეთხზული არაა. ქეთევან გარაყანიძემ თავი შენირა დავით გურამი-
შვილის სიყვარულს, ხოლო თავად გურამიშვილი მონყვიტეს სამშო-
ბლოს. ამის შესახებ პოეტი „დავითიანის“ დასასრულს გვეუბნება:

„სანუთროს სოფლისაგან ბევრის გზით ვნებულის,
მრავალს განსაცდელსა შინა შეყვანებული,
სხვის ქვეყნად სამკვიდროს ქვეყნით გამოძებული,
დაკარგული ცოდვით, არ მადლით მოძებული“ (1-598).

დამოწმებული ლიტერატურა:

1. ქართული მწერლობა, ტ. 7, დავითიანი, თბ., 1989.
2. ნამცერევი, თბ., 1989.
3. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 10.
4. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. IV.

წოდარ ტაბიძე

წიგნი გალაკტიონის შემოქმედებაში

„წიგნი – ეს არის ადამიანი,
დანერვილია ადამიანის ხელით“.
გალაკტიონი

წიგნი ცივილიზაციის საყრდენი და საზოგადოებრივი ცხოვრების წარმმართველია, ინტელექტუალური ზრდისა და სულიერი ამაღლების ფაქტორია. მავანი და მავანი წიგნს გართობა-დასვენების საშუალება-დაც მიიჩნევს. სხვათა შორის, ეს რეკრეაციული ფუნქციით სულაც არ იმსახურებს ირიბ ღიმილს, რაც, სამწუხაროდ, არცთუ იშვიათია.

მოვუსმინოთ გალაკტიონს: „როცა წიგნს კითხულობს ადამიანი, თეატრში ზის, სურათს ათვალიერებს ან მუსიკას ისმენს, იგი შორდება ყოველდღიური ცხოვრების ზრუნვებს და დავიდარაბებს, თავს ივინყებს, ისვენებს დამღალავ ანდა სულისშემხუთავ შთაბეჭდილებებისაგან“¹.

დიდებულად ბრძანა ერთმა ფილოსოფოსმა: წიგნები აზრთა ხომალდებია, დროთა ტალღებზე მოცურავენ და თაობიდან თაობისათვის ძვირფასი ტვირთის ფრთხილად მიმტანნი.

§1. რა ადგილი უკავია წიგნს გალაკტიონის ცხოვრება-შემოქმედებაში? ამ სინტაგმის აქცენტირება ლოგიკურია, რამდენადაც წიგნისადმი საგანგებო სიყვარულმა („შლა წიგნების მიყვარს ძველის“) მნიშვნელოვნად განაპირობა მისი მოღვაწეობის ძირითადი ხაზის გამოკვეთა და, საბოლოოდ, მგოსნური აღზევება.

გალაკტიონს თავისუფლად შეეძლო გაემეორებინა შექსპირის სიტყვები: წიგნი ჩემთვის სამეფო გვირგვინზე უფრო ძვირფასია. მი-

¹ გალაკტიონ ტაბიძე, თხზულებანი თორმეტ ტომად, თბ., ტ. 12, 1975, გვ. 164-165. ქვემოთ, ყველგან თორმეტტომეულის ტომები იგულისხმება, გამოცემული თბილისს 1966-1975 წლებში.

ემართოთ სტატისტიკას. გალაკტიონის შემოქმედებაში ნიგნი 1114 ჯერ იხსენიება. პოეტის თორმეტტომეულში დაფიქსირებულია 1025 ერთეული. ამას ემატება ჩვენს მიერ მოძიებული 89 მაგალითი – გაბნეული ახლად გამოვლენილ თუ უცნობ საარქივო მასალებში.

სტატისტიკური მონაცემები ბევრისმეტყველია, მაგრამ ციფრს თუ გავასაგნებთ, სხვა სიტყვათა ხმარების სიხშირესთან მიმართებით განვიხილავთ, აშკარა გახდება ნიგნის გამორჩეულობა.

თორმეტტომეულის მიხედვით, არსებით სახელთა გამოყენების ასეთი სურათი გვეძლევა: გული – 2215, გზა – 1825, ადამიანი – 1505, დღე – 1495, ხმა – 1353, მთა – 1197, თვალი – 1163, წელი – 1160, ხალხი – 1076, მზე – 1074, ქვეყანა – 1069, ნიგნი – 1025, ცა – 1019...

როგორც ვხედავთ, ნიგნი ხშირად ფიგურირებს, ცხადია, სხვადასხვა მიმართებითა და ნიუანსით. ამდენად, განსხვავებულ კონტექსტებში იგი განსხვავებულ ემოციურ-ექსპრესიულ ძალას იძენს.

§2. ახლა გავეცნოთ გალაკტიონის კონცეფციას ნიგნის შესახებ. ვიდრე ძირითად კითხვაზე გავცემდეთ პასუხს, აუცილებელია იმის აღნიშვნა, რომ გალაკტიონთან ნიგნს არაერთი სინონიმი ეძებნება: ლიტერატურა, მწერლობა, პოეზია, ლირიკა და ა. შ. ეს ტერმინები, ვიმეორებ, ხშირად იდენტური შინაარსით მოიაზრება და ამის გათვალისწინება აუცილებლად გვმართებს. უფრო მეტიც, ზოგჯერ შეიძლება სახელდება არ იყოს, მაგრამ კონკრეტული ნიგნი უთუოდ იგულისხმება.

გალაკტიონი მრავალგზის ეხმიანება რუსთაველს. „ვეფხისტყაოსანი სიამაყესა და აღტაცებას გერის, რადგან „ცას, დედამიწას, ადამიანურს ვეფხისტყაოსნის სტრიქონებში ვხედავ არეულს“. პოეზია ქებათა ქებაა „სიყვარულის, თავდადების, გრძნობის, სიბრძნისა“. ძნელი არ არის დავასკვნათ, რომ გალაკტიონი შოთას თხზულებას უნივერსალურად მიიჩნევს.

პოეტს ესმის მარტიროლოგთა ხმა, ხედავს ხელნაწერზე თავდახრილ წინაპარს, გრძნობას „სუნთქვას ძველი ნიგნებისას“. რაც მთავარია, მხატვრულ შემოქმედებას აღიქვამს ერის სიხარულისა და მწუხარების მატთანად. ამიტომაც აცხადებს ხმამაღლა:

„მშობლიურო ჩემო მინავ,
შენს საყვარელ სახელს ვფიცავ,
რომ დავიცავ უძველეს განძს,
იმ უძველეს ნიგნს დავიცავ!“¹.

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 4, გვ. 195.

გავიხსენოთ მეოცე საუკუნის ქართული პოეზიის მშვენიერ
„ვწერ ვინმე მესხი მელექსე“. აქ წიგნიც არის შეფასებული, ავტო-
რიც და მარადიული ქმნადობისაკენ მონოდებაც გაისმის:

„ვწერ ვინმე მესხი მელექსე,
რაც კი მივლია მე გზები.
ჯერ ლექსი მწვავდა, მერე მზე,
ჯერ მზე და მერე ლექსები.

.....
შმაგი, ვით ვეფხვი დაჭრილი,
მშობლიურ მთა და ველეზზე,
ვარ ოცნებისთვის გაჭრილი
მე, ვინმე მესხი მელექსე“¹.

საკმარისია, გადავიკითხოთ „უნაზესი ხელნაწერი“, რომ ვიგრძნოთ,
თუ როგორ ელოლიავენა გალაკტიონი მანუსკრიპტებს, რომელთაც
ოცნების სამყაროში გადაჰყავთ იგი და სანუკვარი მიზნის მისაღწევ
გზასაც უნათებენ.

„აქ მეთორმეტე საუკუნის მძიმე წიგნები,
ყვითელ ქაღალდზე დაღალული ხელით ნაწერი!
ვიცი: მე მათთან მორევიან ნისლში ვიქნები,
როგორც ავდარში შუქი მერთალი და აღმაცერი“².

თემა, რომლის გაშლასაც ჩვენ ვაპირებთ, ფრიად ტევადი და
განშტოებულია. ამიტომაც შემოფარგვლა გვმართებს. ამჯერად თა-
ვს ვიკავებთ „მშვიდობის წიგნის“ დეტალური ანალიზისაგან. ვერც
ზაქარია ჭიჭინაძისადმი მიძღვნილ ვრცელ ეტიუდსა და სხვა მსგავს
მასალებს ჩაუღრმავდებით. გვერდს ავუვლით ვრცელ ლექს-თხზუ-
ლებას „ჰიმნი ქართულ ანბანს“. უფრო რე ლირიკაში დაფიქსირებული
შემთხვევები გვაინტერესებს.

გალაკტიონის გაგებით, წიგნი კულტურისა და მეცნიერების განვი-
თარების საფუძველია, ადამიანის უერთგულესი თანამგზავრი, ტე-
ვრის გაკაფვასა და აღმაცერ ბილიკზე ასვლაში რომ შველის. პოეტი
მას მოიაზრებს საზოგადოებრივ ცხოვრებასთან მჭიდრო კავშირში.

„უნდა ავმალდეტ გარეთ,
უნდა განვმტკიცდეტ შიგნით -
თუ სადმე ნახვალ არედ,
წიგნით და მხოლოდ წიგნით!

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 4, გვ. 127-128.

² გ. ტაბიძე, ტ. 1, გვ. 302.

ვერსად მეგობარს, რომლის
მისებრ ვერ ვპოვებ ქვეყნად -
წიგნი! წიგნი სურს მშრომელს!
ვიყოთ, ვიმღეროთ, შევექმნათ!"¹.

ფრაზა - „წიგნში ძალაა ხალხის“ იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ნაწარმოები ერის სულისკვეთებასა და ინტერესებს უნდა გამოხატავდეს. საზოგადოებაც მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში აიტაცებს და შეიყვარებს მას. ობიექტ-სუბიექტის ურთიერთობა მჭიდრო და სწორხაზოვანი უნდა იყოს.

წიგნი ქვეყნის გამგანიერებელი და სულის გამნედლებელია. იგი ახლებურად დაგანახებს სამზეოს და სხვაგვარად წაგაკითხებს ყოველდღიურობის ფაქტებს. პოეტი საგანგებოდ მიუთითებს, რომ, ერთ შემთხვევაში, წიგნი „მარადის სიბრძნის გამმჟღავნებელია“, მეორე შემთხვევაში - საბოლოოდ აღმგზნები და გამამხნევებელი:

„ლექსი, თავისი
სიმახვილით
ხანჯალის მსგავსი -
სამშობლოსადმი
თავდადების
გრძნობებით სავსე“².

მესამე შემთხვევაში მომფონებელი და დამამშვიდებელია („მხეცსაც კი ათვინიერებს“) და ა. შ.

გალაკტიონის გაგებით, მწერალი პროცეს-განწყობილებათა გულგრილი ფიქსატორი როდია, იგი მოვლენების წარმმართველიც გახლავთ. ეს ტენდენცია მკაფიოდ არის გამოხატული პოემაში „საუბარი ლირიკის შესახებ“.

„სული პოეტის
სარკე არის
სივრცის, დროისა,
სული პოეტის
არის ცენტრი
მსოფლიოისა,
სული პოეტის
არის მისი
ყოფნის დღეები,
არის ფოკუსი,

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 6. გვ. 18.

² გ. ტაბიძე, ტ. 9, გვ. 156.

ერთდებიან
სად იდეები,
ყოფნის, ერთობის
შემცველი და
შემთვისებელი...¹.

„საუბარი ლირიკის შესახებ“ იმითაც არის საყურადღებო, რომ სამამულლო მწერლობის საგულისხმო შეფასებას შეიცავს. ივერია მგოსანთა მხარეა. წიგნი ერის თვითმყოფლობის, მისი მეობის განმსაზღვრელი და შემნარჩუნებელია. ხშირ შემთხვევაში იგი ხმაღს სჯაბნის.

„უძველეს ხნიდან
დანწყებული
რუსთაველამდე,
რუსთაველიდან
ჩვენამდე – რეკს
ივერთა ჩანგი.
მასთან უძღური
იყო ცეცხლი,
ასული ცამდე,
ათასი ჩინგის,
მაჰმადხანი
და თემურ ლანგი“².

წიგნი პროგრესის განმსაზღვრელია. ეს ლაიტმოტივი სხვადასხვა ფორმით და ნიუანსით არაერთგზის გაიღვავებს. გავიხსენოთ თუნდაც „ხელოვნება“. მასში წიგნი ასოცირდება პოეტურ შემოქმედებასთან. გალაკტიონის პოზიცია გარკვეულია – ხელოვნება ყველაფრის მომცველია და, ამასთანავე, წინსვლის საფუძველი. ცალკეულ შემთხვევებში ეს გულისხმობს სინამდვილისადმი კრიტიკულ მიდგომასაც.

საგანგებოდ უნდა შევჩერდეთ ლექსზე „წიგნები ზღვაა“. ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ მასში კვინტენსირებულია გალაკტიონის მსოფლხედვა. მეორეც, მძლავრობს ხატოვანი აზროვნება. რაც არა მხოლოდ ემოციას უხსნის გზას, არამედ აზროვნების სამანებსაც აფართოებს.

„წიგნი ყოველთვის ზღვა არის გრძნობის,
ვარდთა ვარდობის, იათ იობის,
იქ სიფერადე ერთი ბარათის
ჟღერს სიდიადეს კაცობრიობის.

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 9, გვ. 173.

² გ. ტაბიძე, ტ. 9, გვ. 159.

ვითარ დიდია მისი ამაგი,
მუდამ იგონებს ჩვენი ბანაკი.
იგია ბრძენი, მასწავლებელი,
ძმა, მეგობარი და ამხანაგი¹.

გალაკტიონი ნაირგვარ გზას მიმართავს წიგნის მნიშვნელობის გასაცნობიერებლად, ერთ-ერთი ეფექტური ხერხია ობიექტის შეფასება მისადმი საზოგადოების დამოკიდებულების ჩვენებით. ამიტომაც წიგნს ფრიად ღირებულ საგანთა გვერდით ათავსებს.

„ბარათი, სისხლის ცრემლ-ნატოვარი,
ბეჭედი, ძვირფას ალთა მთოვარი,
საყურე – ტკბილის ჩრდილის მთხოვარი –
ყველას რაიმე აქვს სახსოვარი.

თმა, როგორც განძი ძნელსაშოვარი,
წიგნი რამ ომით მონაპოვარი,
საფერფლე მამის დანატოვარი –
ყველას რაიმე აქვს სახსოვარი“².

პარალელი განშტოებადია, აქედან გამომდინარე, შთაბეჭდილებაც ძლიერდება.

მეორე მაგალითი: ომში მიმავალ მჭედელს მიჯნური წიგნს ატანს.

„ატარა, როგორც შეჰფერის გამტან
და ერთგულ ქართველს“³.

ესეც ბევრის მთქმელია. წიგნი დუშმანის წინააღმდეგ ბრძოლის ნაცადი იარაღია.

„მშვენიერი წიგნი“ საგრძნობლად განსხვავდება ზემოთ განხილული ლექსებისაგან.

„ო, საუცხოო ახალი წიგნი!
ადამიანურს ვამჩნევ მის თვალებს,
ვერავითარი სიტყვის მოსმენა
უფრო ძლიერად ვერ გამაწვავებს.

მე არ ვკითხულობ ვისია გული
და სიხარულის ცეცხლი ვისია,
ჩემთვის ამ მარად მშვენიერ წიგნით
აღფრთოვანებაც საკმარისია“⁴.

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 7, გვ. 99.

² გ. ტაბიძე, ტ. 4, გვ. 22.

³ გ. ტაბიძე, ტ. 5, გვ. 35.

⁴ გ. ტაბიძე, ტ. 3, გვ. 93.

აქ ობიექტი რამდენადმე ახალი რაკურსით არის წარმოდგენილი ნიგნისადმი სუბიექტურ-ემოციური დამოკიდებულება მძლავრობს.

დიდებული სახეა – ადამიანურს ვამჩნევ მის თვალებს. პარალელი ფრიად მეტყველია. თვალები ხომ პიროვნების სულის სარკეა, მისი ხასიათის, ბუნების მაჩვენებელი.

ყურადღება სხვა დეტალზეც მიიწვია გავამახვილო.

გალაკტიონი მიგვანიშნებს, რომ ნიგნის გაცნობა-ათვისება მხოლოდ იდეის წვდომას როდი გულისხმობს, არამედ აზროვნების განვითარებასაც და ესთეტიკური ტკობისთვის სასურველი გზის პოვნასაც. მკითხველი კონკრეტული მონაცემების საფუძველზე კრებსით-ინდივიდუალურ სახეს ქმნის, პეიზაჟს ფერს მატებს, სურათს ასრულებს ან ნაწილობრივ ცვლის. მას ფრთების უფრო მეტად გაშლის შესაძლებლობა ეძლევა, ვიდრე ტელემაყურებელს. მაგალითისათვის, ჩემი ნატაშა როსტოვა განსხვავებულია. გარკვეული აზრით, მე თავს ვაღწევ იმ ჩარჩოს, რომელში მოქცევასაც მიპირებს რეჟისორი თუ მსახიობი.

ამიტომაც ვამბობთ: თითოეულ მკითხველს თავისი შექსპირი, ტოლსტოი თუ გალაკტიონი ჰყავს.

ერთგან გალაკტიონი მიუთითებს: დრო ულმობელია, თითქმის ყველაფერს სპობს. რა რჩება? „ფერფლი, ცა და ნიგნი“.

ნიგნი უჩვეულო კონტექსტში მოიხსენიება, ცა მიგვანიშნებს ღმერთზე, ფერფლი კი ჯოჯოხეთზე და აი, ნიგნი ამ ორ იპოსტატს გარკვეულად უკავშირდება.

გალაკტიონის ნათქვამმა ბევრი რამ ამოატივტივა. ხშირად დავფიქრებულვარ ეფემერულობაზე და ასეთი დასკვნა გამომიტანია: სიცოცხლე არსებითად ორი ხაზით გრძელდება: I – გენით (სისხლი სისხლთაგანი და ხორცი ხორცთაგანი), მაგრამ ეს გზა მოკლეა. განა ბევრმა იცის, ვინ იყო პაპის პაპა ან რა ერქვა დედის დედას? II – ნიგნით. იგი საუკუნეებს უძლებს და ავტორი მარადისობაში გადაჰყავს.

გამოგიტყდებით: ამ სენტენციას ხშირად ვუმეორებ მეგობრებსა და შეგირდებს, ვუბიძგებ კიდეც ნიგნის გამოცემისაკენ (ცხადია, ნიჭიერთ) და მიხარია, როცა მიზანს ვაღწევ.

დავბრუნდეთ გალაკტიონთან. იგი ნიგნის არაერთ მახვილგონივრულ, სხარტ შეფასებას იძლევა. თუნდაც ის გამოთქმა რად ღირს, ეპიგრაფად რომ წავუმძღვარე ამ წერილს: „ნიგნი – ეს არის ადამიანი, დაწერილი ადამიანის ხელით“¹. თქვენ, არ ვიცი, მე კი იგი

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 12, გვ. 12.

აფორიზმის სადარად მიმაჩნია. მოგეხსენებათ, ადამიანზე დიდ ფაქტორად სეულობა არ არსებობს. და აი, ნიგნი მასთან არის გატოლებული. გავითვალისწინოთ ცალკეული პლასტიკებიც. ადამიანი მრავალმხრივ შეუცნობელი და ამოუხსნელია. ნიგნიც ასეა. რაც მთავარია, „უცნაური“ „უცნაურისაგან“ მომდინარეობს.

ასევე ტევადი და დამაფიქრებელია სხვა გამოთქმებიც, მაგალითად: „ვცხოვრობთ უკვდავ ნიგნებთან და არა მოკვდავ ადამიანებთან“, „რომ შეჰქმნა რაიმე დიადი, არ უნდა გეშინოდეს ხვალისდელი დღისა“, „არ შეიძლება იფიქრო ნიგნის შექმნაზე მხოლოდ ნიგნებით“ და სხვა.

ეს ნაკვესები არა მხოლოდ ფართო განმაზოგადოებელი ნირით იპყრობს ყურადღებას, არამედ ეპოქის ხასიათზე მინიშნებითაც.

გალაკტიონის ლექს-პოემებში ნიგნის შესახებ განვითარებული მოსაზრებები არ გამოირჩევიან ორიგინალობით. ეს არც იყო მოსალოდნელი. ნიგნზე საუკუნეობით შემუშავებული და ცხოვრების მიერ აპრობირებული თვალსაზრისი გადასინჯვას არ მოითხოვდა. თავისთავადობაც აქსიომათა გამოხატვის ფორმასა და მანერაში უნდა ვეძებოთ.

წმ. როგორ კონკრეტდება ზოგადი? უფრო ზუსტად, ამ მართებული მოსაზრებებიდან გამომდინარე, როგორ აფასებს გალაკტიონი ცალკეულ ნიგნებს? რამდენად თანამიმდევრულია იგი?

სამწუხაროდ, მასალა ძალზე მწირია: ორიოდ რეცენზია და ლექსად მოწოდებული რამდენიმე განსაზღვრა.

პირველ რეცენზიაში შეფასებულია ჯაჯუ ჯორჯიკიას „თხზულებანი“. იგი 1915 წელს გამოვიდა და გალაკტიონიც ოპერატიულად გამოეხმაურა.

პოეტმა უარყო რეცენზიის წერის გაბატონებული მანერა – ნაწარმოებთა მდორედ მიმოხილვა იდეურ-მინაარსობრივი თვალსაზრისით და თავების თანამიმდევრობით. შემდეგ კი ზოგადზე ზოგადი დასკვნების გამოტანა. გალაკტიონი ყურადღებას ამახვილებს ყველაზე არსებითზე. ამის გამოკვეთა კი არც თუ ადვილია. ჯ. ჯორჯიკიას მინიატურების უდიდეს ნაკლად მიიჩნევს ზერელობას. მკაცრი განაჩენი რევერანსების გარეშე გამოაქვს: „მე ვამტკიცებ, რომ ჯ. ჯორჯიკია, სრულიად უბრალო, ჯერჯერობით უსახო და მართლაც ყოველგვარ პრეტენზიას მოკლებული მწერალია“¹.

ისტორიამ გაიზიარა გალაკტიონის დასკვნა. სხვათა შორის, სხე-

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 12, გვ. 12.

ნებული რეცენზია იმითაც იპყრობს ყურადღებას, რომ მისი ავტორი ცნობილ კრიტიკოსებს ეპაექრება. ამ გზით ნიგნისადმი ფართო აუდიტორიის დამოკიდებულებასაც აცნობიერებს.

1. როგორც ჩანს, ეს ფრთიანი გამონათქვამი ძალზე მოსწონდა გალაკტიონს. ამიტომაც იმეორებს. პირველად 1940 წელს საგურამოში წარმოთქმულ სიტყვაში გაიჟღერა: „ნიგნი კი ეს არის ადამიანი – დანერილი მისივე საკუთარი ხელით“. მეორე ვარიანტი, რომელსაც ჩვენ ვიმარჯვებთ, 1955 წლით თარიღდება.

მეორე რეცენზიაშიც, რომელიც კონსტანტინე ჭიჭინაძის „რჩეულ ლექსებს“ (1924) ეძღვნება, თვალნათლივ ჩანს გალაკტიონის განსწავლულობა, მაღალი გემოვნება, კრიტიკული ალლო და პუბლიცისტური ოსტატობა. მას მოსწონს კ. ჭიჭინაძის პოემები. მათი ღირსების საჩვენებლად საბუთებიც მოაქვს. მაგალითები ოსტატურად არის შერჩეული. ფრაგმენტები იმდენად პოეტურია, რომ უყოყმანოდ ვდგებით რეცენზენტის პრინციპზე.

აი, ციტატა „რიონის აპოლოგიიდან“:

„მაგრამ მინახავს სხვა სეირიცა მაშინ, როცა მე
შენი მქუხარე ამბოხების გაეხდი მოწამე
და სტრიქონებიც დაგიშადავ სხვადასხვაგვარი:
ხან უღბილესად მოხაზული, ხან წელმაგარი,
ვით აბრეშუმი და ველური ტახის ჯაგარი“.

ამ ამონარიდს ერთვის გალაკტიონის კომენტარი: „უკანასკნელი ორი სტრიქონით შეიძლება დახასიათდეს მთელი ეს ნიგნი, და მასთან მთელი შემოქმედება კ. ჭიჭინაძისა“¹.

ხსენებული რეცენზიიდან ყველაზე მეტად ჩვენი ყურადღება მიიპყრო მოსაზრებათა განფენის ხერხმა. შეპირისპირებას ვინ არ მიმართავს, მაგრამ გალაკტიონი ძალზე ორიგინალურია ამ შემთხვევაშიც – მწვერვალის განათება სხვადასხვა მხრიდან ხდება. ეს ნიგნი არის სიახლე, მაგრამ არ არის მოულოდნელობა. ნიუანსები, რასაც ასე მოითხოვდა ვერლენი (მუსიკა, უპირველეს ყოვლისა), ჩვენი ავტორის ნიჭის ძირითად თვისებას შეადგენს, მაგრამ იგი ქმნის დიდ ღირებულებას, მიმავალი იმ გზით, რა გზითაც მიდიოდნენ პარნასელები“².

სხვა შემთხვევაში გალაკტიონი მიუთითებს, რომ თოთხმეტმა-

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 12, გვ. 54.

² იქვე.

რცვლიანი წყობა ამძიმებს ლექსს, მაგრამ, თუ კ. ჭიჭინაძე მაინც აღწევს წარმატებას, ეს აიხსნება რითმით, რიტმით და ნაირგვარი ტექნიკური საშუალებებით.

აქ ზოგადისა და კონკრეტულის ისეთ გადანვნასთან გვაქვს საქმე, როცა კრიტიკა და ქება ურთიერთს არ გამორიცხავენ. ეს მიღწეულია უბნების განცალკავებით.

ორივე რეცენზია მცირე მოცულობისაა, მაგრამ ავტორი მაინც ახერხებს ძირითად-უმთავრესის დამაჯერებლად და ეფექტურად თქმას.

ცხადია, ლექს-თხზულებებში დებულებათა მრავალმხრივ განფენას არ უნდა ველოდოთ, იმგვარ განსჯას, როგორიც ზემოგანხილულ რეცენზიებში შეინიშნება. პოეზიაში მოკლე და მკაფიო დახასიათებით ნაწარმოების არსის გახსნისათვის, მაგალითად,

„რამდენი ქვეყნად
ნიგნი იცემა
ლირსი, რომ ეგდოს
სანაგვის ბოლოს.
მე კი მეგონა,
პატივისცემა
ნიჭს და ღირსებას
ეკუთვნის მხოლოდ.
ბევრს სისხლის სმისთვის
ხახაც აქვს, მადაც,
ნიგნიც უნიჭოდ
ნაკერ-ნალამბი.
რად არ დაიწვი
დარაბა, სადაც
პიტლერის ნიგნი
ძევს: „მაინ კამპფი“¹.

ან კიდევ:

„ჩვენ ხომ ხელთ გვაქვს
საბჭოური კონსტიტუცია –
უდიადესი, უმძლავრესი
ბრწყინვალე ნიგნი“².

პოლიტიკური საკითხების აქცენტირება შემთხვევითი როდია.

გალაკტიონთან ნაკლებ გვხვდება მისი თანამედროვე თვალსაჩინო მწერალთა ნიგნების განხილვა. გამონაკლისზე ზემოთ გვქონდა

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 5, გვ. 7-8.

² გ. ტაბიძე, ტ. 6, გვ. 160.

საუბარი. ისინიც ადრეული პერიოდისაა. უფრო ხშირად სატირული-იუმორისტული გამონათქვამები მძლავრობს – გაბნეული მარგინალიზებში. სამაგიეროდ, ბევრჯერ ფიქსირდება ბარათაშვილის, ჭავჭავაძის, წერეთლის, ვაჟა-ფშაველას და სხვა კლასიკოსთა სახელები. ამგვარ ტენდენციას ახსნა მოეძებნება, გამომდინარე დებულებიდან – „როგორც ერთია ქვეყანა მთელი, ისე ერთია გალაკტიონი“.

§4. როგორია გალაკტიონის დამოკიდებულება საკუთარი წიგნებისადმი? გვაინტერესებს როგორც შექმნისა და გამოცემის პერიპეტები, ასევე შემაჯამებელი კვალიფიკაციები.

საკუთარი თხზულებანი ყოველთვის წარმოჩენილია, როგორც უმნიშვნელოვანესი მოვლენები, დიდი მიღწევები.

„გამოდის ჩემი ახალი წიგნი,
დიდების დროშა მოაქვს სტრიქონებს,
ძველისძველ ბაღში გრიალებს ქარი,
თითქოს ჩემს ყრმობის დღეებს იგონებს“¹.

ან:

„წიგნი ლამაზი გამოვიდა... ვარ კმაყოფილი.
სამას ოთხმოცდაერთგვერდიან წიგნს არა აქვს ფასი“².

კიდევ უფრო ტევადი და მრავალისმთქმელია „ცხრა ტომი“. ლექსში საკუთარი დამსახურება სხვათა მიღწევების ფონზე არის წარმოჩენილი. გალაკტიონი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ მისი პოეზია ღრმად ხალხური, საზოგადოების საუკეთესო სურვილებსა და მისწრაფებების გამომხატველია. სწორედ ეს განსაზღვრავს მგოსნის უკედავებას.

„ძეგლად აღმართე ჩემი ცხრა ტომი,
წიგნთ შორის არ ჰყავს მათ თანატოლი,
და მათ გინდ უცხო, გინდ თანატომი,
ვერავითარი ვერ სძლეეს ატომი!“

სახალხო მგოსანს ლამაზ მხილებას,
მე ხალხი მთხოვდა უკვდავ ქმნილებას,
და ხალხის, ხალხის მოთხოვნილებას
ვერავითარი ვერ სძლეეს ატომი“³.

რამდენადმე განსხვავებულია მიძღვნილი ლექსები. გავიხსენოთ თუნდაც „წარწერა წიგნზე“. ადრესატია ცნობილი მწერალი და ჟუ-

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 7, გვ. 143.

² გ. ტაბიძე, ტ. 6, გვ. 124.

³ იქვე, გვ. 223.

რნალისტი ია ეკალაძე, რომელიც გალაკტიონის პირველი შემოქმედებითი ნაბიჯების ფხიზელი დამკვირვებელი გახლდათ. ამდენად, გამოირიცხებოდა ყალბი პათეტიკა და მოჩვენებითი განდიდება.

„მიიღე წიგნი... წიგნი მწუხარე,
წიგნი სპეტაკი ოცნების ჩემის,
მიიღე ნიშნად სიყვარულისა
და უდიდესი პატივისცემის“¹.

გალაკტიონი მიუთითებს, რომ მისი სევდის მიზეზი უშინაარსოდ განვლილი დღეებია. იგი ესწრაფვის „სიცოცხლის ჰანგით“ გადმოიღვაროს, მაგრამ ეს ხშირად არ ხერხდება.

პოეტი გვანწვდის დამაფიქრებელ დებულებას, მისი დარდი ალემული უნდა იყოს, როგორც რეალობის შედეგი, მაგრამ ეს კაეშანი ყველაფრის წამლეკავი როდია. მეორე მხრივ, მძლავრობს სპეტაკი ოცნებები. სწორედ ამ ორი მოტივის ორიგინალური შეზავება ქმნის 1914 წელს გამოცემული კრებულის თავისთავადობას.

არცთუ იშვიათად წიგნი გამოყენებულია არ ამხოლოდო ავტორის, არამედ ადრესატის დასახასიათებლად.

„გვგზავნი ამ წიგნს... როგორც ოდესმე
მომქონდა შენთან წიგნი პირველი,
შენმა ღიმილმა უბოროტესმა
დაინდოს წიგნი და შემწირველი“².

ადრესატი პოეზიის საუკეთესო მცოდნეა, მკაცრი და პირუთვნელი; ამასთანავე ავტორისადმი კეთილად განწყობილი. მგოსანმა კარგად იცის მისი ფასი, პირუთვნელობა. ამიტომაც უწევს ანგარიშს. ვინ არის იგი – ოლია ოკუჯავა თუ სხვა? ამის დაზუსტებას ამჯერად არც აქვს მნიშვნელობა. დაკონკრეტებას შეიძლება ინტიმი გაეძლიერებინა, მაგრამ განზოგადებიდან გამომდინარე ეფექტი შესუსტდებოდა.

გალაკტიონი გვანწვდის უმნიშვნელოვანეს ინფორმაციას თავისი შემოქმედებითი საქმიანობის შესახებ. მაგალითად, აღნიშნავს, რომ პირველი წიგნის გამოცემა ჯერ კიდევ 1912 წელს განუზრახავს, მაგრამ „წიგნს წინასწარ ხელი მოაწერა მხოლოდ 15 კაცმა.

1913 წ. – წიგნის გამოცემის განზრახვა მეორეჯერაც სრული ფიასკოთი დამთავრდა. გამომცემლობები, როგორც ქუთაისის, ისე ტფილისისა, კატეგორიულ უარს აცხადებენ ჩემი წიგნის გამოცე-

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 1, გვ. 254.

² გ. ტაბიძე, ტ. 2, გვ. 32.

მაზე, ეს გარემოება სულით ხორცამდე მაშფოთებს, მაგრამ მე თავს ვიჭერ და მოთმინებით ვუცდი: ვიცი გამოიდარებს¹.

სხვა ჩანაწერით ცნაურდება „მშვიდობის წიგნის“ შექმნის ისტორია. მასზე მუშაობა ჯერ კიდევ 1941 წელს დაუწყია საავადმყოფოში. ხელნაწერი დაკარგულა და „დიდი ხნის ძეგლის შემდეგ ამხანაგების დახმარებით წიგნი ნაპოვნი იქნა. იგი გადაეცა საქართველოს სახელმწიფო გამომცემლობას (სახელგამს) მერვე ტომად².

გალაკტიონი ამ პოემის იდეასაც აცნობიერებს. „ძველი დიდებული ხელნაწერი წიგნების მნიშვნელობას უდიდესი ადგილი ეჭირა ამ პოემაში, იყო ჰიმნი წიგნისადმი, რომელსაც სახალხო სიხარული უნდა მოეტანა. იქ იყო თავდადება, გმირობა: ხალხს გმირი ემსახურებოდა, გმირი ემსახურებოდა დიადი სიმართლის იდეას“³.

ზოგიერთი ჩანაწერი გვეხმარება რთულ თუ ბუნდოვან საკითხთა გარკვევაში. მაგალითად, მეორე წიგნს ასეთი სათაური აქვს: „CRANE AUX FLUBS ABTISTCUES“. მგოსანი მიუთითებს, რომ სახელწოდება ამოსაცნობია. „თავის ქალა არტისტული ყვავილებით“ – იგულისხმება თავის ქალა (სიკვდილი), არტისტული ყვავილებით (ხელოვნება), სიკვდილი და ხელოვნება. რომელმა უნდა გაიმარჯვოს? – რა თქმა უნდა, ხელოვნებამ. რა არის ხელოვნება? ხალხისადმი, სამშობლოსადმი სამსახური...“⁴.

ეს არის გასაღები, რომელიც XX საუკუნის 20-იანი წლების ქართული ლირიკის ლაბირინთის კარს გვიხსნის.

გალაკტიონი არცთუ იშვიათად მსჯელობს გამომცემლობათა გეგმებზე, წიგნთა სტრუქტურასა და მოცულობაზე, მთარგმნელებსა და მხატვრებზე. ამ მხრივ ფრიად საინტერესოა „წინასიტყვაობა“.

წინარმოვბთა დალაგება, წიგნად შეკვრა თითქოს იოლი საქმეა. გალაკტიონი სხვაგვარად ფიქრობს. იგი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს კომპოზიციას. ამ შემთხვევაში ავტორის გაქანების, მემკვიდრეობის ზრდისა და შემოქმედის დამსახურების უკეთ შეცნობის პრობლემები როდი დაისმის მხოლოდ, არამედ, ცალკეული ლექსების თუ თავების ურთიერთგანპირობებულობიდან მომდინარე საერთო შთაბეჭდილების გაძლიერების საკითხიც. „ხომ ცნობილია, რომ თვითონ პოეტისათვის ბევრ შემთხვევაში თითოეული მისი ლექსი რჩეულია. მე-

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 12, გვ. 278.

² იქვე, გვ. 201.

³ გ. ტაბიძე, ტ. XII, გვ. 201.

⁴ იქვე, გვ. 153.

ორე საკითხია, თუ როგორ უნდა დააღაგოს მან ეს რჩეული ლექსები მართლაც, ძნელად გადასაჭრელი საკითხია. პირველ შემთხვევაში სუბიექტივიზმი მძლავრობს და რაციონალური განსჯა სუსტდება. რაც შეეხება დაღაგების პრინციპს, ამ შემთხვევაში რამდენიმე მხარე იწევს წინ.

გალაკტიონი ქართული, რუსული, ფრანგული ლიტერატურის მონაცემებს ითვალისწინებს და ასკვნის: „1. შეიძლება გადარჩეული ლექსები დაიბეჭდოს სრულიად დაუღაგებლად, როგორც მიღებულია დღემდე. 2. შეიძლება დააღაგო ისე, რომ უმთავრესი ყურადღება მკითხველისა მიქცეულ იქნას ავტორის შემოქმედების ევოლუციაზე. 3. შეიძლება უბრალო ქრონოლოგიური ნესით და მრავალი სხვა“¹.

რომელია უმჯობესი? ხსენებულ წერილში პასუხი არ არის, მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ პოეტთა კრებულების აღნაგობას, შეიძლება დავასკვნათ, რომ, უმეტეს შემთხვევაში, იგი თემატურ-ქრონოლოგიურ პრინციპს ანიჭებს უპირატესობას; ისიც უნდა ვთქვათ, რომ პოეტი დროის მოთხოვნებს ითვალისწინებს.

გალაკტიონის დღიურებში დაფიქსირებულია ის სიძნელეები, რომელთა გადაღახვაც უხდებოდა ხოლმე.

§7. საგანგებოდ უნდა შევჩერდეთ ფრიად სპეციფიკურ მხარეზე, რომელიც არსებითაც მხოლოდ მწერალთან იჩენს თავს. ეს არის წიგნის გამოყენება ტროპულ აზროვნებაში, მისი მომარჯვება პოეტური ხატის შესაქმნელად.

ამ მხრივ გალაკტიონთან უხვი მასალა გვხვდება.

„სალამოს წიგნი მთებმა დახურეს,
მე მშვიდ არეებს ვემშვიდობები“².

ეს მეტაფორა, წარმოშობილი მსგავსების ნიადაგზე, ძალზე შთამბეჭდავია, რადგან ვიზუალურ მომენტს ითვალისწინებს. მთები ისე ეშვება ხეობაში, თითქოს წიგნის ყდიდან გადმოშლილი ფურცლები ერთმანეთს ეკვრიან. ამ შემთხვევაში მკითხველის წარმოსახვა იძაბება და გარემოც ცოცხლდება. იმასაც ნუ დავივიწყებთ, რომ სურათის სრულყოფილად აღქმისათვის ნიადაგი მომზადებულია. გავიხსენოთ ლექსის პირველი სტრიქონები:

¹ იქვე, გვ. 72.

² იქვე.

³ გ. ტაბიძე, ტ. 1, გვ. 295.

„სასახლე ძველი ადგას ხეობას,
თითქოს ჰაერში – ბალი ჰკიდია“¹.

რაც მთავარია, ასოციაციები პოეტის ჩანაფიქრის მართებულად გა-
აზრებაში, მგოსნის განწყობილების სრულად გათავისებაში გვშეულის.
ახლა გავიხსენოთ სხვა სტროფი:

„... ისევ ისე
ვწევარ გულალმა
და ვარსკვლავების დიდი წიგნის
ყოველი გვერდი
არის თეთნულდი,
არის უშბა,
მთელი სვანეთი...“².

ცა არა მხოლოდ მოკაშკაშე რეალობაა, არამედ ბევრი საიდუ-
მლოს დამტევი და აზროვნების განმაცხოველებელი.

ვარსკვლავების დიდი წიგნი ნაკითხვას მოითხოვს. მაშასადამე,
საჭიროა ყოველდღიურ პრაგმატულ ყოფაზე ამაღლება და შორს
ჭვრეტა, ფაქტთა თუ მოვლენათა განზოგადოების პროცესში ჩართვა.

ბუმერანგული პრინციპიდან გამომდინარე, აქ არა მხოლოდ ცაა
დანახული, არამედ წიგნიც. სხვა შემთხვევაში წიგნი გააზრებულია
როგორც ცხოვრების ერთი ეტაპი და ყოფის საგულისხმო ფაქტების
ერთობლიობა.

„დახურულია წიგნი
უკანასკნელი მწუხრის“³.

განსხვავებული დატვირთვა აქვს წიგნს შემდეგ სტროფში:

„გმირის სახეს
ქარდაქარ თლის
ქანდაკებად
წიგნი ქართლის“⁴.

„წიგნი ქართლის“ მოაზრებულია, როგორც ქვეყნის ცხოვრება. ხა-
ზგასმულია, რომ ყოფა, სიტუაციები ქმნიან გმირებს და ისტორიაც
მათ უკვდავყოფს – პიროვნებათა ძირითად შტრიხებს გამოკვეთს.

წიგნის ორიგინალური გააზრებაა პოემაში „პუშკინი“. მგოსანი არა-

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 1, გვ. 295.

² გ. ტაბიძე, ტ. 9, გვ. 134.

³ გ. ტაბიძე, ტ. 2, გვ. 136.

⁴ გ. ტაბიძე, ტ. 6, გვ. 256.

„არაგვის წიგნი
ერთი ყველაზე დიდი წიგნთაგანია,
რაც კი არსებობს
ყველა დროის ხელოვნებაში.
და შეიძლება
ყველაზე უფრო გასაკვირველი,
ყველაზე უფრო მდიდარი წიგნი,
რაც კი ოდესმე დაწერილია
ადამიანის კალმის მიერ,
არაგვის წიგნი
თვით ცხოვრება არის.
არაგვის წიგნის
თვით აზრი არის გრძნობა“¹.

ყოველივე ეს ხედვის ორიგინალობასა და პოეტურ ნიჭზე მეტყველებს. მგოსანი გვთავაზობს ისეთ ტროპებს, რომლებიც ჩანაფიქრის მიმზიდველად ამეტყველებას და ემოციური მუხტის გაძლიერებას ესაფეხურებია.

გვ. წიგნი შეიძლება თხზვის საბაბიც იყოს და განსჯის საგანიც. გალაკტიონთან ორივე შემთხვევა ფიქსირდება.

1. ნაკითხულზე მინიშნება ლექსში არ არის. ავტორის თუ სხვათა განცხადება რომ არა, ისიც კი არ გვეცოდინებოდა, რამ გამოიწვია ნაწარმოების შექმნა.

ეს ის შემთხვევაა, როცა ნაკითხული შემოქმედებით აგზნებას იწვევს, თხზვის სურვილს ბადებს. ამ დროს წიგნი, როგორც ჩანს, კატალიზატორის ფუნქციას ასრულებს, დაგროვილი სათქმელის გადმოღვრას უწყობს ხელს.

გალაკტიონი მიუთითებს: „ჩემზე ჯეკ ლონდონმა მოახდინა უდიდესი გავლენა. „მარტინ იდენი“ და „ზღვის მგელი“ – შესანიშნავი მოთხრობებია, დაუფინყარია. „ცხენთა შეჯიბრებაზე“ მისი გავლენით მაქვს დაწერილი“².

ეს ინფორმაცია რომ არა, ვერაფრით მივხვდებოდით, რომ „ცხენთა შეჯიბრებაზე“ ანუ იგივე „ეფემრა“ შეიქმნა ჯეკ ლონდონის გავლენით. ამ მრავლისმომცველი და გასაოცარი ექსპრესიით დაწერილ ლექსში არც ამერიკელი მწერალი იხსენიება და არც მისი ნაწარმოებები.

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 10, გვ. 298-299.

² გ. ტაბიძე, ტ. 12, გვ. 394.

„მარტინ იდენსა“ და „ეფემერას“ აკავშირებს რომანტიკულმა სტილმა ყველაფრის გადალახვა-დაძლევის სურვილი.

„სულს სწყურია საზღვარი ისევ ეფემერული,
სულს სწყურია საზღვარი, როგორც უსაზღვროებას“¹.

შემდეგ:

„დე, თამაშის თუ ბრძოლის ვიყო ცქერით გართული,
იყოს მზეთა ორგია და მაგია მთვარისა,
ვიყო ამ ღრიანცელში მარად ხელაღმართული,
ლანდი - არაქვეყნიურ დარდით გადამწვარისა“².

როგორც ჩანს, სათქმელი მომნიშვნეულია და ჯეკ ლონდონის ნაწარმოებთა გაცნობა საბაზი გახდა, რათა ჩანაფიქრისთვის სასურველი ფორმა მიეცა გალაკტიონს, შექმნილიყო ქართული პოეზიის შედეგრი.

სხვა შემთხვევაში წაკითხულმა შეიძლება თემა ან იდეა უკარნახოს მწერალს; ზემოქმედება გაცილებით კონკრეტულ-მისამართიანია.

„პირველ ვარდში“ იხსენიება „ჰავაელი პატარა ქალი სახელად ემა“, მაგრამ ლექსში ელიზა ფრენსის ბიორნეტის მოთხრობის პერსონაჟის თავგადასავალი როდია მთავარი. ამერიკელი ბელეტრისტის წიგნი პიროვნებათა, უფრო ზუსტად, პოეტისა და მისი სატრფოს დაკავშირება-დაახლოების საბაზად, ამალღებული გრძნობების განფენის საშუალებად გამოიყენება. ლექსიდან ირკვევა, რომ მგოსანი ჩვენთვის უცნობ მშვენიერ ქალიშვილთან ერთად კითხულობდა ხსენებულ წიგნს. ერთად განიცდიდნენ ემას ტკივილს, ერთად ოცნებობდნენ, ერთად შეჰხაროდნენ მომავალს. ახლა კი...

„პირველი ვარდი...
მოვიდა პირმშვენიერი მაისი,
რად დაგვაგინყდა
ძველ ნანგრევებზე ძველი ნავარდი,
კუნძული ჰავაის
და ჰავაელი პატარა ქალი
სახელად ემმა
თუ ნაიყვანა სიყმაწვილე
უცნობმა გემმა.
და დაიკარგა სადმე ყვავილი,
მიუგნებელი მხარეები თუ აივული,

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 2, გვ. 103.

² იქვე, გვ. 104.

ვინ მოიტანა ეს თაიგული,
ვის შეუყვარდი?"¹.

შემთხვევითი არ არის სათაურის საწყისი მონახაზის – „ემმას“ შეცვლა „პირველი ვარდით“. სახელწოდება გვაკვლიანებს, მიგვანიშნებს, რომ არსებითაა „პირველი ვარდი“, პირველი სიყვარული და აქედან გამომდინარე უნდა ვცადოთ პოეტის ჩანაფიქრის გაშიფვრა.

საქმე გვაქვს სახეებისა და ქვეტექსტების ურთულეს გადანვლასთან; როცა ერთი შეხედვით წინა პლანი ფაქტობრივად ფონის ფუნქციას ასრულებს. ინტეგრალი ძალზე პოეტურია.

II. ახლად გაცნობილი წიგნი ლექსის საფუძველია. ამ შემთხვევაში უმთავრესად ორი ასპექტი იჩენს თავს:

ა) ამ წიგნის შინაარსი საფუძველად ედება ლექსს. გავიხსენოთ „ნარწერა წიგნზე „მანონ ლესკო“.

ცნობილი ლიტერატორი ქეთევან ირემაძე აღმერთებდა გალაკტიონს. ისინი არცთუ იშვიათად ხვდებოდნენ ურთიერთს და ზოგჯერ ფრანგულადაც საუბრობდნენ.

ეს 1938 წელს მოხდა. ქეთევანმა გალაკტიონს აბატ პრევოს „მანონ ლესკოს“ საკუთარი თარგმანის ხელნაწერი მიართვა. პოეტი იგონებს: რომანი ჯერ კიდევ ახალგაზრდობაში მქონდა წაკითხული ფრანგულად². ირემაძის თარგმანმა ძველი შთაბეჭდილებები გამიცოცხლა და გამიმძაფრა. ცალკეული ადგილები რამდენჯერმე გადავიკითხე. ვერ ვისვენებდი. მერე მიუფუჭექი მაგიდას და ლექსი თავისთავად გადმოიღვარა.

„მარად ისმის: მარადისი
სიყვარული ძნელია.
ვის ისარი მოხვდა მისი,
მუდამ ცრემლის მღვრელია.

ვარდთა კონის, ბნედა გონის,
ტავერნების ნდომანი...
დე გრესა და მანონის
სევდიანი რომანი.

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 1, გვ. 293-294.

² სხვათა შორის, 1920 წელს დაწერილ ერთ ლექსში პოეტი ახსენებს კიდევ ამ ნაწარმოების პერსონაჟებს:
„მოგვეჩვენა ტრიანონის
კოშკში გულის ხდომანი,
დე გრიესა და მანონის
სევდიანი რომანი“ (ტ. 2, გვ.79).

დღენი ევრის და პარიზის,
უდაბნოთა ჩვენება,
მწუხარება კიპარისის,
ყვავილთ შემოშენება¹.

ლექსში არა მხოლოდ რომანის შინაარსი ცნაურდება, არამედ წიგნის შეფასებაც გვეძლევა:

„მაგრამ წიგნი მაინც დარჩა
ვაჟისა და ასულის,
როგორც სარკე, როგორც ფარჩა
დროის ფერგადასულის.

და იწონის წიგნთა დონეს,
წიგნთა მრავალთ კედომანი...
დე გრესა და მანონის
სევდიანი რომანი².

როგორც ვხედავთ, აბატი პრევოს წიგნი საბაბი გახდა თხზვისა და სიყვარულის თემის გამოკვეთისა.

დაახლოებით მსგავსი ვითარება შეინიშნება ლექსში „წარწერა წიგნზე“. იგი ჰეგელის თხზულებათა გაცნობის საფუძველზე დაიბადა. მაგრამ მასში მთავარია არა კონკრეტული ნაწარმოების შეფასება, არამედ ჰეგელის ზოგიერთი დებულების გაცნობიერება და პოეტურ საქმესთან დაკავშირება.

ბ) წიგნი განსჯა-კვალიფიკაციის საგანი ხდება. დავუკვირდეთ ლექსს „მე ამ წიგნზე რა უნდა ვთქვა ბევრი“. მასში ვრცლად არის დახასიათებული შულგინი, გამარტივებულია მისი თხზულება.

ვასილ შულგინი ცნობილი ჟურნალისტი და პოლიტიკური მოღვაწე გახლდათ. ერთხანს გაზეთ „კივლიანინს“ ხელმძღვანელობდა. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ სახელმწიფო სათათბიროს დროებითი კომიტეტის წევრად აირჩიეს. სხვათა შორის, სწორედ მან და ნიკოლოზ გუჩკოვმა წაუყენეს ფსკოვში მყოფ ნიკოლოზ მეორეს ტახტიდან გადადგომის მოთხოვნა. ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ შულგინი უცხოეთში გაიხიზნა და იქიდან ებრძოდა ბოლშევიკებს. მის წიგნებს: „დღეები“, „1920 წელი“ და „სამი დედაქალაქი“ – ფართო გამოხმაურება მოჰყვა.

გალაკტიონი არ იზიარებს შულგინის ბევრ მოსაზრებას, მაგრამ

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 4, გვ. 177.

² იქვე, გვ. 178.

არც იმას ჩქმაღავს, რომ პუბლიცისტი ოსტატურად, ემოციურად
წერს. პროცესები და მოვლენები ისეა გაცოცხლებული, მკითხველს
დასწრების ეფექტი ექმნება: „იკითხება წიგნი, როგორც რომანი“.

ერთიც; არცთუ უცნაური მოსაზრება მეზადება. შენიღბულად
ხომ არ დასცინის გალაკტიონი საბჭოთა წყობილებას? ამგვარი და-
სკენისაკენ მიბიძგებს შულგინის მიერ ზოგიერთი ფაქტის წამოწევა.

„რომ ნითლები აკეთებენ მხოლოდ
მონარქიზმის უსათუო საქმეს.
რის ნითლები, რისი თეთრი! ყველა
ომებისა რომ გაივლის გროვა,
მისი აზრით, თუნდ ნითელი ერქვას,
ერთი კაცის დიქტატურა მოვა.
რა შვაშია კოლექტივი, კლასი?
ძვალბილში აქვს რუსეთს ერთი ქარი –
იმას გინდა რომანოვი ერქვას,
გინდ სრულიად სხვანაირი გვარი.
ასეთია ამ შულგინის აზრი
და ამ აზრთან ღმერთმა შეაბეროს.
მისი ბედი, რომ შორიდან ამბობს...
საზღვარგარეთ კი რაც უნდა – სწეროს“¹.

რატომ გამახვილდა დიქტატურაზე ყურადღება? შემთხვევით?
განა შულგინის წიგნი სხვას ვერაფერს ჰპოვებდა დასაწუნ-გასაქი-
ლიკებელს?

ხომ არ იგრძნობა საგნობრივი მნიშვნელობის კონტექსტის ნაწი-
ლობრივ სიმბოლური შინაარსით გამსჭვალვა და აი ამ გზით ტექსტი-
სთვის ახალი დატვირთვის მიცემა?

§9. წიგნი, როგორც საამშენებლო მასალა, სხვა კუთხითაც არის
გამოყენებული. გალაკტიონი ქალის სილამაზის წარმოსახვისას ყუ-
რადღებას ამახვილებს არა მხოლოდ გარეგნულ, არამედ სულიერ
სიმშვენიერეზეც. ეს უკანასკნელი კი გამირის ნაკითხობას, წიგნი-
ერებასაც უკავშირდება.

პერსონაჟი ლექსისა „მაისის ღამეს“ ნამდვილად იწვევს აღტაცებას.

„აი, წამოდგა... ტყის გედივით ყელმოღერილმა
ვარსკვლავთ გახედა დაფიქრებით და გაიღიმა,
იგი შეენოდა – ნაზი, როგორც პირველი ვარდი
და მკვირცხლი, როგორც უდარდელი მაისის წვიმა.

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 3, გვ. 163.

წიგნი მიაგდო, ბროლის თითით თმა გაიშალა,
შემდეგ გაიძრო ტანსაცმელი – ასძრა საბანი,
და მე სპეტაკი, ვით მაისის თეთრი ყვავილი,
წინ წამომიდგა ახალგაზრდა ქალწულის ტანი!¹.

მოხმობილ ციტატაში წიგნს თვალსაჩინო ფუნქცია ეკისრება. ეს დეტალი ხელს უწყობს მეოცნებე გოგონას პორტრეტის გამომყვრნვას და ხორციელი მომხიბვლელობის სულიერ სიფაქიზე-ამაღლებულობასთან შერწყმას.

სხვათა შორის, თითქმის ერთდროულად არის დაწერილი გალაკტიონის ხსენებული ლექსი და ელენე დარიანის ლირიკული აღსარებანი. მათი შეპირისპირება უთუოდ საინტერესო დასკვნისაკენ გვიბიძგებს.

გალაკტიონის პოეზია ამ კუთხითაც მოითხოვს საგანგებო შესწავლას და ქართული მწერლობის მაგისტრალურ ხაზთან შეპირისპირება-შეთანაბრებას.

ჩვენს მიერ აქცენტირებული საკითხი კიდევ უფრო ღრმად და მრავალმხრივ იჩენს თავს მომდევნო პერიოდის ნაწარმოებებში.

მოდით, ერთხელ კიდევ გადავიკითხოთ „ეს იყო ოქტომბრის დამლევს“.

პერსონაჟის შეცნობისათვის წიგნი ერთ-ერთი უმთავრესი ატრიბუტია. აქ არ ხდება ქალის გარეგნობის იმგვარად წარმოჩენა, როგორც ზემოთ განხილულ ლექსში შეინიშნებოდა. წინ იწევს სულის კდემა და სიფაქიზე, შინაგანი ლელვა.

ავტორი შემოდგომის იდუმალებასთან გვაახლოვებს. გაძარცული ბალი. დაცარიელებული მერხები ბილიკზე...

„ოცნებიანი ახალგაზრდა ქალი,
პირისფერი ტანსაცმელით,
ოქროსფერი თმით,
ვერონიკას სახით
და ცისფერ ყდიან წიგნით ხელში
(შელლი, ეწერა წიგნს)
ნელი ნაბიჯით მიდის ბილიკზე.
ცაცხვებთან მან ჯიბის დანით
ხეზე ამოსჭრა:
მერი.
ეს მისი სახელია“².

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 1, გვ. 211.

² გ. ტაბიძე, ტ. 2, გვ. 115-116.

ჰაერი გაჟღენთილია სპლინით. მელანქოლიურად განოდილი ღრუბლები. უეცრად ამოვარდნილი ქარი.

„შეირყა გარინდებით მდგარი ხეები,
დატრიალდა ჰაერში
ყვითელი ფოთლების სვეტი,
ახმაურდნენ სველი ტოტები.
ქარმა გადაშალა პოეტის
შელის ნიგნი
სწორედ იმ ადგილას,
სადაც იწყება საუკეთესო სტრიქონები
„გაფრენილი დღეებისა“.
ყოველი ახალი წლის ღამეს
გამახსენდება ეს, გადმოვიღებ მიუსეს ნიგნს,
იქ ერთი სონეტი მეთორმეტე გვერდზე
ასე თავდება:
„ოჰ, არ ველოდი, ქალბატონო,
მე თქვენგან ღალატს!“
განა ეს სტრიქონი
არ ღირს მთელ პოემად?“¹.

მითხარი, რას კითხულობ და გეტყვი, ვინ ხარ. ამ პრინციპიდან გამომდინარე, მერი რომანტიკული პიროვნებაა, სამყაროს იდუმალეზა-სირთულეზე დაფიქრებული და მეოცნებე. იგი ხომ შელის და მიუსეს თაყვანისმცემელია. ნურც იმას დავივინყებთ, რომ „იისფერ ტანსაცმლით“ გვევლინება და ხელში „ცისფერ ყდიანი ნიგნი“ უჭირავს.

ფერს არა მხოლოდ იდეოლოგიური, არამედ პოეტური დატვირთვაც აქვს. ამ შემთხვევაში ძალუმად იჩენს თავს ფსიქოლოგიური სტერეოტიპიდან მომდინარე ნიუანსები. გალაკტიონს გაცნობიერებული აქვს ყოველივე ეს.

ნიგნთა ავტორების დასახელებამ ქალის სახე კიდევ უფრო მიმზიდველი გახადა. არც ისაა შემთხვევითი, რომ მიუსეს სონეტის ეპილოგია მოტანილი და ნიგნის გვერდიც არის დაფიქსირებული. ეს ზრდის დამარწმუნებლობასა და განცდის სიმძაფრეს.

დასკვნისათვის: ნიგნი გალაკტიონის ცხოვრებასა და შემოქმედებაში არსებითად სამი მიზნით გამოიყენება. პირველი: იგი არის საშუალება ინტელექტუალურ-ესთეტიკური ზრდის, სულიერი ამაღლებისა. მეორე: ნიგნი განსჯის და შეფასების ობიექტია, რაც მგოსნის მსოფლმხედველობის შეცნობისა და იდეოლოგიურ მიზანსწრაფვაზე მი-

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 2, გვ. 116.

გვანიშნებს. მესამე: მხატვრული ნაწარმოების საშენი მასალაა პირველი ორი ასპექტი ტრადიციულია და სხვებთანაც შეინიშნება. გალაკტიონის თავისთავადობა ამ შემთხვევაში ცალკეულ მიგნებებსა და თანმიმდევრულობაშია საძიებელი. რაც შეეხება მესამეს, აქ მგოსანი სწორუპოვარია, ორიგინალურ გზებსა და საშუალებებს პოულობს თხზულებათა მხატვრული ჟღერადობის გასაძლიერებლად, ემოციური მუხტის გასამძაფრებლად.

წიგნთან დაკავშირებით ნათლად გამოიკვეთა გალაკტიონის პოეტური მრწამსი.

წიგნთა სიბრძნე ძალას მატებს გალაკტიონის შემოქმედებას, ენის სიტკბოება – ფესვებს ანედლებს, „რითმათა მთოვარება“ პოეტურ ელვარებას აძლიერებს.

და რჩება იგი უკვდავების ბინადრად.

მართლაც რომ, „არა ხოლო პურიტა სცხონდების, არამედ სიტყვითა“. მაგალითად, „რევოლუციონურ საქართველოსთან“ დაკავშირებით ამოიხრებს: „რა ჯოჯოხეთი გავიარეთ მე და ჩემმა წიგნმა, ჯერ არ გამოსულმა“¹.

ხშირად აზუსტებს ჰონორარის რაოდენობას, მისი მიღების წესს და ა. შ.

ყოველივე ეს ბუნებრივია, რადგან გალაკტიონი წიგნით ცოცხლობს, ამ სიტყვის პირდაპირი და გადატანითი მნიშვნელობითაც.

§5. წიგნი თავისთავადი პოტენციური მოცემულობაა. ის თუ ბოლომდე ასეთად დარჩა, ქმედითობა ნულის ტოლი იქნება. ამიტომ აუცილებელია პოტენციური მოცემულობა რეალურ ქმედით ძალად გადაიქცეს, რაც, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს ნაწარმოების აუდიტორიამდე მიტანას. გალაკტიონიც იბრძვის მკითხველთა შემოსაკრებად.

1929 წლის 30 ივლისს დაუფიქსირებია: „ჩემი წიგნი, სახელგამის გამოცემა 27 წლის, არ არის გამოფენილი მაღაზიის ვიტრინებზე, არც სახელგამში, არც სხვაგან... დღეს გამოვიარე მარშანისთან (მოსკოვის სააგენტო), არც იმას აქვს. სპეციალურად უნდა გადავდო დღე ყოველივე ამის მოსაგვარებლად. არც „ჯონ რიდი“. მიღებული უნდა იქნეს ზომები“².

ანალოგიურ ჩანაწერს სხვა წიგნის შესახებაც ვხვდებით. „უნდა

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 12, გვ. 315.

² იქვე, გვ. 309.

მიღწეული იქნას, რომ ნიგნი ყველგან, ყველა მაღაზიაში გამოიფინოს“¹.

ყოველივე ეს იმის დასტურია, თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს პოეტი ნიგნის მასებში გატანას.

ნიგნს ნამდვილად სჭირდება რეკლამა. ზოგჯერ შეიძლება ბრწყინვალე ნაწარმოებიც კი შეუმჩნეველი ან სათანადოდ დაუფასებელი დარჩეს. ამიტომაც ამბობს გალაკტიონი: „კარგად გამოყენებულ რეკლამას სრულ გამარჯვებამდე მიჰყავს პოეტი“².

ამ მოსაზრების პრაქტიკულ განხორციელებასაც ესწრაფვოდა, მაგრამ მცდელობა ყოველთვის წარმატებით როდი გვირგვინდებოდა. არცთუ იშვიათად მის მიერ გადადგმული ნაბიჯი გულუბრყვილო გაბრძოლებას მოჰყავდა. ესეც გენიოსის ბუნების, ხასიათის ერთ-ერთი გამოვლენაა.

აგიტაცია-პროპაგანდა გეგმაზომიერად უნდა წარიმართოს, ამა-სთანავე დიფერენცირებულად, მკითხველთა გარკვეული ჯგუფის თუ ჯგუფების ინტერესებიდან გამომდინარე და, რაც მთავარია, ეფექტური კონკრეტული საშუალებებით. ეს შესაბამის ნიჭს და გაბმულ მუშაობას მოითხოვს. გალაკტიონს კი არ შეეძლო ხსენებული საქმე ყველაზე წინ დაეყენებინა და მთელი გატაცებით პერმანენტულად ემოქმედა.

წნ. საგულისხმოა გალაკტიონის მოსაზრებები ნიგნის შექმნის თაობაზე. შემოქმედებითი პროცესი ურთულესია. წარმატება ოდენ ნიჭით ან მხოლოდ შრომით როდი მიიღწევა.

მაგონდება: პლენანოვის პროსპექტს მივუყვებით. უცებ ნივილში გადაზრდილი გვესმის ხრიალი. მანქანა ლამის შეასკდა ხეს.

– არავინ დაშავებულა, – ვამბობ და ბიძაჩემს შევყურებ.

გალაკტიონი ჯიბიდან „ყაზბეგის“ კოლოფს იღებს, პაპიროსს ნელა უკიდებს და იწყებს:

– ხომ გინახავს უღელში შებმული ზორბა ხარები, ტვირთს რომ თავისუფლად ეზიდებიან, ურემი კი შეიძლება გადაბრუნდეს. თავი-დათავი მეხრეა!..

უცნაური ასოციაცია, უცნაური პარალელი, მაგრამ ეს ხომ დამახასიათებელია გალაკტიონისათვის. თითქოს ვწვდები მის ჩანაფიქრს. ხარები – ნიჭი და შრომა. მეურმე? ვის ან რას გულისხმობს?

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 12, გვ. 352.

² იქვე, გვ. 321.

ჩემი გონება გამალებით მუშაობს და მოულოდნელი შეკითხვები
– დღეში რამდენ საათს მეცადინეობ, ნოდარ?

... ქმნადობა თითქმის ჯვარცმას უტოლდება. გავიხსენოთ „ხე-
ლოვნება“.

ვის უნახავს შავი წიგნი, წიგნი წითელ ასოებით,
დაწერილი სისხლის წვეთით, დაწერილი სასოებით?
გადიარეს გრივალეშმა, დღეს ის წიგნი არეინ იცის,
და ჟამთ მტვერით იფარება წიგნი ცის და დედამიწის.
დიდხანს ვწერდი, დიდხანს მწვავედა შთაგონების ცეცხლი მწვავე,
ვწერდი ჟინით, ვწერდი ვნებით... და ჰა, იგი დავათავე.
და ვფიქრობდი: ჩემს შავ წიგნში თუ არს-მეთქი რამ ისეთი,
რომ არ აჩნდეს მწარე გესლი, რომ არ აჩნდეს სისხლის წვეთი“¹.

ახლა გადავხედოთ „საუბარს ლირიკის შესახებ“:

„პოეტს, რომელსაც
სურს იპოვოს
გამოძახილი,
უნდა შეეძლოს
სიტყვას მისცეს
გრძნობის მახვილი.
უნდა იცოდეს
აზრისა და
ხმის შეხამება,
ერთგვარ წესრიგში
მოიყვანოს
დღე, შეღამება“².

გალაკტიონის მთელი ცხოვრება იმის მკაფიო დადასტურებაა,
თუ როგორი თანმიმდევრული იყო თეორიასა და პრაქტიკაში.

მგოსნის შემოქმედებითი ლაბორატორიის შესასწავლად მხოლოდ
პირველი ნაბიჯებია გადადგმული. ეჭვი არ გვეპარება, უზარმაზარი
მასალის თავმოყრა-კლასიფიკაცია და კრიტიკული ათვისება ნათე-
ლყოფს, რომ გალაკტიონი თხზვის პროცესშიაც განუმეორებელი
იყო, ტიტანური და დემონურიც.

¹ გ. ტაბიძე, ტ. 1, გვ. 74.

² გ. ტაბიძე, ტ. 9, გვ. 140.

ელენე ჩაგალიშვილი

იაკობ გოგებაშვილის მოღვაწეობის ორი ეპიზოდი

იაკობ გოგებაშვილის სახელი რომ საუკუნოდ დაკავშირებულია „დედა ენასთან“, ქართველი კაცის სულიერების პირველწყაროსთან, ამას კიდევ ერთხელ დადასტურება, ცხადია, არ სჭირდება. თუმცა ჩვენთვის ძვირფასია თითოეული ის ბილიკი, რომელიც ამ დიდ ქართველ მოღვაწეს გაუვლია „დედა ენისაკენ“ მიმავალ გზაზე.

კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულია ი. გოგებაშვილის ვრცელი და მრავალფეროვანი არქივი. ამ მეტად საინტერესო მასალიდან გვსურს გაგაცნოთ რამდენიმე წერილი, რომელთაგან ერთი ეხება ქართული ხალხური სიმღერების ნოტებზე გადატანის პირველ ცდას და ამ უაღრესად ნათელ პიროვნებას ახალი კუთხით წარმოგვიჩენს. აღნიშნული წერილი სათაურით „ვინ გადაიღო პირველად ნოტებზე ქართული სახალხო სიმღერები სახალხო სკოლებისათვის“ (ი. გოგებაშვილის ფ. №21) „დროებაში“ დაბეჭდილია, მაგრამ მისი გაცნობა თანამედროვე მკითხველისათვის ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს.

1881 წელს გამოიცა მიხეილ მაჭავარიანის მიერ ნოტებზე გადატანილი ქართული ხალხური სიმღერების კრებული. იმავე პერიოდში გამოთქმულა ეჭვი მათი ხასიათის ნამდვილად ხალხურობის თაობაზე. ამ ეჭვის გასაქარწყლებლად ი. გოგებაშვილს გადაუწყვეტია სპეციალური სტატიის დაწერა, რათა ქართველი საზოგადოება გასცნობოდა „თუ რა გზით იწარმოვა ამ საქმემ, ვინ მიიღო მასში მონაწილეობა, რა სიფრთხილით მოექცნენ და რა ღონის ხალხური ძიებანი იქმნენ ნახმარნი, რათა ეს სიმღერები ნამდვილი ხალხური თვისებისანი ყოფილიყვნენ“.

როგორც წერილიდან ირკვევა, ხსენებული კრებულის შედგენაში დიდი როლი შეუსრულებია ი. გოგებაშვილს. მას ადრევე ჰქონია განზრახული „თან დაერთო „დედა ენისათვის“ სახალხო სიმღერები,

ნოტებზე გადაღებული“. გოგებაშვილის ეს განზრახვა შემთხვევითი არ იყო. „დედა ენის“ ავტორს შესანიშნავად ესმის მუსიკის მნიშვნელობა ბავშვის სულიერ განვითარებაში და საოცრად ზუსტ ფსიქოლოგიურ სურათს გვიხატავს:

„სიმღერას იმისთანა მდგომარეობაში მოჰყავს ნერვების ცენტრები, რომ ასწრაფებს სისხლის დენას ადამიანის ძარღვებში და ტვინში, აჩქარებს ტვინის ნივთიერების განახლებას, აშორებს გონებას ყოველს შემანუხებელ პაზრსა და ზრუნვასა, შეჰყავს ადამიანი რაღაც სიამოვნების სფეროში, შლის მის გულსა, გონებას უმხნევებს და უხალისებს, ამიტომ ბავშვის გონება, დაღალული ვარჯიშობისაგან, ერთი-ორად უფრო ჩქარა მოდის ღონზედ სიმღერის ჟამსა“.

როგორც ირკვევა, იაკობ გოგებაშვილს, ამ საოცრად ნიჭიერ პიროვნებას, უტყუარი მუსიკალური სმენაც ჰქონია. მისი სიტყვებით: „... ვიცოდით ჩვენ, ხალხური სიმღერები და წმინდა და აუღმღრეველი წყარო ჰქონდა ამ ცოდნასა. ამის პასუხად მკითხველს მოვახსენებ, რომ ამ სტრიქონების დამწერი ხალხის შვილია, შუა ქართლში დაბადებული და დაბადებიდან ხალხის კალთაშია აღზრდილი. ეს ცოტაა. იგი სიყმაწვილის დროს ეკუთვნოდა იმ ბავშვებსა, რომლებსაც შეიძლება ხალხის პოეზიის ფოკუსები დაეარქვათ. მას არ გამოეპარებოდა არც ლექსი და არც სიმღერა. ხალხის პოეზია ამ დროს მისთვის იყო სული და გული. ჩემი სახსოვრის ღრმა კუნჭულებში ხელუხლებლად ჩარჩნენ ხალხური მოტივები ოცობით, ის მოტივები, რომლებიც ღრმა ჩაბეჭდილებას ახდენდნენ ჩემზე და უფრო მომეტებულად ავსებდნენ ალტაცებით ჩემ ყმაწვილურ გულსა. აი, ეს მოტივები, ეს სიმღერები უნდა გადაგველო ნოტებზე და შეგვევსო კიდევ სხვა წყაროებიდან“.

სწორედ ამ მიზნით დაკავშირებია იაკობ გოგებაშვილი მიხეილ მაჭავარიანს და ერთად შესდგომიან ხალხური სასიმღერო მოტივების თავმოყრასა და ნოტებზე გადატანას. ჩვენს თვალწინ იშლება ამ შემოქმედებითი პროცესის საოცრად საინტერესო სურათი: „ჩვენ... შევეუდექით ჩემი მოტივების გადაღებასა... მე ვმღეროდი, მაჭავარიანი სწერდა, ბოლოს თვითონ ნოტებზედ გალობდა და მე უნდა შეცდომანი შემენიშნა და გამესწორებინა. რამდენიმე თვის შრომის შემდეგ შესდგა კოლექცია ოცი საყმაწვილო სიმღერისა. მაგრამ ჩვენ გათავებულად საქმე მაინც არ ჩავთვალეთ. ჩვენ მოვინდომეთ ფორტეპიანოს შემწეობით შემოწმება სიმღერის სისწორით გადაღებისა“.

ამ მიზნით მიუმართავთ ელენე ყიფიანისათვის (ცნობილი საზო-

გადო მოღვაწის, დიმიტრი ყიფიანის ასული), რომელიც უწყყმანდო დასთანხმებია: „... მან არა ერთი საღამო მოანდომა გადაღებულის სიმღერების დაკვრას ფორტეპიანოზედ, მათ შედარებას ჩემ მიერ იქვე ნამღერთანა, ნოტების შემოწმებასა და შესწორებასა“. ასე შექმნილა ქართული ხალხური სიმღერების პირველი კრებული, „ნაყოფი კაი ხნის ერთგული შრომისა და ჩვენი საზოგადოება შემცდარი არ იქნება, თუ მას ჩასთვლის ნამდვილ შემატებად და სასარგებლო მოვლენათ ჩვენი შკოლებისა და ყმანვილებისათვის“.

საინტერესოა კიდევ ერთი მომენტი. როდესაც შეკრებილ სიმღერათა სათაურებს ჩამოთვლის, იაკობ გოგებაშვილი დასძენს: „პირველი ადგილი ხალხური მოტივების გამოცემაში უჭირავს სიმღერას „თამარ მეფე და ხონთქარი მაღალმა ღმერთმა ნაჰკიდა“... ამბობენ, ეს სიმღერა საომარი მოტივი იყოვო ჩვენში. მართალი უნდა იყოს ეს, რადგანაც ეს კილო განსაკუთრებულ მხნეობას და ბრძოლის სურვილს უბადამს კაცს გულში და გმირულის ხასიათისაა. ამაში ისიც გვარწმუნებს, რომ ამ სიმღერაზედ არიან გამოჭრილნი საომარნი ლექსნი, მაგალითად:

„ვისაც მოუკლავს, ის მოჰკლავს ნადირსა შავის ტყისასა,
ვინც დახვდა, იგივე დახვდება გულდაგულ რაზმსა მტრისასა“.

... შემდგომ არიან დაბეჭდილნი წმინდა საბავშვო მოტივები: „მოდი, ვნახოთ ვენახი“... და სხვანი“.

ძნელი მისახვედრი არ არის, თუ რატომ მოაქცია ყმანვილთათვის შეკრებილ სიმღერათა სათავეში იაკობ გოგებაშვილმა სრულიად არასაყმანვილო საგმირო-საომარი მოტივი. „დედა ენის“ შემქმნელის მთელი ცხოვრების გზა ხომ ხმალშემართული ბრძოლა იყო ქართული სულის გადასარჩენად. მსგავსი სულისკვეთების აღზრდას კი სწორედ სიყმანვილიდანვე უნდა დასდებოდა სათავე.

იაკობ გოგებაშვილის არქივში ინახება ორი ბარათი: უცხოეთში სასწავლებლად წასული ხელმოკლე სტუდენტების თხოვნა მატერიალური დახმარების თაობაზე (ი. გოგებაშვილის ფ. №322) და ი. გოგებაშვილის პასუხი ამ თხოვნაზე (ფ. №323). საყურადღებოა, რომ ქართული ინტელიგენცია თავის აუცილებელ მოვალეობად თვლიდა ეკონომიური დახმარება გაენია მატერიალურად შეჭირვებული სტუდენტებისათვის. მართალია, სხვა მეცენატებთან შედარებით „დედა ენის“ ავტორის ეკონომიური შესაძლებლობა მწირზე მწირი იყო,

მაგრამ იგი უყურადღებოდ არ ტოვებდა ასეთ თხოვნას. უცხოეთში გაგზავნის მისაღებად წასული ახალგაზრდებისაგან იაკობ გოგებაშვილის მისამართით გამოგზავნილია ბევრი სამადლობელი ბარათი. მათ შორისაა ქ. იურიევის ორი ქართველი სტუდენტის – ზაქარია ედილაშვილისა და ანდრია ნადირაძის ზემოთ მითითებული წერილიც: „მოგმართავთ რა, თქვენო მაღალკეთილშობილებავ, გაჭირვებაში ჩავარდნილი ღარიბი ქართველი სტუდენტები, უმდაბლესად გთხოვთ ნივთიერად რამ დახმარება აღმოგვიჩინოთ, გვიხსნათ გაჭირვებისაგან შორს ქვეყანაში გადახვენილი ქართველნი და მით საშუალება მოგვცეთ სწავლის გაგრძელებისა“.

ადრესატს, ჩვენდა საბედნიეროდ, პასუხი მიღებულ ბარათზევე მიუწერია და ამ გზით შემონახულია დღემდე. თავდაპირველად იაკობ გოგებაშვილი ბოდიშს უხდის ახალგაზრდებს, რომ დროულად ვერ აღმოუჩინა დახმარება:

„... თქვენი წერილი ერთი თვე მეტია, რაც მივიღე; მაგრამ პასუხი აქამდინ ვერ მოგეცით, რადგანაც მაშინ, მდაბიურად რომ ვთქვათ, გამოწველილ ძროხასა ვგავდი“. შემდეგ კი დასძენს: „მაინცდამაინც ფულის გამოგზავნა იქნებ უფრო ადრე მომეხერხებინა, რომ თქვენს წერილის კილოს ცოტა ცივი წყალი არ გადაესხა ჩემთვისა. თქვენი წერილი მაგონებს თხოვნას კოლეჟსკი რეგისტრატორებისას სტატსკი სოვეტნიკისადმი და არა მიმართვას თავისუფალი სტუდენტებისას თავისუფალ ქართველისადმი, რომელმაც ოცდახუთი წლის წინათ დაფხრინა და ქარს მისცა ყველა თავის ატესტატები, დოკუმენტები და გადაწყვიტა იცხოვროს მხოლოდ ბუნებითი უფლებით, იმ უფლებით, რომლითაც ცხოვრობს უბრალო გლეხი და მუშა. მაგრამ თვალი დაუდგა სიღარიბეს და გაჭირვებას. ეტყობა, ამ შემთხვევაში ეს გაჭირვება დიდია, რომ სტუდენტს თავისუფალი კილო შეუძლია.“

ამის შემდეგ იაკობ გოგებაშვილი ბოდიშს უხდის სტუდენტებს თანხის სიმცირის გამო: „... გიგზავნით ორ თუმანსა და ვწუხვარ, რომ მეტის ღონისძიება არ მაქვს, რადგანაც ღარიბი მეტად ბევრი მყამს...“ ბოლოს კი იუმორით დასძენს: „ამ ფულს დამიბრუნებთ იმ შემთხვევაში, თუ მე გაჭირვებაში ჩავვარდები და თქვენ კი, კურსის დასრულების შემდეგ, გადამეტებული შეძლება გექნებათ“.

ზ. ედილაშვილისა და ა. ნადირაძის სამადლობელ წერილში კვალზეც აღარ არის იმ მაღალფარდოვნებისა, რითაც ასე იყო გადატვირთული მათი პირველი ბარათი. ისინი იაკობ გოგებაშვილს აცნობე-

ბენ: „... თქვენგან გამოგზავნილი ფული უკვე მივიღეთ და დიდს მადლობას მოგახსენებთ დახმარებისათვის. ისეთს გაჭირვების დროს მოგვისწრო თქვენმა ფულმა, რომ თავის დღეში არ დაგვაყინებდა თქვენი მამობრივი შემწეობა...“

სტუდენტების პირველი ბარათი დათარიღებულია 1898 წლის 12 ოქტომბრით, ხოლო მეორე, სამადლობელი ბარათი – იმავე წლის 21 ნოემბრით.

ვფიქრობთ, წინამდებარე მასალის გაცნობა გულგრილს არ დატოვებს მკითხველს და ერთხელ კიდევ შეგვახსენებს, რომ ქართველობა არაა „გათითოკაცებული“, მხოლოდ საკუთარ საზრუნავს გადაყოლილი ხალხი, რომ იგი ფესვღონიერი ერია, რომლის საუკეთესო შვილებიც ყოველთვის პირადულზე მაღლა აყენებდნენ ეროვნულ და საზოგადოებრივ ინტერესებს და ზრუნავდნენ მომავალი თაობის სიკეთისა და ბედნიერებისათვის სამშობლოს საკეთილდღეოდ. ქართველ მამულიშვილთა ამ დიდ კოჰორტაში იაკობ გოგებაშვილს ფრიად საპატიო ადგილი უკავია.

მტრისაჲი ღიღი მცენიარის ცხოვრებიდაჲ

ნიკო მარი გამორჩეული ფიგურა იყო მსოფლიო მეცნიერების ისტორიაში – ენათმეცნიერი, კავკასიოლოგი, ორიენტალისტი, არქეოლოგი, ეთნოგრაფი, ლიტერატურათმცოდნე, ხელნაწერი ტექსტების დამდგენ-გამომცემელი, მთარგმნელი, ფილოსოფიის ისტორიკოსი... ძნელია ყველა იმ დარგის ჩამოთვლა, რომელთა განვითარებასაც მან ფასდაუდებელი ამაგი დასდო.

ნიკო მარი დაიბადა 1864 წლის 25 დეკემბერს (ძვ. სტ.) ქუთაისში. მამა შოტლანდიელი ჰყავდა, დედა – ქართველი. გაიზარდა დედის მშობლიურ კუთხეში – გურიაში. ალბათ ამიტომ თავის ავტობიოგრაფიაში წერდა იგი: „მე მიმაჩნია სამშობლო ენად ქართული, უფრო კი გურული კილო“¹. 8 წლისას მამა გარდაეცვალა და ოჯახი სრულიად უსახსროდ დარჩა. დედამ, უბრალო გლეხის ქალმა, მაინც მოახერხა და შვილი ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში მიაბარა. იქ გაიღვიძა მასში ლინგვისტურმა ნიჭმა და, თუმცა მეცნიერების სხვა დარგებიც იზიდავდა, სწავლის გაგრძელება პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე არჩია.

სტუდენტობის წლებშივე ნ. მარის მეცნიერული კვლევის ძირითად სფეროს ქართული ენა და ლიტერატურა წარმოადგენდა. სამაგისტრო დისერტაციის თემაც ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან ჰქონდა აღებული („სიბრძნე ბალავარისა“), მაგრამ, მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, იძულებული გახდა სამუშაოდ არმენოლოგიის კათედრა აერჩია. იმ ხანებში ის ზაქარია ჭიჭინაძეს სწერდა: „ძმაო, ზაქარია! უნივერსიტეტი გავათავე. დიდი სურვილი მქონდა ქართული ენის კათედრა დამეკავებინა, მაგრამ ეს განზრახვა ერთმა ქართველმა მტრობით ჩამიშალა. იძულებული დავრჩი სომხური ენის კათედრაზე დავმდგარიყავი. დღეს მე სომხური ენის კათედრა მიჭირავს და უნდა ვიმუშავო სხვადასხვა პატმუტუნებზე

¹ ავტობიოგრაფია პირველად 1927 წელს გამოქვეყნდა ჟურნალ „ოგონიოკში“ (№27); მაშინვე ითარგმნა და დაიბეჭდა სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირის ყოველთვიურ ორგანოში – „ქართული მწერლობა“ (1927 წ., №6-7).

და უთუნებზე. ვეცდები, რომ ქართულ ისტორიასა და მწერლობასაც მივწვდეთ, რადგან დიდად მიყვარს და ვემსახურები მას.¹

მართლაც, ნ. მარს არ შეუწყვეტია ქართველოლოგიაში მუშაობა. მან გააგრძელა და ახალ სიმაღლეზე აიყვანა ის სამეცნიერო საქმიანობა, რასაც საფუძველი ჩაუყარეს პეტერბურგში თეიმურაზ ბაგრატიონმა, მარი ბროსემ, დავით ჩუბინაშვილმა და სხვა დიდმა ქართველმა მოღვაწეებმა. ნ. მარმა დააარსა ქართველოლოგიური სკოლა, რომელშიც გაერთიანდნენ შემდგომ ცნობილი მეცნიერები: ივანე ჯავახიშვილი, იოსებ ყიფშიძე, აკაკი შანიძე, ვუკოლ ბერიძე და მრავალი სხვა. სწორედ ნ. მარის აღზრდილები იდგნენ შემდგომში საქართველოში მეცნიერების მრავალი დარგის განვითარების სათავეებთან და მათივე აქტიური მონაწილეობით დაარსდა 1918 წ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

არაერთი წელი მიუძღვნა ნ. მარმა ქართული ენის გრამატიკული კატეგორიების რაობის გამორკვევას და მათი ევოლუციის შესწავლას; ლაზურ-მეგრულ-სვანურის სტრუქტურის დადგენას; ქართველურ ენათა ისტორიულ-შედარებით ანალიზს და მათ დაკავშირებას მსოფლიო ენებთან; დიდი ამაგი დასდო ნ. მარმა ქართული ფილოსოფიური აზროვნების ისტორიას – იოანე პეტრიწისა და მისი ნეოპლატონიკური სკოლის გამომზეურებით. მან პირველმა გამოთქვა ვარაუდი იოანე პეტრიწის კავშირის შესახებ პეტრიწონის ქართულ მონასტერთან და ყურადღება გაამახვილა ქართველი მოაზროვნის აქტიურ როლზე ბიზანტიის იმდროინდელ იდეურ მოძრაობაში (საერთოდ, სიტყვა „პირველის“ ხმარება ნ. მარის მეცნიერულ მემკვიდრეობასთან შეხებისას ხშირად მოგვიხდება). მან ჩაუყარა საფუძველი სვანური ენის მეცნიერულ შესწავლას, 1922 წელს გამოსცა „სვანურ-რუსული ლექსიკონი“, რომელიც პირველი მეცნიერული ლექსიკოგრაფიული შრომაა ამ დარგში. ნ. მარმა სათავე დაუდო, აგრეთვე, ჭანების (ლაზების) მეტყველების შესწავლას და 1910 წელს პეტერბურგში გამოაქვეყნა გრამატიკა და ქრესტომათია ლექსიკონითურთ; პირველმა გაავლო პარალელი ბასკურსა და ქართველურ ენებს შორის.

ნიკო მარმა საფუძველი ჩაუყარა ქართულ ტექსტოლოგიას, ე. ი. ძველი ქართული ენობრივი ძეგლების კრიტიკულ-ფილოლოგიურ გამოცემებს. მან, თავისი მეცნიერული მოღვაწეობის პირველსავე საფეხურზე, მიზნად დაისახა უძვირფასესი ხელნაწერების შესწავლა

¹ ზაქარია ჭიჭინაძე, თბ., 1992, გვ. 43.

და გამომზეურება ამომწურავი მეცნიერული აპარატის დართვით და რუსულ ენაზე თარგმნით. მას აქვს ბრწყინვალე ნარკვევები შავთელზე, ჩახრუხაძეზე, თეიმურაზ პირველზე და სხვ. მის მიერ 1902 წელს გამოცემული „ძველი ქართველი მეხოტბენი“ მეცნიერული კვლევის კლასიკური ნიმუშია (ნიკო მარმა პირველმა გამოსცა, გამოკვლევითა და კომენტარებითურთ, „აბდულმესიანი“ და „თამარიანი“. მან გააშუქა „ამირანდარეჯანიანთან“, „ვისრამიანთან“, „შაჰ-ნამესთან“, „რუსუდანიანთან“ დაკავშირებული ქართულ-სპარსული და ქართულ-არაბული ლიტერატურის ურთიერთობათა საკითხები. „ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა“ თვით ნ. მარმა აღმოაჩინა 1902 წელს ეერუსალიმში მოწყობილი ექსპედიციის დროს, მაგრამ მაშინვე არ გამოუცია.

1904 წლის ზაფხულში იმოგზაურა შავშეთ-კლარჯეთში, რათა შეედარებინა იმდროინდელი ვითარება გიორგი მერჩულის მიერ აღწერილ ეპოქასთან, საკუთარი თვალით ენახა ხანძთა, შატბერდი და მატერიალური კულტურის სხვა ძეგლები, რომელთა მშენებლობა გრიგოლ ხანძთელისა და მისი მოწაფეების სახელთან იყო დაკავშირებული. ნ. მარმა საფუძვლიანად შეისწავლა ძველი ქართული ლიტერატურის ეს უბრწყინვალესი ძეგლი და მხოლოდ 1911 წელს გამოაქვეყნა ჩინებული რუსული თარგმანით, გამოკვლევითა და შავშეთ-კლარჯეთში მოგზაურობის დღიურებით.

ივანე ჯავახიშვილი ასე ახასიათებს ნიკო მარის მიერ ძველი ქართული ტექსტების შესწავლისა და გამოცემის მხრივ გაწეულ მეცნიერულ ღვაწლს: „ქართული ისტორიული და მხატვრული მწერლობის ძეგლების გამოცემა აკად. მ. ბროსესა და პროფ. დ. ჩუბინიშვილის დროს ძირითადად მიჩნეული ხელნაწერის გადმოწაბვად წარმოადგენდა ხოლმე: არც ხელთნაწერების ურთიერთშორისი დამოკიდებულება და არც გამოსაცემი ტექსტის ენის დაცულობის სისწორე, გადამწერთაგან წარყვნილობა და მით უმეტეს, არც თვით ძეგლის ენის ფილოლოგიურ-ლინგვისტიკური ანალიზი მაშინ არ სწარმოებდა. ბროსესა და ჩუბინიშვილის გამოცემათა წესი დაკანონდა ქართული და სომხური ტექსტების შემდეგდროინდელ გამოცემაშიც. პროფ. ნ. მარის დიდ ღვაწლს სწორედ ის შეადგენს, რომ, ქართული და სომხური ტექსტების გამოცემის დროს, პირველად მან შემოიღო გამოსაცემი ძეგლების როგორც ხელთნაწერების, ისევე თვით ტექსტის ის წინასწარი კრიტიკული ფილოლოგიურ-ლინგვისტიკური მეთოდი, რომელიც ბერძნული და ლათინური ძეგლების

გამოცემის დროს დას. ევროპის ფილოლოგიურმა მეცნიერებამ მე-3 ქმნა და დააკანონა. თავისი სამაგალითო ენერგიით, დაუღალავი შრომის უნართა და აღფრთოვანებული მუშაობის სიფაქიზით, პროფ. ნ. მარმა ქართული და სომხური ფილოლოგიის დონე ერთბაშად იმ სიმაღლემდე აიყვანა, რომელზედაც დას. ევროპის თანამედროვე ფილოლოგიაა¹.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ნ. მარის რუსთველოლოგიური ნაშრომები. მან საფუძველი გაუყარა რუსთველოლოგიას, როგორც სამეცნიერო დისციპლინას, განსაკუთრებული ამაგი დასდო „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის საკითხების, რუსთაველის იდეოლოგიისა და მისი ეპოქის შესწავლას, გამოსცა პოემის პროლოგისა და ეპილოგის ტექსტები. ნ. მარმა ბევრი გააკეთა „ვეფხისტყაოსნის“ იდეური შინაარსის გასარკვევად, პოემის ეროვნულ-სოციალური საფუძვლებისა და მხატვრული რაობის ნათელსაყოფად, „ვეფხისტყაოსნის“ მსოფლიო-საკაცობრიო მნიშვნელობის დასასაბუთებლად. თავისი ნაშრომებით ნ. მარმა ცხადყო, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ იდეები, მისი მხატვრული სახეები, პერსონაჟები გამოხატავენ XII საუკუნის საქართველოს რეალურ სოციალურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ყოფასა და მისწრაფებებს.

გარკვეული წვლილი შეიტანა ნ. მარმა საქართველოს ისტორიის მეცნიერულ შესწავლაშიც. მას ეკუთვნის „საქართველოს ისტორია“ (პეტერბურგი, 1906, რუს. ენ.), რომელშიც ასახულია ქართველი ხალხის ისტორია ძველი წელთაღრიცხვის II ათასწლეულის დასასრულიდან, განხილულია ქართული კულტურის ისტორიის საკითხები, დამწერლობის წარმოშობა, ქრისტიანობის გავრცელება, ლიტერატურის ისტორია, აღძრულია ქართველი ხალხის ეთნოგენეზის პრობლემა, ერთ მთლიანობაშია განხილული საქართველო-კავკასიის უძველესი ხანის ისტორია.

აკადემიკოს ნიკო მარს ეკუთვნის ზოგიერთი მოსაზრება, რომელსაც ქართველი მეცნიერები არ იზიარებენ, მაგრამ მისი დამსახურება საქართველოს მეცნიერების წინაშე განუზომლად დიდია და ქართველი ხალხიც ცდილობს ღირსეულად დააფასოს მისი ამაგი. ნიკო მარისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო სესიაზე წარმოთქმულ სიტყვაში აკადემიკოსი გიორგი ჯიბლაძე აღნიშნავდა: „საერთოდ, მარი

¹ ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორიის შესავალი, წიგ. 2, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, ტფ., 1937, გვ. 9-10.

კოლოსია. მისი დიდი მემკვიდრეობა მოგვაგონებს გენიოსი არქიტექტორის, ვთქვათ, ბრამანტეს ან მიქელანჯელოს მიერ აგებულ სრასასახლეს, რომელსაც ათასი ფანჯრიდან და ორასი კარიდან ხუთი-ექვსი სარკმელი არ უვარგა, ხოლო ამდენივე კარი საიმედოდ არ იკეტება, მაგრამ ამის გამო შეიძლება ვინმემ მთელ ამ გრანდიოზულ სასახლეს ზურგი შეაქციოს და მას ქირდვა დაუწყოს?.. ჩვენს სამშობლოს უფრო დიდი ლინგვისტი, ენათმეცნიერი დღემდე არ მოვლენია. ასეთი კაცი ღირსეულად რომ არ დავაფასოთ, სათანადოდ არ შევაფასოთ, დიდი ცოდვა, მიუტევებელი დანაშაული იქნება“.¹

საქართველოს ეროვნულ ბიბლიოთეკაში დაცულ ნიკო ნიკოლაძის პირად არქივში ინახება ნიკო მარის 4 წერილი და ერთი დეპეშა. ამ ბარათებიდან ნათლად ჩანს, რომ მათ შორის მრავალი წლის მანძილზე მიმონერა სწარმოებდა. გასაკვირიც იქნებოდა, რომ ამ ორ დიდ ერისკაცს ახლო ურთიერთობა და ერთმანეთის საქმიანობისადმი ინტერესი არ ჰქონოდათ. წერილები თითქოს კერძო ხასიათისაა, მაგრამ მათში მაინც გამოსჭვივის სამშობლოსთვის ზრუნვა, საქმისთვის თავდადება, საზოგადოებრივი ინტერესების პირადულზე მაღლა დაყენება. ვფიქრობთ, მკითხველისათვის საინტერესო იქნება ამ მიმონერის გაცნობა. წერილებს ვაქვეყნებთ ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით:

1890, VII, 5. დეპეშა. ერზიაძინიდან – თბილისში.

Новое обозрение. Николаю Николадзе.

По поручению Археологического общества, где у вас через неделю могу ознакомиться со старинною русскою книгою Посольство (в) Персию. Марр.²

1903, 6. ჩოხატაურიდან – [ფოთში].

Многоуважаемый Николай Яковлевич,

Решаюсь рекомендовать Вашему вниманию подателя настоящего письма Антона Сильвестровича Гугушвили. Судьба его закинула в нашу деревушку учителем, точнее сказать с правом быть учителем, временно же преподающим в частной школе с весьма скудным даже для сельского учителя вознаграждением. На сколько я мог заметить (был у него на экзамене),

¹ აკადემიკოსი ნიკო მარი – 120, თბ., 1988, გვ. 11-12.

² საქართველოს ეროვნული ბიბ-კა, ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი №13-133.

человек, преданный своему делу, добросовестный работник. Хочет выбиться из трудного „эконом“. положения (годами он также заслужил (про) движения), и мечтает о месте учителя в городском училище. Быть может, Вы располагаете путями для оказания ему содействия. В таком случае, я уверен, Вы не упустите случая сделать доброе дело.

Искренне уважающий Вас Н. Марр.

Чохатаури.

Июня 6 1903 г.

P.S. Не знаю, получили ли Вы отд. оттиск моего предварительного отчета о поездке на Синай-Иерус(алим).

Он Вам выслан. НМ.¹

1908, IV, 28, პეტერბურგიდან – ფოთში.

Николаю Яковлевичу Николадзе
(городскому голове).

Многоуважаемый Николай Яковлевич, Посылаю эссенцию 22-х летней работы, ко(тор)ая, авось, будет принята, через 50 лет, когда меня уже „давно“ не будет. Сейчас гробовое молчание перед une lutte acharnee (ожесточенная борьба), впрочем lutte едва ли завяжется, насколько от меня зависит: я решил не отвечать статьями, а спешить изданием всей грамматики. Пока однако из заграницы получаю уведомления более вежливые, чем я мог ожидать, имея ввиду тот комплекс „научно-профессиональных интересов“, которые книга моя² невольно грубо задевает, но здесь (в России) до смешного легкомысленное отношение. Когда-либо напечатаю все ее „трибуляции“ в предисловии или приложении самой грамматики.

А сейчас у меня к Вам покорнейшая просьба. Художник Андр. Сем. Славцев писал в церковный комитет или комиссию по сооружению Пот[ийского] Собора, предлагая свои услуги в качестве живописца. Что я рекомендую его, распис[авшего] или точнее-точнейше реставрировавшего Зарзму, само собой понятно. Но сейчас иной Вопрос, и прошу откровенного и быстрого ответа. Будет ли прок от сего его домогательства, т. е. имеется ли в виду в ближайшее время (когда?) расписать храм и есть ли надежда, что

¹ საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი №40-785.

² საუბარია ნაშრომზე: Основные таблицы к грамматике древнегрузинского языка с предварительным сообщением о родстве грузинского языка с семитическими, СПб, 1908, 16 с, I-XX табл.

заказ будет поручен Славцеву. Я остаюсь здесь до 16 мая, затем на неделю в Гурию, а с 1 июня на работах в Ани (адр.: Александрополь. Карапету Абрам. Халатову для передачи Н. Марру, для простого письма „ст. Ани Эрив. жел. дороги Н.Я. Марру“).

Извиняюсь, если этим доставляю неудобства,
и жду ответа, с истинным к Вам уважением Н.Марр.¹

1911, VIII, 23. ქუთაისიდან – ფოთში.

Его Благородию Николаю Яковлевичу Николадзе, городскому голове. Глубокоуважаемый Николай Яковлевич,

В 5 ч. 23-го августа, когда все было кончено по приготовлению к путешествию в Сванию и заказана линейка, ко мне явился с Вашим письмом г. Квицаридзе. Я очень смущен, что обстоятельства так сложились, но нет никакой возможности оставаться мне хоть день дольше здесь, я и без того располагаю органичным временем (всего месяца) для дела, кое получено мною. Повторяю, я не только смущен, но подавлен этим, что не исполняю первой обращенной ко мне Вами просьбы, не исполняю и просьбы Вашего сына. В утешении последнему могу сказать, что в этот раз едва ли он лишается удовольствия или полезной прогулки. Путешествие мое будет исключительно лингвистическое, хочу проверить составл. мною Грам; словарь и хрест. Сванского языка, получить самому практически сванскому, и по опыту на сопровождавшем меня в Лазистан студента Тихонова знаю, что такого характера мои занятия спутника не только не поучают (раз он не специалист), но доводят до нервного расстройства. Но раз сын Ваш любитель родины, я надеюсь, что эту любовь он сохранит и далее, и у меня и у него будет не мало случаев, когда мы сможем совершить совместно поездку, у меня намечена не одна такая поездка, не только лингвист, но и археол. В различные уголки Грузии, б.м. при более благоприятном сообщении согласится поехать и в лингвистическую экскурсию. В буд. году я собираюсь (если удастся) в Абхазию.

С истинным к Вам уважением Н.Марр.

11.8.23. Кутаис.

Квицаридзе даже не знает, куда сейчас Вам телеграфировать².

¹ საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი №40-786

² საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი №40-787

1913, VI, 26. ჩოხატაურიდან – ფოთში.

Многоуважаемый Николай Яковлевич,

Молодой человек, внук моего брата, обратился ко мне за рекомендациею. По правде сказать, Я лично к нему охладел после того, как узнал, что по какому-то капризу бросил место в общ. взаимного кредита. Он там был пристроен Абр. Арт. Ноаннисиани. Последний каждый раз при встрече говорил про него с похвалою, про его усердие, смышленост и пр. Говорил он также, что он скоро будет [неразборчиво] так, что может обеспечить свое существование, конечно, при условии, что он будет служить и в будущем так же усердно, как прежде. В нынешнем году молодой человек оказался без места. Он ссылается на тифлисский климат, будто вредный для его здоровья. Я объясняю скорее капризом, за который он довольно сильно поплатился. Я застал его в ужасном положении в Тифлисе. Думаю, что теперь будет лучше ценить каждый труд, обеспечивающий ему насущный хлеб, каждое место. И потому решаюсь обратиться к Вам с покорнейшею просьбою оказать ему содействие в при искании места какого-либо. У матери его, кроме него, четыре души мал-мала меньше. Он мечтает о месте конторщика.

С искренним к Вам уважением

Н. Марр¹.

ნ. ნიკოლაძის არქივში დაცულია კიდეც ორი წერილი, რომლებშიც ფიგურირებს ნიკო მარის სახელი. ერთ-ერთი გახლავთ ღია ბარათი, გაგზავნილი ივანე ჯავახიშვილის მიერ ნიკო ნიკოლაძისადმი პეტერბურგიდან იქვე. მასში ვკითხულობთ: „ნ. მარს მოველაპარაკე და გთხოვთ ხვალ, პარასკევს, ან თუ ხვალ არ შეგიძლიათ, შაბათს, საღამოზე 6 1/2 საათის შემდეგ, როცა გნებავთ. ადრესი: Вас. остр. 4 л.д. №7“. პეტერბურგი. 1903, II².

მეორე წერილი, რომელშიც საუბარია ნიკო მარზე, ეკუთვნის ნიკო ნიკოლაძის სიძეს, რუსუდან ნიკოლაძის მეუღლეს, ისტორიკოს მიხეილ პოლიევქტოვს. გაგზავნილია 1921 წ. 29 იანვარს თბილისიდან ლონდონში, სადაც იმ დროს ცხოვრობდა ნიკო ნიკოლაძე. მო-

¹ საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი №40-788.

² საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი №40-379.

ქართული
ენების
სწავლის
სამეცნიერო
ცენტრი

გვყავს წერილის ის მონაკვეთი, რომელიც ნიკო მარს შეეხებოდა. На днях получено здесь известие, что в марте сюда приедет Н.Я.Март. Он теперь в Европе, расширяет и углубляет свои изыскания в области яфетических языков и народностей, захватывая сюда древнеитальянских этрусков и испанских басков. Жду его приезда с нетерпением, как для Грузии, так как только он по-моему сможет поставить во всей широте, то что может сделать грузинская наука для мировой, область востоковедения, так и для себя лично, так как этот приезд, я надеюсь позволит окончательно оформить мое постоянное пребывание здесь так, чтобы за это на меня не смотрели как петербургские власти: пока они держатся с этим надо считаться. Если где нибудь во время твоих переездов судьба сведет тебя с Марром, пожалуйста, передай ему мою искреннюю признательность и скажи ему, что я здесь и все его поручения исполнил: ведь только благодаря его стараниям я смог выбраться из Петербурга не как эмигрант, снова мог увидеть Русю, Ника и всех наших и не обречен теперь на медленное физическое и духовное умирание в Питере¹.

ამით ამოიწურა მასალები ნიკო მარის შესახებ ნიკო ნიკოლაძის არქივიდან. ვიმედოვნებთ, რომ ამ წერილების გამოქვეყნებით კიდევ რამდენიმე შტრიხი შევმატეთ ამ ორი დიდი მოღვაწის სახელს.

¹ საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი №60-181.

ილია აბულაძე

ილია აბულაძემ დიდი წვლილი შეიტანა როგორც ქართველოლოგიის, ასევე არმენოლოგიის განვითარებაში.

არც თუ ისე ხანგრძლივი ცხოვრების პერიოდი (66 წელი) მან ორივე დარგის მთელი რიგი რთული საკითხების წარმატებით კვლევა-ძიებასა და გარკვევას შესწირა.

ილია აბულაძე დაიბადა 1901 წლის 24 ნოემბერს ზესტაფონის რაიონის სოფელ ზედა საქარაში. იქვე მიიღო დანყებითი განათლება. 1921 წელს დაამთავრა ქუთაისის ვაჟთა პირველი გიმნაზია. 1922 წელს შევიდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. 1926 წელს დაამთავრა სიტყვიერების განყოფილება, 1929 წელს კი – ლინგვისტური განყოფილება.

იმავს წელს იგი დატოვეს ასპირანტურაში ძველი ქართული და სომხური ენებისა და ლიტერატურის განხრით, რომლის დამთავრებისთანავე, 1932 წელს, დაინიშნა ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის ენის, ლიტერატურისა და ხელოვნების განყოფილების სწავლულ მდივნად.

1934 წლიდან ლექციებს კითხულობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, უძღვებოდა ძველ ქართულსა და ძველ და ახალ სომხურ ენების კურსს. 1934-1937 წლებში მუშაობდა უნივერსიტეტთან არსებულ ენის, ლიტერატურისა და ხელოვნების ინსტიტუტში უფროს მეცნიერ მუშაკად. 1938 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია თემაზე: „შუშანიკის ნამება“.

1937 წლიდან ილია აბულაძემ დაიწყო მუშაობა ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ისტორიის ინსტიტუტში უფროს მეცნიერ თანამშრომლად. 1942 წლიდან 1952 წლამდე ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის მატერიალური კულტურის განყოფილების გამგეა. 1945 წელს დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე „ქართული და სომხური ლიტერატურული ურთიერთობა IX-X ს.ს.“ 1945-1950 წლებში იყო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის დეკანი და 1960 წლამდე – ძველი ქართული ენის კათედრის პროფესორი.

1953 წელს ილია აბულაძე საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილების გამგედ დაინიშნა, ხოლო 1958 წელს – იმავე განყოფილების საფუძველზე შექმნილი ხელნაწერთა ინსტიტუტის დირექტორად. 1950 წლის 28 დეკემბერს აირჩიეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტად. მინიჭებული ჰქონდა დამსახურებული მოღვაწის წოდება.

ილია აბულაძე შესანიშნავად ფლობდა ძველ ქართულსა და ძველ სომხურ ენებს, რამაც ხელი შეუწყო საფუძვლიანად შეესწავლა და გამოეყენებინა ორივე ენაზე შექმნილი მრავალი ლიტერატურული ძეგლი.

ჯერ კიდევ ასპირანტურაში სწავლის დროს ილია აბულაძემ გამოამუშავა დიდი ნიჭი, მომზადება და ერუდიცია. გამოჩენილ ქართველ მეცნიერს არაერთხელ განუცვიფრებია თავისი ცოდნითა და განათლებით სომხური ენისა თუ ლიტერატურის ბევრი თვალსაჩინო სპეციალისტი. ცნობილი სომეხი მეცნიერი ჰრაჩია აჭარიანი თავის „მემუარებში“ წერს: „ჩვენს უნივერსიტეტში ქართველი ახალგაზრდა ილია აბულაძე ჩემთან სწავლობდა სომხური ენის ისტორიას. სწავლის დამთავრების შემდეგ იგი თბილისს გაემგზავრა და თანამედროვე სომხურ ენაზე წერილი მომწერა. წერილი ვაჩვენე რექტორს, ჰაკობ პოვპანისიანს. იგი აღფრთოვანდა იმით, თუ როგორ შეძლო ქართველმა ასე დაუფლებოდა სომხურ ენას. მე კი მოვახსენე, რომ მან ძველი სომხურიც (გრაბარი) იცის-მეთქი. რექტორმა მთხოვა მიმეწერა აბულაძისათვის, რომ გრაბარზე დაწერილი ბარათი გამოეგზავნა. მივიღეთ კიდევ: რექტორმა წაიკითხა და უფრო მეტად აღფრთოვანდა. ჩვენს ბევრ ამხანაგსაც ვაჩვენე იგივე ბარათი. ყველა განცვიფრდა და აღტაცებაში მოვიდა. წერილი მანუკ აბელიანსაც წავაკითხე. მანაც ასევე გაიხარა. ვუთხარი, რომ წერილში ორი შეცდომაა დამკებული-მეთქი და ვაჩვენე ისინი. მანუკ აბელიანმა კი მიიჩნია, რომ შეცდომა არ იყო, ყველაფერი მართებულად იყო ნაწერი“.¹

ილია აბულაძე არაერთხელ წარმდგარა სომხეთის სამეცნიერო საზოგადოების წინაშე, როგორც მომხსენებელი, ოპონენტი თუ რეცენზენტი და ყოველთვის განცვიფრებაში მოუყვანია დამსწრენი სომხური ენის ბრწყინვალე ცოდნით.

მე თვითონ, ასპირანტურაში სწავლის პერიოდში, ერევანში ყო-

¹ ჰ. აჭარიანი, ჩემი ცხოვრების მოგონებებიდან, (სომხ. ენაზე), ერევანი, 1967, გვ. 217.

მარცხნიდან მარჯვნივ: რენე ლაფონი, ჟერარ გარიტის მეუღლე, ჟერარ გარიტი, ელენე მეტრეველი და ილია აბულაძე. ფოტო გადაღებული რუსთაველის დღეებში, 1966 წელს.

ფნისას, ხშირად გამიგია არაერთი ცნობილი სომეხი მეცნიერისაგან, რომ ბატონი ილიას ცოდნა ძველი და ახალი სომხური ენებისა, სომხეთის ისტორიისა და სომხური ისტორიული ძეგლებისა ბევრ არმენოლოგს შეშურდებაო.

პროფ. ილია აბულაძის პირად საარქივო ფონდში დაცული მიმო-წერიდანაც ნათლად ჩანს, თუ როგორ მაღალ შეფასებას აძლევდნენ მას სომეხი და უცხოელი არმენოლოგები. ქართველი მკვლევრის რჩევა და კონსულტაციები ყოველთვის დიდ სამსახურს უწევდა მათ მთელი რიგი არმენოლოგიური თუ ქართველოლოგიური პრობლემების გარკვევასა და გადაწყვეტაში.

ილია აბულაძე ძველსა და ახალ სომხურ ენებს წლების მანძილზე ასწავლიდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. იგი ხანგრძლივ მეცნიერულ მუშაობას ეწეოდა ეჩმიაძინის ნიგნსაცავში და სწორედ იქ დაცული სომხური ხელნაწერების შესწავლისას აღმოაჩინა ალბანელთა ანბანი. 60 წლის შემდეგ კი მისმა მოწაფემ,

პროფ. ზაზა ალექსიძემ, აღმოაჩინა და გაშიფრა ალბანური ქსტები.

ილია აბულაძე წლების მანძილზე იყო სომხური „ისტორიულ-ფილოლოგიური ჟურნალის“ სარედაქციო კოლეგიის, სომხეთის მეცნიერებათა აკადემიის ლიტერატურის, ენათმეცნიერების ინსტიტუტების, აგრეთვე „მატენადარანის“ სამეცნიერო საბჭოების წევრი.

ბატონი ილია ყოველთვის დაუზარებლად უწევდა კონსულტაციებს როგორც თავის მოწაფეებს და თანამემამულეებს, ისე უცხოელ არმენოლოგებს. იგი ყველას ანცვიფრებდა თავისი სამეცნიერო მუშაობის მასშტაბურობითა და მრავალპრობლემიანობით.

ილია აბულაძე თავის მოწაფეებსა და ახალგაზრდა სპეციალისტებს უნერგავდა სისტემატური მუშაობის ჩვევებს. სიამოვნებით მაგონდება ბატონი ილიას სემინარები. მასთან მე და ლაშა ჯანაშია კვირაში სამჯერ დავდიოდით ძველი სომხური ენის შესასწავლად. ბატონი ილია მხოლოდ სომხური ენის გრამატიკას კი არ გვასწავლიდა, არამედ 3-4 საათის განმავლობაში გვესაუბრებოდა ქართულ-სომხური ენების და ლიტერატურის, საქართველოსა და სომხეთის ისტორიის ბევრ საყურადღებო საკითხზე. მახსენდება, როგორ ვღელავდით მე და ლაშა ჩემი დისერტაციის დაცვისას, მე როგორც დისერტანტი, ლაშა კი – ჩემი ოპონენტი. ამ დღეს ორმაგ სიხარულს განიცდიდა ჩვენი მასწავლებელი – ილია აბულაძე.

ბატონმა ილიამ განაგრძო ქართულ-სომხური ფილოლოგიური ძიების ძველი ტრადიციები, თავის ნამშრომებში ნათელყო ქართულ-სომხური ლიტერატურული, ენობრივი, ისტორიული კავშირისა და ურთიერთობათა არსებობა; დაარღვია ამ საკითხებთან დაკავშირებით გამოთქმული მრავალი მცდარი მოსაზრება და მართებული ახსნა-განმარტება მოუძებნა მათ. სამართლიანად აღნიშნავდა აკად. არნოლდ ჩიქობავა: „სომხურ-ქართული ფილოლოგიის დონე ნიკო მარის შესანიშნავი გამოკვლევის შემდეგ ისე მაღლა არა მდგარა, როგორც მან მიაღწია ილია აბულაძის შრომებში (მასთან ილია აბულაძის თვალსაზრისი სომხური და ქართული ფილოლოგიის ისტორიული ურთიერთობის პროცესს უფრო ობიექტურად ასახავდა)“.¹

ილია აბულაძის ნამშრომთაგან განსაკუთრებით საყურადღებოა იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამებისადმი“ მიძღვნილი გამოკვლევა,¹

¹ ა. ჩიქობავა, რამდენიმე სიტყვა ილია აბულაძის მოსაგონრად, „მრავალთავი“, XIV, თბ., 1987 წ. გვ. 194.

ტექსტი შემონახულია როგორც ქართულ, ასევე სომხურ ენაზე. მცნიერმა, ქართული და სომხური ხელნაწერებისა და მთელი რიგი მასალის საფუძვლიანად შესწავლის შედეგად, ცხადჰყო, რომ თავდაპირველია ქართული ტექსტი, სომხური კი მის თარგმანს წარმოადგენს. სომხური ვრცელი და მოკლე რედაქციების შეპირისპირების საფუძველზე გაირკვა, რომ მოკლე რედაქცია ახლოს დგას ქართულ ტექსტთან. ილია აბულაძის აზრით, „ქართული წამება, რომლის ავტორად იაკობ ხუცესია დასახელებული, ძირითადი წყაროა სომხური წამებისა. იგი წინ უსწრებს სომხური წამების წიგნებს. მასთან მიმართებით სომხური ტექსტები კიმენობას ვერ დაიჩემებენ, პირიქით? ისინი გადაკაზმული ნაწარმოებისათვის დამახასიათებელი ნიშანდობლივი ყველა თვისებით არის შემკული. ნაციონალური თვალსაზრისი მათში მკაფიოდ ჩანს, რასაც ვერ ვამჩნევთ ქართულში. ქართულზე დამოკიდებულება არა მარტო შინაარსობრივი შედარებიდან ჩანს, არამედ ტექსტობრივი დაპირისპირებითაც“.²

ილია აბულაძის ზემოთ დასახელებულმა ნაშრომმა სპეციალისტთა მაღალი შეფასება დაიმსახურა. აკად. ივ. ჯავახიშვილისა და აკად. ა. შანიძის რეცენზიაში ილია აბულაძის საკანდიდატო ნაშრომზე აღნიშნულია: „В исследовании... автор весьма убедительно разъясняет взаимоотношения грузинского и армянского текстов и, на основании сопоставления ряда мест, окончательно устанавливает, что оригиналом является грузинский текст, а переводом _ армянский... Нельзя не отметить, что означенное издание, представленное И. Абуладзе... в качестве диссертационной работы для соискания средней степени кандидата филологических наук, нашло высокую оценку у специалистов и на филологическом факультете даже был поднят вопрос о присуждении ему докторской степени“.³

ერთ-ერთი ძირითადი ნაშრომი, რომლითაც ილია აბულაძემ საპატიო ადგილი დაიმკვიდრა როგორც ქართველოლოგიაში, ისე არმენოლოგიაში, არის გამოკვლევა „ქართული და სომხური ლიტერატურული ურთიერთობა IX-X ს.ს.-ში“.⁴

¹ იაკობ ცურტაველი, მარტვილობაჲ შუშანიკისი, ქართული და სომხური ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა, ვარიანტები, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ილია აბულაძემ, ტფილისი, 1938.

² იაკობ ცურტაველი, მარტვილობაჲ შუშანიკისი..., გვ. 041-042.

³ იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ილია აბულაძის პირადი საარქივო ფონდი, №7.

⁴ ილია აბულაძე, ქართული და სომხური ლიტერატურული ურთიერთობა IX-X სს, გამოკვლევა, ტექსტები, ლექსიკონი, 1944.

როგორც ცნობილია, ქართულ-სომხური ლიტერატურული ურთიერთობის ცალკეული საკითხების შესწავლა ადრეც მიმდინარეობდა, მაგრამ ასე საფუძვლიანად და ღრმა მეცნიერული ანალიზით იგი ილია აბულაძემდე არავის უკვლევია. სწორედ ამ თვალსაზრისით არის ზემოთ დასახელებული ნაშრომი საინიშუმო და სრულიად განსაკუთრებული.

მკვლევართა ერთი ნაწილი ჰაგიოგრაფიულ ძეგლთა გარკვეულ ჯგუფს V-VIII ს.ს. შექმნილად თვლიდა, სხვები კი – IX-X საუკუნეების შემდეგდროინდელად. ილია აბულაძემ საფუძვლიანი კვლევის შედეგად დაამტკიცა, რომ ისინი IX-X საუკუნეებშია შექმნილი. როგორც მან გაარკვია, IX-X ს.ს. ქართული და სომხური ლიტერატურული ურთიერთობების შედეგად წარმოქმნილი ძეგლები შინაარსის მიხედვით სამ დარგს განეკუთვნება: ჰაგიოგრაფიულს, ეგზეგეტიკურს და საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიურს.

აქვე უნდა მივუთითოთ, რომ ილია აბულაძემ გამოკვლევაში „ქართული და სომხური ლიტერატურული ურთიერთობა IX-X ს.ს.“, სხვა მრავალ საყურადღებო საკითხთან ერთად, სომხური ისტორიოგრაფიისა და წყაროთმცოდნეობისათვის ერთ ფრიად საგულისხმო საკითხსაც მიაქცია ყურადღება: „სომხური აგიოგრაფიული ძეგლები ძველ სომეხ ისტორიკოსთა თხზულებებზე ჩანან აღმოცენებული და ამდენად თარგმანების დედანთა მიმართ გაკეთებული ესა თუ ის დასკვნა თავისთავად შეეხება მათ წყაროებსაც. ესენი კი არიან აგათანგელოსი, ფავსტოს ბიზანტიელი, კოინიუნი, ლაზარე ფარპელი, ელიშე და მოსე ხორენელი“.¹

ქართულ-სომხური ტექსტების შესწავლისა და სხვა მონაცემების გათვალისწინებით, ავტორი უაღრესად მნიშვნელოვან დასკვნამდე მივიდა მოსე ხორენელის „სომხეთის ისტორიის“ დათარიღებასთან დაკავშირებით.

როგორც ცნობილია, VIII საუკუნის ლიტერატურული ძეგლის „ნერსეს მთავარეპისკოპოსის „მარტვილობის წიგნის“ წყაროს წარმოადგენს მოსე ხორენელის „სომხეთის ისტორია“. აქედან გამომდინარე, ეს უკანასკნელი VIII საუკუნეზე გაცილებით ადრე უნდა არსებულიყო. ილია აბულაძის ასეთი დაკვირვების შედეგად სრულიად უსაფუძვლო ჩანს ზოგიერთი მკვლევრის ვარაუდი მოსე ხორენელის

¹ ილია აბულაძე, ქართული და სომხური ლიტერატურული ურთიერთობა IX-X სს, გვ. 072.

IX საუკუნის მოღვაწედ გამოცხადების შესახებ.

ილია აბულაძემ ზემოთ დასახელებულ ნაშრომში საინტერესოდ წარმოადგინა ქართული ლიტერატურის ერთი ახალი ფურცელი „ტაკლარჯეთის სალიტერატურო წრის შემოქმედება“ და როგორც ქართველოლოგიისათვის, ასევე არმენოლოგიისათვის ბევრი მნიშვნელოვანი საკითხი გაარკვია და დააზუსტა. მისი ნაშრომის ეს უაღრესად დიდი ღირსება სათანადოდ შეფასდა იმთავითვე, როგორც ოფიციალურ ოპონენტთა (კ. კეკელიძე, ს. ყაუხჩიშვილი, ლ. მელიქსეთ-ბეგი), ისე არაოფიციალურ რეცენზენტთა მიერ.

„ილია აბულაძემ, – აღნიშნავდა აკად. ს. ყაუხჩიშვილი, – თავისი ღრმა ანალიზური ნიჭის, სომხური და ქართული ძეგლების ამომწურავი ცოდნისა და ზედმინევითი ფილოლოგიური გამოწვლილვის შემწეობით ქართველ-სომეხთა ამ ურთიერთობაში აღმოაჩინა სამხრეთ საქართველოს ერთი კუთხის ცხოვრების ორგანული განვითარების გარკვეული საფეხური და საბოლოოდ დაგვარწმუნა იმ აზრის მცდარობაში, თითქოს ეს ურთიერთობა შემთხვევითი გავლენის შედეგი ყოფილიყოს. ილია აბულაძის სახით ჩვენს წინაშეა სრულიად ჩამოყალიბებული მეცნიერი, რომელსაც არა მარტო სომხური და ქართული სალიტერატურო ძეგლების დამოუკიდებელი კვლევა ძალუძს, არამედ ისეთი მეცნიერი, რომელმაც თავისი არცთუ ისე ხანგრძლივი სამეცნიერო მოღვაწეობის მანძილზე უკვე შექმნა მთლიანი კონცეფცია ქართველ-სომეხთა ლიტერატურულ ურთიერთობაზე, კონცეფცია ძირითადად სრულიად მართებული და ეგზომ მნიშვნელოვანი ქართული კულტურის საკითხთა კვლევის საქმეში“.¹

ილია აბულაძის ნაშრომი „ქართული და სომხური ლიტერატურული ურთიერთობა IX-X სს“ გამოხმაურების გარეშე არც სომხურ ისტორიოგრაფიაში დარჩენილა. წიგნის გამოქვეყნებისთანავე (1945 წლის 13 მარტს) გაზეთ „სოვეტაკან ჰაიასტანის“ („საბჭოთა სომხეთი“) 50-ე ნომერში დაიბეჭდა სომეხი მკვლევრის ა. მურვალიანის საკმაოდ ვრცელი და ამომწურავი რეცენზია, რომელშიც განსაკუთრებით ხაზგასმულია ილია აბულაძის დასახელებული ნაშრომის დიდი მნიშვნელობა:

„გამოქვეყნდა სომხური სამეცნიერო სამყაროსთვის თავისი შრომებით ცნობილი არმენოლოგის ილია აბულაძის ვრცელი გამოკვლევა: „ქართული და სომხური ლიტერატურული ურთიერთობა IX-X სს.“...

¹ იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ილია აბულაძის პირადი საარქივო ფონდი, №18.

ილია აბულაძემ შესაბამისი ტექსტებითა და მათი კვლევით ნათქვამი ქართულ-სომხური ლიტერატურული ურთიერთობის ერთი პერიოდი, რომლის შესახებაც ან ძალიან ცოტაა თქმული, ან სრულიად არაფერი. ეს ის ნაშრომია, რომლითაც ამკარავდება ორი მოძმე მეზობელი ხალხის აღნიშნული პერიოდის ლიტერატურულ-კულტურული ურთიერთობის კავშირი. ეს ნაშრომი, შესრულებული სომხურ-ქართული ტექსტების სერიოზულად კვლევის საფუძველზე, ძვირფასი და საყურადღებოა როგორც ქართველოლოგიის, ასევე არმენოლოგიისათვისაც¹.

ილია აბულაძე დიდ ყურადღებას უთმობდა ჰომილეტიკური ლიტერატურის ადრინდელი (V-X ს.ს.) ნიმუშების შემცველი კრებულის „მრავალთავის“ რედაქციულად შესწავლასა და გამომზეურებას. ბატონ ილიას დიდი ღვაწლი მიუძღვის ქართული „მრავალთავის“ სომხური წყაროების კვლევაში, რომელიც აისახა მის „ქართულ-სომხურ ფილოლოგიურ შტუდიებში“.

მთელ რიგ სტატიებში ილია აბულაძე არკვევს ქართულ-სომხური კულტურული ურთიერთობის საკითხებს რუსთაველის ეპოქაში. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საყურადღებოა „რუსთაველის ხანის ქართული ფილოსოფიური მწერლობის კიდევ ერთი ძეგლის თარგმანი ძველ სომხურზე“, „რუსთაველის ხანის ქართულიდან ნათარგმნი ძველი სომხური მწერლობის ძეგლები“ და სხვ.

სულხან-საბა ორბელიანი თავისი ლექსიკონის შესავალ ნაწილში მიუთითებდა, რომ მასალის შეგროვებისას სარგებლობდა სომხური წყაროებით. ილია აბულაძემ გაარკვია, რომ სულხან-საბა ორბელიანმა გამოიყენა „სომეხთა ბარგირქი“, ან, როგორც მისი ხელნაწერების სათაურშია მითითებული, „საქერდოლო სიტყვები“. ილია აბულაძის დაკვირვებით, „ქართულ ლექსიკონში“ შეტანილი საკუთარი სახელების განმარტებანი თითქმის სავსებით ემთხვევა „საკუთარ სახელთა თარგმანებს“. ეს უკანასკნელი კი თან ერთვის პირველ ბეჭდურ სომხურ ბიბლიას, ე.წ. ვოსკანის ან ამსტერდამის ბიბლიას, რომელსაც საბა სხვათა დახმარებით თუ გამოიყენებდა, რადგანაც კარგად ვერ ფლობდა სომხურ ენას.

სომხურ წყაროდან მომდინარედ მიიჩნევს ილია აბულაძე, აგრეთვე, „ქართული ლექსიკონის“ სხვა საძიებლებსაც: ა) „საძიებელნი მოწმობა“... ბ) „საძიებელნი მატიანეთანიც“¹.

¹ ი. აბულაძე, სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის სომხური წყაროები, თსუ, შრომები, ტ. III, თბ., 1936, გვ. 253-270.

როგორც ცნობილია, XII საუკუნეში საქართველოს ექსპანსიას სამხრეთისაკენ შედეგად მოჰყვა მთელი რიგი სომხური ოლქების ქართული სახელმწიფოს გავლენის ქვეშ მოქცევა. აღნიშნულმა გარემოებამ კი ხელი შეუწყო სომეხთა შორის დიოფიზიტური მიმდინარეობის გაძლიერებას. სწორედ ამის შედეგად XII-XIII საუკუნეებში სომხურ ენაზე იქმნება მონოფიზიტ სომეხთა წინააღმდეგ მიმართული პოლემიკური ხასიათის ნაწარმოებები. ბევრი მათგანი კი ქართულიდან იყო თარგმნილი. შემორჩენილია, აგრეთვე, საპასუხო ნაწარმოებები ტრაქტატების, ეპისტოლეებისა თუ სხვათა სახით, შექმნილი სომხური ნაციონალური (ე. ი. მონოფიზიტური) ეკლესიის დამცველთა მიერ. ასეთთა რიცხვს განეკუთვნება სწორედ XII-XIII ს.ს. მოღვაწე მხითარ გოშის ტრაქტატი მიმართული მხარგრძელებისადმი, რომელშიც იგი შეეცადა დაეცვა მონოფიზიტები დიოფიზიტთა შემოტევებისაგან და უარყო მონოფიზიტთა მიმართ ნამოყენებული ბრალდებები მწვალებლობასა და განხეთქილების გაღვივებაში.

ილია აბულაძემ ნაშრომში „მხითარ გოშის ტრაქტატი „ქართველთათვის“ წარმოაჩინა აღნიშნული დოკუმენტის არსი, მისი მნიშვნელობა მონოფიზიტობისა და დიოფიზიტობის, საერთოდ მწვალებლობათა ისტორიის შესასწავლად და დაადგინა მისი წყაროები. ავტორის დაკვირვებით დიოფიზიტთა მიმართ პასუხის გასაცემად მხითარს ხელთ ჰქონია ანტისომხური, ანტიმონოფიზიტური ნაწერების კრებული, ე. წ. „დოლმატიკონი“, რომლის ქართული რედაქცია არსენ ვაჩეს-ძეს ეკუთვნის და რომელშიც სომეხთა სარწმუნოების განმაქიქებელი რვა სტატიია შესული. საფუძვლიანი კვლევის შედეგად ილია აბულაძემ ნათელყო, რომ, მონოფიზიტ სომეხთა განმაქიქებელი ძეგლების გარდა, მხითარ გოში სომხურად თარგმნილ „დოლმატიკონის“ სხვა ნაწილებსაც იცნობს.¹

ილია აბულაძის კვლევის სფეროში საქართველოსა და სომხეთის როგორც ისტორიის, ისე ისტორიოგრაფიის ბევრი საინტერესო საკითხია მოქცეული. ფასდაუდებელი სომხური თარგმანის ტექსტის, მისი მთარგმნელის ვინაობისა და მოღვაწეობის ხანის დადგენის საქმეში.²

¹ ილია აბულაძე, მხითარ გოშის ტრაქტატი „ქართველთათვის“ და მისი ლიტერატურული წყაროები, თსუ შრომები, ტ. VII, თბ., 1938. გვ. 97-108.

² იხ. ქართლის ცხოვრების ძველი სომხური თარგმანი, ქართული ტექსტი და ძველი სომხური თარგმანი გამოკვლევითა და ლექსიკონით გამოსცა ილია აბულაძემ, თბ., 1953, ი. აბულაძე, „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური მთარგმნელი და მისი მოღვაწეობის ხანა. „ქავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები“, თბ., 1966, გვ. 223-233.

ილია აბულაძე „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანის შესწავლისას შემდეგ დასკვნამდე მიდის:

1) „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანი შესრულებულია XII საუკუნეში.

2) „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანი დავით აღმაშენებლის ისტორიით მთავრდება. მასში დავითის მომდევნო მეფეების ცხოვრება შეტანილი არ ყოფილა, რასაც ამონმებენ ძველი სომეხი ისტორიკოსები: სტეფანოს ორბელიანი, მხითარ ანელი, მხითარ აირივანელი.

3) მთარგმნელი ტომით სომეხია და თვალთახედვით მონოფიზიტი.

4) მთარგმნელი დავით აღმაშენებლის თანამედროვეა. წარმოშობით ის ან ქვემო ქართლიდანაა, ანდა ამ კუთხის მოსაზღვრე სომხური მხარიდან, რაც ჩანს ქვემო ქართლის ზოგიერთი გეოგრაფიული პუნქტის სახელწოდების თავისებურად თარგმანიდან.

ილია აბულაძეს ყურადღების გარეშე არც სომხეთის საისტორიო მწერლობა დაუტოვებია. მას კარგად ესმოდა, რომ საქართველოს ისტორიის მთელი რიგი საკითხების უფრო სრულყოფილად შესასწავლად, ქართული მასალის შესამოწმებლად, თუ დასაზუსტებლად უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება უცხოურ წყაროებს, რომელთა რიცხვს სომხური წყაროებიც ეკუთვნის. 1937 წელს მან გამოაქვეყნა X საუკუნის სომეხი ისტორიკოსის იოანე დრასხანაკერტელის ცნობები საქართველოს შესახებ. მეცნიერის არქივში დაცულია თომა არწრუნის ცნობების ქართული თარგმანი საქართველოს შესახებ. საყურადღებოა მისი ისტორიული ხასიათის ნაშრომები: „მათეოს განძასარელის ცნობა ქართველთა მეფის კონსტანტინეს შესახებ“, „სტეფანოს ორბელიანის ისტორიის ერთი ცნობის განმარტების გარშემო“ და სხვ.

ილია აბულაძის კვლევის სფეროში სომხური დიალექტოლოგიის საკითხებიცაა მოქცეული. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საყურადღებოა (მისი) ნაშრომი „სომხური დიალექტური ფორმები X საუკუნის ერთი ქართული ხელნაწერის მიხედვით“, რომელშიც ავტორი იხილავს მიქაელ მოდრეკილის მიერ შედგენილ კრებულს (S-425), ე.წ. იადგარს, რომლის სხვადასხვა გვერდზე საგალობელთა მუხლების უკანასკნელ სტრიქონებზე, ზოგ ადგილას, გადამწერისავე ხელით ჩაწერილია სომხური სიტყვა ან ფრაზა. ასეთი შემთხვევაა სულ 99; როგორც ირკვევა, ტექსტიცა და მინაწერებიც შესრულებულია

ერთდროულად, X საუკუნის ბოლოს.

ილია აბულაძემ კვლევის შედეგად ნათელყო, რომ ეს მინანერები არსებით კავშირში არ არის ქართული იადგარის ტექსტთან, არამედ ისინი გადამნერებს იმისათვის მოუთავსებიათ, რომ ქართულთან ერთად სომხური ნერა-კითხვის ცოდნაც დაემტკიცებინათ. ქართველი მეცნიერის დაკვირვებით, მინანერების ენა უფრო ცოცხალი სამეცყველო სომხური ენის თვისებებს ამჟღავნებს, ვიდრე სამწერლო ენისას. ეს მინანერები ტაო-კლარჯეთში სრულდებოდა, ამიტომ დიალექტური მოვლენები, რომლებიც მათში შეინიშნება, შეიძლება მიჩნეულ იქნას X საუკუნის სომხური ენის ტაოსეული დიალექტის დამახასიათებლად.

ავტორი ჩამოთვლის ტაოს სომხური დიალექტის დამახასიათებელ ნიშნებს, შემდეგ კი ამ მინანერებს უდარებს ტაო-კლარჯული წარმოშობის კიდევ ერთ ხელნაწერს – ცნობილ შატბერდულ კრებულს (S-1141), რომელიც X საუკუნის 70-იან წლებშია გადანერილი იოანე ბერას მიერ. ამ მინანერებშიც მიქაელ მოდრეკილისა და სხვათა მინანერების მსგავსი დიალექტური მოვლენები შეინიშნება. სავსებით სამართლიანად დაასკვნის მკვლევარი, რომ ძველად სომხური დიალექტების არსებობა ფაქტია და VIII საუკუნის სომეხი ისტორიკოსის სტეფანოს სივნიელის ცნობაც ტაოში თავისებური მეცყველების არსებობის შესახებ სომხური ენის დიალექტებს გულისხმობს და არა ადგილობრივ ძველ მკვიდრთა ენებს, როგორც ეს ზოგ სომეხ და უცხო მკვლევარს მიაჩნიაო.

სომხური დიალექტების საკითხებს ეხება, აგრეთვე, ილია აბულაძის შრომა „ლორის დიალექტის თავისებურებანი“.

როგორც ცნობილია, ლორის დიალექტად ითვლება სომხური მოსახლეობის ის მეცყველება, რომელიც გავრცელებულია ძორაგეტისა და დებედას ხეობაში (ბორჩალომდის). პუნქტი, რომელსაც ილია აბულაძის დაკვირვება უშუალოდ ეხება, სოფელი დსელია, ოვანეს თუმანიანის სამშობლო. ლორის დიალექტი ერევნის ან აირარატისად წოდებულ კილოს წევრადაა მიჩნეული. ავტორის დაკვირვებით და მასალის საფუძვლიანი შესწავლით აშკარადდება, რომ ძველად ხმარებული სუფიქსების კვალი აღმოჩნდა ლორის დიალექტში.

ილია აბულაძის მეცნიერულ მემკვიდრეობაში განსაკუთრებული ადგილი ეთმობა ენათმეცნიერულ საკითხებს. ისინი უმთავრესად თავმოყრილია მკვლევრის იმ ნაშრომებში, რომლებსაც იგი შემდეგ სერიებში აქვეყნებდა: 1) „ძველი ქართული ენის ლექსიკიდან“, 2)

„ვეფხისტყაოსნის“ ლექსიკიდან“, 3) „ქართულისა და სომხურის“ ერთო სიტყვები“.

ილია აბულაძის სამეცნიერო თემატიკაში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრობლემად ითვლება IX-X ს.ს. უძველესი ქართული თარგმანები: „ბალავარიანის“ ვრცელი რედაქცია, „მამათა სწავლანი“, „ლიმონარი“, უძველესი რედაქციები ბასილი კესარიელის „ექუსთა დღეთათჳს“ და გრიგოლ ნოსელის „კაცისა აგებულებისათვის“, რომლებიც მან მონოგრაფიულად შეისწავლა და გამოაქვეყნა 1955-1964 წლებში.

ბატონი ილია დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა დიდი თემების კოლექტიურ დამუშავებას. ამ საქმეში ხელნაწერთა ინსტიტუტის ახალგაზრდა თანამშრომლები იყვნენ ჩაბმული: წლების მანძილზე მიმდინარეობდა მუშაობა „ქართული ორიგინალური აგიოგრაფიის“ 4 ტომის, ს.-ს. ორბელიანის ავტოგრაფიული ნუსხებით გამოცემაზე, „ვეფხისტყაოსნისა“ და ბიბლიის წიგნების კრიტიკული ტექსტების დადგენაზე და სხვ.

ილია აბულაძე მხოლოდ ფილოლოგიური, ენათმეცნიერული კვლევით არ იფარგლებოდა. მას ყოველთვის კარგად ჰქონდა წარმოდგენილი ამ დარგების გვერდით ქართველი ერის ისტორიის გათვალისწინების აუცილებლობა და ხელნაწერთა ინსტიტუტშიც დიდ ყურადღებას აქცევდა ისტორიის დარგების (ეპიგრაფიკა, პალეოგრაფია, დიპლომატიკა, სფრაგისტიკა) შესწავლას. საკმარისია გავისენოთ ბატონი ილიას დიდი ინტერესი ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული საისტორიო დოკუმენტების (XI-XIX ს.ს.) საფუძვლიან შესწავლაში. მან ამ ფრიად საყურადღებო საქმის მოვლა-პატრონობა დაავალა ცნობილ, ნიჭიერ ისტორიკოსს ნოდარ (ნუკრი) შოშიაშვილს. და აი, ჯერ კიდევ ილია აბულაძისა და ნუკრი შოშიაშვილის მიერ დაგეგმილი სამუშაოები (ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ქართული ისტორიული საბუთების გენერალური კატალოგი, პირთა ანოტირებული ლექსიკონი (XI-XII ს.ს.), ხელრთვების კატალოგი, ფეოდალური საგვარეულოების ისტორიის შესწავლა და სხვ.) დღესაც გრძელდება ხელნაწერთა ინსტიტუტის საისტორიო წერილობითი ძეგლების განყოფილებაში.

ბატონი ილია მთელი თავისი არცთუ ისე ხანგრძლივი სიცოცხლის მანძილზე უპრეტენზიოდ, უანგაროდ, წარმატებით ემსახურებოდა ქართული მეცნიერების განვითარებას. მას როგორც სამშობლოში, ისე საზღვარგარეთ მრავალი პატივისმცემელი ჰყავდა. მაგონდება ერთი ასეთი ფაქტი: 1959 წ. „მატენადარანის“ ახალ

შენობაში გადასვლასთან დაკავშირებით მოწყობილ სამეცნიერო კონფერენციაზე ერევანში მოწვევით ჩამოვიდა ბატონი ილია. კონფერენციის მუშაობის დაწყებამდე ერევნის სამეცნიერო საზოგადოება გულთბილად შეეგება ქართველ სწავლულს. მსცოვან მეცნიერთაგან ერთ-ერთმა, ცნობილმა ფილოლოგმა კარო ტერ-ოზანჯანიანმა ასე მიმართა: „ჩვენო ძვირფასო ბატონო ილია! სახელგანთქმულო, უდიდესო ქართველოლოგო! არანაკლებ უდიდესო არმენოლოგო! კეთილი იყოს თქვენი სომხეთში ჩამობრძანება!“ ბატონმა ილიამ უხერხულად იგრძნო თავი, შემდეგ კი სომხურ ენაზე დიდი მადლობა გადაუხადა დამსწრე საზოგადოებას გულთბილი მიღებისათვის და ბევრი ილაპარაკა „მატენადარანისა“ და საქართველოს ხელნაწერთა ინსტიტუტის საქმიანი თანამშრომლობისა და, საერთოდ, არმენოლოგიური პრობლემების შესახებ. როგორც ყოველთვის, ამჯერადაც ბატონმა ილიამ ყველა განაცვიფრა სომხური ენის ბრწყინვალე ცოდნით.

ილია აბულაძის გამოუქვეყნებელ ნაშრომთაგან განსაკუთრებით საყურადღებოა მის მიერ თითქმის ბოლომდე მიყვანილი „ძველ ქართულ-ძველ სომხური დოკუმენტირებული ლექსიკონი“, რომელზედაც ავტორი წლების მანძილზე დიდი რუდუნებით მუშაობდა. აღნიშნულ ლექსიკონს საფუძვლად უდევს V-XI საუკუნეების როგორც გამოქვეყნებული, ისე ხელნაწერების სახით შემორჩენილი ქართული და მისი შესაბამისი სომხური ძეგლებიდან ამოკრებილი და შერჩეული მრავალმხრივ საყურადღებო მასალა. ილია აბულაძის „ძველ ქართულ-ძველ სომხური დოკუმენტირებული ლექსიკონი“ უმნიშვნელოვანესი შენაძენია არა მარტო ქართული, არამედ სომხური მეცნიერებისთვისაც. უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს ხელნაწერთა ინსტიტუტი გამოსაცემად ამზადებს ამ ნაშრომს. მნიშვნელოვანია, აგრეთვე, მის მიერ შედგენილი „ძველი სომხური ენის ქრესტომათია“ და „ქართული ენა“ (სომხური სკოლებისათვის), რომლებიც რამდენჯერმე გამოიცა. ილია აბულაძის ბევრი ნაშრომი გამოქვეყნდა სომხურად (სომხეთის სამეცნიერო ბეჭდვით ორგანოებში).

უკვე ორჯერ გამოიცა მისი „პალეოგრაფიული ალბომი“. იგი წარმოადგენს საქართველოში და მის გარეთ არსებული ქართული სამნიგნობრო კერების დოკუმენტურ ისტორიას.

ბატონი ილიას გარდაცვალების შემდეგ ხელნაწერთა ინსტიტუტმა მკითხველს მიაწოდა ზემოთ დასახელებული „პალეოგრაფიული

ალბომის“ მეორე გამოცემა, „ძველი ქართული ენის ლექსიკონი და
„შრომების“ ოთხი ტომი.

მისაბაძმა პიროვნულმა თვისებებმა, ქართული და სომხური ენე-
ბის ბრწყინვალე ცოდნამ, არაჩვეულებრივმა განსწავლულობამ, დი-
დმა ერუდიციამ განსაკუთრებული და საპატიო ადგილი დაუმკვი-
დრა ილია აბულაძეს როგორც ქართველოლოგიის, ისე არმენოლო-
გიის განვითარებაში.

ნერილავი კონსტანტინე გაჩეჩილაძის არქივიდან

კატაკლიზმებით აღსავსე XX საუკუნემ მრავალი ადამიანის ცხოვრება სხვა კალაპოტით წარმართა ან გაანადგურა. მრავალი ნიჭიერი მამულიშვილი, რომელთაც დიდი სურვილი ჰქონდათ მშობლიურ ქვეყანას გამოსდგომოდნენ, სამუდამოდ დაიკარგა ფიზიკურად და მათი ნამოღვაწარიც გაქრა ისე, მომავალ თაობას მათი სახელებიც კი არ სმენია მისაბამ მაგალითად, გზის გასაკვლევად. მხოლოდ ცალკეულ ოჯახებში თუ იქნება შემორჩენილი მათი ნაწარმოებები, მოგონებები, ჩანაწერები ან ფრაგმენტები, რის საფუძველზეც შეიძლება წარმოვიდგინოთ რა აწუხებდათ, რას ფიქრობდნენ ეს ადამიანები, როგორ ცდილობდნენ, შეძლებისდაგვარად შეეცვალათ ყოველდღიური რუტინა. ასეთ პიროვნებათა რიგს განეკუთვნებოდა კონსტანტინე გაჩეჩილაძე, რომლის არქივის დამუშავებაც ცოტა ხნის წინათ დავიწყეთ.

კონსტანტინე მაკარის ძე გაჩეჩილაძე დაიბადა 1899 წლის 24 ნოემბერს იმერეთში, სოფელ წევაში. მამამისი წევის ეკლესიის დეკანოზი იყო. პირველდაწყებითი განათლება ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში მიიღო, შემდეგ სწავლობდა ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში. 1918 წელს კ. გაჩეჩილაძე შევიდა თბილისის ახლად გახსნილ უნივერსიტეტში, სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტის ისტორიულ დარგზე, რომელიც დაამთავრა 1922 წელს და მაშინვე ჩაირიცხა იმავე ფაკულტეტის სიტყვიერების განყოფილებაზე. მძიმე მატარიალური მდგომარეობის გამო იძულებული იყო უარი ეთქვა ი. ჯავახიშვილის შეთავაზებაზე – ემუშავა მასთან, მაგრამ მეცნიერული მოღვაწეობა სიცოცხლის ბოლომდე არ შეუწყვეტია: წერდა ნაშრომებს, რომელთა გამოქვეყნებაც ვერ მოახერხა; ეს ნაშრომებია: „აღმოსავლეთ საქართველო XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში“, „ანტონ კათალიკოსის (I) მოღვაწეობიდან“ („ერთი ფურცელი სასულიერო ფეოდალიზმის ისტორიიდან.“ – ანტონ კათალიკოსის 1771 წლის დღემდე უცნობი სიგელი – მ. ქ.), „ნიქოზის ეკლესიის ფეოდალური მეურნეობის ისტორიიდან“, „დარეჯან დედოფლის ერთი უცნობი სიგელი“, „შორაპნის ტოპონომიკისათვის (ციხე-ქალაქი შო-

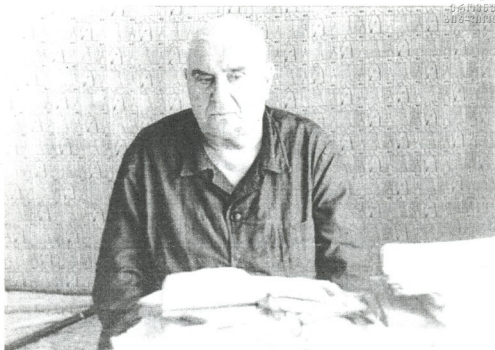
რაპანი და მისი ეკონომიკური და თავდაცვითი მნიშვნელობა XIX საუკუნის დამდეგამდე“, „შორაპანი და შორაპნის რაიონი 1801-1917 წ.წ.“, „1905-7 წლების პირველი რევოლუციის ისტორიიდან – დეკემბრის შეიარაღებული აჯანყება“, „წევის სკოლის 110 წლისთავისადმი“ და სხვ.

კ. გაჩეჩილაძეს წიგნის საოცარი სიყვარული ჰქონდა – ყრმობიდან აგროვებდა მათ. წიგნის შერჩევის განსაკუთრებული უნარით დაჯილდოებული მოწინებით ფურცლავდა ყოველ მათგანს. ოჯახებში გაბნეულ ხელნაწერებსა თუ სიგელ-გუჯრებს იძენდა და შემდგომ საცავებსა და მუზეუმებს აბარებდა, რომ შთამომავლობას არ დაეკარგა წინაპართა განძი. მისი ბიბლიოთეკა მრავალფეროვანია – მხატვრული ლიტერატურა, მეცნიერება, ხელოვნება, სასულიერო მწერლობა, ვეფხისტყაოსნის სხვადასხვა გამოცემა, ბიბლია, ძველი და ახალი აღთქმა, სიგელ-გუჯრები, უაღრესად საინტერესო ფოტო-არქივი, ლექსიკონები, მათ შორის, სპარსული, იაპონური, ბერძნული და სხვ.

ხანგრძლივი პედაგოგიური მოღვაწეობის პერიოდში (რამდენიმე საშუალო სკოლაში და სტალინირის (ცხინვალის) პედაგოგიურ ინსტიტუტში გამსვლელ ლექტორად) უაღრესად ღრმა ცოდნითა და ახალგაზრდებთან ფაქიზი დამოკიდებულებით გამოირჩეოდა. იგი მხოლოდ საგნის მასწავლებლად კი არ იყო, არამედ იყო მათი ნიჭისა და შესაძლებლობების დამფასებელი და წარმმართველი.

ჯერ კიდევ გინმაზიის მეექვსე კლასის მოსწავლე, 1916 წლიდან ბეჭდავდა თავის ლექსებსა და მინიატურებს ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში. მისი პირველი ფსევდონიმი იყო „კონ. წეველი“, ხოლო შემდეგ – „კონნე სპერელი“. ერთი-ორი კორესპონდენცია „დავით აღმაშენებლის“ ფსევდონიმითაც აქვს გამოქვეყნებული.

კ. გაჩეჩილაძე 1916 წლიდან თანამშრომლობდა გაზეთებში: „სამშობლო“, „ახალი ნაკადი“, „ტრიბუნა“, აგრეთვე ჟურნალებში: „პირველი ნაბიჯი“, „გალაკტიონ ტაბიძე“, „მესამე ინტერნაციონალი“. იყო ერთ-ერთი დამაარსებელი ჟურნალისა „კრონოსის სარკე“ და გაზეთისა „ია“. იგი მეგობრობდა ტერენტი გრანელთან. კონსტანტინე გაჩეჩილაძის არქივში აღმოჩენილი მასალის საფუძველზე შევძელით გამოგვეცა მონოგრაფია „სივრცეში დარჩენილი ფრაზები – კონნე სპერელი (კონსტანტინე გაჩეჩილაძე) ტერენტი გრანელის შესახებ“. ბოლო პერიოდში ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში დაიბეჭდა კ. გაჩეჩილაძის მოგონებები, ლექსები, მინიატურები და

კონსტანტინე გაჩეჩილაძე

მოთხრობები, გამოიცა რიგი მისი ისტორიული ნაშრომებისა.

უალრესად საინტერესოა კ. გაჩეჩილაძის არქივში დაცული პირადი წერილებიც. მას არ დარჩენია არც ერთი მეტად თუ ნაკლებად მნიშვნელოვანი მოვლენა მეცნიერებასა და ლიტერატურაში კომენტარის, შეფასების გარეშე. საკუთარი პიროვნებიდან გამომდინარე, ალელვებდა ყოველი წარმატება თუ მარცხი შემოქმედი ადამიანისა. უსამართლობას გულგრილად ვერ ტოვებდა: ხშირად სწერდა წერილებს სიყრმის მეგობარს შალვა აბრამიძეს, რომელიც ქუთაისის უნივერსიტეტში აგრძელებდა მოღვაწეობას, და თავის ფიქრებს უზიარებდა.

კონსტანტინე გაჩეჩილაძის არქივში აღმოჩნდა ბარათი შალვა აბრამიძისადმი, რომელიც მეგობრის გარდაცვალების შემდეგ დაუწერია.

„უკანასკნელი წერილი შ. აბრამიძეს

ჩვენ ერთად ვოცნებობდით ბედნიერ მომავალზე და ჩვენი საუბრის განუყოფელი თანამგზავრი იყო სიცილი.

სიცილით ვხედებოდით და სიცილით ვაცილებდით ერთმანეთს. შემდეგ სიცილის პირბადე ჩამოახია ჩვენს სახეს ცხოვრებამ. ჩვენ დავდინჯდით უზომოდ, დაგვიძიმდა გულიც და მუხლიც. ღიმილი მაინც შერჩა ჩვენს სახეს სიამის მისანიშნებლად. ცხოვრება უსინდისოდ მოგვეცა. ფეხანყობილი მეგობრები დავვაშორიძორა, სხვადასხვა ქალაქში გადაგვისროლა...

გამწარდა ლუკმა-პური.

სიყვარულმა არ იცის სიმწარე სიშორის: წერილებს არ ვუძვირებდით ერთმანეთს. იყო შორი მოკითხვის სითბო და სიახლოვე, ერთმანეთს ვუშუშებდით სატკივარს.

შენი ბოლო ბარათი დაგვიანებული, იგი უფრო კვნესა იყო გულის.

მე ვერ მოვახერხე პასუხი დროულად, მძიმე სენმა არ მიმიშვა კალამთან.

და... გიგზავნი უკანასკნელი წერილის უკანასკნელ პასუხს: მშვიდობით, ჩემო წარსულის წამებულო მგზავრო...

ჩემო ტკბილო მეგობარო, ციურ ნამად დაეცეს ჩემი ცრემლი შენს გაცივებულ გულს...

1976 წ. 6 დეკემბერი".

კონსტანტინე გაჩეჩილაძე 1977 წლის 8 თებერვალს გარდაიცვალა.

ამ ორი უაღრესად განათლებული პიროვნების მიმონერა მრავალმნიშვნელოვან ცნობებს გვანვდის, გვაცნობს იმდროინდელ ვითარებას. მათი წაკითხვით შესაძლებელი ხდება კ. გაჩეჩილაძის შეხედულებებს გავეცნოთ, მის განათლებასა თუ პიროვნულ ღირსებებზე გარკვეული წარმოდგენა ვიქონიოთ, მის ცხოვრებას თვალი გავადევნოთ. მით უფრო, რომ მრავალი პრობლემა, რაც მაშინ გადაუჭრელი იყო, დღესაც მწვავედ დგას.

წერილი უამრავია, ყველა მათგანის აქ მოტანას ვერ შევძლებთ, მაგრამ ამოკრებილი მასალით გვინდა მკითხველს მიახლოებითი წარმოდგენა შევუქმნათ, თუ რამდენად ფართო სპექტრს მოუცავს კ. გაჩეჩილაძის ინტერესების სფერო.

წერილებში გაბნეული მასალა შეძლებისდაგვარად დავალაგეთ, რითაც შევეცადეთ წარმოგვეჩინა კონსტანტინე გაჩეჩილაძის შეხედულებები, რაც ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს მკითხველისათვის.

„1957 წ. 29/XII - „... აქეთ ახალი არაფერია (ქ. ცხინვალში - მ. ქ.), თუ არ მივიღებთ მხედველობაში, რომ ჩვენი ინსტიტუტის (მაშინ-

ნდელი სტალინირის პედაგოგიურ ინსტიტუტი - ნ. ქ.) ყველაზე
ლექტორი აკადემიკოსობას ფიქრობს. წერენ უზომოდ, წერენ უთა-
ვბოლოდ, რას წერენ, კაცმა არ იცის. წერს ყველა, თითქოს რაც
საუკუნეების განმავლობაში არ უწერიათ, ახლა უნდა გამოასწო-
რონ“...

„2/II-60 წ. - „... ეჰ, ერთი მანახა ლამაზი ქუთაისი, სალორიის
ტყე, სავსე ლურჯთვალა იებით... დამრჩა სურვილი სურვილად“.

„12/II-60 წ. - „სამსახურს მაშინ აქვს ფასი, როცა დაფასება გაქვს
- „არავის ვუნდივარ, ეჰა, ღმერთო, არავის ვუნდივარ“. ის აღარა
ვარ, ჩემო შალვა, რაც ვიყავ. მართალია, კათედრამ ნამეტანი შე-
მაქო (ვგონებ, დაუმსახურებლად!), მაგრამ მე თვითონ ვგრძნობ,
რომ აღარ შემიძლია იმდენის მიტანა, რამდენიც მიმქონდა. აღარ
არის ის ცეცხლი, სიტყვას რომ ახლდა. მინდა და ლამის გულიც თან
ამოყვეს სიტყვას“...

„16/II-61 წ. - „ერთი რამ მითხრეს, თუ მთქმელს დაეჯერება, რომ
შოთა რუსთაველი იყო თამარ მეფის ისტორიკოსიო („ისტორიანი და
აზმანი“), ასეთი აზრი მტკიცდება ჩვენს მკვლევართა შორისო.

ეს 1923 წელი იყო, თუ გახსოვს, რუსთაველის სეზონი, პავლე
ინგოროყვას „რუსთაველიანა“ და ა. შ., ახლა 1960 წელი რუსთავე-
ლოლოგიაში დიდი აღმოჩენების წელიწადად უნდა ჩაითვალოს“...

„17/III-61 წ. - „იების გულისათვის მონაფეობის დროს გაკვეთილ-
ებს ვაცდენდი და მივდიოდი სალორიის ტყეში. რა ბედნიერი ვიყავი
მაშინ! სულში ანგელოზები ჩამოდიოდნენ. თვალეები სიხარულით მე-
ვსებოდა. მარტო დავდიოდი, სულ მარტო და მაინც არ ვგრძნობდი
მარტოობას, ახლა ჩემს ირგვლივ ყველაა და მაინც მარტო ვარ“...

„1961 წ. 16/IV - „... ამდენი შრომა, მე რომ უაზროდ გავიღე,
ნამდვილად აუნაზღაურებელი შრომაა. კარგია, კიდევ, რომ მონაფე-
ები მიფასებენ, ისიც არა ყველა, უმრავლესობა მაინც“...

„14/IX-61 წ. - „... შენ იცი, მე მეოცნებე ვიყავი მუდამ და დღეს
ხომ არ ვუღალატებდი ჩემს ბუნებას? ჰოდა ამ ოცნებაში ჩაივლის,
ალბათ, ჩემი სიცოცხლის უკანასკნელი დღეები“.

„31/XII-62 წ. - „პირველად ბალმონტი რიონის პირას მაგის (კ.
გაჩეჩილაძის მეგობარი ვანო (?) - მ. ქ.) სახლის წინ ვნახე, იქიდან
ჩავიდა მდინარესთან“...

„... ივანეს (ჯავახიშვილი - მ. ქ.) იმდენი დარჩენია დასაბეჭდი,
თურმე, რამდენიც დაბეჭდილი ჰქონია...“

„22/III-64 წ. - „ვილაც, გვარი არ მახსოვს, „ყვარყვარეზ“ იცავს

დისერტაციას, ეს კი ნამდვილად ეპოქალური ნაწარმოებია. რყვარე თუთაბერი მუდამ მონახავს თავის თავს ჩვენს საზოგადოებაში“...

„22/III-64 წ. – „ივ. ჯავახიშვილის სამი წიგნის დაბეჭდვას ფიქრობდნენ გასულ წელს და, ვგონებ, ერთის დასტამბვა მოხერხდეს. რა ეშველებოდა ჩვენს კულტურას, ის რომ არ გვყოლოდა? ნათელამ (მისი კაბინეტის გამგე – მ. ქ.) გამომიგზავნა საყვარელი მასწავლებლის სურათი“... „ისტორიულ რომანებს აეკიდნენ გარკვეული მიზნით ჩვენი მწერლები... ივ. ჯავახიშვილმა თქვა ერთ-ერთ ლექციაზე, რომ 12-დან 14-მდე საუკუნეები, ე. ი. ორი საუკუნე, სავსეა საწინააღმდეგო ცნობებით. ყველაზე გვიან მან მესამე წიგნი დაბეჭდა „ქართველი ერის ისტორია“, ხომ გახსოვს? ის ვერ ენდო ქართულ წყაროებს და ეს მამაცხონებული, როგორ ენდობა? არის ერთი გზა ამ მორალის გამოყენების. მოქმედი პირი უნდა გამოიყვანო „ქართლის ცხოვრებიდან“, დანარჩენი შეავსე საკუთარი ფანტაზიით“...

„19/IV-64 წ. – „... გავაგზავნე პატარა წერილი ტერენტი გრანელის შესახებ. ისეთი შეკუმშული, ისე დაწერილი, რომ ორი გვერდიც არ გამოვიდა ნაბეჭდი. მივიტანე რედაქციაში, სადაც მირჩევდი მიტანას. მართალია, რომ გვარიან ცნობებს მიაწვდიდა გრანელის მომავალ ბიოგრაფს და... უნდა ვიფიქროთ, არ დაბეჭდავენ. „ჩვენ სიმბოლისტებს პოპულარიზაციას ვერ გავუკეთებთ“, – ჩაილაპარაკა განყოფილების გამგემ. „ეყოფა ისიც, რომ წიგნი დაუბეჭდეთ“, – მითხრეს ერთგან“...

„19/IV-64 წ. – „იასე ცინცაძის „ალამაჰმად ხანზე“ – ერთში მაინც არ ვეთანხმები ავტორს, რომ ერეკლემ მთელი შესაძლებლობა გამოიყენა, მაგრამ თბილისის დაცვა ვერ შესძლო მაინც. აღმოსავლეთ საქართველოს მე-18 ს-ში შეეძლო 40 000 კაცის გამოყვანა, რაც სავსებით საკმარისი იქნებოდა მტრის შესაჩერებლად. სპარსელების, როგორც მომხდურთა, დამარცხება ქართველებისათვის არ იქნებოდა ძნელი“.

„1964 წ. 8 მაისი – „ტ. გრანელის შესახებ მივიტანე პატარა წერილი რედაქციაში, უეჭველად საინტერესო, მაგრამ ვეჭვობ, რომ დაბეჭდონ. გრანელიც შემთხვევითაა დაბეჭდილი, მწერალთა კავშირისათვის არ უკითხავთ, ისე დაბეჭდეს, სულ სხვა ორგანიზაციამ. ეს მითხრა ერთ-ერთმა თანამშრომელმა“...

„1964 წ. 15/IV – „... ახლა გრანელის შესახებ. შემოდგომაზე 30

წელი შესრულდება პოეტის გარდაცვალებიდან. ამ დღისათვის გამოგიგზავნი წერილს, რომელიც შევსებული იქნება კიდევ უფრო ახალი ცნობებით, ეგების დაბეჭდონ.

რა ვიცი, პაოლო იაშვილის 70 წლისთავი დიდი ამბით აღნიშნეს და ამ უბედურმა რა დააშავა, რომ მეორეჯერ უნდათ მისი დამახეზა“...

„15/VI-64 წ. - „ნიგნი (სამსონ ენუქიძის - „პეტრე იბერზე“ - მ. ქ.), ჩემის აზრით, ხელახლა უნდა გამოიცეს და თანაც რიგიანი შესწორებებით, განსაკუთრებით ნიგნის ლექსიკური ნაწილი. ძველ ნიგნებში მე ტექსტს კი არ ვკითხულობ, ლექსიკონს, რომ მრავალი სიტყვა, ჩვენთვის უცხო და უცნობი იქნეს ამოხსნილი. ამ მხრივ ნიგნი გვარიანად მოიკოჭლებს“...

„12/III-66 წ. - „გიგზავნი ჩემს 5 მინიატურას და ლექსს. რედაქციას ყველაზე მეტად მოეწონა „აკაციის ჩრდილში“... „ყოველ შემთხვევაში ყინული გალხვა, ამდენი ხნის დუმილს ბოლო მოეღო... შენ მაინც დამეთანხმები, ჩემო შალვა, რომ მინიატურის ჟანრი ჩემია“...

„24/IV-66 წ. - „უკვირთ აქამდე რატომ არ ვბეჭდავდი“...

„13/IV-66 წ. - „... ვინმემ იკისროს რედაქტორობა და, ეგების, მოვესწრო ერთი ნიგნის გამოშვებას მაინც“...

„1966 წ. 21/IX - „... სახალხო განათლების“ რედაქციაში რედაქტორს უარი უთქვამს მიტანილი ნოველის დაბეჭდვაზე - „მე ხომ ბავშვი არა ვარ, რომ საკუთარი გვარის გაზეთში ნახვით აღტაცებაში მოვიდე“... „ასე მომიხდება, ყველაფერს თავისი დრო აქვს“...

„ჩემი ამბავი თუ გაინტერესებს, ასეა: ნიგნის გამოცემაზე არც უნდა იოცნებო. რედაქციის კარები ისეა ჩარაზული, რომ ვაჟკაციც ვერ შეამტვრევს“...

„1966 წ. 23 ნოემბერი - „... მე რომ წელიწადში ორი, ან ოთხი ნოველა გამოვაქვეყნო, ნიგნისათვის მხოლოდ ათი წლის შემდეგ დაგროვდება. ვინ მაძლევს იმის გარანტიას, რომ ამდენ ხანს ვიცოცხლებ? ერთ-ერთი ხსნაა ნიგნი, მაგრამ რანაირად? ეს ჩემთვის აუღებელი ზღუდა“...

„21/III-67 წ. - „მოუთმენლად ველი ქართულ-რუსული ლექსიკონის მესამე ტომს“...

„1967 წ. 24/III - „... გააცნო (ცახელმა - მ. ქ.) ჩემი თავი მეუღლეს ასეთი სიტყვებით: „ჩემი ახალგაზრდა მეგობარი“. იმ საღამოს სიხარულით არ მეძინა. მაშინ მეექვსე კლასში ვიქნებოდი... ამ ოცი წლის

ნინ მე გადაწყვეტილი მქონდა საფუძვლიანად გამერჩია ცახელის შემოქმედება. ეს ნაშრომი გამოსაქვეყნებლად მქონდა ნავარაუდები. მარიამ ბურჭულაძის წინასიტყვაობით გამოვიდა ცახელის თხელტომიანი კრებული და გადავიფიქრე. ეჰ, ჩემო შალვა, ხასიათი განსაზღვრავს ადამიანის ბედს. არ მიყვარდა და არ მიყვარს იაფფასიანი პოპულარობა, დაფა-ზურნით სიარული. ვინც ჩრდილს ირჩევს, ის მზეზე არ გამოვა - ... მე მაინც დავამუშავებ სტატიას (მხოლოდ ჩემთვის!) ჩემს საყვარელ მასწავლებელზე“...

“... ამ წუთში მერეჟკოვსკი მიდევს წინ. რა უზარმაზარია ეს შეჩვენებული, ნამდვილად ფილოსოფოსია, მხოლოდ სისტემას კი არ ჰქმნის... „Человек должен иметь в душе внутренний храм“ და იქ, ამ ტაძარში, ყველას კი არ უნდა ჰქონდეს შესვლის უფლება, თვით უახლოეს ადამიანსაც კი. ბევრი რამ არის ადამიანში გასაიდუმლოებული, რასაც ადამიანი საფლავისათვის ინახავს, თან წაიღებს აუ-მღვრევლად“...

„1967 წ. 27/III - „ერთი პატარა წერილი დაბეჭდა წალენჯიხის „კომუნიზმის დროშამ“ ტ. გრანელზე, მაგრამ გაზეთის გამოგზავნა, რატომღაც, დაავიწყდათ. ის წერილი უფრო ზედაპირულია, ვიდრე „ქუთაისში“ მოთავსებული“...

“... ის პოეტი (ტ. გრანელი - მ. ქ.) იცი შენ, რატომღაც მიჩქმალულია. ჩვენ ხომ არ ვიცით რედაქტორი როგორ შეხედავდა ამ ამბავს; შენთვის უარის თქმა გაუჭირდებოდა, უცნობი ადამიანისათვის კი არ იქნებოდა ძნელი, აი, ეს იყო სულ მიზეზი, რომ შენ არ შეგატყობინე სტატიის შესახებ და ერთ-ერთ წერილში თავის შეკავებასაც გთხოვდი, რომ უხერხულობა არ ეგრძნო იმ ადამიანს... ისეთს არაფერს შევთავაზებ (რედაქტორს - მ. ქ.), რომ შერცხვეს, მე შეგნებაც მეყოფა ამისთვის და გამოცდილებაც“.

„1967 წ. 24/IV - „არ მივსულვარ „ცისკარის“ რედაქციაში, ველი პასუხს წალენჯიხიდან, რას მომწერენ, რა გააკეთეს თანასოფელის (ტ. გრანელის - მ. ქ.) უკვდავსაყოფად“...

„20/XI-1967 წ. - „... ს. ყაუხჩიშვილი, გავიგე, „გეორგიკას“ მე-შვიდე წიგნს ბეჭდავს“...

„1968 წ. 8 ივნისი - „ს. ყაუხჩიშვილის შრომა ყველა ძვირფასია“... „არნოლდი (ჩიქობავა - მ. ქ.) მიჩქმალეს, მაგრამ ივანეც (ჯავახიშვილი - მ. ქ.) ხომ იყო ერთ დროს მიჩქმალული, და შემდეგ რა დიდებით წამოდგა“... „სერგო გორგაძე და მელიტონ კელენჯერიძე არ გააკარეს ახლოს ახალ უნივერსიტეტს. პირადად მე გულისტკივი-

ლით მითხრა ეს სერგომ. მიზეზად ვ. ბერიძეს თვლიდა. ახლა ერთი აღარაა ცოცხალი, ორივემ მოისვენა. სიკვდილი რომ ახსოვდეს ადამიანს, უფრო კეთილი იქნება“...

„14/XI-68 წ. - „Заря Востока“-ში ჩვენი უნივერსიტეტის შესახებაა... ერთი აბზაცი ბოლოში მე მეხება“.

„3/II-69 წ. - „რაც შეეხება გალაკტიონს, ის ეპოქალური მოვლენაა. მართალია, კულტურა შესაფერისი მასაც აკლდა, მაგრამ ლექსმა ამით მოიგო: დიდი ცოდნა ზოგჯერ სიტბოს აკლებს სტრიქონს. გონება მშრალია და ცივი. პოეზიის ადგილსამყოფელი გულია“... „ერთ გროზად არ ეღირებოდა ცხოვრება, ხელოვნება რომ არ ამშვენებდეს მას“...

„8/III-69 წ. - „ერთი მაინც მაინტერესებს: გალაკტიონ ტაბიძე როდის სწავლობდა კლასიკურ გიმნაზიაში, გაზ. „ქუთაისი“ რომ სწერს და შემდეგ „კომუნისტიც“ იმეორებს ამ ამბავს? თედო ბეგიაშვილთან სასულიერო სემინარიაში სწავლობდა იგი, ცხოვრობდა პანსიონში, იქ დაწერა თავისი ცნობილი „მერის“ ქალზე, რომელსაც იგი პირადად არც კი იცნობდა, მაგრამ შემოქმედებითა ფანტაზიამ მიიყვანა ისინი ერთმანეთთან. კლასიკური გიმნაზია მას მხოლოდ ქურიდან აქვს დანახული. მანდ სწავლობდა ტიციან ტაბიძე, ვალერიან გაფრინდაშვილი და, ეგონებ პაოლო იაშვილიც, მაგრამ პაოლოს არ დაუმთავრებია, ისე წავიდა საფრანგეთში უატესტატოდ“.

„8/III-69 წ. - „... ი. ჯავახიშვილის შემდეგ საქართველოს ისტორიას ვერაფერი შემატეს გაბაშვილის გარდა ვერავინ. ეს კი ნამდვილად ღრმა მკვლევარია. ამბობენ, ნიჭიერი ახალგაზრდები მოდიან, რომელთა სპარსული და არაბული წყაროები შეისწავლესო. ვნახოთ, რით გაგვახარებენ ხანდაზმულებს შვილები“.

„2/IV-69 წ. - „იუდას უდაბნოში კორბეს მიერ აღმოჩენილმა ძეგლებმა ევროპა აალაპარაკა. ქართულმა წარწერამ, იქ ნაპოვნმა, თავისთავად ასწია ქართული ერის პრესტიჟი. ვინ უწყის, საქართველოს დიდების დამადასტურებელი ძეგლები რომელ მიწაშია დამარხული. მეცნიერება მიაკვლევს მას და კეისრობა კეისარს დაუბრუნდება. ოჰ, როგორც გვჭირდება ივ. ჯავახიშვილი, ან... ს. ჯანაშია!“

„28/VII-69 წ. - „... საზოგადოებრივ ცხოვრებას ჩამოშორებული ადამიანი, ცოცხალი ლეშია, მეტი არაფერი. რას ვიზამ, თავს ზევით ძალა არ მაქვს. „ამას უქადდი ჩემს ცხოვრებას, ყმანვილკაცობას?“ ვფიქრობ, ეს ბოროტი სული აკვნიდან მომსდევს და ძილშიაც არ მასვენებს“...

„20/I-70 წ. – „სარმატები სხვადასხვა ეროვნებათა კრებითი სახელი ხომ არ არის? მაგალითად, იყო ვინმე ზაქარია ვანევეი, რომელიც შემდეგ გაადოქტორეს. იგი მე მარწმუნებდა, რომ სარმატები ანუ სავრომატები ოსები არიანო. რა თქმა უნდა, მე მისი გამონათქვამი არ დამიჯერებია, მაგრამ თვით ის ფაქტი, რომ ყველა ისტორიის არმქონე თავის წინაპრად სარმატებს თვლის, მაინც დამაფიქრებელია“...

„1970 წ. 3/IV – „გ. ტაბიძის ბიოგრაფიის დაზუსტება ვერ მოვახერხე. მე-10 კლასის სახელმძღვანელოში ისეთი შეკუმშული ცნობებია, რომ ვერაფრით გაიგებ იქიდან, თუ სად სწავლობდა სემინარი-აში შესვლამდე“...

„19/VI-70 წ. – „...ან რა ფასი აქვს ამ კითხვას, თუ შენი ცოდნა სხვას არ გამოადგება? ეჰ, ჩემო შალვა, *vanitas vanitatum*!“...

„15/X-1971 წ. – „დაიჯერებ შალვა, რომ შავის გადათეთრება არ მინდა, რომ რედაქციაში წავიღო, შეიძლება ასე გაუფასურდეს ყველაფერი ადამიანის თვალში? რა მშვენივრად აქვს ეს მომენტი დავით აღმაშენებელს „სინანულის საგალობელში“ აღწერილი.

„მირბიან, მიჰქრიან სიცოცხლეში ნუთები, ვის შეუძლია მისი შეჩერება?“...

„12/IV-72 წ. – „რა კარგი წერილია გოთუას წერილი გაზეთში. უკეთესი პროზაიკოსი არ გვყავს. რა მშვენიერი ენა აქვს“...

„1972 წ. 24 აგვისტო – „რა ეშველება ამდენ მანიაკს?! პოეტმა გულით უნდა წეროს, ეგენი კი ჯანს უფრთხილდებიან“... „...მე მაშინ ვქმნი... როცა საკუთარი გულის სასაფლაოზე დავდივარო“, – ამბობდა ჰაინე, რუთასა და მის მსგავსთ წამების ცრემლი არ გადმოუნწურავთ თვალთაგან, ამიტომ არაა ლირიზმი“.

„1972 წ. 24 აგვისტო – „... ეგების ახლა მაინც აიღონ ხელში წიგნი მასწავლებლებმა და მომზადებული შევიდნენ გაკვეთილზე“...

„... კაცო, რა დიდი მოაზროვნე ყოფილა მარკ ავრელი. მე მას ვიცნობდი, როგორც რომის იმპერატორს, როგორც ფილოსოფოსს კი – არა... ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტზე ფილოსოფია რიგ-ანად უნდა იკითხებოდეს და არა ისე, როგორც დღეს კითხულობენ, სხვათა შორის“...

„... რაც შეეხება შენს რეცენზიას, იგი, ალბათ, გარკვეული მიზნითაა დაწერილი, თორემ ალიოშას მეცნიერებისა მე არაფერი მჯერა,

¹ ლათ. ამაოება ამაოებათა...

განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ეგვიპტის ისტორიაში უამრავი გადმოცხებული ადგილი ვიპოვე ტურაევის „აღმოსავლეთის ისტორიიდან“. ეტრუსკოლოგიაში... ნეტუმილ-ტომსონის თეორიის შემდეგ ალიომა რას იტყვის ახალს?“...

„1973 წ. 22 აგვისტო – „... რა ეშველებოდა ადამიანს, ნიგნი რომ არ გამოეგონათ! როგორ მიყვარდა ეს პოეტი (ტიუტჩევი – მ. ქ.) და რალაცა მოსწყდა გულს!“

„1973 წ. 22 აგვისტო – „მახსოვს, მატრიკულზე ხელის მოსაწერად კორნელი კეკელიძესთან სახლში მივედი... საწერ მაგიდასთან ეკიდა მეტად მიმზიდველი სურათი: ქრისტე გეტსიმანიის ბაღში“...

„28/II-74 წ. – „ქართული ენა ძალზე დაიხვეწა... ახალგაზრდები სიტყვების თამაშში ეჯიბრებიან ერთმანეთს“... (ლაპარაკია ჟურნალ „კრიტიკაზე“ – მ. ქ.).

„1979 წ. 14 სექტემბერი – „აქეთ ახალი არაფერია, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში აკაკი განერელიას წიგნს – „ვეფხისტყაოსნის პოეტიკის შესახებ“... „რა ვქნა, შალვა, სტრუქტურული ენათმეცნიერები მარის იაფეტურ თეორიაზე უფრო ბუნდოვანია და გაუგებარი“.

„1974 წ. 22/X – „გადავათვალე რე 1974 წლის 19 ოქტომბრის „ახალგაზრდა კომუნისტი“, მეოთხე გვერდზე აღწერილია ჩვენი მატერიალური კულტურის ძეგლების სავალალო მდგომარეობა სოფ. პატარძელში. მთელ დღეს გულამღერული დავდიოდი. აი, ათეიზმის შედეგი, ვაი, სირცხვილო... და შენ გგონია, რომ ეს მხოლოდ პატარძელში ხდება?“...

„1975 წ. 15 მაისი – „... აი, როგორაა აწყობილი ინტელიგენტის ცხოვრება. საზოგადოებრივ ცხოვრებას ჩამოგაშორებენ (ვინ რას დაგიბეჭდავს?), წიგნს ხელიდან გამოგგლეჯენ და გიტოვებენ ფიქრს ისპანახსა და მწვანელზე“...

„1975 წ. 15 მაისი – „... რა ლამაზი იქნება ახლა ქუთაისი თავისი მიმოზებითა და იებით. შალვა, დაიჯერებ? საეპარქიო სასწავლებლის გვერდით ვცხოვრობდი მონაფეობის დროს; ეზოში ბევრი მაგნოლიის ხე იდგა. თეთრი ყვავილები ანგელოზებივით გადმოუფინებოდნენ ხოლმე“.

„1979 წ. 29 სექტემბერი – „ვისთანაც დავდიოდი და გულს ვაყოლებდი, ყველა შემომეცალა, დაბინავდნენ კუკიაზე. დავრჩი კენტად... ვწერ კიდევ უფრო ნაკლებს (რად გინდა, თუ არ დაბეჭდავ?“...

ლალი ოსაფაშვილი

**სასწაულთმოქმედი სვეტის გამოსახულება
სვეტიცხოველისაული ბასილი დიდის ლიტერატურული
გრაგნილიდან (S-4980, XIII.)**

აღმოსავლეთის საქრისტიანოს ხელოვნებაში იკონოგრაფიული თემების წარმოშობა, ფორმირება და განვითარება უძველეს დროს უკავშირდება. იგი, ჯერ კიდევ კატაკომბების ფრესკებისა და სარკოფაგების რელიეფებიდან მოყოლებული, ყველა მართლმადიდებლურ ქვეყანაში ვრცელდება. თუმცა, ეროვნულ იკონოგრაფიას ნაკლები როლი როდი ენიჭება, რაც ზრდის მისი კვლევისადმი ინტერესს.

ქართულ ეროვნულ იკონოგრაფიაში სვეტიცხოვლის თემას ხანგრძლივი ისტორია აქვს. მის შესახებ ცნობებს გვანძვიან ჯერ კიდევ მემკვიდრეობის, ლიტერატურული წყაროები. ეს საფუძველს უყრის სახვით ხელოვნებაში ამ თემის ასახვას, რომლის შესახებაც მდიდარი სამეცნიერო ლიტერატურა არსებობს. ჩვენ ყურადღებას გავამახვილებთ სვეტიცხოვლისეული წარმოშობის ბასილი დიდის ხელნაწერი გრაგნილის I კეფის მინიატურაზე. ეს გრაგნილი ჩვენ შემოვიტანეთ ქართულ ხელოვნებათმცოდნეობით ლიტერატურაში(1).

ელ. მაჭავარიანი თავის სადოქტორო დისერტაციაში ჩამოთვლის ჯვრით გაფორმებულ ხელნაწერებს. მათ შორის მოიხსენიებს გრაგნილის I კეფის მინიატურასაც(2), რაც მართებული არ უნდა იყოს. ჩვენ უკვე გამოვთქვით შეხედულება ამ მინიატურის შესახებ: რომ „დროთა ვითარების გამო, სამწუხაროდ, I კეფი ნაკვეთილია და სრული სახის წარმოდგენა წარმოსახვით თუ შეიძლება. მართალია, მასზე აღნიშნავენ, რომ ჯვარია გამოსახული, მაგრამ ეს კეფი, ისედაც, იმდენად დიდი ზომისაა, რომ კიდევ ჯვრის სამი მკლავის წარმოსახვა ვიზუალურად ძალიან დიდ მასშტაბში წარმოაჩენს(3) და

გამოვთქვით აზრი: „შესაძლოა, კვარცხლბეკზე აღმართულია ძელი – ქართველთა უდიდესი რელიქვია სვეტი-ცხოველი, რომელთანაცაა დაკავშირებული ამ ტაძრის წარმოშობა.“(4)

ახლა შევეცდებით ეს თვალსაზრისი გავამყაროთ არა მხოლოდ ამ მინიატურის დეტალური ანალიზით, არამედ ლიტერატურული პირველწყაროების მოხმობით და მოგვიანო ხანის ხელოვნების ნიმუშების მიხედვით, რომლებშიც აღბეჭდილია სვეტი-ცხოველი.

როგორც ისტორიული ქრონიკები გვამცნობენ, კვართი უფლისა „წილით ხვდა მცხეთელთა“. ელიოზისა და ლონგინოზის მიერ ჩამოტანილი უფლის კვართი ელიოზის დამ, სიდონიამ, გულში ჩაიკრა და მიიღვალა(5). მის საფლავზე ამოვიდა ხე. „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ ეს ხე იხსენიება, როგორც „ლიბანის ნაძვი“. შატბერდული რედაქციით: „ნაძვსა მას ლიბანით მოსულსა და მცხეთას დანერგულსა“; ჭელიშურით: „ნაძუსა მას ლიბანით მოსრულსა და მცხეთას ამაღლებულსა“. იგი უნდა იყოს იგივე ლიბანის კედარი (*Cedrus libani*), რომელიც საქართველოში ბუნებრივად არ გვხვდება. თუმცა, სავსებით შესაძლებელია, მეფის სასახლის ბაღში საგანგებოდ ყოფილიყო მოშენებული, როგორც გამორჩეულად ლამაზი და ძვირფასი სახეობა. „ქართლის ცხოვრების“ ძველ სომხურ თარგმანში პირდაპირ არის აღნიშნული, რომ ამ ხის ნერგი ლიბანიდან იყო ჩამოტანილი(6).

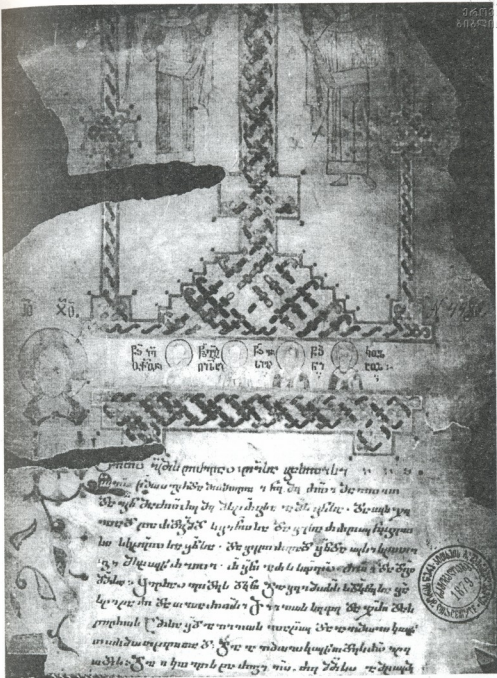
სვეტი-ცხოველი გამოიკვეთა უფლის კვართის ადგილას მოჭრილი ხის ტანისაგან. მისი აღმართვა „ქართლის ემბაზის“ წმ. ნინოს წყალობითაც და ღმრთის „მკლავით“ მოხდა. „სვეტიცხოვლის აღმართვით გაცხადდა დიდი საიდუმლო უფლის კვართისა“. წმ. ნინომ იცოდა კვართის ადგილი და ამიტომაც მოჭრეს მასზე ამოსული ხე. მაშასადამე, ნათლის სვეტი ეყრდნობოდა უფლის კვართს. უფლის კვართზე ნათლის სვეტის გააზრება სვეტი-ცხოველს უფლის აღდგომის იდეას სძენს(7).

იმისთვის, რომ უკეთ გამოვიკვლიოთ, თუ რამდენად არის ნათლის სვეტი ანუ ძელიცხოველი უფლის აღდგომის იდეასთან დაკავშირებული, უპრიანი იქნება პარალელის გავლება XVII საუკუნეში ქართლის კათოლიკოსის ნიკოლოზ ამილახვრის დაკვეთით შესრულებულ სვეტი-ცხოვლის მოხატულობის იდეურ-თეოლოგიურ პროგრამასთან. ამჟამად „სვეტიცხოველი“ ანუ „სამირონე“ მდებარეობს გუმბათქვეშა კვადრატის დასავლეთით, იმ დიდი თაღის ქვეშ, რომელიც სამხრეთიდან ფარგლავს ტაძრის დასავლეთ მკლავს და SW გუმბათქვეშა ბურჯს ებჯინება. ვ. ბერიძის მიხედვით, სვეტი მოხა-

ტული უნდა იყოს 1678-88 წ.წ. ორსტრიქონიანი წარწერის მიხედვით. მომზადებული ყოფილა „მოქალაქე“ გრიგოლ გულჯავარაშვილი(8). ქვედა ყრუ კედლებზე ოთხ-ოთხი თანაბარი კომპოზიციაა ორ ფრიზად და ასახულია „ქართლის მოქცევის“ სიუჟეტები. სულ „სვეტის“ ზედა ნაწილზე, თაღების სვეტებზე განანილებულია საუფლო დღესასწაულის სცენები და წმინდანთა გამოსახულებები. სალხინოვლის ანუ გუმბათის სფეროში გამოსახულია ქრისტე პანტოკრატორი, აფრებში – ოთხი ექვსფრთიანი ანუ სერაფიმი, კამარებში – რვა წინასწარმეტყველი.

ჩვენ ყურადღება გავამახვილეთ საუფლო დღესასწაულის სცენათა შერჩევაზე, მათ ტოპოგრაფიაზე და მივედით იმ აზრამდე, რომ საქმე გვაქვს მკაცრად გამოვლენილ კანონზომიერებასთან. კერძოდ, სვეტზე საუფლო სცენები ისტორიული თანმიმდევრობით არ არის გადმოცემული, ანუ ქრისტეს მინიერი ცხოვრება „ხარებით“ კი არ იწყება და „ჯვარცმით“ მთავრდება, არამედ ილუსტრირებულია ლიტურგიული კალენდარი, ერგასის დღესასწაულები, დაწყებული ახალკვირიდან, „უფლის ამალეებისა“ და „სულიწმინდის მოფენის“ ჩათვლით, ანუ მოცემულია ზატიკის დასურათება, რაც, ბუნებრივია, უფლის აღდგომასთან არის დაკავშირებული.

სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობით ლ. ხევსურიანი შენიშნავს: „ზატიკი ეწოდება, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო, პერიოდს აღდგომიდან მარტვილიამდე. ეს შვიდკვირიანი პერიოდია. ლექციონარის ლატალის ნუსხა აღდგომის პერიოდის თითქმის ყოველ დღის მითითებაში უჩვენებს სიტყვა „ზატიკს“. „დღესა ორშაბათს პირველსა ზატიკსა“, „დღესა სამშაბათს პირველსა ზატიკსა“ და ა. შ.(9) უფრო ქვემოთ კი შენიშნავს, რომ მე-11 საუკუნიდან სიტყვამ შეიძინა კიდევ ახალი მნიშვნელობა. იგი აღნიშნავს გარკვეული ტიპის კრებულს, კერძოდ, აღდგომის პერიოდის საგალობლების კრებულს. ზატიკი, როგორც პერიოდი თავისი შესატყვისი საკითხავებითა თუ საგალობლებით, აქამდე შედიოდა ისეთი უნივერსალური ტიპის კრებულებში, როგორებიც არის ლექციონარები და იადგარები. მე-11 საუკუნიდან სააღდგომო პერიოდის საგალობლები გამოეყო კრებულებს და მოხდა მისი ჩამოყალიბება ცალკე კრებულებად, რომელთაც პერიოდის შესაბამისად ეწოდა „ზატიკნი“. „ზატიკნი“ ამ სიტყვის მრავლობითი მნიშვნელობით ბოლომდე გაჰყვა ქართულ ღვთისმსახურებას, როგორც აღდგომის პერიოდის და მისი ამსახველი ჰიმნოგრაფიული კრებულის სახელწოდება(10).

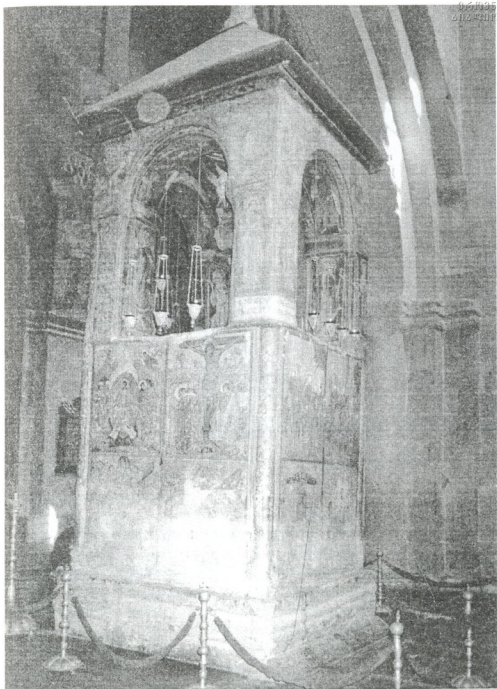

ბასილი დიდის ჟამისწირვის გრაგნილის I კეფი (XII ს.)

კ. კეკელიძემ ტერმინ „ზატიკის“ ლიტურგიკული შინაარსის შესახებ რკვევისას ყურადღება მიაქცია იმ ფაქტს, რომ ძველ ქართულ მწერლობაში დღესასწაული იწოდება „ზატიკად“. იგი წერს: „ასეთი სახელი კი სავსებით შეეფერება ამ წიგნს, ვინაიდან ის, ერთი მხრით, შეიცავს უდიდესი დღესასწაულების – აღდგომა-ამაღლება-მარტვილის ჰიმნებს, ხოლო, მეორე მხრით, მთელი ეს პერიოდი, რომელიც შეადგენს მის შინაარსს საქრისტიანო-ეკლესიური შეგნებით, არის მთლიანი, განუწყვეტელი დღესასწაული, რის გამოც უძველეს ქართულ ძეგლებში ამ პერიოდს „ზატიკი“ ეწოდება(10). მეცნიერს მიაჩნია, რომ გიორგი მთაწმინდელის მიერ თარგმნილი „დიდნი მარხვანი და ზატიკნი“ სტოდოსის რედაქციისაა. შემდგომ XV-XVI სს. საქართველოში შემოსულა იერუსალიმური რედაქცია ამ წიგნისა, ხოლო XVIII საუკუნეში დაუბეჭდავთ სლავურის მიხედვით შესწორებული „ზატიკი“(12).

ტრიოდის – დამოუკიდებელი ლიტურგიკული წიგნი – მარხვის ციკლია. მისი ორ ნაწილად გაყოფა არ არის მხოლოდ ქართული მოვლენა. ეს, უწინარეს ყოვლისა, ბერძნული მოვლენაა. ამ გაყოფას ორი ტრადიცია აქვს: 1. მარხვანი თავდება ვნების შაბათის მწუხრზე და აღვსებით იწყება ზატიკი. 2. მარხვანი წყდება ლაზარობის წინაღლის ანუ მეექვსე პარასკევის ცისკარზე, ხოლო ამავე დღის მწუხრით იწყება ზატიკი. ასე რომ, ლაზარობა, ბზობა და ვნების კვირა მთლიანად პენტეკოსტარიონის შემადგენლობაშია მოქცეული(13).

გიორგი მთაწმინდელისეული რედაქციის „ზატიკი“ კონსტანტინოპოლურ პრაქტიკაში დამკვიდრებული პენტეკოსტარიონის ტიპისაა, რომლის კალენდარული გეგმა, უკვე ჩამოყალიბებული სახით, მოცემულია ტრიოდის ჩვენამდე მოღწეულ ყველაზე ადრეულ და მნიშვნელოვან ბერძნულ ხელნაწერში – Syr. Gr. 736 (1028 წ.), Vat. 771 (XI ს.).(14) ჩვენთვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს შემდეგ მომენტებს: გიორგი მთაწმინდელის რედაქციაში მომხდარი ცვლილებანი აისახა ხელნაწერ Sin. 5-ში. 1. „ზატიკი“ ზოგიერთი ტრადიციული დღესასწაული, რომელიც „იადგარში“ სადავ დღეებზე იყო დაწესებული, გადატანილ იქნა კვირა დღეებზე (მენელსაცხებლე დედათა ხსენება მეორე სამშაბათიდან გადატანილ იქნა მესამე კვირაზე, სადაც იგი შეუერთდა იოსებ არიმათიელის ხსენებას; განრლუელის ხსენებამ მეორე შაბათიდან გადაინაცვლა მეოთხე კვირაზე, თუმცა ბრმის განკურნების დღესასწაული დიდი იადგარის ნუსხებში შეტანილი არ არის. იგი აღინიშნებოდა იერუსალიმურ ტრა-

სვეტი-ცხოვლის სამხრეთ-დასავლეთის ზედი (XVII ს.)

დიციაში, რაც სათანადოდ არის ასახული უძველეს იადგარში ზატიკის მეექვსე შაბათს. 2. ზოგიერთი ხსენების ტიპის დღესასწაული, რომელიც იადგარში ასევე ზატიკის მოძრავ დღეზე აღინიშნებოდა Sin. 5-სა და შემდგომ გიორგი მთანმინდელის რედაქციაში გადატანილ იქნა უძრავ დღესასწაულებზე (15).

ამრიგად, გიორგი მთანმინდელისეული რედაქციის ზატიკის გეგმა სრულ შესაბამისობაშია თავისი დროის კონსტანტინოპოლურ პრაქტიკაში დამკვიდრებულ პენტეკოსტარიონთან. ეს გეგმა სქემატურად ასე შეიძლება წარმოვიდგინოთ:

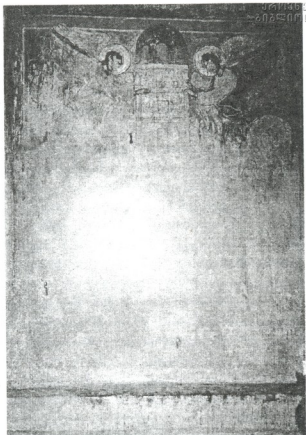
1. აღვსება;
2. პირველი, ანუ აღვსების შვიდეული;
3. ახალკვირა;
4. მეორე ანუ ახალკვირის შვიდეული;
5. აღვსებიდან მეორე კვირიაკე-მენელსაცხებლე დედათა და იოსებ არიმათელის ხსენება;
6. მესამე შვიდეული;
7. მესამე კვირიაკე – განრლუეულის ხსენება;
8. მეოთხე შვიდეული;
9. მეოთხე ოთხშაბათი – განზოგება ანუ შუაზატიკი;
10. მეოთხე კვირიაკე – სამარიტელის ხსენება;
11. მეხუთე შვიდეული;
12. მეხუთე კვირიაკე ბრმის განკურნება;
13. მეექვსე შვიდეული;
14. მეექვსე ხუთშაბათი – ამაღლება;
15. მეექვსე კვირიაკე-ნიკეის (325 წ.) მსოფლიო კრების მონაწილე მამათა ხსენება;
16. მეშვიდე შვიდეული;
17. მეშვიდე შაბათი – ყოველთა მიცვალებულთა სულთა ხსენება;
18. მეშვიდე კვირიაკე – მარტვილიის, ანუ სულისა წმიდისა გარდამოსვლა;
19. მერვე შვიდეული;
20. მერვე კვირიაკე – ყოველთა წმიდათა ხსენება.

როგორც სქემიდან ჩანს, „ზატიკის“ კონსტანტინოპოლური ტიპისათვის დამახასიათებელია დღესასწაულთა კვირა დღეებზე დანესება. გამონაკლისს შეადგენენ განზოგებისა და ამაღლების დღესასწაულები და მარტვილიის წინა შაბათის ყოველთა მიცვალებულთა ხსენება.

როგორც გვიანი ხანის ხელნაწერების გაცნობამ გვიჩვენა, გიორგი მთაწმინდელის რედაქციამ საკმაოდ ადრე სერიოზული შევსება-გამუშავება განიცადა, რის შედეგადაც ჩამოყალიბდა ახალი რედაქცია. ეს ხელნაწერებია: S-4818 (XIV ს.), A-25 (XV ს.), S-4923 (1679 წ.), A-1527 (XVII ს.), H-943 (XVII ს.) და ა. შ. A-25-ს აქვს ასეთი მინაწერი სინგურით: „იწყებიან წმინდანი ზატიკნი წმიდით და განმაცხოველებულით ქრისტეს აღდგომით და სრულ იქმნებიან კვირიაკეს ყოველთა წმიდათასა, რვანივე კვირიაკენი სრულნი ყოვლითურთ“ (16).

მ. ქავთარია ახალ რედაქციაში ახალი კანონების შეტანას უკავშირებს არსენ ჭყონდიდელის სახელს (17).

ამრიგად, ჩვენს მიერ აღწერილი გიორგი მთაწმინდელისეულ ზატიკის სქემას თუ მივუსადაგებთ „სვეტი-ცხოვლის“ მოხატულობას, ზატიკის დღესასწაულებიდან აქ გამოსახულია ერგასის დღესასწაულები ანუ ორმოცდაათდღიანი მონაკვეთი – აღდგომიდან „ამაღლების და სულიწმინდის მოფენის“ ჩათვლით – გამოტოვებულია ნიკეის მსოფლიო საეკლესიო კრების ამსახველი სიუჟეტი: 1. „თომას მიერ გვერდის განხილვა“; 2. „მენელსახცებლე დედანი ქრისტეს საფლავთან“; 3. „განრლუელის განკურნება“; 4. „ქრისტეს მიერ სამარიტელ დედაკაცთან საუბარი“; 5. „ბრმის განკურნება“; 6. „ამაღლება“; 7. „სულიწმინდის მოფენა მოციქულთა ზედა“. ეს სცენები

სასწაულთმოქმედი სვეტი
ანგელოზებითურთ (XVII ს.).

გვხვდება XII საუკუნის ზატიკში (A-734).⁽¹⁸⁾

ამდენად, გრიგოლ გულჯავარაშვილმა, ნიკოლოზ ამილახერის მითითებით, სვეტზე გამოსახა აღდგომის დღესასწაულთან დაკავშირებული ლიტურგიული კალენდრის თანმიმდევრობით განლაგებული თემები. ეს, ბუნებრივია, შემთხვევითი არ არის. იგი სიმბოლურად დაკავშირებულია უფლის საფლავისა და აღდგომის იდეასთან, რომელიც გაცხადებულია ჩვენთვის საინტერესო კომპოზიციაში; მას ვ. ბერიძე „ძელის ამალღების“ სცენას უწოდებს⁽¹⁹⁾ და ჩართულია „ქართლის მოქცევის“ ფრესკებს შორის სვეტის დასავლეთ კედელზე. მოკლედ აღვწერთ ამ იკონოგრაფიულ სქემას:

ლურჯ ნეიტრალურ ფონზე ნათლად იკითხება ქვის წყობით მიღებული სვეტი, რომლის კვარცხლბეკი, სამწუხაროდ, ჩვენამდე არ შემორჩა. იგი დაგვირგვინებულია სალხინობლით, ანუ კიბორჩხაით. ორივე მხრიდან ფლანკირებულია თითო მოლივლივე ანგელოზით, რომელთაც ხელი შეუხიათ ძელისთვის; მარჯვნივ იკითხება ნმინდანის ფიგურა. როგორც ვ. ბერიძე მიუთითებს, იგი ნმ. ნინო უნდა⁽²⁰⁾ იყოს. ძელი გამოსახულია სამხრეთ კედელზეც სასწაულთმოქმედების სცენაში. აქაც ქვის წყობითაა ამოყვანილი და გადახურულია ორ ქანობად, თავზე ადგას ერთი ფრთაგაშლილი ანგელოზი და ორივე მხარეს სასწაულთმოქმედების მომსწრე ერი.

ვიდრე კომპოზიციას ჩაეულრმავედებოდათ, მოვიყვანთ ლეონტი მროველის ცნობას: „განეფინა ყოველთა ადგილთა ქართლისათა ნაწილი სუეტის ცხოველის“⁽²¹⁾. იგულისხმება შემდეგი გარემოება: წყაროებიდან ჩანს, რომ მლოცველები არა მხოლოდ შედიოდნენ ეკლესიაში, არამედ სვეტსაც ეხებოდნენ. თვით მირიანის სიცოცხლეშივე შეიქნა სვეტისთვის ხის საბურველის გაკეთების საჭიროება, რათა დაეცვათ იგი სასწაულებრივი განკურნების მოწადინეთა შეხებისაგან, მაგრამ ეს საკმარისი არ აღმოჩნდა. უკვე მირიანის მემკვიდრეების დროს დაიწყეს სვეტისაგან ნაწილების ჩამოჭრა და მათგან ჯვრების დამზადება სხვა ეკლესიებისათვის. IV საუკუნის 60-იან წლებში, მეფე მირდატის დროს, ხის სვეტის ნაშთს ქვის მაღალი, ყრუ კედელი შემოავლეს და ამგვარად შექმნილი კოშკისებრი ნაგებობის თავზე აღმართეს სვეტისავე ნაწილისაგან დამზადებული ჯვარი. ამიერიდან „სვეტი-ცხოველი“ ამ ნაგებობას ეწოდება.

ჩვენთვის ცნობილია, რომ ქართლის კათოლიკოსი ნიკოლოზ ამილახვარი თავისი დროის საკმაოდ განსწავლული პიროვნება ყოფილა. მან, ბუნებრივია, იცოდა სვეტის ისტორია და მხატვარს ქვის პერა-

ნგმოსილი სვეტი გამოასახვინა, ოღონდ დაგვირგვინებული არა
ჯვრით, არამედ კიბორიუმით, ანუ სალხინობლით, რაც შემთხვე-
ვითი არ უნდა იყოს.

ჩაუღრმავდეთ კიბორიუმის ანუ სალხინობლის სემანტიკას, რო-
მელსაც სხვაგვარად ბალდახინსაც უწოდებენ და მრავალგვარად
განიმარტება: ფ. კროსის „ქრისტიანული ეკლესიის ლექსიკონის“ (22)
მიხედვით, ადრეულ შუა საუკუნეებში კიბორიუმი ერქვა ფეშხუმის
ტიპის ჭურჭელს, რომელსაც ჰქონდა სახურავი. იგი განკუთვნილი
იყო სეფისკერის შესანახად და დაკავშირებული იყო ევქარისტი-
ასთან, ასეთივე განმარტებას იძლევა „ქრისტიანული იკონოგრაფიის
ლექსიკონი“ (23). „ძველი მსოფლიოს ლექსიკონის“ მიხედვით კი, სი-
ტყვა „კიბორიუმი“ *Εἰσὶν ὄν* – ბერძნულია. მისი ეტიმოლოგია უცნო-
ბია. იგი წარმოადგენს ოთხ სვეტზე დაყრდნობილ გუმბათს – განა-
სახიერებს ცას და გლორიფიკაციის სიმბოლოა (24). კიბორიუმის მნი-
შვნელობაში ჩასანვდომად ასევე საინტერესო განმარტებას იძლევა
„ქრისტიანული იკონოგრაფიის ლექსიკონი“ – სხვა მნიშვნელობით
იგი უკავშირდება სხვადასხვა არქიტექტურულ ნაგებობათა დაგვი-
რგვინებას და, რაც ჩვენთვის საინტერესო და მისაღებია, – ეს არის
მისი დაკავშირება უფლის საფლავთან (25). იმავე ლექსიკონის მიხე-
დვით, წმ. საფლავის შესახებ ცნობებს გვანვდიან ბიბლიური, აპო-
კრიფული, პატრისტიკული ტექსტები (26). აგრეთვე პილიგრიმთა მო-
ნათხრობები და სახვითი ხელოვნების ნიმუშები, რაც ქართულ ხე-
ლოვნებაშიც აისახა, კერძოდ, ადიშის ოთხთავში (897 წ.), ხანდისის
სტელაზე (VIII ს.) და სხვ. ადიშის ოთხთავში კიბორიუმს ნახევარსფე-
რული კი არა, პირამიდული დაგვირგვინება აქვს.

ამრიგად, შემთხვევითი არ არის, რომ ნიკოლოზ ამილახვარმა
ქვისპერანგუმოსილი სვეტი კიბორიუმით დააგვირგვინებინა. ამით
პარალელი იქნა გავლებული უფლის საფლავთან; ნათლის სვეტიც
ხომ მასზეა ამოსული და მოიაზრება უფლის სიმბოლურ საფლავად,
რაც უფლის აღდგომის თემატიკასთან მჭიდრო ურთიერთკავშირშია.
და, რასაკვირველია, სვეტი-ცხოვლის გლორიფიკაციას, განდიდებას
გამოხატავს.

ვ. ბერიძე მიუთითებს, რომ აღნიშნული სცენა „სვეტის ამაღლე-
ბის“ კომპოზიციაა. რაც მართებული არ უნდა იყოს, თუმცა, ძნელია
ამის მტკიცება, რადგან, სამწუხაროდ, კვარცხლბეკი არ შემოგვრჩა.
ცნობილია, რომ მეშვიდე სვეტი წმიდა ნინოს ლოცვით დაეშვა მი-
წაზე. რაც შეეხება „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ თხრობის იმ მომენტს,

რომელშიც ნათქვამია, რომ მეშვიდე სვეტი ვერ აღმართეს: გათენ-
ბისას წმ. ნინომ ილოცა, გამოჩნდა ჭაბუკი ყოვლად ნათლით შემკო-
ბილი, შემოსილი ცეცხლის ზენრითა და ჰრქვა სამნი სიტყუანი წმიდა
ნინოს მერე: „ჭაბუკმან მიჰყო ხელი სუეტსა მას დიდსა და აღამა-
ღლა შინა ზე ჰაერთა“(27). „შემდეგ იხილეს სუეტი იგი ცეცხლისა
სახედ შეცუალეზულ იყო და შთამოვიდოდა რეცა ძრვით“ სიმაღლი-
სგან ზე ჰაერსა(28) და ა. შ.

ამდენად, ტექსტის მიხედვით, სვეტი აღამაღლა არა ერთმა, არა-
მედ ორმა ანგელოზმა. ე. ი. სვეტი-ცხოველი აღიმართა ღმრთა-
ებრივი ჭაბუკის ხელით, ანუ ანგელოზური ძალით. ჩვენს მიერ გა-
ნსახილველ კომპოზიციაში სვეტის ამალღების სცენა კი არ უნდა
შევიცნოთ, არამედ უფლის კვართზე ამოსული სვეტი, ანუ უფლის
საფლავის სიმბოლური გამოსახულება, რაც იდეურად უფლის აღდგო-
მის თემატიკასთან მჭიდრო ურთიერთკავშირშია. ანგელოზებთან და-
კავშირებით კი იმის თქმა შეგვიძლია, რომ „სახელდება ანგელოზი
საკუთრივ მაცნეს, მოამბეს ნიშნავს. ისინი არიან უსხეულო არსე-
ბები, რომელთაც გონება და ნება აქვთ მინიჭებული; ეკლესიის
მამათა სწავლებითა და იოზის ნიგნის (38,7) გათვალისწინებით, ანგე-
ლოზები ქვეყნის დაფუძნებისას უკვე უგალობდნენ უფალს ანუ
ანგელოზების შექმნა ნივთიერი სამყაროს შექმნას წინ უსწრებდა...
წმ. წერილში ლაპარაკია ანგელოზთა ენის შესახებ, რომლითაც ისინი
უფლის საყდარს გარშემოხვეულნი ადიდებენ ღმერთს“(29).

ამრიგად, ამ კომპოზიციაში ანგელოზთა ჩართვა უნდა გავიაზროთ,
როგორც ანგელოზთა გარშემომყოფობა უფლის სიმბოლურ საფლა-
ვთან. რაც შეეხება, რომ ვ. ბერიძემ მასში „სვეტის ამალღების“
კომპოზიცია ამოიცნო, აქ საქმე გვაქვს საუკუნეების მანძილზე
ჩამოყალიბებულ იკონოგრაფიულ სქემასთან. მხატვარი ვერ გაექცა
კლიშეს, მან ტრადიციულ არქიტექტონიკაში სულ სხვა შინაარსი
ჩადო, რაც თავისი დროის მორწმუნეთათვის გასაგები ენით თხრო-
ბას გულისხმობდა.

ასევე ანგელოზებით არის გარშემორტყმული სვეტიცხოვლისე-
ული ბასილი დიდის ჟამისწირვის გრაგნილის I კეფის მინიატურაზე
აღმართული სვეტი. ისინი ლოცვის პოზაში არიან წარმოდგენილი
ძელის წინაშე, რაც, ვფიქრობთ, იმით არის განპირობებული, რომ
ისინი თავფურცლის ანუ სანყის მინიატურას ამკობენ. ცნობილია,
რომ ყოველმა მართლმადიდებელმა ქრისტიანმა „ღმერთს შენევნა
უნდა სთხოვოს საქმის დაწყების წინ და მადლობა შესწიროს დამთა-

ვრების შემდეგ“, – ასე გვასწავლის დედაეკლესია. „თვინიერ ჩემსა არარაჲ ძალგიც ყოფად არცა ერთი (ინ. 15.5), – ბრძანებს მაცხოვარი. ლოცვაჲ ყოველი საქმის დაწყების წინ ასე მთავრდება: „შემენიე საქმესა ამას შინა მე ცოდვილსა, რათა ვყო იგი ნებისამებრ შენისა“(30).

ანგელოზნი გრაგნილის I კეფის მინიატურაზე ლოცვის პოზაში არიან გამოსახულნი ძელის მიმართ. იოანე ოქროპირის მიხედვით, ყოველი კეთილის დასაბამი ლოცვა არის. ლოცვა განწყობაა სულისა, უზენაესთან შერთვის საშუალებაა, განშორება „ყოველივე მსოფლიო ზრახვათაგან“. ვფიქრობთ, შესაძლებელია ანალოგის მოძებნა ამ გამოსახულებასა და ნიკოლოზ ამილახერის დაკვეთით მოხატულ „სვეტიცხოველის“ ფრესკების იდეურ-თეოლოგიურ პროგრამასთან. განხილული გრაგნილი XII საუკუნის ნიმუშია. იგი მაღალი ხელოვნების ენაზე გადმოგვცემს უფლის კვართის მისტერიასთან დაკავშირებულ ამბებს. აქ არც თხრობითი მომენტია ხაზგასმული, არც კომპოზიციისა დამატებითი კომპონენტებით გადატვირთული, არამედ განზოგადოებულად, ლაკონურად არის გადმოცემული ქართველთა უდიდესი ეროვნული სინამდის – სვეტიცხოვლის იდეა. მხატვარი აქაც ტრადიციული, იკონოგრაფიული სქემის ფარგლებში იზღუდება და, ერთი შეხედვით, რჩება შთაბეჭდილება, თითქოს კვარცხლბეკზე აღმართული იყოს გოლგოთის ჯვარი. ჩვენ შევისწავლეთ თავფურცელზე ჯვრით შემკული ქართული ხელნაწერი ოთხთავები და მივედით იმ დასკვნამდე, რომ მათში ჩადებულია სიცოცხლის ხის – ძელიცხოველის იდეა, რომელიც სიკვდილის დამთრგუნველია, ჯოჯოხეთის დამამხობელია. ჯვარი სიმბოლურ-მეტაფორული სახეა ენებისა და აღდგომის; უმეტესწილად კვარცხლბეკზე აღმართული ჯვარი განედლებულად ანუ აყვავილებულად გამოისახებოდა. „ჯვარი სასოჲ მორწმუნეთა“, – ასეთი წარწერა აქვს მესტიის ოთხთავის ჯვარს(31).

თუ გრაგნილის კეფზე მართლაც ჯვარია აღმართული, მაშინ იგი უსათუოდ განედლებული, ანუ აყვავებული უნდა იყოს. შემთხვევითად არ გვესახება ის ფაქტი, რომ სვეტი ექვსსაფეხურიან კვარცხლბეკზეა აღმართული. ქრისტიანულ ნუმეროლოგიაში რიცხვი ექვსი მოიაზრება, როგორც ორი სამიანის ჯამი. ვფიქრობთ, სხვა სიმბოლიკა მას არა აქვს. მიგვაჩნია, რომ რიცხვ 6-ში მხატვარმა მოიაზრა ის ექვსი სვეტი, რომელიც ხუროებმა აღმართეს, ხოლო მეშვიდე სასწაულთმოქმედი სვეტი მათზე დააფუძნეს, როგორც

ნიშანი, სიმბოლო ნათლის სვეტისა, სვეტიცხოვლისა. კვარცხლბეკი და სვეტის ტანი ერთიანად წითელ და ლაჟვარდის ფერებით ვაზის ლერწების წნულითაა დაფარული, რაც შემთხვევითი არ უნდა იყოს. აქ საქმე გვაქვს სვეტიცხოვლის იდეის გამოვლენასთან. იოანეს სახარებაში უფალი ბრძანებს: „მე ვარ ვენაჭი ჭეშმარიტი...“ (ინ. 15,1); „მე ვარ ვენაჭი და თქვენ რტონი...“ (ინ. 15,5). ასე მიმართავს იგი მოციქულებს. სვეტიცხოველი ხომ თორმეტი მოციქულის სახელზე აღმართული ტაძარია. დასავლეთ ფასადზეც სიცოცხლის ხეა, ვაზის სახით ჩართული. თვით გრაგნილშიც ევქარისტული კანონის, ანუ ანაფორას პირველ ნაწილში *praefatio*-ში ვაზის იმიტაციაა ასო Q-ნთან. ამრიგად, გრაგნილის სვეტი მორთულია ვაზის ლერწებით, ანუ უფლის სიმბოლოთი. კვარცხლბეკი ხაზგასმულადაა მორთული, რაც, ჩვენი აზრით, მინიშნებაა დაფლული უფლის კვართისა. ამაზე მეტყველებს ვაზის ლერწების წნული – უფლის კვართის და აღდგომის სიმბოლო. რაც შეეხება მოციქულებისადმი მიმართვას – სვეტიცხოვლის იდეის გამოვლენას ემსახურება ჩვენს განსახილველ კეფზე.

სვეტიცხოვლის ერთ-ერთი უდიდესი გამოსახულება გვხვდება მცხეთის კათოლიკე ეკლესიისთვის შეწირული იენაშის ოთხთავის ყდაზე (XIII ს.). აქ იგი სამსაფეხურიან კვარცხლბეკზეა აღმართული. სვეტის შუა ნაწილზე მოჩანს დანებებული პატარა ფირფიტა, რომლიდანაც ქსოვილის ნაკეცები ეშვება. სამწუხაროდ, სვეტი ნაკვეთილია და უცნობია, თუ როგორ იყო იგი დაგვირგვინებული. მის წინ ვედრების პოზაშია ეპიფანე კათოლიკოსი(32).

სვეტის გამოსახულება გვხვდება, აგრეთვე, XVI საუკუნის სვეტიცხოვლის „საქადაგე ხატის“ ვერცხლის კიოტზე (კუბოზე). აქ უფრო გავრცობილადაა იგი მოცემული, ვიდრე იენაშის ოთხთავის ყდაზე და გრაგნილის მინიატურაზე. წინა პირის მთელი არე რელიეფური გამოსახულებებით არის შევსებული: ზემოთ – მაცხოვრის ნახევარფიგურაა, განზე განვდილი მაკურთხებელი ხელებით, ქვემოთ – სარეცელზე დასვენებული ქალის ფიგურა – მცხეთელი ელიოზის და; მის თავზე, მარცხნივ, სვეტია აღმართული ხელებშემოჭდობილი ანგელოზით, სვეტის მარჯვნივ კი ვედრების პოზაშია წმ. ნინო. თითქმის იგივე კომპოზიციაა ასახული სვეტიცხოვლის ტაძრის ვერცხლით შეჭედილ ხის კარზე, სვეტის ჩრდილოეთ მხარეს, იმ ადგილის წინ, სადაც დაცულია „კვართი უფლისა“. ა. ნატროშვილს ამ კომპოზიციის აღწერილობასთან ერთად გამოქვეყნებული აქვს

კარის ქვედა კიდეზე ამოტვიფრული ასომთავრული წარწერა. სვეტიცხოველი აქაც ერთი ანგელოზი ადგას თავს.

თ. ჟორდანიას მიუთითებს, რომ მას უნახავს არა ერთი და ორი „მხატვრობიანი წიგნები (ზოგი იმათგანი რუსეთშივე დახატული ქართველთაგან XVIII ს-ში), რომელშიაც წარმოდგენილია სვეტიცხოველი ანგელოზებთან პერობილი, მის ქვეშ გვამი წმის მის სიდონიასი, რომელსაც ხელში უპყრია და გულზე მოუკრავს კვართი უფლისა“.

ამრიგად, ჩვენ გაგვაჩნია სვეტიცხოვლის მრავალი გამოსახულება, სადაც იკონოგრაფიის განუყოფელი ნაწილია ერთი ან ორი ანგელოზი. განსახილველ გრაგნილზე ანგელოზთა დასი სხვა იერარქიით არის მოცემული, კერძოდ, მთავარანგელოზები, რომელნიც მოსილნი არიან ღვთაებრივი სამოსელით ანუ საიმპერატორო ორნაქით, რითაც ხაზი ესმება თავფურცლის მინიატურის საზეიმო ხასიათს.

ჩვენ დასაწყისში აღვნიშნეთ, რომ უფლის კვართი და ნათლის სვეტი განუყოფელია. როგორც ნიკოლოზ გულაბერისძე მიუთითებს თავის „საკითხავი სუეტიისა ცხოველისა, კუართისა საუფლოსა და კათოლიკე ეკლესიისაში“ – სვეტიცხოველი და „უფლის კვართი“ განუყოფელია: „ვითარცა... მამა და ძე ერთ არიან განუყოფლად ღუთაებითა, ეგრეთვე უკუე სუეტის ცხოველისა და კუართისა საუფლოსა დიდებულბანი და საკვირველებანი განუყოფელ და ერთ არიან“ და დაკავშირებულია უფლის აღდგომის იდეასთან. ცნობილია, რომ ახალი აღთქმის მიხედვით, როდესაც მენელსაცხებლე დედანი მივიდნენ უფლის საფლავთან, იხილეს ანგელოზი, „ვითარცა ელვა და სამოსელი მისი სპეტაკ ვითარცა თოვლი“ (მათე – 28, 1-8; მარკოზი – 16, 1-8; ლუკა 24, 1-8; იოანესთან კი მოხსენიებულია ორი ანგელოზი (იოანე – 20, 12-13).

როგორც ჩანს, მხატვრები მისდევნენ იოანეს სახარებას – გრაგნილის მინიატურასა და სვეტიცხოვლის მოხატულობაში სვეტთან, ანუ უფლის სიმბოლურ საფლავთან გამოსახავენ ორ ანგელოზს, ვითარცა მაუნყებელთ უფლის აღდგომისას.

ამრიგად, ჩვენ შევისწავლეთ სვეტიცხოვლისეული წარმომავლობის გრაგნილის I კეფის მინიატურაზე გამოსახული ექვსსაფეხურიან კვარცხლბეკზე აღმართული სვეტი, ფლანკირებული ორი მთავარანგელოზით; გავავლეთ პარალელები მოგვიანო ხანის ხელოვნების ნიმუშებთან, სადაც აგრეთვე სვეტი იყო ასახული და გარკვეული

დასკვნები გამოვიტანეთ. ჩვენი აზრით, I კეფზე გამოსახულია არა ჯვარი, როგორც ეს გამოთქმულია სამეცნიერო ლიტერატურაში, არამედ სვეტი-ცხოველი ანუ ნათლის სვეტი, რომელიც ამოზიდულია ფართო კვარცხლბეკზე და განაპირობებს უფლის კვართის დაფლების ადგილს. სამწუხაროდ, უცნობია, როგორი იქნებოდა იგი გადახურული. ალბათ, საღებინობლით ანუ კიბორიუმით. როგორც ჩანს, ამ გრაგნილის შემკულობას იცნობდა კათოლიკოსი ნიკოლოზ ამილახვარი, როცა მოახატვინა „სვეტი-ცხოველი“. იგი კიბორიუმით დაავიჯვრებინა, რაც უფლის საფლავის გლორიფიკაციაზე მიგვანიშნებს.

ამდენად, გრაგნილის I კეფზე ქართველთა უდიდესი ეროვნული სიმბოლო, სვეტი-ცხოველია ასახული. რაც შეეხება გრაგნილის დანარჩენ მინიატურებს, ისინი ლიტურგიის, ანუ „უსისხლო მსხვერპლის“ რიტუალის ილუსტრაციებია და უშუალოდ ექპარისტული კანონის ანუ ანაფორას დასურათებას წამოადგენენ.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ჩვენს მიერ გამოქვეყნებული ნაშრომების სია იხ. საქართველოს ძეგლთა დაცვის დეპარტამენტის სამეცნიერო შრომების ჟურნალ „ნელინდე-ულში“, თბ., 2002-2003. გვ. 132.
2. Э. Мачавариани, Система декоративного убранства грузинских четвероголовых XI-XIV в.в. Тб., 1987 (рукопись).
3. ლ. ოსეფაშვილი, მთავარანგელოსთა გამოსახულებები წმ. ბასილი დიდის ჟამისწირვის სვეტიცხოვლისეული გრაგნილიდან, „ძეგლის მეგობარი“, №2 (113), 2001, გვ. 15.
4. იქვე, გვ. 16.
5. ნიკოლოზ გულაბერისძე, საკითხავი სვეტისა ცხოვლისაჲ, კუართისა საუფლოასი და კათოლიკე ეკლესიისაჲ, გ. საბინინი, საქართველოს სამოთხე, სპბ, 1882, გვ. 78.
6. ქართლის ცხოვრების ძველი სომხური თარგმანი. ქართული ტექსტი და ძველი სომხური თარგმანი. ქართული ტექსტი და ძველი სომხური თარგმანი გამოკვლევით და ლექსიკონით გამოსცა ი. აბულაძემ, თბ., 1953, გვ. 95.
7. რ. სირაძე, სვეტიცხოვლის სიმბოლოები, ქრისტიანული კულტურა და ქართული მწერლობა, თბ., 1992, გვ. 114-118; ფ. მეტრეველი, აგიოგრაფიული სიტყვა და ლოგოსი, თბ., 2000, გვ. 54.
8. ვ. ბერიძე, მცხეთის კათედრალის „სვეტი-ცხოველი“ და ქართლის მოქცევის სიუჟეტები მის ფრესკებში, საქართველოს მუზეუმის მოამბე, XV-B, 1948, გვ. 141. შ. ამირანაშვილი, ქართული ხელოვნების ისტორია, თბ., 1961, გვ. 399-400."

9. ლ. ხევსურიანი, ზოგიერთი ლიტურგიკული ტერმინის გავებისათვის (გამოუქვეყნებელია); ავტორმა საშუალება მოგვცა გავცნობოდით მის გამოუქვეყნებელ ნაშრომს, რისთვისაც დიდ მადლობას მოვასხენებთ.

10. იქვე.

11. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I. თბ., 1980. გვ. 595-596.

12. იქვე.

13. И. Карабинов, Постная триодь, СПб, 1910, с. 214-234. Скабаланович, Толковый типикон, Т. I, Киев, 1910, с. 278.

14. H. Husmann, Ein syro-melkitisches Tropologion mit altbyzantinischer Notation Sinai syr. 261, Hrsg. Von. H. Husmann, I, Einleitung, Weisbaden, 1975, s. 57-58.

15. ლ. ხევსურიანი, გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის ზატიკი (გამოუქვეყნებელია).

16. იქვე, გვ. 23.

14. 1988 წლის 28 აპრილს შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტში, აკად. კ. კეკელიძის ხსოვნისადმი მიძღვნილ სხდომაზე, ფილოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორმა მ. ქავთარიამ წარმოადგინა ვრცელი ინფორმაცია ლენინგრადის სალტიკოვ-შჩედრინის სახ. საჯარო ბიბლიოთეკაში დაცული ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობაზე მუშაობასთან დაკავშირებით. აღნიშნულ ინფორმაციაში იგი საგანგებოდ შეეხო გრენის კოლექციის №5 ხელნაწერს, რომელიც XVII საუკუნის ზატიკს წარმოადგენს. ამ ხელნაწერში მ. ქავთარიამ ყურადღება მიაქცია კანონების ჯგუფს, რომელთა ავტორად არსენ ჭყონდიდელია დასახელებული.

18. Г. Алибегашвили, Художественный принцип иллюстрирования грузинской рукописной книги нач. XI-XIII вв., Тб., 1973, с. 75-107.

19. ვ. ბერიძე, დასახ. ნაშრომი. გვ. 160.

20. იქვე.

21. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, თბ., 1955, გვ. 131.

22. F.C. Cross, The Oxford Dictionary of the Christian Church, London, New York, Toronto, 1958, p. 291.

23. Lexikon der Christlichen Iconographie, Bd., I, Rom, Freiburg, Basel, Wien, 1968, s. 239-240.

24. Lexikon der Alten Welt, Zürich und Stuttgart, 1965, s. 627.

25. Lexikon der christlichen Iconographie... s. 241.

26. იქვე, ტ. II, გვ. 182.

27. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები (V-XI), წიგნი I, თბ., 1963 წ., გვ. 141. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 113-114.

28. იქვე.

29. მსოფლიო საეკლესიო კრებები. დოგმატური ღმრთისმეტყველება, თბ., 2004, გვ. 118-119.

30. ფ. მეტრეველი, „წმიდა გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ სახისმეტყველების ზოგიერთი ასპექტი, „ხანძთა სულიერად მშობელი ქართველთა“, თბ., 2002, გვ. 110.

31. ლ. ოსეფაშვილი, ქართულ ხელნაწერ ოთხთავთა თავფურცლის მინი-

ატურები (IX-XII ს. ს.), თბ., 2002, (ხელნაწერი), გვ. 31-51.

32. ექ. თაყაიშვილი, არქეოლოგიური მოგზაურობა ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს, პარიზი, 1937, ხელახლად გამოცემა, ქ. თბილისში 1991 წ.; თ. საყვარელიძე, რა გადაგვირჩა მცხეთური ჯვარ-ხატებიდან „საქართველოს საპატრიარქო“ 4 (2001).

33. თ. საყვარელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 79.

34. А. Натроев, Мцхет и его собор Свети-цховели, Тифлис, 1901, с. 86-87.

35. თ. ჟორდანიას, ქრონიკები, ტ. II, ტფილისი, 1892, გვ. 15-16.

36. გ. საბინინი, საქართველოს სამოთხე... გვ. 69-118.

დიდი აღმოჩენა: ალბანური პალიოფსესტები

ისტორიული წყაროებით ცნობილია, რომ ანტიკურ ხანასა და ადრეულ შუა საუკუნეებში ამიერკავკასიაში ქართველებთან და სომხებთან ერთად ცხოვრობდა კიდევ ერთი ცივილიზებული ხალხი, ალბანელები, რომელსაც ჰქონდა თავისი დამწერლობა, თვითმყოფადი კულტურა და სახელმწიფო წყობილება.

ქართველებმა, სომხებმა და ალბანელებმა, როგორც ჩანს, თითქმის ერთდროულად მიიღეს ქრისტიანობა და ერთად იცავდნენ თავს გარეშე პოლიტიკური ძალების შემოტევებისაგან. მაგრამ დროთა განმავლობაში ისე მოხდა, რომ ალბანელი ხალხის ბედის ბორბალი უკულმა დატრიალდა: მათი სახელმწიფო დაიშალა, ხალხი მეზობელ ხალხებს შეერწყა და ალბანური წერილობითი ძეგლებიც გაუჩინარდა.

ალბანური დამწერლობის კვალი ისე დიდხანს იყო მიჩქმალული, რომ ეჭვი გაჩნდა, მისი არსებობა მითი ხომ არ არისო. ამგვარ ეჭვებს ნიადაგი ერთბაშად გამოეცალა 1937 წელს, როცა ეჩმიაძინის („მატენადარანის“) ხელნაწერთა შორის მიაკვლიეს XV საუკუნეში გადაწერილ ერთ სომხურ ხელნაწერს, გრამატიკის სახელმძღვანელოს, რომელშიც ბერძნულ, ლათინურ, ქართულ, სირიულ, კოპტურ და არაბულ ანბანებთან ერთად ალბანური ანბანიც იყო წარმოდგენილი.

ამ აღმოჩენის პატივი წილად ხვდა იმ დროს სრულიად უცნობ ახალგაზრდას, შემდგომში გამოჩენილ მეცნიერს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტს, ხელნაწერთა ინსტიტუტის დამაარსებელსა და პირველ დირექტორს ილია აბულაძეს, რომელმაც ამ აღმოჩენის შესახებ მხოლოდ მოკლე ცნობა გამოაქვეყნა, ხელნაწერი კი შესასწავლად თავის მასწავლებელს, აკადემიკოს აკაკი შანიძეს დაუთმო. მასწავლებლისა და მოწაფის პირველი წერილები ალბანური დამწერლობის შესახებ ერთად დაიბეჭდა 1938 წელს საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის მოამბეში. აქედან იწყება ალბანოლოგიის, როგორც მეცნიერების ცალკე დარგის, ისტორია.

ალბანური ანბანის აღმოჩენა ფილოლოგიურ მეცნიერებაში უმნიშვნელოვანესი მოვლენა იყო და დიდი საერთაშორისო რეზონანსი

ჰქონდა, მაგრამ თავისთავად, მხოლოდ ასოთა გრაფიკული მოხატულობის და მათი შესატყვისი სახელების ცოდნა მეტად მწირ მასალას იძლეოდა ალბანური ბგერითი სისტემისა თუ გრამატიკული სტრუქტურის და სხვა ენებთან მათი მიმართების შესახებ მსჯელობისათვის. მიუხედავად ამისა, აკაკი შანიძის ბრწყინვალე ენათმეცნიერული ალღოს წყალობით, ალბანური კვლევა იმთავითვე ძირითადად სწორი გზით წარიმართა.

ალბანურ ანბანში 52 ასო (გრაფემა) აღმოჩნდა, რაც საგრძნობლად აღემატება სომხური და ქართული ასო-ბგერების რაოდენობას. როგორც აკაკი შანიძემ შენიშნა, ალბანური ენის ბგერათსისტემა ყველაზე ახლოსაა ერთ-ერთი კავკასიური ენის – უდიურის ბგერათსისტემასთან. შემდგომმა კვლევა-ძიებამ საკვებით დაადასტურა ეს მოსაზრება.

უდიური ენა კავკასიურ ენათა ლეზგიურ (ლაკურ) ჯგუფს მიეკუთვნება. უდიები თავიანთ ენას ნოეს ენას უწოდებენ და თავს ბიბლიური ნოეს შთამომავლებად თვლიან. მათი საერთო რაოდენობა დღეისათვის დაახლოებით რვა ათასი კაციტ განისაზღვრება. ისინი ცხოვრობენ აზერბაიჯანის ორ სოფელში – ნიჯსა და ოლუზში ანუ ვართაშენში (კუტკაშენის რაიონი) და საქართველოს ერთ სოფელში – ოქტომბერში, ყოფილ ზინობიანში (ყვარლის რაიონი), სადაც ისინი 1922 წელს გადმოსახლდნენ აზერბაიჯანიდან. აი, ეს მცირერიცხოვანი ხალხი არის შთამომავალი ძველი კავკასიელი ალბანელებისა.

ჩვენს მიერ ზემოთ ნახსენებ გამოკვლევაში აკაკი შანიძე წერდა: „იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ სპეციალური ძიებისა და არქეოლოგიური გათხრების საშუალებით აზერბაიჯანში (უპირველეს ყოვლისა ბარდავის მიმდგომ კუთხეებში) აღმოჩნდება წარწერების სახით ალბანური ტექსტები, რომელთა წასაკითხავად გასაღები ნაპოვნია. ამას გარდა, არ არის გამორიცხული ისიც, რომ ოდესმე, სადმე, რომელსაღმე ბიბლიოთეკაში პალიმფსესტებს შორის აღმოჩნდება ხელნაწერთა ფრაგმენტები ალბანურ ენაზე“.

მართლაც, ამ სიტყვების დაწერიდან ათიოდე წლის შემდეგ, აზერბაიჯანის ქალაქ სუდაგილანში, მტკვრის სანაპიროზე, VII საუკუნის ტაძრის ნანგრევების გათხრისას აღმოჩნდა ჯვრის პოსტამენტი ალბანური წარწერით, რომელსაც VI საუკუნით ათარიღებენ. იქვე, მინგეჩაურის წყალსაცავის მშენებლობის მიდამოებში, და დაღესტნის ტერიტორიაზე აღმოჩნდა აგრეთვე რამდენიმე ალბანური ლაპიდარული წარწერა და თიხის ფირფიტები, რომლებიც დაზიანე-

ბულია და მთლიანად გაშიფრული ჯერაც არ არის. ამ აღმოჩენებმა ხელი შეუწევეს კვლევა-ძიების გაცხოველებას და ალბანოლოგიისადმი ინტერესის ზრდას.

ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა და ალბანოლოგიას სრულიად ახალი პერსპექტივები გადაუშალა ალბანური პალიმფსესტების აღმოჩენამ ეგვიპტეში, სინას მთაზე, წმინდა ეკატერინეს მონასტრის ბიბლიოთეკაში. ამ აღმოჩენით სავსებით გამართლდა აკაკი შანიძის ვარაუდი, გამოთქმული სამოცი წლის წინათ, ალბანურ ენაზე დანერგილი პალიმფსესტების აღმოჩენის შესაძლებლობის შესახებ. სწორი აღმოჩნდა აგრეთვე მისი მოსაზრება ალბანური და უდიური ენების ურთიერთკავშირის შესახებ.

ალბანურ-ქართული პალიმფსესტების აღმოჩენა და გაშიფვრა, ყოველგვარი გაზვიადების გარეშე, მოუკუთვნება ფილოლოგიური მეცნიერების დარგში უდიდესი აღმოჩენების კატეგორიას. შემთხვევითი არ არის და უთუოდ განგების ნებით მოხდა, რომ ეს დიდი აღმოჩენა დაკავშირებულია ილია აბულაძის მონაფესთან და მისი საქმის უშუალო გამგრძელებელთან, ხელნაწერთა ინსტიტუტის ამჟამინდელ დირექტორთან, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტთან – ზაზა ალექსიძესთან.

ვინც ქართული კულტურის საზღვარგარეთული კერების ისტორიას კარგად არ იცნობს, შეიძლება გაუკვირდეს, როგორ მოხდა ალბანურ-ქართული პალიმფსესტი ეგვიპტეში და როგორ მიაკვლია მას ზაზა ალექსიძემ. ამ კითხვებზე და მრავალ სხვა საინტერესო საკითხზე მკითხველი ამომწურავ პასუხს იპოვის თვით ზაზა ალექსიძის წიგნში „კავკასიის ალბანეთის დამწერლობა, ენა და მწერლობა“, რომელიც ახლახანს გამოსცა ბიბლიურ-თეოლოგიურმა ინსტიტუტმა.

ახლო აღმოსავლეთის იმ სასულიერო-საგანმანათლებლო სავანეთა შორის, სადაც ოდესმე ქართველებს უმოღვაწიათ, წმინდა ეკატერინეს მონასტერი ყველაზე შორეული პუნქტია. ის მდებარეობს აფრიკაში, სინას ნახევარკუნძულზე, რომელიც ამჟამად ეგვიპტის არაბთა რესპუბლიკას ეკუთვნის.

სინას მთა, ბიბლიური გადმოცემით, წმინდა ადგილია, სადაც ღმერთი გამოცხადდა ებრაელთა წინამძღოლს – მოსე წინასწარმეტყველს. იგი ძველთაგანვე მორწმუნეთა საყოველთაო ყურადღებას იქცევდა. პირველი ქრისტიანები სინას მთაზე უკვე მესამე საუკუნეში მივიდნენ. მალე იქ გადაიტანეს წმინდა ეკატერინეს ნაწილები და დაასვენეს მთაზე, რომელსაც მისი სახელი ეწოდა. გადმოცემით,

კონსტანტინე დიდის დედამ - ელენე დედოფალმა - ეგვიპტის პრეფექტს აქ ააგებინა მცირე ტაძარი, რომელიც შემდეგ, 527-557 წლებში, იუსტინიანემ დიდი ტაძრით შეცვალა და მტკიცე გალავანი შემოავლო.

თანდათანობით სინას მთაზე თავი მოიყარა ბერ-მონაზონთა დიდმა რიცხვმა, რომლებმაც მთავარი ტაძრის ახლომახლო ააგეს მომცრო ეკლესია-სამწირველოები და გააჩაღეს ფართო სასულიერო და მნიგნობრული მოღვაწეობა. იქ მოღვაწეობდნენ როგორც ქრისტიანი არაბები, ისე სირიელები, ბერძნები, სომხები და ქართველებიც.

უძველესი ცნობები სინას მთაზე ცალკეული ქართველი ბერების ყოფნის შესახებ VI საუკუნეს მიეკუთვნება, IX საუკუნიდან კი იქ უკვე არსებობდა ქართული კოლონია, რომელიც განუწყვეტლივ იზრდებოდა სირიისა და პალესტინის სავანეებიდან გადასული ბერ-მონაზვნებით, რადგან ეს მთა, როგორც შორეული და ძნელად მისადგომი პუნქტი, მტრებისაგან შედარებით უკეთ იყო დაცული. „განსაკუთრებულ წარმატებას სინას ქართველთა სათვისტომომ და იქაურმა კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობამ მიაღწია X საუკუნეში, როდესაც ქართველებს საკუთარი ეკლესიებიც კი ჰქონდათ სინას მთის მონასტერში“ (ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, II, 1980, გვ. 46).

ქართველთა ნაყოფიერი მოღვაწეობა სინას მთაზე გრძელდება XVI საუკუნემდე, ამის შემდეგ კი ქართული კოლონია იქ აღარ არსებობს და მხოლოდ ცალკეული ქართველი ბერები იმყოფებიან. ბოლო ორი საუკუნის მანძილზე მათი კვალიც წყდება და ქართველი სასულიერო თუ საერო პირები სინაზე მხოლოდ მოკლე ხნით გამოჩნდებიან ხოლმე მოგზაურთა და მკვლევართა სახით.

სინას მთაზე ქართველი ბერ-მონაზვნების ნაყოფიერი მოღვაწეობის ხანებში თავი მოიყარა მრავალრიცხოვანმა და მრავალფეროვანმა ქართულმა ხელნაწერებმა, რომელთა ნაწილი სხვა სავანეებიდან გადაიტანეს, უმეტესობა კი ადგილობრივ შეითხზა, ითარგმნა თუ გადაიწერა, შეიმკო და შეიმოსა. დღეისათვის ბევრი მათგანი დაკარგულია, მაგრამ, რაც უამთა სიავეს გადაურჩა, ისიც კმარა იმის ნათელსაყოფად, თუ რა წვლილი აქვს შეტანილი ქართველ ხალხს კაცობრიობის კულტურულ ფასეულობათა საგანძურში.

პირველი ცნობები სინას მთაზე დაცული ქართული სიძველეების შესახებ მოეპოვება რუისის მიტროპოლიტს იონას, გვარად გედევანიშვილს (1737-1821), რომელმაც XVIII ს. ბოლოს მოიარა წმინდა მინა

და გაგვიზიარა თავისი შთაბეჭდილებანი („მიმოსულა ანუ იმგზავნა“ ვეროა იონა რუისის მიტროპოლიტისა, დაბეჭდილი ქ. თფილისს, სტამბასა შინა კავკასიის ნამესტნიკის კანცელარიისსა“. 1852 წ.).

სინას მთის ქართული ხელნაწერები პირველად აღწერა პროფესორმა ალექსანდრე ცაგარელმა, რომელიც იქ იმყოფებოდა 1883 წლის ზამთარში. მან იქ სულ 93 ქართული ხელნაწერი ნახა და ორჯერ (1888-1889 წლებში) გამოსცა მათი აღწერილობა.

ორი ათეული წლის შემდეგ, 1902 წელს, სინას მთაზე იყვნენ და იქაური ქართული ხელნაწერები ხელახლა აღწერეს ნიკო მარმა და ივანე ჯავახიშვილმა. სამწუხაროდ, ალ. ცაგარელის მიერ აღწერილი 93 ქართული ხელნაწერიდან 12 წ. მარსა და ი. ჯავახიშვილს იქ უკვე აღარ დახვდნიათ. ისინი XIX ს. დამლევს მალულად გაუტანიათ მონასტრიდან და გაუყიდათ. მათმა ერთმა ნაწილმა შემდგომში ევროპის სხვადასხვა ქვეყნის მუზეუმში ამოყო თავი, ნაწილის ბედი კი დღემდე უცნობია.

შემდგომში სინას მთის ქართული ხელნაწერები კიდევ სამჯერ აღიწერა დროის დაახლოებით თანაბარი ინტერვალებით: 1923 წლის 19 დეკემბრიდან 1924 წლის 3 დეკემბრამდე იქ იმყოფებოდა და ქართული ხელნაწერები აღწერა ცნობილმა ამერიკელმა კავკასიოლოგმა პროფ. რობერტ ბლეიკმა (მისი აღწერილობა გამოიცა 1927 წელს); შემდეგ კი დიდი ექსპედიციამ მოაწყო ამერიკის შეერთებული შტატების კონგრესის ბიბლიოთეკამ. ამ ექსპედიციაში მონაწილეობდა და ქართული ხელნაწერების აღწერასა და ფირზე გადალებას ხელმძღვანელობდა გამოჩენილი ბელგიელი ქართველოლოგი, პროფესორი ჟერარ გარიტი, რომლის აღწერილობაც გამოქვეყნდა 1956 წელს. მანვე ამ ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა რამდენიმე მნიშვნელოვანი ტექსტი.

ზემოხსენებული ექსპედიციის დროს გადაღებული ქართულ ხელნაწერთა ფირები აშშ კონგრესის ბიბლიოთეკის მეშვეობით მიიღო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტმაც, რითაც ქართველ მეცნიერებს აუსრულდათ დიდი ხნის წადილი და საშუალება მიეცათ ამ ხელნაწერებზე მუშაობისა. ამ მუშაობის ნაყოფია სინას ქართულ ხელნაწერთა ახალი ვრცელი აღწერილობა, მომზადებული ხელნაწერთა ინსტიტუტის თანამშრომელთა მიერ (I ნაკვეთი - 1978, II - 1979, III - 1987). ვრცელი საუბრის თემაა და აქ აღარაფერს ვამბობთ იმ ტექსტების გამოცემებზე, რომლებიც სინურ ხელნაწერებზე დაყრდნობით ბოლო ხანებში განხორციელდა.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, წმინდა ეკატერინეს მონასტერში დაცულ ხელნაწერთა უმდიდრეს კოლექციას და მათ შორის ქართულ ხელნაწერებსაც ყურადღება არასოდეს მოჰკლებიათ და მათ შესახებ სამეცნიერო წრეები კარგად იყვნენ ინფორმირებული მთელ მსოფლიოში. მაგრამ თურმე მონასტერი თავის წიაღში კიდევ არაერთ საიდუმლოს ინახავდა, რითაც კვლავ უნდა გაეოცებინა კულტურის ისტორიის მკვლევარნი.

1975 წელს, მონასტერში უეცრად გაჩენილი ხანძრის ჩაქრობისას, ეზოს ჩრდილოეთ ნაწილში, დანგრეული წმინდა გიორგის სამლოცველოს ადგილზე, სრულიად მოულოდნელად წააწყდნენ ხელნაწერთა ამოქოლილ საცავს, სადაც ათასზე მეტი ხელნაწერი ინახებოდა სხვადასხვა ენაზე, მათ შორის – ქართულზე.

სინას მთაზე ახლად აღმოჩენილ ხელნაწერებში ძველი ქართული წერილობითი ძეგლების არსებობის შესახებ პირველი ცნობა სამეცნიერო ლიტერატურაში ჩნდება 1980 წლიდან, როცა გერმანიის ქალაქ გოსლარში გამართულ სიმპოზიუმზე სინას მთის მონასტრის წინამძღვარმა ფილოთეამ თავის მოხსენებაში სხვა ახლად ნაპოვნ ხელნაწერებს შორის მოიხსენია მრგლოვანი ასოებით ნაწერი 4 ქართული და 56 სომხური ხელნაწერი. ცნობილმა გერმანელმა ქართველოლოგმა იულიუს ასფალგმა მაშინვე ივარაუდა, რომ ეს სომხურად მიჩნეული ხელნაწერებიც სინამდვილეში ქართული უნდა ყოფილიყო, ნაწერი კუთხოვანი (ნუსხური) ასოებით. შემდგომში ეს ვარაუდი სავსებით გამართლდა.

სინას მთაზე უცნობი ქართული ხელნაწერების პოვნის ამბავი ქართველ მკითხველს პირველად აუწყეს აკაკი შანიძემ და მზექალა შანიძემ (ა. შანიძე, ძველი ხელნაწერების აღმოჩენა სინას მთაზე: გაზ. „სამშობლო“, 1981, №6; მზ. შანიძე, კვლავ სინას მთის ხელნაწერთა შესახებ: ჟურნ. „დროშა“, 1981, №9).

1984 წელს ეგვიპტეში ოფიციალური ვიზიტით ბრძანდებოდა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი უწმინდესი და უნეტარესი ილია II, რომელსაც შესაძლებლობა მიეცა დაეთვალიერებინა წმინდა ეკატერინეს მონასტრის ბიბლიოთეკა და ენახა ის სომხურად მიჩნეული ქართული ხელნაწერებიც.

სამი წლის შემდეგ, 1987 წლის ივნისში, საქართველოში საპასუხო ვიზიტით ჩამობრძანდა სინა-რაითის მთავარეპისკოპოსი დამიანოსი. ამ ვიზიტის დროს გადაწყდა, რომ მოეწყობოდა სამეცნიერო ექსპედიცია ახლად ნაპოვნი ქართული ხელნაწერების შესასწავლად. გადაწყდა აგრეთვე შექმნილიყო სინას ქართულ სიძველეთა კვლევის ცენტრი.

ყოველივე ამას შედეგად მოჰყვა რამდენიმე ექსპედიცია სინას მთაზე (1990, 1994, 1995, 2000, 2004 წლებში). პირველ ექსპედიციაში სულ ორი ქართველი მეცნიერი მონაწილეობდა: ხელნაწერთა ინსტიტუტის დირექტორი ზ. ალექსიძე და მისი მოადგილე მ. ქავთარია. როგორც ზ. ალექსიძე აღნიშნავს, ამ ექსპედიციის დროს „აღწერილ იქნა 133 ხელნაწერი. ამათგან 15 გაქვავებული იყო და ჩვენ მხოლოდ ნომრების მიცემა შევძელით. ამასთან, ნამოსვლის წინ ვნახეთ დიდი რაოდენობის ფრაგმენტები, რომელთა გადათვალიერებაც კი ვერ მოხერხდა. ჩვენთვის მაშინვე ნათელი იყო, რომ კატალოგის გამოსაცემად მოსამზადებლად კიდევ რამდენიმე ჩასვლა იქნებოდა აუცილებელი“ (გვ. 18).

მომდევნო ექსპედიციები უკვე გაფართოებული შემადგენლობისა იყო. მეცნიერებთან ერთად მათში რესტავრატორებიც მონაწილეობდნენ, რომლებმაც დიდი შრომა გასწიეს ხელნაწერების აღდგენისათვის.

საბოლოოდ, სინას მთის ხელნაწერთა ახლად აღმოჩენილ კოლექციაში გამოვლინდა 141 ქართული ხელნაწერი, რომელთა უდიდესი ნაწილი ეტრატისაა. მათგან 10 გრაფილია, დანარჩენები კი ხელნაწერი წიგნებია, ნაწერი ასომთავრული და ნუსხური ასოებით. მხედრულით შესრულებულია მხოლოდ შედარებით გვიანდელი (XII-XV ს.ს.) ზოგიერთი მინაწერი. ახალი კოლექციის ხელნაწერების ფურცელთა საერთო რაოდენობა ოთხიათასს აჭარბებს, თანაც ამ რაოდენობაში არ შედის ცალკეული ფურცლები და ფრაგმენტები, რომლებიც ჯერ კიდევ არ არის ზუსტად აღნუსხული.

დღეისათვის სინას მთის ქართულ ხელნაწერთა კოლექცია (ძველი და ახალი ერთად) 231 ერთეულს ითვლის, მაშინ, როცა მხოლოდ ძველი კოლექცია, ალ. ცაგარელის აღწერილობის მიხედვით, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 93 ერთეულს შეიცავდა. ამრიგად, ძველ ქართულ ხელნაწერთა რიცხვი სინას მთაზე ახალი აღმოჩენის შედეგად ორ-ნახევარჯერ გაიზარდა. რაც შეეხება ამ ხელნაწერების ისტორიულ და კულტურულ ღირებულებას, ამ მხრივ მათი მნიშვნელობა ყოველგვარ მოლოდინს აღემატება და მართლაც განუზომელია.

„როგორია საერთო შეფასება ახალი აღმოჩენისა?“ – ამ კითხვის პასუხად ზ. ალექსიძე პირველ რიგში აღნიშნავს: „სინას ხელნაწერთა დიდი უმრავლესობა X საუკუნისაა. როდესაც ვსწავლობთ აქ დაცულ და აქ შექმნილ სხვადასხვა ენოვან ხელნაწერებს (ძველსა და ახალ კოლექციას), ვხედავთ, რომ X საუკუნის მეორე ნახევარი სინას მთაზე უპირატესად ქართულია... ამასვე მოწმობს ახალი კო-

ლექციის ხელნაწერთა მინაწერები, რომლებიც ახალ და საინტერესო ცნობებს იძლევიან ქართველთა სამშენებლო საქმიანობის შესახებ სინას მთაზე X საუკუნეში. ეს არის ერთი უმნიშვნელოვანესი დასკვნა, გაკეთებული ახალი აღმოჩენების საფუძველზე“ (გვ. 19).

შემდეგ იქვე ნათქვამია, რომ სინას ქართულმა მასალამ შემოინახა საეკლესიო ღვთისმსახურების უძველესი ეტაპი, რომელსაც იერუსალიმურს უწოდებენ. ამ საფეხურის აღდგენას ბოლო დრომდე ცდილობდნენ სომხური მწერლობის საფუძველზე. „სინურმა ხელნაწერებმა... შეცვალეს აქცენტები და საერთაშორისო ყურადღება სომხურთან ერთად ქართულზე გადმოიტანეს, როგორც უძველესი საფეხურის მაჩვენებელზე“.

სინას ახალმა კოლექციამ უფრო ნათლად წარმოაჩინა სინას მთის ქართული ძმობის მჭიდრო კონტაქტი სხვა ქართულ კულტურულ კერებთან, განსაკუთრებით – ათონის მთასთან და ათონელ მოღვაწეებთან.

ახალ კოლექციაში გვხვდება ოთხთავები, ფსალმუნები, ლიტურგიკული და ჰაგიოგრაფიული კრებულები, საკითხავები ძველი აღთქმის წიგნებიდან, მამათა სწავლანი და სხვანი. მათ შორის საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს 974 წელს გადანერილი ერთი თხზულება – „წმიდათა მამათა სინელთა სწავლანი და საკვირველებანი“, რომელშიც პირველივე მთხრობლად დასახელებულია მანამდე სრულიად უცნობი ავტორი – „წმიდა მამა სამუელ ქართველი“.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ დღემდე ცნობილ ორ რედაქციას, შატერდულსა და ჭელიშურს, შეემატა კიდევ ორი გაცილებით ძველი რედაქცია, დაცული ახლადნაპოვნ სინურ ხელნაწერებში (N/sin-48 და N/sin-50), რომლებიც X საუკუნით თარიღდება. ამრიგად, ირკვევა, რომ X საუკუნეში უკვე არსებობდა ერთმანეთისაგან დიდად განსხვავებული ოთხი სხვადასხვა რედაქცია „ქართლის მოქცევისა“, რაც თავისთავად გამორიცხავს იმის ვარაუდს, თითქოს ეს ძველი IX საუკუნეში იყოს შექმნილი. ცხადია, ის უფრო ძველია.

ხელნაწერი N/sin-50 ქართლის მოქცევასა და წმიდა ნინოს ცხოვრებასთან ერთად შეიცავს ასურელ მამათა ცხოვრების წიგნებსაც და ამ მხრივაც უაღრესად საინტერესოა როგორც ქართველოლოგთათვის, ისე აღმოსავლური ქრისტიანობის ისტორიის მკვლევართათვის. ეს ხელნაწერი, როგორც ზ. ალექსიძე აღნიშნავს, სრულიად ახლებურად წარმოგვიჩენს ასურელ მამათა ცხოვრების ტექსტების ისტორიას.

ასურელ მამათა ცხოვრების წიგნებში ჩართულია უნიკალური ცნო-

ბები VI -VIII საუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან. მათ შორის მკვლევარს პირველ რიგში აღსანიშნავად მიაჩნია: „პირველი და ერთადერთი მოხსენიება რუსთაველთა („რუფისთაველთა“) საგვარეულოსი და მათი ლოკალიზება ისტორიული კახეთის ტერიტორიაზე“; „ქართველთა სამეფო საგვარეულოს – ბაგრატიონთა – დასახელება დიდი ხნით ადრე, ვიდრე დღემდე იყო დადასტურებული წყაროებში“.

ზემოხსენებული უაღრესად საყურადღებო ცნობებიდან ზოგს უკვე მიეძღვნა საგანგებო გამოკვლევები. გაცილებით მეტი კი ამ საკითხებზე, უეჭველია, მომავალში ითქმება და დაინერება. ჩვენი აზრით, ამთავითვე შეიძლება ითქვას, რომ ამ ბრწყინვალე ნარმატივბათა ფონზე მაინც განსაკუთრებით გამოირჩევა და მსოფლიო მასშტაბის მიღწევად წარმოგვიდგება ალბანური პალიმფსესტების აღმოჩენა და გაშიფრვა ზაზა ალექსიძის მიერ.

ამ აღმოჩენასთან დაკავშირებით ზ. ალექსიძე თავის ნიგნში მოგვითხრობს: „1994 წლის ნოემბერ-დეკემბერში ხელნაწერთა ინსტიტუტის მეორე ექსპედიციის უკანასკნელ დღეს რესტავრატორებმა გახსნეს N/sin-55, რომელიც ხანძრის შედეგად მთლიანად ერთ გაქვავებულ მასად იყო გადაქცეული. ხელნაწერი აღმოჩნდა პალიმფსესტი, რომლის ორივე ტექსტი (ზედა და ქვედა) იმავე ხელით იყო ნაწერი, როგორითაც N/sin-13, რომელსაც ადრევე მივაქციე ყურადღება ქვედა ტექსტის გამო. ხანძრის გამო ქვედა ტექსტი ამ ხელნაწერში კიდევ უფრო კარგად მოჩანდა და გაჩნდა დაკვირვების მეტი საშუალება, თუმცა ამისათვის დრო სულ აღარ გვრჩებოდა“ (გვ. 23).

პირველივე დაკვირვებით მკვლევარს შეექმნა შთაბეჭდილება, რომ ორივე პალიმფსესტის ქვედა ტექსტი, თუმცა ერთდროულად ჰგავს ქართულსა და სომხურს (ნანილობრივ – ეთიოპიურსაც), მაგრამ არ არის არც ერთი და ის შეიძლება იყოს მხოლოდ კავკასიის ალბანური. ეს მოსაზრება გააცნო მან თბილისში დაბრუნებისთანავე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმს თავის საანგარიშო მოხსენებაში.

ორი წლის შემდეგ, 1996 წლის ნოემბერ-დეკემბერში, ხელნაწერთა ინსტიტუტმა უკვე მესამე ექსპედიცია გამართა სინას მთაზე ზაზა ალექსიძის ხელმძღვანელობით. ამჯერად მკვლევარი უკვე სათანადოდ იყო მომზადებული ალბანურ პალიმფსესტებზე სამუშაოდ. კერძოდ, მას თან ჰქონდა სომხურ ხელნაწერში დაცული

ალბანური ანბანისა და მინგეჩაურში ნაპოვნი ალბანური წარწერების ფოტოები. მათმა შედარებამ ალბანურ პალიმფსესტებთან უკვე საბოლოოდ დაარწმუნა მკვლევარი, რომ ორივე პალიმფსესტის ქვედა ტექსტი უეჭველად კავკასიის ალბანური იყო.

ალბანურ პალიმფსესტებზე ხანგრძლივად მუშაობის დრო და სათანადო ტექნიკური საშუალებანი მკვლევარს არც ამჯერად ჰქონდა, მაგრამ მაინც შეძლო გარკვეული რაოდენობის ტექსტის გადმოწერა, უფრო კი ისეთი ადგილებისა, რომლებიც სრულიად არ იყო ქართული ტექსტით დაფარული და უკეთ იკითხებოდა. ამ ტექსტზე მუშაობა, რასაკვირველია, გაგრძელდა შემდეგ თბილისში. ამავე დროს მკვლევარი გაცხოველებული ინტერესით შეუდგა უდიდური ენის შესწავლას, რომელსაც მნიშვნელოვანი როლი ეკისრება ალბანური ტექსტის გაშიფრვის საქმეში.

მომდევნო (მეოთხე) ექსპედიციის მოწყობა სინას მთაზე ქართველმა მეცნიერებმა მხოლოდ ოთხი წლის შემდეგ – 2000 წლის ნოემბერ-დეკემბერში შეძლეს. ამჯერად ზაზა ალექსიძესთან ერთად მუშაობდნენ მისი ვაჟი ნიკოლოზი და ხელნაწერთა ინსტიტუტის თანამშრომელი, ფოტოხელოვანი დავით ცხადაძე. მათ უკვე საკმარისი დრო და სათანადო პირობები ჰქონდათ ქართულ-ალბანურ პალიმფსესტის გადასაღებად და ალბანური ტექსტის გადმოსაწერად ულტრაიისფერი განათებისანი ლუპის საშუალებით. ყოველივე ამის შედეგად ტექსტის გაშიფრვის საქმე წარმატებით დაიდრა წინ.

სინას მთაზე დაცული, სხვადასხვა ენაზე დაწერილი ტექსტები თითქმის ყველა საეკლესიოა, ამიტომ თავისთავად დიდი იყო ალბათობა იმისა, რომ ალბანური პალიმფსესტის ტექსტიც ასევე საეკლესიო შინაარსისა უნდა ყოფილიყო.

აქ სიტყვა დაუთმობთ თვითონ ზაზა ალექსიძეს: „ჩემთვის თავიდანვე ნათელი იყო, რომ ალბანური ტექსტი არ უნდა ყოფილიყო „ახალი აღთქმა“ ან საერთოდ რომელიმე ბიბლიური თხზულება, რადგან ორ ხელნაწერში არ აღმოჩნდა ახალი გვერდიდან დაწყებული ტექსტი ან გამოკვეთილი, ცალკე გამოტანილი სათაურით მაინც დაწერილი გვერდი. ბიბლიის წიგნებს გამორიცხავდა აგრეთვე შიგ ტექსტში ჩართული მცირე ასოებით გამოყოფილი წინადადებები და მათ გასწვრივ, მარცხენა არშიაზე, ყველგან უკლებლივ, ასევე მცირე ასოებით გაკეთებული მინაწერები. ასეთი მონაკვეთების საერთო რაოდენობა მთელს შემორჩენილ ტექსტში არის ორმოცზე მეტი“ (გვ. 68).

სიტყვა ძალიან რომ არ გაგვიგრძელდეს, მოკლედ ვიტყვი: ამგვა-

რმა სკრუპულოზურმა ანალიზმა მკვლევარი ლოგიკურად მიიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ ალბანური ხელნაწერი ლექციონარს წარმოადგენს.

კვლევა-ძიების შემდგომ ეტაპზე, საკუთარ სახელთა მოშველიებით, შესაძლებელი გახდა ალბანური, ქართული და სომხური ლექციონარების მთელი რიგი ადგილების იდენტიფიცირება.

მართალია, ჯერჯერობით ალბანური პალიმფსესტის ტექსტი მთლიანად გაშიფრული არ არის და ამ მხრივ ჯერ კიდევ დიდი სამუშაოა შესასრულებელი, მაგრამ, რაც მთავარია, გასაღები უკვე ნაპოვნია და ტექსტის გარკვეული ნაწილი ნაკითხულია, რაც სრულ საფუძველს აძლევს მკვლევარს, გააკეთოს უაღრესად მნიშვნელოვანი დასკვნები.

უპირველეს ყოვლისა, საბოლოოდ გაქრა ყოველგვარი ეჭვი იმის თაობაზე, არსებობდა თუ არა ალბანური დამწერლობა. დიახ, ალბანური დამწერლობა არსებობდა და იგი საფუძვლად ედო ალბანელთა საკმაოდ განვითარებულ მწერლობას, ქრისტიანულ რელიგიასა და კულტურას. ეს კულტურა შექმნილია ალბანელი ხალხის მიერ, რომელიც შეადგენდა კავკასიის აბორიგენული მოსახლეობის მესამე ძირითად ნაწილს ქართველებთან და სომხებთან ერთად. მათი შთამომავალნი არიან დღევანდელი უდიეები.

რაც შეეხება კონკრეტულად ალბანური ტექსტის შემცველ ხელნაწერს, გარეგნულად ის არაფრით ჩამოუვარდება იმავე ხანის ქართულ და სომხურ ხელნაწერებს: ნაწერია ლამაზი ასომთავრულით, განაფული ხელით, ორ სვეტად. შემკულია საზედაო ასოებით, აქვს განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები, სათაური ტექსტიდან გამოყოფილია განსხვავებული ზომის ასოებით და ა.შ.

შინაარსის მხრივ ალბანური ხელნაწერი წარმოადგენს ლექციონარს, რაც პირდაპირი მტკიცებაა ისტორიულ წყაროებში დაცული ცნობებისა, რომ ალბანურ ენაზე არსებობდა განვითარებული ქრისტიანული საეკლესიო მწერლობა, თარგმნილი იყო სახარება, სამოციქულო, წინასწარმეტყველთა წიგნები, ე. ი. მთელი ბიბლია.

აქამდე ცნობილ ლექციონართა შორის უძველესად ითვლებოდა სომხური ლექციონარი, რომელიც 438 წლის ახლო ხანებით თარიღდება. სინას მთაზე ახლად ნაპოვნი ალბანური ლექციონარი მასზე უფრო მარტივია და, მაშასადამე, უფრო ძველია. ტიპოლოგიურად ის ყველაზე ახლოს დგას ქართულ ხანმეტ ლექციონართან. ყოველივე ამის საფუძველზე, როგორც ზ. ალექსიძე ფიქრობს, საერთოდ ქრი-

სტიანულ სამყაროში ცნობილი ლექციონარების ქრონოლოგია უნდა წარმოვიდგინოთ: ბერძნული (დაკარგულია) – ქართული ხანმეტური და ალბანური – სომხური – სირიული – დიდი ქართული ლექციონარი (გვ. 120).

ალბანური ლექციონარის იმ მცირე ნაწილშიც კი, რომელიც ჯერჯერობით არის ამოკითხული, ყურადღებას იქცევს ახალი აღთქმის ტექსტის რამდენიმე ისეთი ნაკითხვა, რომელსაც, ზ. ალექსიძის აზრით, „სერიოზული მნიშვნელობა ექნება ბიბლიის ტექსტის არქეტიპის რეკონსტრუქციისათვის“. საინტერესოა აგრეთვე დაკვირვებანი ალბანური ენის ფონეტიკურ და მორფოლოგიურ მოვლენებზე, ლექსიკაზე. სანიშნოდ ერთ მაგალითს დავასახელებთ: ქაჰან(ა) სომხურად მღვდელს ნიშნავს. იმავე მნიშვნელობით დასტურდება იგი ალბანურშიაც, ქართულში კი მას განუცდია როგორც ფონეტიკური, ისე სემანტიკური ცვლილება და უარყოფითი ელფერი შეუძენია: ქაჰანა–ქაქანა („სიცრუის მქადაგებელი“). ცხადია, ეს ცვლილება სარწმუნოებრივი განხეთქილების დროინდელია. დაბოლოს, ალბანური პალიმფსესტის მონაცემებს უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართულ, სომხურ და ალბანურ დამწერლობათა ურთიერთმიმართებისა და გენეზისის გასარკვევადაც.

ერთი სიტყვით, ალბანურ-ქართული პალიმფსესტის აღმოჩენა მიეკუთვნება ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა დარგში უდიდეს აღმოჩენათა რიგს, რომლის მნიშვნელობა ახლო მომავალში უფრო და უფრო თვალსაჩინო გახდება.

ბიორგი ჯაჰანიშვილი

გრიგოლ აფშინაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობისათვის

1. ვაჟა-ფშაველას კამდნაფიცი.

ხოშარა, ხოშარისგორი, ხოშარეული ჩვენს წარმოდგენაში ვაჟა-ფშაველას, მისი ძმების – ბაჩანასა და თედოს – პოეტური სამყაროთი შემოვიდა. ხოშარა სოფელია ფშავეში. ამ სოფლის სახელი ხშირად ხალხურ ლექსებშიც იხსენიება.

სოფელ ხოშარიდან იყო ცნობილი პედაგოგი, შემოქმედი და ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული მასალების შემკრები გრიგოლ ნადირას ძე აფშინაშვილი. იგი 1866 წელს დაიბადა. 6 წლისა შეიყვანეს სოფელ ჩარგლის სკოლაში, 2 წლის შემდეგ კი გრიგოლი დუშეთის სასწავლებელში აგრძელებს სწავლას, რომელსაც 1878 წელს ამთავრებს.

გრიგოლს ეკონომიური პირობების გამო არ შეუძლია სწავლის გაგრძელება. ამიტომ მუშაობს ჯერ მწყემსად და შემდეგ – თიანეთის „დეპოში“. შრომით მიღებული გასამრჯელოს მცირე დანაზოგით გადამწყვიტა შესულიყო გორის საოსტატო სემინარიაში. სწორედ ამ დროს გორი ქართველი ხალხოსანი მწერლების ერთ-ერთ ცენტრს წარმოადგენდა. აქ იგი აქტიურად ჩაება ლიტერატურულ საქმიანობაში. შემორჩენილია მისი ერთი მოზრდილი რვეული, რომელიც სემინარიელ ფ. მგელაძეს ასეთი წარწერით უჩუქებია: „გახსოვდე, მომიგონებდე, ნუ დამივიწყებ ძმობილსა, ფეშქაშად გიძღვნი რვეულსა, ჩემი ხელებით მკობილსა“. რვეულში ჩანერილია აკაკი წერეთლის, რაფიელ ერისთავის, შიო მღვიმელის, ვაჟა-ფშაველას, ბაჩანას, ალექსანდრე ყაზბეგის, იოსებ დავითაშვილის და სხვათა ლექსები.

ამ ლექსების ხელნაწერების პუბლიკაციებთან შედარებამ გამოაშკარავა მათი ტექსტოლოგიური სხვაობანი. იქვეა გრიგოლ აფშინაშვილის მიერ ფშავეში ჩანერილი რამდენიმე ხალხური ლექსი. ნიმუშად მოგვყვავს ერთი მათგანი.

გალმითით ჩამოვესახლე,
მე ვარ ქინქლაძე ბერია,
გვერდით მიბრუნავს წისქვილი,
თორმეტი კოდის ფქვილია;

თორმეტ შვილი მყავ ვაჟკაცი,
სულ ომში შესასვლელია;
თორმეტი შვილის ცოლი მყავ,
აქავან მისადგმელია;
თორმეტულელა ხარი მყავ,
გუთანში შესაბმელია;
სამოც ფური მყავ ფურ-ბერნი,
სუ ტაგან მისადგმელია;
სამოც ცხენი მყავ ფაშატი,
უნაგირ დასადგმელია;
ათასი სული ცხვარი მყავ –
თან გააქვს მთა და ველია.
მე ქრისტე-ღმერთი მენვია,
მჭადით ვარ მასპინძელია;
სუყველა ერთ დღეს გამიწყდა,
მაგაზე რალა ძნელია?
ემაგის მომხილებელი,
სულო, შენ რალას ელია?!
ჩავარდი ჯოჯოხეთშია,
შეგჭამს მწივანი მგელია!..

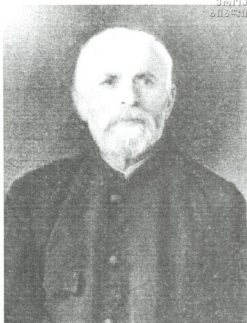
მთქმელი
პეტრე გონჯილაშვილი

ამ ლექსების ნაწილი უცნობია. ზოგიერთი მათგანი კი ვარიანტების სახით არის მოღწეული და, როგორც XIX საუკუნის 90-იან წლებში ჩანერილი ფოლკლორული ნიმუშები, გარკვეულ ინტერესს იწვევს.

გრიგოლ აფშინაშვილი გორის საოსტატო სემინარიის დამთავრებისთანავე შეუდგა პედაგოგიურ მოღვაწეობას თავდაპირველად თელავის რაიონის სოფელ რუისპირის სკოლაში (1891-1885 წ.წ.); იქიდან ყვარელში გადაიყვანეს, შემდეგ კი მუშაობდა თელავის რაიონის სოფელ ფშავლის ერთკლასიან სკოლაში (1897-1915 წ.წ.); 8 წელიწადი მასწავლებლობდა კახის სკოლაში, საიდანაც გადავიდა ქიზიყში, სოფელ ჯაფარიძის სკოლაში, შემდეგ – იყალთოში და ბოლოს კი ახმეტის რაიონის სოფელ აწყურის სკოლის გამგე-მასწავლებლად (1929 წლამდე).

ამრიგად, მან 38 წელი იმოღვაწა პედაგოგიურ სარბიელზე, პარარელურად ეწეოდა ლიტერატურულ-შემოქმედებით საქმიანობასაც, მკითხველის ინტერესი გამოიწვია მისმა მოთხრობებმა: „ზამთარი“ (ჟურნ. „ჯეჯილი“, 1891, №1), „მჭვალი ადგა (ერთი სურათი სოფლის ცხოვრებიდან)“ (გაზ. „ივერია“, 1898, №275) და სხვ. გრიგოლ აფშინაშვილის „პუბლისცისტურ წერილებში“ – „შირაქის ამბები“ („ივერია“, 1893, №92), „ლეჩურში ჩამოსახლებულ ფშაველების შესახებ“

(„ივერია“, 1897, №250) და სხვ. ასახულია იმდროინდელი სოფლის საჭირობოროტო საკითხები. ქართული პედაგოგიური აზრის ისტორიისათვის მნიშვნელოვანი მასალებია მოცემული მის წერილში „ბავშვების შინაური აღზრდა ბარად და მთაში“ („ივერია“, 1899, №43); განსაკუთრებით ხაზგასმულია ფოლკლორის როლი ბავშვის აღზრდის საქმეში. მრავალმხრივი ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული მასალების შემცველია მისი წერილები: იგივე „შირაქის ამბები“, „ფშაველთა ცხოვრებიდან“ („ივერია“, 1896, №37) და „ფშავეური სიმღერები“ („აკაკის კრებული“, 1900, №1, 11, 34).

გრიგოლ აფშინაშვილი

გ. აფშინაშვილს დიდი ღვაწლი მიუძღვის ფოლკლორული ტექსტების ჩანერგისა და პუბლიკაციის საქმეში. მას ამ ეროვნული საქმის დიდი მოთავეს აკაკი წერეთლის ჟურნალმა „კრებულმა“ გაუხსნა კარი. 1897 წელს იქ დაიბეჭდა ხალხური პოეზიის 20 ნიმუში, რომლებიც შეკრებილი იყო კახეთში – რუისპირსა და ყვარელში. 1898 წელს მან ფშავეში ჩაიწერა საინტერესო ვარიანტი „ეთერიანისა“ და ფშავეური სიმღერებისა („კრებული“, 1900, №1, 11, 31). ზეპირსიტყვიერების ტექსტებს აქვეყნებს აგრეთვე გაზეთ „კვალში“ (1893, №12, 13, 14, 15, 21, 22) და ჟურნალ „ჯეჯილში“ (1891, №2; 1892, №3,4). 1896 წელს „ივერიაში“ (№37) გამოქვეყნებულ წერილში მან მოგვანოდა საინტერესო ცნობები ფშავეში განთქმული მთქმელების – ხორანაულის, პარასკევას და ყორანას შესახებ.

გრიგოლ აფშინაშვილმა ჩვენი ისტორიისადმი დიდი სიყვარული გამოამჟღავნა წერილებში: „მცირე საარხეოლოგიო შენიშვნა“ (კორინთის მღვდლის ოჯახში ძველი ხელნაწერების აღმოჩენა, „ივერია“, 1890, №267) და დავით ბატონიშვილის ბრძანება ფშავეს ხევისბერთა მიმართ სათაურით „საქართველოს ტახტის მემკვიდრეები დავით და იულონ“ („ივერია“, 1900, №215).

გრიგოლ აფშინაშვილი, გარდა საკუთარი გვარისა და სახელისა პრესაში აქვეყნებს „ზეზვას“, „ფშაველიშვილის“ და „გადამთიელის“ ფსევდონიმებით. „ფშაველიშვილი“ მან შეირჩია ფიცვერცხლის რიტუალით განმტკიცებული ძმის – ვაჟა-ფშაველას პატივსაცემად.

გ. აფშინაშვილი ვაჟა-ფშაველას ცხოვრებისა და მოღვაწეობის კარგი მცოდნე იყო. იგი, სადაც კი მასწავლებლად მოღვაწეობდა, კოლეგებს ეხმარებოდა დიდი პოეტის შემოქმედების სწორად გაგებასა და სწავლებაში. დაწერილი ჰქონდა მასზე საინტერესო მოგონებები. ერთი ასეთი ჩანაწერი დაცულია გიორგი ლეონიძის სახელობის ლიტერატურულ მუზეუმში (ფონდი, №23180). 1936 წლის 15 დეკემბრის ამ ჩანაწერს სათაურად აქვს „ვაჟა-ფშაველას თექვსმეტი ფსევდონიმი“.

როგორც გ. აფშინაშვილი წერს: „მე დავას არ დავიწყებ ვაჟას მრავალ ფსევდონიმზე, ვიტყვი მხოლოდ, რომ მას ბევრი ფსევდონიმი არ ჰქონდა. რაც შეეხება ბოლო დროს აღმოჩენილ ფსევდონიმებს: „ჟავა“ და „ველაფშა“, ესენი თითქოს მეც მახსოვს. მარტო იმ საახალწლო ლექსებზე, გაზეთ „ივერიაში“ რომ გამოქვეყნდა, შემდეგ ეს ფსევდონიმები აღარ შემხვედრია“.

„... მე ვიცი ვაჟა-ფშაველას კიდევ ერთი ფსევდონიმი, – ასეთ ცნობას გვანდის გ. აფშინაშვილი. 1886 წელს, თუ შემდეგ წლებში, კარგად აღარ მახსოვს, გაზეთ „ივერიაში“ იბეჭდებოდა ცხოვრების სხვადასხვა სურათები ფელეტონებად სათაურით „წერილები მეგობართან“, ფსევდონიმით „მამუკა“... ერთხელ კიდევ შემეკითხა ლუკა, როგორ მოგწონს ჩემი წერილები“...

როგორც ირკვევა, მანამდე მიკვლეულ თექვსმეტ ფსევდონიმს, გრიგოლ აფშინაშვილის წყალობით, მიემატა კიდევ ერთი ფსევდონიმი – „მამუკა“. ამ ფსევდონიმით 1889-1893 წლებში გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნებული წერილები, მეკვლევარ სოლომონ ლეიკიშვილის ხელახალი პუბლიკაციით, მკითხველმა 1969 წელს ჟურნალ „მნათობსა“ (№1) და აღმანახ „ცისარტყელაში“ (1970, №4) გაიცნო. ვაჟა-ფშაველას ასეთი ფსევდონიმები გამოაქვეყნა სოლომონ ყუბანეიშვილმა: „ა-ლი“, „გოგოჭური“, „ვ-ა“, „ფ-ლა“, „ვაჟკაცი“, „ველფაშა“, „იქაური“, „ლ. კათაკმეველი, „ლ.რ.“, „ლ. რ-ზ“, „ლ.რ-ზ-კ-ლი“, „ლ. რაზ-ვი“, „მგელა ხინკალჭამიაშვილი“, „მანარია“, „პარასკევა“, „ჟავა“, „შულაკა გოგოჭური“, „ფშაველა ვეფხვიაძე“ („ცხოვრება ვაჟა-ფშაველასი“, თბ., 1961, გვ. 292). ფსევდონიმების ეს ნუსხა გამდიდრდა გ. აფშინაშვილის მიერ მოწვდილი ფსევდონიმით. თუმცა ამის შე-

მდეგაც მიკვლეულია დიდი პოეტის რამდენიმე ახალი ფსევდონიმი „ნაჩობნარი“ (მიაკვლია ვლ. აბრამიშვილმა, „მაცნე“, 1982, №4, გვ. 147), „მეთვალყურე“, „დროებით თიანელი“, „დაღონებული“, „ეკალ-ძმასა“, „მოკეთე“, „მგზავრი“, „მთიული ნყალობა“. ცნობილმა ტექსტოლოგმა ლევან ჭრელაშვილმა მიაკვლია ვაჟას ფსევდონიმებს: „უცნობი“, „არამკითხე პოეტი“ და „ბაყათარ ოსი“. ბოლო ფსევდონიმი „ფშაველი მწყემსი“ თამარ მაჭავარიანის ლევან ჭრელაშვილის და ვლ. აბრამიშვილის ერთობლივი აღმოჩენაა. ე. ი. დღემდე ვაჟა-ფშაველას სულ 23 ფსევდონიმი მოკვლეული.

გრიგოლ აფშინაშვილი სასკოლო ცხოვრებაში ბევრი სიახლის და-მნერგავი იყო. ყველგან, სადაც კი უზდებოდა მუშაობა, ახალგა-ზრდობას, მშობლიურ ენასა და ლიტერატურასთან ერთად, აყვარე-ბდა მებაღეობას, მეაბრეშუმეობასა და მეფუტკრეობას. ამ განხრით მას სპეციალური კურსები ჰქონდა დამთავრებული და დაინტერესე-ბულ პირებს საკუთარი მდიდარი ბიბლიოთეკითაც ეხმარებოდა.

გ. აფშინაშვილის პუბლიკაციებს მკვლევრები ყოველთვის ნდო-ბით ეპყრობოდნენ. მოგონებებისა და ფშავ-ხევსურეთის ეთნოგრა-ფიულ-ფოლკლორული მასალების ჩასაწერად ხშირად აკითხავდნენ. საქართველოს ლიტერატურულ მუზეუმში დაცულ ერთ-ერთ წერი-ლში (№23173) ვკითხულობთ: „პატივცემულო გრიგოლ! არ გეგონოთ, რომ დავიწყებული ბრძანდებით. არა თუ მე, ბევრი გიგონებთ და სიტყვით თუ წერილობით მეკითხებიან თქვენს ამბავს. ყვარლის მუზეუმის გამგეს მწერალ პლატონ კეშელავასაც ძალიან უნდა თქვენი გაცნობა და მთხოვს ერთად წავიდეთ და ვნახოთო. ასე, რომ, როცა გამოვა, ალბათ გინახულებთ. თბილისიდან ლიტერატორი ს. ცაიშვი-ლიც მეკითხებოდა თქვენზე.“

ამით გთხოვთ მაცნობით, როგორ ბრძანდებით. იმედია კარგად იქნებით. თქვენ იმდენი ღვაწლი მიგიძღვით საზოგადოებისა და პრესის წინაშე, რომ ნაამაგდარმა დიდხანს უნდა იცოცხლოთ.

გეთაყვა, ბატონო გრიგოლ! ნუ დაიზარებთ, მაცნობეთ ორიოდე სიტყვით, როგორია თქვენი პენსიის მდგომარეობა. ახლა რამდენს იღებთ? ასეა, კარგად ბრძანდებოდეთ. მარად თქვენი პატივისმცე-მელი ვანო პაატაშვილი. 6.X.1953 წ. ქ. თელავი“.

გ. აფშინაშვილი 1960 წელს გარდაიცვალა. იგი დიდი პატივით დაკრძალეს ზემო ხოდაშნის სასაფლაოზე. 1990 წლის აგვისტოში თელავის იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგი-ური ინსტიტუტის ქართული ლიტერატურის კათედრამ სოფელ ზემო

ხოდაუნეში ჩაატარა გ. აფშინაშვილის გარდაცვალების 30 წლისთავთან დაკავშირებული ხსოვნის საღამო, რომელშიც მონაწილეობა მიიღეს პროფესორ-მასწავლებლებმა, სტუდენტებმა და თანასოფლელებმა; იუბილეს მიეძღვნა ახმეტის რაიონული გაზეთი „ბახტრიონის“ სპეციალური ნომერი.

გრიგოლ აფშინაშვილს დარჩა მდიდარი არქივი, საინტერესო მოგონებები ვაჟა-ფშაველასა და ბაჩანაზე (დაცულია თიანეთის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში).

2. ვაჟა-ფშაველასა და ბაჩანას ლექსების ჩანაწერები გრიგოლ აფშინაშვილის რეპუზიდან.

გრიგოლ აფშინაშვილის ზემოხსენებულ რეპუზში ჩანერილია ვაჟა-ფშაველას ოთხი ლექსი: „ნატვრა“, „ჯეჯილი“, „მამალი“ და „მგოსანს“. ეს ლექსები ჩვენ შევეუდარეთ პოეტის თხზულებათა ანტოლოგიაში გამოქვეყნებულ ტექსტებს და აღმოჩნდა, რომ მათ შორის მცირეოდენი ტექსტოლოგიური სხვაობაა. ნიმუშად მოვიტანთ მხოლოდ ერთ ლექსს:

მამალი

არა უშავს-რა, მამალი
მანც გმირია, მანცა,
თუმცა კი მტრისა სიმრავლით
მისი დიდება დაიქცა...
ერთხელ იქნება მორჩება,
ყელს მოიღერებს გმირია,
საგათენებოდ იყივლებს:
ყველას დაგიფრთხოთ ძილია...
მთა-ბარსაც აათამაშებს
მამლის ქამანჩა-სტირია:
„ადეგით, აიშაღენით
და დაიბანეთ პირია!!“
მითქვამს და კიდევაც ვიტყვი,
მამალო, რასაც სტირია?!
ინდაურების სკერტვამა
როგორ გაგტყუეს გმირია!!

ეს ლექსი „ჩვენი მამლის“ სათაურით არის გამოქვეყნებული.

გ. აფშინაშვილის ხელნაწერი ლექსების რეპუზს ამშვენებს ბაჩანას ლექსები: „ობოლს“, „ნადირთ პატრონის ტბა“, „ედემის უკვდავი ყვავილები“, „რაფიელ ერისთავს“, „ზღვა დავიწყებისა“ და პოემის „სურათები და მოჩვენებანი“ (იგივე „ლექსნი მსოფლიო მწუხარებაზე“) პირველი თავი.

ნიმუშად მოვიტანთ ბაჩანას ლექსის „ობოლს“ ამ ალბომის ^{გამომცემელი} ^{1993 წელი} ჩანაწერს:

მე რას მომტირი, ობოლო,
თვალცრემლიანავ, ვაჟაო?
იქნება დედას დაეძებ?
მე ის არ დამინახაო.
ვერცარას გიშველ, იცოდე,
ვერცარას შაგინახაო.
მე ნურას მომდევე, დამეხსენ,
ნადი, გაბრუნდი შინავე,
შენი გაზრდა და დარჩომა
ისევ შენ თავად ითავე;
გრილო მოგივლის დედისა,
სხივი გაგითბობს მზისავე;
ჩემთვის ვერ მიპატრონებავ,
ვის რა უშველო, ვისა მე?
ეს არის ჩემი საშველი,
სხვას გენამლები ვერასა;
მტერი და მოთავე დარჩეს
ჩემფერის ინამარასა".

ამ ლექსის ბოლო სტროფი აკლია პოეტის 1938 და 1988 წლების გამოცემებს. სხვაობა შეიმჩნევა, აგრეთვე, დიალექტოლოგიურ ფორმებსა და ლექსიკაშიც.

ვფიქრობთ, და უპრიანიც იქნება, რომ ვაჟა-ფშაველასა და ბაჩანას დასახელებული ლექსები, რომლებიც ჩანერილია გ. აფშინაშვილის რეუელში, მომავალში გაითვალისწინოს მათმა გამოცემელმა.

3. შიო მღვიმელის ლექსების ხელნაწერები.

გრიგოლ აფშინაშვილის აღნიშნულ რეუელში ყველაზე ხვადრილად გვხვდება შიო მღვიმელის ლექსები. აქ არის ხუთი უსათაურო ლექსი. ჩვენ დავსათაურეთ ისინი პირველი სტრიქონების მიხედვით: „გრძნობავ დაჩლუნგდი“, „მიყვარს სიმშვიდე ბუნების“, „ნეტა რათ მზრდიდა მშობელი“, „იშლება ძველი დარდები“, „თუ შენ არ მომკალ“. აქვეა ლექსები სათაურებით: „გამოსაღმება“, „საყვედური“, „ჯეჯილი“ და ჰარტმანის ლექსის „ჩადრის“ თარგმანი. ისინი არ არის შეტანილი იოსებ გრიშაშვილის მიერ 1938 წელს გამოცემულ შიო მღვიმელის ლექსების კრებულში „სიმღერები“. ვფიქრობთ, მათი გამოქვეყნებით გამდიდრდება პოეტის ე. წ. „სადიდო“ ლექსები.

მკითხველს ვთავაზობთ ერთ მათგანს.

გამოსაღება

გზა დამილოცე, დედილო,
ვაჟკაცსა დედაშვილურად,
ლმერთს შემავედრე, რომ მამულს
გამოვსდგომოდე გმირულად.
ნუ ილრუბლები სატირლად
და ნუ გემღერევა გულია,
იმისიც კმარა ტირილი
და ცრემლის ნაკადულია.
უთხარ: ნუ ნაღვლობს, ნუ სტირის
ის ჩემი გულის მკვლელია!
უნდა გადახდეს ვაჟკაცსა,
დედავ, რაც მოსასვლელია!
თუ დავბრუნდები უვნებლად
ნალაშქრევ, ნაომარია, -
მაშინ წინ არა გვიძევს-რა -
ის ცოლი, მენა - ქმარია...
ახლა კი გული იქ იწევს,
სადაც თოფს გააქვს გრიალი,
სადაც ხმალს - ხმალზედ ნაცემსა
გაუდის წრიალ-წკრიალი,
სადაც ძმის სისხლი იღვრება
და ირწყვის წითლად ველია,
და სადაც იბრძვის ერეკლე,
ომში გულ და გულ მსვლელია.
ორი ძმაც ჩემი იქ მოკლეს
ურჯულო ლეკთა ჯარშია:
ერთს მოხვდა ტყვია შიგ გულში,
მეორეს ილღიაშია.
სისხლი სისხლს ითხოვს, დედილო, -
მამული კიდევ სხვა არი.
ვერ შემაფერხებ ცრემლებით -
ვაჟკაცის გული ზღვა არი!..
და, თუ მეც მოგვკდე ბრძოლის ველს,
გამგმიროს მტრისა ტყვიამა,
ისე მიიღე, ჩასთვალე,
რომ ვითომ შენცა გიამა.
ტირილს არ მოჰყვე საჯაროდ,
არ გაიშალო კავები,
არც გლოვა იწყო ჩემზედა,
და არც ჩაიცვა შავები...
დამლოცე, დედა, დამლოცე,
დამლოცე დედაშვილურად,
ლმერთს შემავედრე, მტრის აღმით
მათის წინ ვიდგე გმირულად.

4. ფსევდონიმ „ზეზვას“ ირავლი.

ფსევდონიმი „ზეზვა“ მე-19 საუკუნის 90-იანი წლების ქართულ პრესაში გვხვდება. ამ ფსევდონიმით ხელმოწერილი საბავშვო ლექსები 1890 წლიდან ჟურნალ „ჯეჯილში“ იბეჭდებოდა.

საჭიროა გაირკვეს თუ ვის ეკუთვნოდა ეს ფსევდონიმი?

1938 წელს გამოიცა შიო მღვიმელის ე. წ. „სადიდო“ ლექსები „სიმღერების“ სახელწოდებით. წიგნის შესავალ წერილში იოსებ გრიშაშვილმა გახსნა შიო მღვიმელის ფსევდონიმები: „ზაყელი“, „მღვიმელი“, „თანამგრძნობელი“, „მერცხალა“, „პელაგიაშვილი“ (შიოს დედას პელაგია ერქვა), „ჭაღარა“, „იოლა“ და „ძველი“. დასახელებულ ფსევდონიმებში, როგორც ჩანს, არ არის მითითებული „ზეზვა“, მაგრამ 1957 წელს, როცა იოსებ გრიშაშვილმა გამოსცა თავისი „ლიტერატურული ნარკვევები“ და მასში შეიტანა ზემოთ დასახელებული ნარკვევი შიო მღვიმელზე, იქ, სქოლიოში, აღნიშნულ ფსევდონიმებთან ერთად, მან დაასახელა „ზეზვაც“, მაგრამ მიუთითა კითხვითი ნიშნის ქვეშ (გვ. 384). ხოლო უფრო ადრე მანვე შიო მღვიმელის ლექსების 1938 წლის გამოცემაზე მიაწერა (გვ. XX). „P.S. ერთი ფსევდონიმია კიდევ შიოსი „ზეზვა“, სადავოა!“ შემდეგში, როდესაც ფილოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორმა იოსებ ლორთქიფანიძემ გამოსცა „იოსებ გრიშაშვილის „ფსევდონიმების ლექსიკონი“ (თბ., 1987 წ.), შეიტანა ფსევდონიმი „ზეზვაც“, ოღონდ მას ი. გრიშაშვილისეული კითხვითი ნიშანი მოუშალა (გვ. 33). მას შემდეგ „ერთხმად“ „ზეზვა“ შიო მღვიმელის ფსევდონიმად არის მიჩნეული. ასე, რომ „ქართული საბავშვო ჟურნალების ანალიტიკურ ბიბლიოგრაფიაშიც“ (თბ., 1987, გვ. 79-84), სამწუხაროდ, „ზეზვა“, შიო მღვიმელის ფსევდონიმად არის აღიარებული.

ასე, რომ ფსევდონიმ „ზეზვას“ შიო მღვიმელისათვის მიკუთვნება სადავოდ მიიჩნია ისეთმა დაკვირვებულმა მკვლევარმა, როგორიც იოსებ გრიშაშვილი იყო.

გ. აფშინაშვილმა 1890 წელს ჟურნალ „ჯეჯილის“ (№6, გვ. 4-5) ფურცლებზე საბავშვო ლექსი „შემოდგომა“ („დღემ იკლო, ღამე გადიდდა“) და ამავე ჟურნალში დაბეჭდილი სხვა 13 ლექსიც „ზეზვას“ ფსევდონიმით გამოაქვეყნა.

საიდან ვიცით, რომ ფსევდონიმი „ზეზვა“ გ. აფშინაშვილს ეკუთვნის?

თელავში ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში, ივანე პაატაშვილის არქივში დაცულია ავტობიოგრაფია, სადაც მითითებულია, რომ

მისი ფსევდონიმი ყოფილა „ზეზვა“. ავტობიოგრაფიაში ვკითხულობთ: „სკოლაში მუშაობის გარდა მე ვენეოდი საზოგადო მუშაობას ლიტერატურის დარგში. ვიყავი კორესპონდენტი გაზეთ „ივერიისა“, ჟურნალების „კვალის“, „ჯეჯილის“, „აკაკის კრებულისა“ და „Обзор Кавказский сельское хозяйство“-ს ფურცლებზე ვწერდი კორესპონდენციებს დღიურ ჭირ-ვარამზე, სკოლის მუშაობაზე გაზეთ „ივერიაში“. კორესპონდენციებთან ერთად ვბეჭდავდი წერილებსა და ფელეტონებს „ფშაველიშვილის“ ფსევდონომით, ხოლო ჟურნალებში „ჯეჯილსა“ და „კვალში“ შევხვდებით ჩემს საკუთარ ლექსებსაც „ზეზვას“ ფსევდონიმით.“

მამასადამე, ჟურნალებში „ჯეჯილსა“ და „კვალში“ „ზეზვას“ ფსევდონიმით დაბეჭდილი ლექსები ეკუთვნის გ. აფშინაშვილს და არა შიო მღვიმელს. „ზეზვას“ ფსევდონიმის აფშინაშვილისეულობას ადასტურებს ყველა ავტორი, ვისაც კი ოდესმე დაუწერია ამ უპრეტენზიო მოღვაწის შესახებ (მხედველობაში მაქვს შალვა შენგელის, ლილი იორდანაშვილის, დავით გოგოჭურის, ილო ბეჟანიშვილისა და ამ სტრიქონების ავტორის წერილები). ცნობისათვის, უკანასკნელად დავით გოგოჭურისა და გიორგი ჯაფახიშვილის სტატია გამოქვეყნდა ენციკლოპედიაში „საქართველო“ (I ტ., 1997 წ., გვ. 248), სადაც მითითებულია „ზეზვას“ ფსევდონიმის აფშინაშვილისეულობაზე.

მამასადამე, ფსევდონიმი „ზეზვა“ სადავო არ უნდა გამხდარიყო, მაგრამ შიო მღვიმელის ნაწარმოებების შემდგენლებმა გასული საუკუნის 50-იანი წლებიდან გამოცემულ თითქმის ყველა კრებულში მექანიკურად შეიტანეს საბავშვო ლექსები: „შემოდგომა“ („დღემ იკლო, ღამე გადიდდა“, „ჯეჯილი“, 1890 წ., №6, გვ. 4-5), „ზამთარი“ („სასტიკმა სიომ დაჰბერა“, „ჯეჯილი“, 1891, №1, გვ.3) „ადრეული ყვავილი“, („ჯეჯილი“, 1891, №2, გვ. 18, 18-20), „მეძროხის მუდარა“, „საგაზაფხულო“ (ჯეჯილი“, 1892, №2, გვ. 3), „იის ნაამბობი“ („ჯეჯილი“, 1892, №2, გვ. 25-26), „მაისი“ („ჯეჯილი“, 1893, №1, გვ. 39-40), „ცოცე“ („ჯეჯილი“, 1893, №2, გვ. 10) „შურთხი და ინდოური“ („ჯეჯილი“, 1896, №3, გვ. 30-32), „პირველი გაზაფხული“ („ჯეჯილი“, 1899, №4, გვ. 3) და „ჭრიჭინა და ბუხარი“ („ჯეჯილი“, 1899, №9, გვ. 3-4), ე. ი. სულ 14 საბავშვო ლექსი.

იმისათვის, რომ უფრო ნათელი გახდეს ამ ლექსების ავტორის, გრიგოლ აფშინაშვილის სტილი და მხატვრული სამყაროს აღქმის თავისებურება, წარმოგიდგენთ ლექსს „შემოდგომა“.

შემოდგომა

დღემ იკლო, ღამე გადიდდა,
ჰავამ იცვალა ნირია,
აცვიდა, სამხრეთისაკენ
მზემ მიიბრუნა პირია.
მინდვრები გაგვივერანდა,
ტყემ დაიბერტყა მხრებია,
ცამ ჩამოხარა წარბები,
გაგვიჭაღარა მთებია.
ჭყაპი და თოვლი მატულობს,
ყინვა პარპაშებს ღამითა;
რთვილმა დააზრო ბალახი,
გაზრდილი დილის ნამითა.
ტყე-მინდვრით სოფელს მოაწყდა
კამეჩი, ძროხა, ღორია;
ცხვარ-მწყემსმა შირაქს მიჰმართა,
გზა გაიარა შორია.
გამოგვეთხოვნენ, გაფრინდნენ
მტრედი, გერიტი და მწყერია;
მერცხალმაც მალე დატოვა
ჩვენი დერეფნის ჭერია...
თითქოს გლოვობდეს, მიდამოს
თალხი აცვია ტანზედა!..
მხოლოდ სოფელი გულდიდობს,
ფეხი გაიდგა განზედა.
გულდიდობს, ხარობს, გადახნა
სოფლის ბოლო და თავია;
მომკო, გალენა, ორმოში
ბლომად ჩაყარა ხეავია!..

1890 წ.

ჟურნალი „ჯეჯილი“,
№6, გვ. 4-5.

ისმება კითხვა, ზემოთ დასახელებული ლექსები თუ ეკუთვნოდა შიო მღვიმელს, რატომ მის სიცოცხლეში გამოცემულ კრებულებში თვით პოეტმა არ შეიტანა? 1950 წელს, როდესაც გამოვიდა შიო მღვიმელის სამტომეული, აი, სწორედ მასში შეიტანეს გ. აფშინაშვილის ლექსები: „შემოდგომა“ (გვ. 40), „ზამთარი“ (გვ. 41), „ადრეული ყვავილი“ (გვ. 45), „იის ნაამბობი“ (გვ. 90), „ცოცე“ (გვ. 98) და „შურთხი და ინდოური“ (გვ. 117). შემდეგ იგივე გაიმეორეს 1963 წელს „ნაკადულის“ მიერ გამოცემულ შიო მღვიმელის რჩეულის ორტომეულის პირველ ტომშიც.

ვფოქრობთ, აქ წარმოდგენილმა მასალებმა ერთხელ კიდევ ცხადყვეს, რომ გრიგოლ აფშინაშვილი იყო მრავალმხრივი მოღვაწე –

პედაგოგი, საბავშვო პოეტი და ფოლკლორისტი.

ჩვენს ხელთ არსებული, გორში შედგენილი გ. აფშინაშვილის ხელნაწერების რვეულით ნათლად წარმოგვიდგება მე-19 საუკუნის 90-იანი წლების ქალაქ გორის ლიტერატურული ცხოვრება.

ყველაზე მთავარი მაინც ის არის, რომ დღემდე სადავოდ მიჩნეული ფსევდონიმი „ზეზვა“ ეკუთვნის გრიგოლ აფშინაშვილს და არა შიო მღვიმელს.

პორის დარჩია

მამუკა გურამიშვილი

მამუკა გურამიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ მასალები ძალიან მწირია. მხოლოდ რამდენიმე ეპიზოდია გადმოცემული დიმიტრი სააკაძის ლექსებში, ნაწარმოებები კი გიორგი ავალიშვილმა შემოგვინახა. მათი მეშვეობით ვგებულობთ, რომ მამუკა XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის მოღვაწეა. ცხოვრობს ვახტანგ მეექვსის ამაღლის წევრებთან ერთად რუსეთში – ხან მოსკოვში, პრესნასა და ვსესვიატსკოვში, ხან კიდევე პეტერბურგში; ახლო ურთიერთობა აქვს მირიან ბატონიშვილთან, დიმიტრი სააკაძესა და დიმიტრი ბაგრატიონთან. კ. კეკელიძე ვარაუდობდა, რომ პოეტი „დაბადებული უნდა იყოს რუსეთში XVIII საუკუნის ორმოციანი წლების დამდეგს.“¹

რამდენადაც მწერლის ენა და მისი საყოფაცხოვრებო გარემო გვიჩვენებს, ძნელი სარწმუნოა, რომ იგი რუსეთში დაბადებული და აღზრდილი იყოს. ამ მონაცემებით უფრო მოსალოდნელია, დიმიტრი სააკაძისა და დიმიტრი ბაგრატიონის მსგავსად, მამუკაც საქართველოდან რუსეთში მოგვიანებით ჩავიდა.

ბარათების სახით დანერილ დიმიტრი სააკაძის ლექსებში, რომლებშიც ქართველ ემიგრანტთა უღიმამო ცხოვრება იუმორისტული ფერებითაა აღწერილი, მამუკაც ამგვარადვეა წარმოდგენილი. ერთ-ერთ ლექს-ბარათში მამუკასთან ერთად ნახსენებია „სახლთხუცესი“:

„სიბერით მოვუსუსურდი, ან ჩემზედ შეჰქმნეს ყრილობა,
ჩემსა მეფის ძეს დავრჩები, სხვასთან კი შევქმნა ცილობა,
სახლთხუცესს ვუზამ თავაზას, მიკვირს მამუკას ზრდილობა,
სიბრძნეს ჰსჩემობს და არა აქვს მას ბრძენთა მონაწილობა.“²

¹ კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბ., 1981, გვ. 630.

² დავით ბრეგვაძე, ქართველი მწერლები რუსეთში (XVIII ს.), I, თბ., 1958, გვ. 297.

ეტყობა, ეს ცნობა აქვს მხედველობაში კ. კეკელიძეს, როცა მამუ-
კაზე წერს, რომ პეტერბურგში „უჭირავს მას სახლთუხუცესის თანამდებ-
ობაც და ამით აიხსნება მისი სახლოვე გავლენიან პირებთან“ (იქვე). ამ
აზრს იმეორებს და წყაროსაც უფრო გამოკვეთილად ასახელებს
ტ. რუხაძე: „დიმიტრისავე ბარათებიდან ჩანს, რომ მამუკას სახლთუხუ-
ცესის თანამდებობა სჭერია, რითაც მეტად დაახლოებული ყოფილა ბა-
ტონიშვილების წრებთან“¹. დამონშებული ტექსტიდან გარკვევით და
უცილობლად არ ჩანს, ეს სახლთუხუცესი მამუკა არის თუ სხვა ვინმე.

მამუკა პეტერბურგში, სხვა ქართველებთან ერთად, დიდ სილა-
რიბესა და გაჭირვებაში ნაღვლიანად ცხოვრობს. დიმიტრი სააკაძე
ირონიანარევი სევდით ყვება:

„ჩვენ დაუტყვევთ მოსკოვი, მოვედით მცირეს ოლესა...
მამუკა გურამისშვილი მაგრა ჰსდგას ვითა ლოღია,
მეც გვერდთ ვახლავარ მებრძოლად, ჯერ არვინ დაგვიკოღია,
დავლონებულვართ ორნივე, გულს დაგვცემია, ოჰ, დია,
არცა გვაქვს სასმელ-საჭმელი და არცა ოქროს ზოდია.“

ღმერთმან ჰქმნას, იყვნეთ მშვიდობით ესესვიატს მეოხებითა,
პრესნაში კიდევ მხილვნეთ თქვენს სასახლეში შვებითა.
თუ თოვლმა წამოგვკაყარა, ჩვენ აქ ვერ დაუდგებითა,
მინიღამ ამოდრობილნი ვერსად ვერ გამოვჰსდგებითა“ (გვ. 287).

პოეტი ამ დუხჭირ და მოსაწყენ ყოფაში თავს იმით ირთობს, რომ
არაგვის ერისთავის ასულს, დიამბეგ ოტია ანდრონიკაშვილის ცო-
ლის დას, როდამს, დილიდანვე ნარდს ეთამაშება. დ. სააკაძე მეგო-
ბარს ლიმილით კენწლავს:

„მამუკავ, რასთვის გაგვიშვი, პრესნას გაგვიჯგე ბეგათა,
რაზნოშჩიკები² გახლავან, უზიხარ დიამბეგათა,
დათვსავით სოროს შემძვრალხარ, ხან გაღმა გახვალ ქედათა,
ამისთვის გებრალებოდე, კოპი გამიხდა ღვედათა.“

ხშირად ეწყობი როდამთან დილაზე ნარდის მღერასა,
რად არ ასწავლი ჭადრაკლსა, ხელთ ლაზიერის ჭერასა?
მე ხომ მოვსცილდი მაგისგან ჩემსა სევსა და ნერასა,
არას ვინაღვლი გაქონდესთ ყვავსა, ყორანსა, ძერასა.“

¹ ტ. რუხაძე, მეთვრამეტე საუკუნის ქართული ემიგრანტული პოეზიის
ისტორიიდან, კრებულში: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, X,
1939, გვ. 122.

² დედნისეული ახსნით, „რაზნოშჩიკი“ არის „დაღალი“.

წყეულმც არის იგ კაცი, ვინც ასწავლა მაგას ნარდი, ენას ხმარობს კამათელად, მაგის ენით გარდავარდი, გავეყარე საყვარელთა, ჩამივარდა გულსა დარდი, დავა ხარობს პრესნაშია, ხელთ უპყრიეს ხშირად ვარდი" (გვ. 296).

სამშობლოსაგან შორს მყოფი ქართველები ხანდახან სუფრასაც უსხედან და თითქოს დროს მხიარულადაც ატარებენ, მაგრამ ლექსიდან ჩანს, პოეტს, დიმიტრი სააკაძეს, და მის თანამეინახეებს, იმ დიდი ჭმუნვის ფონზე ამგვარი შემთხვევები შეეძება ვერ ჰგვრით:

„ციცისთან ვახლდი მამუკას, ცოტად რამ გავიხარეთა,
წამობრძანდა და ვიახელ, მოვედით პრესნას არეთა,
წარეცა, მე თავს დავადეგ, ცრემლს მოვიდენდი მწარეთა,
დავსწყევლეთ, ვინც რომ მოვიდა პირველ რუსეთის მხარეთა" (გვ. 299).

ქართველი ემიგრანტებისათვის უცხო არ ყოფილა ერთმანეთს შორის კინკლაობა და მომდურაობა, რაც უმეტეს შემთხვევაში ჭორიკნობისა და ენატანიანობის ნიადაგზე ყოფილა აღმოცენებული. ერთი ასეთი შემთხვევა იუმორისტულად უნდა იყოს გადმოცემული ლექს-ბარათში, რომელსაც დ. სააკაძე თუ გ. ავალოშვილი ასე ასათაურებს: „მისივე თ. დ. სააკაძეს მიერ მოწერილი ჩემს მწყალობელს ბატონს, თავადს მამუკა გურამოვს მიერთვას“:

„პეტერბულს ზიხარ დარვიშად, ტანს წამოგისხამს ჩულები,
ჩვენ ხმას არა გვცემ, არ ვიცი, ვის ეშმაკს ეჭორჩულები,
ვინ გარდაგრივა წყეულმან, ვის მიეც შენი გულები?
მაგ შენის აგრე დუმილით აქ ვსხედვართ დანაწყულულები!

ეგ შენი ეგრეთ დუმილი ვერ შეგვიტყვია, რაზია,
ვინ მოგველინა, ვინ არის, რა ფერი ანგელოსია?
როცა გესტუმროს დაუხვდი, დაუკარ შენი საზია,
შენს საქმეს განჰკვირვებთან ევროპია და აზია.

მანდ გახლავს წმინდა კრებული, ან ხარჭაშნელი, მროველი,
შემოკრებულან მამანი, წინათ მხედველი ყოველი,
ღმრთის ხეწნით მღვიძარებითა ცრემლით ღანჭნი აქვს სოველი,
რაც სასწაული მათთა ჰქმნან, წვლილად მოწერას მოველი" (გვ. 286).

ტ. რუხაძის შეხედულებით, მამუკა „ბოლოს ასტრახანში დასახლებულა. ალბათ სიბერის ჟამს მიაშურა პოეტმა ამ ადგილს" (იქვე, გვ. 121). იგი ეყრდნობა დიმიტრი სააკაძის სტრიქონებს:

„ბ რ ძ ა ნ დ ე ბ ი ა ს ტ რ ა ხ ა ნ შ ი ა , მაინდამ მექადაგები,
სიტყვანი შემოგეთვალა, სულისა დასადაგები" (გვ. 291).

სინამდვილეში ეს სიტყვები არა მამუკა გურამიშვილს, არამედ გიორგი ვახტანგის ძე ბაგრატიონისადმი მიმართული. პოეტი ბარათების ამ წყებას ასე ასათაურებს: „გიორგი ცარევიჩზედ თქმული მიხედვისამებრ ვსესვიატსკის დაბისა“ (გვ. 288).

მამუკას პოეტური მემკვიდრეობის შესახებ თეიმურაზ ბატონიშვილის ნიგნსაცავის კატალოგში აღნიშნულია: „თავადის მამუკა გურამისშვილის ლექსნი, დიახ მცირედნი, მაგრამ ფრიად საქებელნი“¹. დღეისათვის ცნობილია სამი ლექსი, რომლებიც გიორგი ავალიშვილის ანთოლოგიაშია (S-303) შეტანილი.

ერთია ვრცელი სასულიერო შინაარსის ლექსი, რომელიც პოეტს დავით გურამიშვილის ნაწარმოების „მზეთა-მზის შესხმის“ მიხედვით შეუქმნია (გვ. 49 r – 55r).

დავითის თხზულება მცირე მოცულობისაა – შვიდი 14-მარცვლოვანი სტრიქონისაგან შედგება. თითოეული სტრიქონი დიდ ცეზურაზე 8 და 6-მარცვლიან ნაწილებად იყოფა. ავტორი სხვა სახელებთან ერთად ღმერთს უპირველესად „მზეთა მზის“ სახელით იხსენიებს, ქება-დიდებას უძღვნის მას და განსაცდელისაგან ხსნას ევედრება:

„დიდება შენდა, დიდება, სახით მზეთა-მზეო,
მიუწვდომელო ნათელო, გრძელო, ძველო დღეო,
უფალო უფლებათაო, მეფეთ მეუფეო!
უბერებელო, უკვდავო, მყოფო, შეურყევო, –
შენ გაქებ და გეაჯგები დაკარგული ტყვეო,
მომიხსენე მონა შენი, ნუ დამივიწყეო!
და ვით მე ვთხოვე, ჭეშმარიტი შენ გზა მაუწყეო!“²

მამუკა თავად გვაუწყებს, რომ ის დავით გურამიშვილს ბაძავს. მისი ნაწარმოები ბევრად უფრო ვრცელია, 296 სტრიქონისაგან შედგება, სტროფებად დალაგებული არ არის და თავიდან ბოლომდე იმეორებს დავითის ლექსის, როგორც ფორმას, ისე მის შინაარსობრივ ქარგას:

„ეო, მეო, დავითს მივბაძეო,
გამიგონე, რას მოგიტხოვო, ყური მამიგდეო,
ყველას მოგწონდესთ შეგნებით ჩემი მზეთა მზეო,
არავინ არის სახითა მისგან უკეთეო,
დიდად არის საყვარელი, ჩემგან იცოდეო,

¹ გურამ შარაძე, თეიმურაზ ბაგრატიონი – ბიბლიოგრაფი და კოლექციონერი, გამოკვლევა და ტექსტები, თბ., 1974, გვ. 129.

² დავით გურამიშვილი, დავითიანი, თბ., 1955, გვ. 78.

ასეთი შვენიერია კიდე-კიდე მდეო,
ანათებს უფსკრულამდინა, მიუნდომლამდეო,
შენ ეს ის მზე ნუ გგონია, ამას ვამბობდეო,
რომელიც აქა ანათებს, ქვეყანათამდეო!
მაგისი შუქის მიმცემი არის მალა მზეო.
არავინ არის მისთანა, ამაღ ამკობდეო,
ცასა და ქვეყანაშია ყუელას უდიდეო,
გამოგიცხადო ამბავი, აქეთ მამხედეო,
ვინც არის ჩემი მზეთა მზე, მოდი, გეტყოდეო,
ღმერთია ყოვლის მპყრობელი უკუნისამდეო..."¹

მწერალი მაცხოვარს ალაპარაკებს:

„ბრძანებს: ვარ ყოვლთა მთარსი ცასა ცათადმდეო,
დამტკიცდა ჩემის სიტყვითა უხილავადმდეო,
სულით მიპყრია ესენი, ესძარ, ვამოქმედეო;
ყოვლი ბუნება მმორჩილობს, ვიდრე კაცათმდეო..."

ცალკეული ბიბლიური ამბების გახსენებითა და დამონებით უა-
მრავი რჩევა-დარიგება და შეგონებაა მოცემული. მაგალითად, მდი-
დარსა და ლატაკს ასე მოძღვრავს:

„თუ მდიდარ იყო, გაფრთხილდი, გულში დაიდეო,
ყოველი ნიჭი ჩემია, რაც ვის ვუბადეო,
სიმდიდრემ არ მოგატყუო, კარგად იცხოვრეო,
ხელს აღუპყრობდე გლახაკსა, შეინყალებდეო;
იმას არა აქვს, ამისთვის შენ მას მისცემდეო,
ორნივ მადლობით იყვენით, ღმერთსა მაქებდეო;
გლახაკო, ნუ შესწუხდები, მოითმინებდეო!..."

პოეტი გმობს ქრისტიანულ მცნებათაგან განდგომას, კერპთა-
ყვანისმცემლობას, ურწმუნოებას, სიძულვილს, მტრობას, ურთიერთგა-
უტანლობას, სიბილწეს, ტყუილსა და ცრუ ფიცს, სიხარბეს და ა.შ.
საპირისპიროდ კი ქადაგებს: ღვთისმოსაობას, ეკლესიისა და სა-
მღვდელოებისადმი მორჩილებასა და პატივისცემას, სიყვარულს,
კეთილგანწყობას, ურთიერთგამტანობას, გონიერებას, სიბრძნესა და
განათლებას, მოსმენას, სულის სისპეტაკეს, მარხვასა და ლოცვას,
მოთმინებას, ცოდვის მონანიებას, ნათლისღებას და ა.შ.

¹ გამოქვეყნებულია მხოლოდ ეს ნაწყვეტი. იგი გამოაქვეყნა ალ. ბარამიძემ
და მას „მზეთა-მზე“ უწოდა (ქართული სიტყვა-კაზმული მწერლობის ანთოლოგია.
II, XVI-XVIII საუკ., რედაქტორი ია ეკალაძე, ტფ., 1928, გვ. 256. სხვა პუბლიკაციები
აქედან არის გადაბეჭდილი.

აქ და ქვემოთ მამუკას ყველა ტექსტი გამარტივებული ორთოგრაფიით
არის დამონებული.

დასასრულს ავტორი იუწყება, რომ ეს ნაწარმოები მირიან ბატონიშვილის დავალებით შეუქმნია:

„ო, მეო, დია გავეწყუო,
ბატონის შვილმან მიბრძანა: ასე ეცადეო,
დავით გურამისშვილსავით შენც დამიწერეო!
მისის ბრძანებით მეცა ვსთქვი, აღარ დავაგდეო,
რაცა შემედლო, დავსწერე, ეს ვიმოქმედეო“.

სქოლიოში გიორგი ავალიშვილი მიუთითებს, რომ „ბატონის შვილი“ არის „საქართველოს მეფის ირაკლის ძე მირიან“.

ხელნაწერში ამ თხზულების შემდეგ არის მამუკას 7-სტროფიანი ლექსი „კაფლანის კაბის მაგიერი“ (გვ. 55 r -v). ნაწარმოებს სათაურში ახლავს განმარტება: „მისვე თავადის მამუკა გურამოვის მიერ თქმული“.

ლექსში ჯერ შექებულია ქველი, ვაჟკაცი, რომლის ფიზიკური სიძლიერე, განსწავლულობა და სიბრძნე აღმატებული ფერებით არის დახატული:

ვახ, ქველო, თქვენი ქებანი უხამს ქუხილსა ჭექითა,
ბრძენთა, რიტორთა შემკობა დრვინვა კლდის გამო ეხითა,
ზეიმი ფილოსოფოსთა, მუშაითს ნედში წნეხითა,
მძლეველთა მძლეო კისკასად, რა საჭურველთა ეხითა.

ლომერს უქია ახილეს, მარტო დამშვრალა წერითა,
თქვენი ხამს ქება მრავალ ბრძნულ მუსიკთა ზედან მღერითა,
უფსკრული მელნად იხმარონ, ხმელი ქალღლად ერითა,
მაშინ დასრულდეს საფერი ქებანი მისთვინც ვერითა.

ელვამან გრგვინით ცეცხლისფრად ზე გამოსწერა ცაზედა,
საქებრად თქვენი სახელი სამოვნო მჭახეს ხმაზედა,
გაისმის კიდით კიდემდე ღმერთთა მამისა თქვმაზედა,
მოვეცეო სული მხნე, ბრძენი, სიმაგრე მტკიცე გუამზედა.

საყვირით აღჰხდა უმიროს ოლიმპსა ზედან დგომითა,
დაბერავს მუნით ძლიერად, საზაროდ საყვირთ შვრომითა,
დრვინვიდეს მუნით საოცრად თქვენის ქებისა ნდომითა,
ბრძენად არავის გადრიდეს, არცა ვის ბრძოლად ომითა...”

შემდეგ საუბარია „კაფლანის კაბაზე“, რომელსაც რალაც ზიანი მოუტანია. ავტორი, სერიოზულად თუ ხუმრობით, ათვალწუნებით ახსენებს ლექსს, რომელიც რალაც მწვალებლური ხასიათისა ყოფილა:

„კაფლანის კაბამ წაართვა, მაღალს სადგმელი ფერხისა,
კალმად გამოსჭრა უგბილმან ნახეთქი დიდის მეხისა,

მელნად იხმარა სტიქისა სიმყარულ ჯოჯოხეთისა,
ჰყავს მასწავლებლად სატანა, ბოროტად სულთა მკვეთისა.

ლექსი ესრედ უმეცრული სად-სმენილა, მითხარ, ჯ, როს,
ჯოჯოხეთი აღმონოს, ღმრთისა ფერხთან მოანეროს,
მეხი კალმად გამოეჭრას, ჰგონებს ამით გამაშტეროს,
მერმე უთხრას ბელიარსა, ზედ სატანა დამაღეროს!

ანე გასინჯე სიკეთე კაფლანის კაბის ჩაქისა,
ძლივ ესე ვპოვე ნაჭერი, ქება მესმოდა ბაქისა,
ვინ მარტო ადგენს ჯაგლაგსა, მოსწონს ფიცხელად აქისა,
მისთვის რომ არის მნახავი შამახია და შაქისა".

ავტორი, როგორც ჩანს, ქართველ ემიგრანტთა ცხოვრების რომელიმე ეპიზოდს ეხმიანება. კ. კეკელიძე ფიქრობს, რომ ეს ლექსი მირიან ბატონიშვილს ეძღვნება. მეცნიერი წერს: „მამუკას „კალამს ეკუთვნის აგრეთვე «კაფლანის კაბის მაგიერიწ, რომელიც შეიცავს ბატონიშვილის მირიანის ქებას ან ხოტბას” (გვ. 630). ამასვე იმეორებს ტ. რუხაძეც: „მამუკას ეკუთვნის აგრეთვე ქება მირიან ირაკლის ძის ბატონიშვილისა” (გვ. 123).

ნაწარმოებიდან ლექსის ადრესატი ნამდვილად არ ჩანს. იგი მას შემდეგ გახდება ცნობილი, როცა „კაფლანის კაბის” საიდუმლო გაირკვევა და მისადმი მიძღვნილი სტროფების შინაარსი გაიშიფრება.

მამუკა გურამიშვილის მესამე ლექსი, რომელიც სამსტროფიანია, დიმიტრი ბაგრატიონის ლექსებშია ჩართული, სათაურად აქვს: „თავადისა მამუკა გურამის შვილისა მიერ „თქემული” და ქრისტიანულ სწავლებას – ამქვეყნიური ცხოვრების წარმავლობას, სიმშვიდეს, სინმინდეს, სიკეთეს, მიმტევებლობას, ქადაგებს:

„იქმენ მშვიდ, წმიდა გულითა, სიყვარულითა სრულითა,
რაც შენ გავნებდეს – ნუ ავნებ, სრულ იყავ მოყვასთ სჯულითა,
აღზარდე შენში სიტკბონი, თვითვე დაგატკბოს სულითა,
სხვათ ავნებ, თვითცა ივნები მართლ საუკუნოდ წყლულითა.

თვით თავისათვის სიყვარულს მოაქვს მშვიდობა, შუებანი,
დაინდევ, დანდობილ იქმნე: განაგდე მზაკვარებანი,
დაიცევ სხვანი ქებითა, თვით განიმრავლო ქებანი,
სიძულილს შორეთ განეცლტე, დაშრიტე ალთა ხეებანი!

ეს ვუნცი: ესე სოფელი ველსა ჰგავს ყვავილოვანსა,
დროს მოუზიდავს, მოსლეულა მდაბალთა ანუ კლდოვანსა,

ჟამი ორთავე დააჭნობს, მოშორდეს დღესა მზოვანსა,
რადა სთქვას ერთმან: «მაღლა ვზი, შენ ცუდსა მდაბალოვანსა» (81r - V)¹.

ტ. რუხაძე მიიჩნევს, ეს ლექსი არის «დარიგება დიმიტრი ბაგრატიონისა» (გვ. 123). თუ რატომ? – არ ასაბუთებს. შესაძლებელია, ამგვარი დასკვნა გამოჰქონდეს იმის გამო, რომ ის დიმიტრი ბაგრატიონის თხზულებებშია ჩართული და მას მოჰყვება ამ პოეტის საპასუხო ლექსი, სადაც მამუკასადმი გამოთქმულია საყვედური, რომ ავტორი თავის შეგონებას თვითონ არ ასრულებს:

„სიტყვით ბრძნობ, საქმით განეღლი ფილოსოფოსთა მცნებასა.
თუ ისწავლები, რად ჰშორავ შენ მაგა ქადაგებასა?
პირველ სჯობს ცნობა თავისა, მოყვასთა განქიქებასა;
ვინც სხვის წვლილს ეძებს, ვერ ხედავს თვის თვალთა დვირეს დებასა!“ (81v).

აქედან არ ჩანს, დიმიტრი ბაგრატიონი მამუკას ლექსს თავის თავისადმი მიძღვნილად მიიჩნევდეს.

ამგვარი რამ არც იმ ბარათისაგან (II ივ) და არც მასზე დართული ლექსიდან ჩანს, რომლებიც მამუკას თხზულებას წინ უძღვის (81r).

ეს ბარათია: „ველმნიფეო ჩემო! ოდიდგან შეცურვილი გონებისა ზღუათა მიმოვაქენ განკვრეებისა ღელუათა უვიცობისა ნავსა მჯდომელი, წსოვის აფქიო განპებული, მოგონებისა ძელ-დაღენილი და სასონარკუჭთილებისა ტომონ მიღებული. მიმოვეკუჭთები უტომონოდ ცუდ მაშვრალი და ვეძიებ ნავთსაყუდელად დაკარგული ბრალთა კიდურსა, რათამცა შევიფერწენ დანთქმად განწირულმან, და მპოვნელ ვიქმენ თავსა შორის პატა-პანათა და დანაშთთა ჩემთა და მით განვერე სასონარკუჭთილებისა პელაგონთა და ვჰსთქუა: აჰა, ნაქმნი და ნაცუალნიცა შენისა სამ-წლეულისა პატიჟისანი! რად გიკვრანო? გარნა არა ჩემთანა არს ღმერთი და შენთანა არს გული ჩემი მიუცილებლად მჭმუნავი შენისა ჩემდა ჩუჭვულებრივ მონყალებით აღსავსის წერილის მოკლებისათვს, რომლისა ხილვა მობრწყულთა თუალთა ხედუსა ჰსცემდის თაფლმწროთოლვარეთა ბაგეთა? საუკუდავონი, საუბარნი მოუძღურებულთა ძუალთა განაპოხებდიან და ყურთა დამძიმებულთა სასმენელთა ჰმატებდიან და ყოვლითურთ შვება-განცხრომით ვიყავ. რად მიმიღენ, პატრონო, და რად შეიშურვენ ხვედრი ჩემნი ზემო ნანიჭარნი? ნუთუ მტერმან მოღვა-

¹ ეს ლექსი გამოქვეყნებულია. იგი ალ. ბარამიძემ შეიტანა „ქართული სიტყვა-კაზმული მწერლობის ანთოლოგიის“ მეორე ნიგაში (გვ. 256). სხვა პუბლიკაციები აქედან მომდინარეობს.

რგლნა კეთილსა ქუზყანასა დანათესვარნი ერთგულებისა ყანოხნი რომელნი მომცემდიან ასეულად სიხარულისა სანოყიერთა სიმადლრეთა?! და ან მომყმარი სამ წელ ელიაურიტა მელანთა უნვიმარობიტა ვზი პირქუშად, რადგანაც..."

ამ მრავალწერტილის შემდეგ მოდის ერთსტროფიანი ლექსი:

„შაირსა მწერ წყობილ-რეულად, შეთხზვით შექცვულს შენართულად, მომჭევრ-მეთქვობ რიტორულად, პერიპატელთ მოსიბრძნულად, მოკლედ დაჭრილ-დაკვეცულად პეტრინს გვაცნობ ლამაზ-თქვმულად, ერთმანეთზედ გარდაბმულად ტაეზთ ჰკინძავ კეთილ კრეულად“.

კ. კეკელიძე აღნიშნავს, რომ ეს „მოკლე ეპისტოლე თავად დიმიტრი ბაგრატიონისადმი“ არის მიძღვნილი და მამუკა გურამიშვილს ეკუთვნის (იქვე). ამ მოსაზრებას ეწინააღმდეგება ხელნაწერი, სადაც გარკვევით არის ნაჩვენები, რომ დიმიტრი ბაგრატიონი ადრესატი კი არა, ავტორია. სულ წინ „ვ“ ბარათს სათაურად აქვს: „მისუჴ თავადისა დიმიტრის მიერ საქართუჴლოს მეფის ირაკლი მეორის ფარნავაზისადმი მიწერილი (78v). მომდევნო თხზულებებს, რომლებიც ლექსებია, ყველას აწერია „მისვე თავადისა“, „მის მიერვე“ და „მისგანვე“. თვით ამ ბარათს წინ „მის მიერვე“ უძღვის.

ქ. შარაშიძის მიხედვით, ეს ბარათი და მიმყოლი ლექსი დიმიტრი ბაგრატიონის კალამს ეკუთვნის და ისინი მამუკა გურამიშვილისადმი მიძღვნილი. ავტორის სიტყვებია: „როგორც ამის [„შაირსა მწერ...“ – ბ.დ.] ქვემოთ მოთავსებული ლექსი [„იქმენ მშვიდ...“ – ბ.დ.] მონშობს, დ. ბაგრატიონის ეს ბარათი იჴ, დაბოლოებული ადრესატის პოეტური უნარის დახასიათებით (ლექსად) [„შაირსა მწერ...“ – ბ.დ.], მიმართულია მამუკა გურამიშვილისადმი“¹.

ამ მონაცემებით არ ჩანს, ბარათის ან ლექსის ადრესატი მამუკა იყოს. ბარათი იმდენად მონიწეებითა და მოკრძალებით არის დაწერილი, რომ მეფის ძისა და თავადის ან ახლო მეგობართა დამოკიდებულებასა და ურთიერთობას იგი ნაკლებად ესადაგება. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, მამუკას ამ ლექსს („იქმენ მშვიდ...“) პეტრიწთან არავითარი შეხება არა აქვს. თუ მივიღებთ, რომ ლექსი „შაირსა მწერ...“ მამუკას მიემართება, მაშინ უნდა დავუშვათ, იგი მის

¹ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, I, შედგენილი და დასაბუჴდად დამზადებული თ. ბრეგაძის, თ. ენუქიძის, ნ. კასრაძის, ლ. ქუთათელაძის და ქრ. შარაშიძის მიერ, ე. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1959, გვ. 352.

სხვა ნაწარმოებს ეხება, რომელსაც პეტრინის შემოქმედებასთან
რალაცნაირი კავშირი ჰქონდა.

საკითხი, თუ ვინ არის დამონმებული „იჲ“ ბარათისა და მომდევნო ერთსტროფიანი ლექსის ავტორი, შემდგომ კვლევას მოითხოვს. მანამდე კი უფრო სავარაუდოა, გიორგი ავალიშვილმა მამუკას ლექსი „იქმენ მშვიდ...“ დიმიტრი ბაგრატიონის თხზულებებში იმიტომ გადაიტანა, რომ ერთი მათგანი („სიტყვით ბრძნობ...“) მისი პასუხი იყო. ან სულაც თავიდანვე ეს ორი ლექსი ერთს ან მეორე ავტორს გვერდიგვერდ ჰქონდა მოთავსებული.

ასე, რომ მამუკას დამონმებული ლექსი „იქმენ მშვიდ...“ ზოგად შეგონებას უნდა შეიცავდეს და რომელიმე კონკრეტული პირის დარიგება არ უნდა იყოს.

მამუკა გურამიშვილი ეპიგონი მწერალია და მისი პოეზია მხატვრული თვალსაზრისით არ გამოირჩევა.

გაზეთი „ცნობის ფურცელი“ – ისტორიული ექსკურსი

ქართველ ინტელიგენტთა ერთმა ჯგუფმა 1895 წელს დაიწყო ზრუნვა ყოველდღიური გაზეთის გამოცემისათვის. მომავალმა რედაქტორმა ვალერიან გუნიამ სათანადო თხოვნა გაგზავნა ბეჭდვითი სიტყვის მთავარ სამმართველოში. იმ დროს ფართო პროგრამიან პერიოდულ გამოცემაზე ნებართვის მიღება დიდ სიძნელებთან იყო დაკავშირებული. ამიტომ საქმის ინიციატორებმა, წინააღმდეგობები რომ თავიდან აეცილებინათ, შინაგან საქმეთა სამინისტროში დასამტკიცებლად მეტად მოკრძალებული, მარტივი პროგრამა წარადგინეს. მათ არსებითად მოითხოვეს საცნობარო ორგანოს გამოცემის ნებართვა. ბეჭდვითი სიტყვის მთავარ სამმართველოს დიდი დაბრკოლებები არ შეუქმნია ასეთი უპრეტენზიო გაზეთის დაბადებისათვის და ვალერიან გუნიამ მალე მიიღო სათანადო ნებართვა.

„ცნობის ფურცლის“ პირველი ნომერი 1896 წლის 20 ოქტომბერს გამოვიდა. პირველ გვერდზე დაიბეჭდა ვ. გუნიას საპროგრამო განცხადება, რომელშიც გადმოცემულია გაზეთის მიზანდასახულება: „ყოველი ჩვენი სიტყვა და საქმე დაფუძნებული იქნება ჩვენი ქვეყნისა და ერის სიყვარულზე და მათი დღეგრძელობის სურვილზედ... ჩვენ ვეცდებით მტკიცედ დავიჭიროთ ხელში დროშა სიმართლისა“.

სურვილი ერთი იყო, მისი განხორციელება კი მეორე. მარტივი პროგრამით შეზღუდულსა და ცენზურით შევიწროებულ გაზეთს უმეტესწილად არ შეეძლო მტკიცედ სჭეროდა „დროშა სიმართლისა“.

გაზეთ „ცნობის ფურცლის“ მოღვაწეობაში სამი პერიოდი გამოიყოფა: I – 1896-1900 წ.წ., II – 1901-1904 წ.წ., III – 1905-1906 წ.წ.

„ცნობის ფურცელი“ პირველ პერიოდში ძირითადად, მართლაც საცნობარო ორგანოს წარმოადგენდა. მასში დიდი ადგილი ეკავა სხვადასხვა ხასიათის სარეკლამო განცხადებებსა და ცნობებს.

იმ დროს განცხადება სარეკლამო საშუალება იყო. დღეს იგი შეიძლება გამოვიყენოთ როგორც საისტორიო მასალა. ნიმუშისათვის შეიძლება მოვიყვანოთ ერთ-ერთი მათგანი: „თავად დიმიტრი მაჭუტაძისა და თეიმურაზ ჩაჩავას ხე-ტყის ქარხანა (კოდორში) ღებულობს ყოველგვარ შეკვეთას დახერხილი ხე-ტყის მასალისას. ერთა-

დერთი ქარხანა მთელ კავკასიაში, რომელიც ამზადებს ხაჭაპურს ფიცრებს. ფასი მასალებისა მეტად იაფია“ (1). ასეთი და სხვა მსგავსი განცხადებებით სავსე იყო გაზეთი.

განცხადებები თემატურად მრავალფეროვანია. ისინი გვაცნობენ ქართულ-რუსული ჟურნალ-გაზეთების გამოცემის პირობებს, იტყობინებიან სპექტაკლთა წარმოდგენების დროსა და ადგილს, ინფორმაციას გვანვდიან გასაყიდი საქონლის ხარისხისა და ფასების შესახებ და ა.შ.

1897 წლის ივნისში „ცნობის ფურცლის“ რედაქციამ შეიძინა დიდი რაოდენობის მაღალი ხარისხის კლიშეები განცხადება-რეკლამების დასასურათებლად და შემკვეთებს არჩევანი შესთავაზა. გაზეთში გამოქვეყნდა ამ კლიშეთა რამდენიმე ნიმუში: წიგნით სავსე ოთხთვალას, რომელსაც ბავშვები მიარბენინებენ, ანერია – „ლექსიკონი თედო სახოკიასი“, ქუდმოხდილი და თავდახრილი კაცის სურათის ქვემოთ წარწერა: „რესტორანი პურ-ღვინო გთხოვთ დღეს გვეწვიოთ სადილად. სიგრილე საუცხოოა და საჭმელი მშვენიერი“; ლამაზად ჩაცმული ქალის სურათის ქვეშ ვკითხულობთ: „ქალების ტანსაცმლის მაღაზია და სახელოსნო“; კლოუნის სურათს ასეთი წარწერა ახლავს: „საზაფხულო თეატრი გ.სხირტლაძისა“; გოგონას სურათის ქვემოთ წერია: „ყოველგვარი ქართული წიგნები“, იქვე – „იყიდება ვ. გუნიას შედგენილი საქართველოს კალენდარი 1897 წლისა“.

პროგრამის შეკვეცილობის პირობებში „ცნობის ფურცლის“ რედაქციას, ბუნებრივია, სურდა რაც შეიძლება მეტი განცხადება-რეკლამა მიეღო და ამით რამდენამდე შეევსო თავისი ლარიზი სალარო. ამიტომ მან განცხადებათა დიდ მნიშვნელობაზე „საყოველთაო საყურადღებოდ“ ვრცელი წერილი გამოაქვეყნა, რომელშიც ვკითხულობთ: ხალხთა ცხოვრებაში განცხადება ისეთს აუცილებელ საჭიროებას შეადგენს, ვითარცა „პური ჩვენი არსობისა“... ჩვენ დროში არაფერი არ კეთდება უგანცხადებოდ... ყოველი მცირე თუ დიდი საქმე – კერძო თუ საერთო, სულ ყველაფერი თხოულობს განცხადების გამოქვეყნებას, გაგვბინებას... ვაჭარი აცხადებს თავის საქონელს, მეურნე ჭირნახულს, ხელოსანი თავის ნახელავს, სკოლები და მასწავლებლები – სწავლის პირობებს, სასტუმროები და საკუჭნაოები თავიანთ მოწყობილობასა და სანოვაგეს, საკრედიტო დაწესებულებები თავიანთ საქმის წარმოებას, სტამბები, წიგნის მაღაზიები და გამომცემელი – წიგნებს, თეატრები წარმო-

დგენებს, ჟურნალ-გაზეთები თავიანთ ფასებს, ჭირისუფალნი ვა-
რდაცვალებულებს... ერთი სიტყვით ისეთი არა არის რა ცხოვრე-
ბაში, რომ ამა თუ იმ ფორმით განცხადებას არ საჭიროებდეს თავი-
სდა სასარგებლოთ და სხვათა საყურადღებოდ".

რედაქცია სამართლიანად აღნიშნავს, რომ განათლებულ ქვეყნე-
ბში განცხადების მნიშვნელობა დიდი ხანია შეგნებული აქვთ. ვა-
ჭარ-მრეწველები ასიათასებს ხარჯავენ რეკლამა-განცხადებებზე,
რადგან იციან, რომ დახარჯულს ათმაგად აინაზღაურებენ. ამიტომ,
თუ ამერიკელები დროს ფულს ეძახიან, განცხადებას მოგება უნდა
ენოდოს. ამერიკის, ევროპის და რუსეთის ზოგი გაზეთები მხოლოდ
განცხადებებით არსებობენ. საქართველოში კი ეს საქმე ახალი ხი-
ლია. „ცნობის ფურცელი“ განცხადების ყოველ სტრიქონში 5-10 კა-
პიკს იღებს. მასწავლებლებს, ექიმებს, ვექილებს, მთარგმნელებს,
წიგნის გამომცემელთ და სხვ. განცხადებებს სულ მცირე ფასად
უბეჭდავთო.(2).

რედაქციის ამ წერილმა, როგორ ჩანს, ნაყოფი გამოიღო. გაზეთი
თანდათან მეტ შეკვეთებს ღებულობდა სხვადასხვა ხასიათის გა-
ნცხადებაზე. „ცნობის ფურცელი“ ამ მხრივ პირველ ადგილზე იყო
საქართველოში, მაგრამ ევროპულ მასშტაბებზე მას, რა თქმა უნდა,
ოცნებაც არ შეეძლო.

პირველი ოთხი წლის განმავლობაში „ცნობის ფურცელში“ გამო-
ქვეყნებული სხვა მასალები უმეტესწილად ქრონიკალურ ხასიათს
ატარებდა (უმთავრესად იბეჭდებოდა საცნობარო მასალები ანალი-
ზისა და განზოგადოების გარეშე. ამაზე მეტყველებს წერილების
სათაურებიც: „ბეითლის შიო დედაბრიშვილის ბათომში გადასვლა“,
„ისევ წულუკიძის ქალის შესახებ“, „ამიროვის ქვრივის მოკვლის
საქმე“, „კათოლიკეთა სამრევლო სკოლები“, „ახალი ბანკი ბათომში“
და სხვა.).

გაზეთს ჰქონდა რუბრიკა – „ახალი ამბავი“, რომლის ქვეშ იბე-
ჭდებოდა საყურადღებო ცნობები, როგორც ქართველი ხალხის, აგრე-
თვე რუსეთისა და საზღვარგარეთის ქვეყნების ხალხთა ცხოვრები-
დან. „ცნობის ფურცლის“ რუბრიკებიდან აღსანიშნავია: „ქართული
თეატრი“, „სასამართლო მატინანე“, „კანონი და მთავრობის განკა-
რგულება“, „საოჯახო დარიგება“, „სასარგებლო ცნობა“ და სხვ. ზო-
გჯერ რედაქცია ინფორმაციებს კომენტარსაც ურთავდა საჭირო-
როტო საკითხებზე, ანალიტიკურ მასალასაც სთავაზობდა მკითხველს,
რის გამოც ხანდახან შეტაკებები ჰქონდა ცენზურასთან.

მოღვაწეობის პირველ პერიოდში, პროგრამის შეზღუდულობის გამო, „ცნობის ფურცელი“ გამოჩენილ პუბლიცისტებს ვერ იზიდავდა. მუშაობის ძირითადი სიმძიმე ვალერიან გუნიას თავის მხრებზე გადაჰქონდა. გაზეთის ფურცლებზე იშვიათად გაიელებდა აგრეთვე კიტა აბაშიძის, ივანე როსტომაშვილის, იპოლიტე ვართაგავას, ივანე ცეცხლაძის, ილია ფერაძის და სხვათა წერილები. განსაკუთრებით ბევრი კორესპონდენცია შემოდიოდა საქართველოს კუთხეებიდან და დაბა-სოფლებიდან. ისინი ძირითადად ხელმოუწერელი იყო. გვხვდება აგრეთვე კორესპონდენციები, რომელთაც ხელს აწერენ იოსებ მერკვილაძე, ფილიპე მგელაძე, ფრიდონ კალანდრიშვილი და სხვ.

პირველ ხანებში მეტწილად მაინც მდარე ხასიათის წერილები შემოდიოდა. დროთა განმავლობაში კორესპონდენციების ხარისხი თანდათან უმჯობესდებოდა, ისინი იხვეწებოდა ფორმითაც და შინაარსითაც.

მკითხველთა ერთ ნაწილს არ მოსწონდა კორესპონდენციებით გაზეთის ესოდენ გადატვირთვა და რედაქციას პროვინციული ამბებისადმი გადამეტებულ ყურადღებას უკიუიწებდა. „ცნობის ფურცლის“ მესვეურებმა კრიტიკა უმართებულოდ მიიჩნიეს. „გაზეთი, – წერდა რედაქცია, – მუდამჟამს მზად არის სიამოვნებით აღნიშნოს ამა თუ იმ კუთხის თუნდაც ნუთიერი ლხენა-მოწყენა. ... გვჯერა, რომ ამ გზით ჩვენ ვემსახურებით ჩვენი გაერთიანებისა და შესისხლხორცების ამოცანას... ჩვენი სურვილია, რომ ასკანაში ლაპარაკობდნენ ჯუგაანის ამბებზედ, ოზურგეთში თელავისაზედ, სიღნაღში ზუგდიდისაზედ და სხვ.“(3).

„ცნობის ფურცელმა“ თავიდანვე იწვნია ცენზურის სიმკაცრე და ამიტომ რედაქცია ფრთხილად იქცეოდა, იგი ურჩევდა კორესპონდენტებს, დასჯერებოდნენ საზოგადოებრივი ინტერესების შემცველ ცნობა-ფაქტის მონოდებას, თავი შეეკავებინათ ფართო კომენტარისაგან. აი, რას სწერდა ერთ თავის პროვინციულ თანამშრომელს: „კორესპონდენტი უნდა ცდილობდეს აუწყოს გაზეთს უტყუარი ფაქტები, ხოლო ფაქტებიც მრავალნაირია და მათ შორის უნდა ამოარჩიოს ისეთი, რომელნიც ღირსნი არიან საზოგადოების ყურადღებისა და ადგილობრივ საჭიროებას შეეხებიან. საკუთარი მსჯელობა ამ ფაქტების შესახებ, რასაკვირველია, კარგი და მოსაწონია, მაგრამ საკუთარმა მსჯელობამ შორს არ უნდა გაიტაცოს კორესპონდენტი. თქვენს ნაწერებში იშვიათია ფაქტი და საკუთარი მსჯელობა კი ხან

უფაქტოდ და ხან უმნიშვნელო ფაქტის გამო, ბევრზედ ბევრია და ზოგჯერ სრულიად მეტია. აი, მთავარი მიზეზი იმისა, რომ თქვენი ზოგიერთი ნაწერები ჩვენს გაზეთში არ იბეჭდება. ... აბა სცადეთ ისე წერა, როგორც ჩვენ გირჩევთ.”(4)

რედაქცია განსაკუთრებით მკაცრად აფრთხილებდა დაუსაბუთებელი წერილების ავტორებს. მაგალითად, ბანძელ კორესპონდენტს სწერდა: „როცა მოამბე მოგვითხრობს რაიმე ბოროტმოქმედებას კერძო პირისას ანუ მთელი დანესებულებისას, უთუოდ უნდა მიაწოდოს რედაქციას რაიმე ხელმოსაჭიდი საბუთი, თორემ მოგეხსენებათ, ჩვენს დროში გაზეთით ყველა გულნატკენი სასამართლოში მიეშურება და მართალია თუ მტყუანი, ეპოტინება 1039 მუხლს, რომლის ძალითაც, არა თუ უსაბუთოდ, საბუთითაც კი უძნელდება რედაქტორს თავის დაღწევა სასჯელისაგან”.(5) ხოლო ოზურგეთელ „მექოთნიას” საყვედურობდა: „თქვენი წერილი ჭორებითაა სავსე და არც ერთი საბუთი არ მოგყავთ, როცა ვინმეს ბრალს სდებენ და ისიც თანამდებობის კაცს, უთუოდ დასამტკიცებელი საბუთი უნდა ჰქონდეს რედაქციას”.(6)

„ცნობის ფურცლის” რედაქციის რჩევა-დარიგება გარკვეულ ეფექტს იძლეოდა. კორესპონდენტების სტილი, ფორმა, შინაარსი და საბუთიანობა თანდათან უმჯობესდებოდა. პროვინციებში მცხოვრები კორესპონდენტები უფრო აქტიურად მონაწილეობდნენ ჩვენი ქვეყნის ჭირ-ვარამის გარჩევა-შეფასების, უკეთესი მერმისისათვის გზების ძიების საქმეში.

„ცნობის ფურცლის” წინაშე აღმართული ობიექტური და სუბიექტური სიძნელეები, ცენზურასა და ადმინისტრაციასთან ყოველდღიური ჭიდილი საფუძველს აძლევდა ზოგიერთ პირს ელაპარაკათ გაზეთის მალე დახურვის შესაძლებლობის შესახებ. ეს ალელვებდათ „ცნობის ფურცლის” ერთგულ მკითხველებს და შეკითხვებს გზავნიდნენ რედაქციაში: გვაუნწყეთ, მართლა შეწყდება გაზეთის გამოცემა, თუ თქვენი კონკურენტები განგებ ავრცელებენ ასეთ ხმებსო. „ცნობის ფურცლის” მესვეურებს, ბუნებრივია, დუმილი არ შეეძლოთ და 1898 წლის 9 იანვრის ნომერში გამოაქვეყნეს წერილი – „უსაფუძვლო ჭორები ჩვენი მტერ-მოყვარისა”. რედაქცია აღნიშნავს, რომ არ გვინდოდა გამოვხმაურებოდით უსაფუძვლო მითქმამოთქმასა და გაზეთის კეთილის მსურველთა შიშნარევ შეკითხვებს, მაგრამ ახლა, როცა ეს გაუთავებელი გნიასი ბიუჯეტს დაემუქრა, იძულებული ვართ ჭორიკანებს ლაგამი ამოვდოთო.

„წლის განმავლობაში „ცნობის ფურცელი“ გამოვიდა 345-ჯერ განა ეს ცოტა არის? თუ ჩვენ გავუძელით ზემოჩამოთვლილ ათას დაბრკოლებას, ზნეობრივსა თუ ნივთიერს და მაგარი ნაბიჯი გადაედგით ახალ წელიწადში, ვის რა უფლება აქვს თქვას, რომ გაზეთი დაიკეტებაო.

ჩვენ გულის მწუხარებით აღვწუხებით რა ჩვენი მტრების ღვა-რძლიან ჭორებს, რომელსაც ადგილი არ უნდა ჰქონოდა არც ერთს პატიოსნურ კონკურენციაში, ვარწმუნებთ ჩვენს ძველ და ახალ მკითხველებს და ხელისმომწერებს, რომ „ცნობის ფურცელი“ გა-ათქვამების სიმხნევით და სიბეჯითით გამოვა... ვეცდებით და-ვძლიოთ ყოველივე დაბრკოლება... და არასოდეს ვუღალატებთ არც ჩვენს თავს და არც საზოგადოებას.

შეიძლება ამ ბრძოლაში ჩვენ დავგძლიოთ „გარემოებათა ძალამ“, მაგრამ იმას კი ნურავინ იფიქრებს, რომ გაზეთი დაიხუროს. როცა ჩვენც ზედ გადავვლევით და აღარა შეგვეძლება რა, გაზეთს შესა-ფერის ჭირისუფალს და წინამძღოლს გამოვუძებნით. ამის თავდებია ჩვენი მცირე და პატარა წარსული”(7).

რომელ ორგანოს უნევდა კონკურენციას „ცნობის ფურცელი“, რომლის ინტერესებში შედიოდა ამ გაზეთის დახურვა, ამის შესახებ ბევრი არაფრის თქმა არ შეგვიძლია. თავისი მოღვაწეობის პირველ პერიოდში „ცნობის ფურცელი“ ისეთი უფერული და სუსტი იყო, რომ გაზეთ „ივერიას“ მისი კონკურენციის არ შეეშინებოდა. კიდეც უფრო ნაკლებად ჰქონდა შიშის საფუძველი ჟურნალ „მოამბეს“. ბლალოჩინ ღამბაშიძის „მწყემსიც“ კი ზევიდან დასქცეროდა ვ. გუ-ნიას საცნობარო გაზეთს: „დიახ, არიან ჩვენში ისეთებიც, რომე-ლნიც „სტრეკოზას“, „ცნობის ფურცელს“ და სხვ. ამისთანა გამოცე-მათა გამოსაწერად იმეტებენ ფულს და იმისთანა გამომცემნი, რო-მელნიც მათ დაეხმარებიან მათი დიდი მოვალეობის შესრულებაში, სრულებითაც არ იციან“(8). ასეთ სასარგებლო გამოცემად დ. ღამბა-შიძეს, როგორც ჩანს, თავისი ორგანო მიაჩნდა და „არასერიოზულ“ „ცნობის ფურცლის“ მკითხველებს მოუწოდებდა ხელი აეღოთ ამაოდ ფულის ხარჯვაზე, თანხა „მწყემსის“ გამომწერისათვის გამოეყენებინათ. თავის დროზე დ. ღამბაშიძის გამოსვლას „ცნობის ფურცლის“ რედაქციამ საკმაოდ მახვილი რეპლიკით უპასუხა(9), მაგრამ ამჯე-რად მან საჭიროდ არ ჩათვალა ვინმეს დასახელება.

1898 წელს გაზეთ „ცნობის ფურცელს“ 1100 ხელისმომწერი ჰყა-ვდა. მათგან 103-ს, გარკვეული მოსაზრებით, გაზეთი უფასოდ ეგზა-

ენებოდა, 60 კაცი მარტო ფოსტის ხარჯს ფარავდა. 937 ფანჯარა ხელმომწერიდან რედაქციას წლიურად 4600 მანეთი შემოსავალი ჰქონდა, განცხადებათა გამოქვეყნებაში კი 400 მანეთს იღებდა. ამდენად, გაზეთის მთელი წლიური შემოსავალი 5000 მანეთს არ აჭარბებდა.

შემოსავალი ვერ ფარავდა გასავალს. „ცნობის ფურცლის“ წლიური ხარჯი 7500 მანეთს უდრიდა. გამოცემის ყოველდღიური ხარჯი 25 მანეთს შეადგენდა: 6 მანეთი ჯდება ქაღალდი, 7,5 მანეთი – გაზეთის აწყობა და დაბეჭდვა, 3,5 მანეთი – ფოსტით გაგზავნა, 1,5 მანეთი – ბინა, 1 მანეთი – დეპეშები, თანამშრომლების ხელფასებზე მოდიოდა 4,5 მანეთი, სხვა წვრილმანი ხარჯი იყო 1 მანეთი(10). ეს ცნობები თვით რედაქციის ანგარიშიდან ავიღეთ, მაგრამ არ ჩანს, თუ რა წყაროებით იფარებიდა ყოველწლიური 2500 მანეთის დეფიციტი.

დიდი დაბრკოლებების მიუხედავად, გაზეთი თითქმის ყოველდღიურად გამოდიოდა. აბარებდა რა მკითხველს 1898 წლის მუშაობის ანგარიშს, „ცნობის ფურცლის“ რედაქცია წერდა: „კიდევ ერთმა ჩვენის გამოცემისათვის მძიმე და სუსხიანმა წელმა განვლო. დღეიდან, მიუხედავად მწარე მაგალითებისა, კიდევ იმედით შევყურებთ უცნობ მომავალს, მაგრამ ვითომ უცნობსა?!

ჩვენ აშკარად ვხედავთ ამ მომავალს, რომელიც სასიკეთოს არას გვიქადის, პირიქით, ვიცით, რომ გავითვლებით და სული ამოგვხდება იმ მძიმე ტვირთის ქვეშ, რომლის ზიდვა ჩვენ ნებაყოფლობით ვიკისრეთ...

ვულოცავთ რა ჩვენს მკითხველებს ახალ წელიწადს, არ შეგვიძლია გულწრფელი მადლობა არ გამოვუცხადოთ „ცნობის ფურცლის“ მკითხველებს, რომელნიც, მიუხედავად ჩვენის გამოცემის უფერულობისა, თანაგრძნობით გვექცეოდნენ და იშვიათი ერთგულება გამოიჩინეს ჩვენი გამოცემის მიმართ”.

შემდეგ რედაქცია აღნიშნავს, რომ გაზეთის ზარალს საზოგადოებას ვერ დავაბრალებთო. „ეგ ზარალი გაზეთის უფერულობის ნაყოფია. გაზეთი რომ საინტერესო იყოს, ეჭვი არ არის ერთი ორად და სამად მეტი მკითხველი ეყოლებოდა, მაგრამ გაზეთის დაინტერესება ჯერჯერობით ჩვენს ხელთ არაა და, თუ ღმერთმა გადმოგვხედა და გაზეთის პროგრამის გამოცვლას რაიმე ეშველა, ჩვენ გვჯერა, რომ გაზეთის თანამშრომლები გამრავლდებიან”(11).

„ცნობის ფურცლის“ რედაქცია, როგორც ვხედავთ, კარგად ამჩნე-

ვდა ვინრო პროგრამის ჩარჩოებში მომწყვდეული გაზეთის უფროს
ლობას და ამიტომ თითქმის თავიდანვე ცდილობდა მიეღწია შინაგან
საქმეთა სამინისტროში ფართო პროგრამის დამტკიცებისათვის. რე-
დაქცია იმედოვნებდა, რომ პუბლიცისტური ნერილებისა და თეორი-
ული სტატიების მომრავლების შემდეგ გაზეთი საინტერესო გახდე-
ბოდა, ხელისმომწერთა რიცხვი გაიზრდებოდა და რედაქციის მატე-
რიალური მდგომარეობაც გაუმჯობესდებოდა. მაგრამ საკითხი კა-
რგა ხანს გაჭიანურდა. 1899 წლის დამდეგს „ცნობის ფურცლის“
მესვეურებმა კვლავ გაგზავნეს სათანადო თხოვნა ბეჭდვითი სი-
ტყვის მთავარ სამმართველოში პროგრამის გაფართოების თაობაზე,
ამასთან ერთად ისინი რედაქციის შეცვლასაც ითხოვდნენ. ვ. გუნია,
როგორც ჩანს, ფირქობდა, რომ ხელმოკლეობისა და სხვა საქმეებით
გადატვირთულობის გამო მას გაუჭირდებოდა გაფართოებული პრო-
გრამით გამოშვებული გაზეთის ხელმძღვანელობა. ამიტომ გადანაცვლა,
რედაქტორის პოსტი ა.მ.ჭყონიასათვის, ხოლო გამომცემლის ფუ-
ნქცია ა.გ.ჯაბადარისთვის დაეთმო. ამაზეც სათანადო შუამდგო-
მლობა გაიგზავნა შინაგან საქმეთა სამინისტროში.

ამ საკითხზე უფრო სრულ ცნობებს გვანოდებს გ. ლასხიშვილი.
მის „მემუარებში“ საკმაოდ ფართოდაა გაშუქებული ქართველთა
საგამომცემლო ამხანაგობის და ჟურნალ „მოამბის“ საქმიანობა. ისიც
აღნიშნულია, რომ ამ ამხანაგობას, უფრო ზუსტად, მის მეთაურს
ალ. ჯაბადარს, მიზნად დაუსახავს დაეწყო ყოველდღიური გაზეთის
გამოცემა, მაგრამ, ბევრი ცდის მიუხედავად, სათანადო ნებართვა
ვერ მიუღია. როგორც ჩანს, ქართველთა საგამომცემლო ამხანაგო-
ბისა და ჟურნალ „მოამბის“ მიზნის განხორციელებას „ცნობის ფუ-
რცლის“ რედაქციის გაჭირვებამ შეუწყო ხელი. ამის თაობაზე გ.
ლასხიშვილი გვაუწყებს: „იმ ხანებში ვალიკო გუნია სცემდა ყოვე-
ლდღიურ გაზეთს „ცნობის ფურცელს“. ეს გაზეთი არ იყო სრულ
პროგრამიანი, გუნიას შეეძლო მხოლოდ ახალი ამბების (ქრონიკა) და
განცხადებათა ბეჭდვა. 1900 წელს ვალიკომ დააპირა გაზეთის
დაკეტვა და აი, ამ გარემოებით ვისარგებლეთ ჩვენ და ალ. ჯაბადა-
რმა „ცნობის ფურცელი“ იყიდა. რედაქტორად წარდგენილი იქნა
„მოამბის“ რედაქტორი ალ. ჭყონია, გამომცემლად კი - ალ. ჯაბა-
დარი“ (12).

„ცნობის ფურცლის“ ახალმა მესვეურებმა ენერგიულად დაიწყეს
საქმიანობა გაზეთის პროგრამის გაფართოებისათვის. კარგად დასა-
ბუთებული თხოვნა გაგზავნეს შინაგან საქმეთა სამინისტროს სათა-

ნადო განყოფილებაში. 1900 წლის ბოლოს ზემდგომმა ორგანოებმა დააკმაყოფილეს ქართველ პუბლიცისტთა თხოვნა. კავკასიის საცენზურო კომიტეტმა საქმის ინიციატორებს ოფიციალურად აცნობა, რომ ხელისუფლება წინააღმდეგი არაა გაფართოვდეს „ცნობის ფურცლის“ პროგრამა, გაზეთის რედაქტორი იყოს ალ. ჭყონია, ხოლო გამომცემელი – ალ. ჯაბადარი(13).

გაფართოებული პროგრამით „ცნობის ფურცლის“ პირველი ნომერი 1900 წლის 1 დეკემბერს გამოვიდა. მოწინავე წერილით („ახალი პროგრამა“) რედაქცია მკითხველებს აუწყებდა: „დღეიდან „ცნობის ფურცელი“ გამოვა ახალი გაფართოებული პროგრამით. ამგვარ შემთხვევაში მიღებულია, რომ გაზეთმა პირველსავე ნომერში აღნიშნოს თავის მიმართულება, დაახასიათოს თავის პროგრამა... ძნელია ერთ საგაზეთო წერილში სავსებითა და ნათლად აღნიშნო საგანი, რომელსაც ემსახურება გაზეთი და საშუალებანი, რომლებიც გაზეთს საუკეთესოდ მიაჩნია დასახული ამოცანის მისაღწევად... მიუხედავად ამისა, გაზეთი მოვალეა თავიდანვე აღნიშნოს თავისი პოზიცია, უჩვენოს საზოგადოებას უმთავრესი ნიშნები თავის მიმართულებისა“.

შემდეგ მოწინავე წერილის ავტორი გ. ლასხიშვილი აღნიშნავს, რომ საქართველოს პირობებში, განსხვავებით მოწინავე ქვეყნებისა, გაზეთის მიმართულების მოკლედ დახასიათება ძალიან ძნელიაო. ევროპა-ამერიკის განათლებულ ქვეყნებში „სოციალურმა ევოლუციამ კარგა ხანს დაჰყო ერი ბანაკებად, საზოგადოება – პარტიებად. ყოველ პარტიას მტკიცედ განსაზღვრული პროგრამა აქვს, ყოველ ბანაკს – საკუთარი დროშა, საკუთარი იდეალი... ჩვენ კი საზოგადოებრივი ცხოვრება გუშინ დავიწყეთ. ორმოცი წლის წინათ ჩვენი ცხოვრება თითქმის არაფრით განირჩეოდა დანარჩენი აზიური ხალხების უმოძრაო არსებობისაგან. მაგრამ მესამოცე წლების შესანიშნავმა სოციალურმა რეფორმამ შეარყია ძველი დედაბოძი ჩვენი ცხოვრებისა და იქიდან იწყება ჩვენი საზოგადოებრივი განვითარება ევროპული კულტურის გავლენის ქვეშ. ... ფეოდალური ნესნყობილება იშლება და ნელ-ნელა ადგილს უთმობს სავაჭრო-სამრეწველო ნესნყობილებას. ეს სოციალური ცვლილება იწვევს ჩვენი ცხოვრების ყველა სხვა მხარეების შეცვლასაც.“

რედაქციის აზრით, ახალი კაპიტალისტური წყობილება საქართველოში ნელა მყარდება. ამიტომ ის, რაც მოწინავე ევროპაში უკვე „გამორკვეულ და განსაზღვრულ ფორმაში“ იყო ჩამოსხმული, საქა-

რთველოში „ემბრიონს“ მიაგავდა. „რამდენადაც ეკონომიური საფუძველი განუმტკიცებელი, გამოურკვეველ-გაუმავრებელია, იმდენად ზედაშენობა განუმტკიცებელია და ხასიათდება გარდამავალი ეპოქის ჩვეულებრივის ნიშნებით“. ასეთ პირობებში, წერილის ავტორს, მონინავე საზოგადოების, მონინავე პრესის ამოცანად მიაჩნდა დაენერგა ხალხში ევროპის მონინავე იდეები, ხელი შეეწყო ქვეყნის პროგრესული, ამ შემთხვევაში, კაპიტალისტური განვითარებისათვის.

შემდეგ მონინავე წერილში ის აზრია გატარებული, რომ ქვეყნის პროგრესული განვითარება, სოციალურ-ეკონომიკური ცხოვრების კაპიტალისტური ევოლუცია საფრთხეს არ უქმნიდა საქართველოს „ეთნოგრაფიულ და ეროვნულ თვითარსებობას“. მართალია, XIX საუკუნის დამდეგს საქართველომ დაკარგა პოლიტიკური დამოუკიდებლობა, მაგრამ ქართველი ერი არ გადაგვარებულა. „ჩვენი დამოუკიდებლობა, ჩვენი ლიტერატურა, ეროვნული თვისებები და არსება რჩებიან და ვითარდებიან. ამ მხარეს – ეროვნული თვითარსებობის გაღრმავებისა და ზრდის საქმეს შესანიშნავი სამსახური გაუწიეს ჩვენმა მოღვაწეებმა და ლიტერატურამ მესამოცე და მესამოცდაათე წლებში. ჩვენ გვწამს მათი ამაგი, გვწამს მათი სიდიადე მათი იდეალისა და ამიტომაც მოვალენი ვართ განვაგრძოთ მათი შრომა ერის თვითცნობიერების განვითარებისათვის“ (ხაზგასმა ჩვენია – გ.გ.)

წერილის ავტორის განცხადებით დასახული ამოცანის შესრულება ძნელი იყო და რედაქცია თავისი ძალებით ვერ შეძლებდა მის შესრულებას. ამიტომ იგი მოუწოდებს პატრიოტ ახალგაზრდობას, ჩაებას საერთო მუშაობის ფერხულში. „შეიძლება, – დასძენს ავტორი, – ბევრი მათგანი არ იყოს თანამგრძნობი ჩვენის მიმართულებისა, შეიძლება ბევრის მიმართულება არც ჩვენ მოვინონოთ, მაგრამ ამან არ უნდა შეუშალოს ხელი საერთო მუშაობას, რადგანაც ჩვენში ბევრია ისეთი საკითხები, რომელთა შესახებ შეთანხმება მოსახერხებელია“ (14).

ამ საპროგრამო წერილში ყველაფერი როდია ნათქვამი. თვით ავტორი გვაუწყებს, რომ იგი „ცენზურამ საკმაოდ დაამახინჯა“. იქ, ცენზურული პირობების გამო, გვერდი აქვს ავლილი ცარიზმის რუსიფიკატორულ პოლიტიკას, მაგრამ ასეთი პოლიტიკის წინააღმდეგ მებრძოლი თერგდალეულების ქება-დიდება თავისთავად მეტყველებს აღნიშნულ საკითხში ავტორის და რედაქციის თვალსაზრისზე.

ამგვარად, „ცნობის ფურცლის“ რედაქცია თავს აცხადებს სრულყოფილად და მკაცრად რედაქტირებული იდეურ მემკვიდრედ, გაზეთის მთავარ ამოცანად თვლის ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიური ცხოვრების კაპიტალისტური ევოლუციისათვის ხელის შეწყობას და ქართველი ხალხის ეროვნული ინტერესების სამსახურს. საპროგრამო წერილში სულ არ ჩანს რედაქციის კლასობრივი პოზიცია. სამაგიეროდ, იქ ჩანასახოვანი ფორმითაა გადმოცემული „ერთიანი ნიადაგის თეორია, რომელიც შემდეგ გააღრმავა და დაამუშავა არჩილ ჯორჯაძემ.

პროგრამის გაფართოების შემდეგ „ცნობის ფურცლის“ წონა და გავლენა საგრძნობლად გაიზარდა. გაზეთის ფაქტიურ მფლობელად იქცა ქართველთა საგამომცემლო ამხანაგობა, რომელიც აფინანსებდა აგრეთვე ჟურნალ „მოამბესაც“. ქართული საგამომცემლო ამხანაგობისა და პრესის დასახელებული ორგანოების გარშემო შეიკრა ეროვნული მიმართულების საკმაოდ მძლავრი ჯგუფი. ასეთ პირობებში, ბუნებრივია, „ცნობის ფურცლის“ ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულება კიდევ უფრო ცხადად გამოიკვეთა.

დასახელებულ ჯგუფს კარგად ჰქონდა შეგნებული თავისი მიზანდასახულობის პროპაგანდისა და განხორციელების საქმეში პერიოდული პრესის დიდი მნიშვნელობა. ამიტომ იგი არ დასჯერდა ჟურნალ „მოამბესა“ და გაზეთ „ცნობის ფურცელს“, მიზნად დაისახა რუსული პერიოდული ორგანოს გამოცემა. ამ ჯგუფის დევალეზით აღ. ჯაბადარმა 1901 წელს ბეჭდვითი სიტყვის მთავარ სამმართველოში შეიტანა თხოვნა: „მსურს ქ. თბილისში გამოცეცე ყოველდღიური გაზეთი რუსულ ენაზე სახელწოდებით „ზაკავკასკიი კურიერ“. უმორჩილესად გთხოვთ გვიშუამდგომლოთ შინაგან საქმეთა მინისტრის წინაშე სათანადო ნებართვის მისაღებად“.

გაზეთი უნდა გამოსულიყო შემდეგი პროგრამით: 1) მთავრობის მოქმედება და განკარგულებანი; 2) აგენტებისა და საკუთარ კორესპონდენტთა დეპეშები; 3) მოწინავე წერილები საშინაო და საგარეო ცხოვრების შესახებ; 4) ქრონიკა, საერთო და ადგილობრივი; 5) საშინაო და უცხოური კორესპონდენციები; 6) ჟურნალ-გაზეთების მიმოხილვა; 7) მთავრობის, სასამართლოსა და საზოგადოებრივ დაწესებულებათა ანგარიშები; 8) ფელეტონი-ბელეტრისტიკა, პუბლიცისტური და სამეცნიერო სტატიები; 9) კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია და სხვ. ამ ფართოპროგრამიანი რუსული გაზეთის რედაქტორად ნავარაუდევია იყო თბილისის საქალაქო თვითმმართველობის გამგეობის წევრი ვასილ ნიკოლოზის ძე ჩერქეზიშვილი(15).

ბეჭდვითი სიტყვის მთავარ სამმართველოს აღმოაჩნდა ცნობები იმის შესახებ, რომ ქართველ ინტელიგენტთა ჯგუფი აფინანსებდა და ტონს აძლევდა „მოამბე“-„ცნობის ფურცელს“. ახლა მას სურდა რუსული გაზეთიც გამოეცა და ამით გაეზარდა თავის მკითხველთა წრე. რუსი საზოგადოების წინაშეც დაესვა გადასაჭრელად მომნიჭებული საკითხები. მთავარ სამმართველოს საბაბ-მიზეზი არ გააჩნდა ა. ჯაბადარის თხოვნის უარსაყოფად, მაგრამ გადამწყვეტი სიტყვა ამ საკითხზე კავკასიის მთავარმმართველმა თქვა. იგი შინაგან საქმეთა მინისტრს სწერდა: „პატივი მაქვს მოვახსენო თქვენს მაღალაღმატებულებას, რომ ჯაბადარისა და ჩერქეზიშვილის პოლიტიკურად არასაიმედოობის გამო, მათი თხოვნა არ უნდა დაეაკმაყოფილოთ“(16).

ცხადია, რომ მეფის მთავრობის კავკასიური ადმინისტრაცია ქართველთა საგამომცემლო ამხანაგობის წევრებს პოლიტიკურად არასაიმედო პირებად, ხოლო მათი ხელმძღვანელობით გამომავალ ჟურნალ „მოამბეს“ და გაზეთ „ცნობის ფურცელს“ საშიში მიმართულების ორგანოებად თვლიდა. ეს თვალსაზრისი, რა თქმა უნდა, ცნობილი იყო კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მოხელეთათვის, რომელნიც სულ იმის ცდაში იყვნენ, რომ მკაცრი კონტროლი დაენესებინათ დასახელებულ ორგანოებზე, თავისუფალი სიტყვა და აზრი არ გაეჭაჭანებინათ მათ ფურცლებზე.

„ცნობის ფურცლის“ პროგრამის გაფართოების შემდეგ ალ. ჯაბადარმა გაზეთის რედაქციაში ახალი თანამშრომლები მიიწვია. იქ დაიწყეს საქმიანობა გიორგი ლასხიშვილმა და შაქრო ბილანიშვილმა. ცოტა მოგვიანებით რედაქციას შეემატნენ ვლადიმერ ლორთქიფანიძე, ქაიხოსრო ქავთარაძე, არჩილ ჯორჯაძე, სამსონ ფირცხალავა, გრიგოლ რცხილაძე, ილია აგლაძე. პირველი რევოლუციის დაწყების შემდეგ „ცნობის ფურცლის“ რედაქციაში მივიდა რუსეთიდან ახლად დაბრუნებული შიო ჩიტაძე.

„ცნობის ფურცელში“ გარედან თანამშრომლობდნენ ანდრია და გიორგი დეკანოზიშვილები, ფილიპე გოგიჩაიშვილი, იოსებ გედევანიშვილი, ივანე ზურაბიშვილი, ოსიკო ცაგარელი, შიო არაგვისპირელი და სხვ.(17).

„ცნობის ფურცლის“ რედაქტორად მოწვეული ალ. ჭყონია მალე გადადგა. ამის შემდეგ გაზეთის გამომცემლისა და რედაქტორის ფუნქცია კონცენტრირებული იყო ალ. ჯაბადარის ხელში. იგი განსაკუთრებით დიდ ყურადღებას აქცევდა გაზეთის ტექნიკური მხარის

გაუმჯობესებას. გაიზარდა „ცნობის ფურცლის“ ფორმატი, ხშირად იგი დამატებითი ფურცლებითაც გამოდიოდა. გაზეთის ნომრები იბეჭდებოდა კარგ ქალაქებში მოხდენილი ქართული შრიფტით.

ალ. ჯაბადარი დიდი ენერგიითა და ორგანიზებული ნიჭით დაჯილდოებული მოღვაწე იყო. მან მოახერხა თბილისში პირველი ელექტროსტამბის მონყობა. ვანქის ქუჩაზე, მარტიროსოვის სახლში გამართული ეს სტამბა გამოირჩეოდა მაღალი ტექნიკური აღჭურვილობით და კარგი სპეციალისტების სიმრავლით. ამ სტამბაში იბეჭდებოდა ამიერკავკასიის რკინიგზის ყველა გამოცემა და საცნობარო მასალა, რაც ალ. ჯაბადარს და ქართველთა საგამომცემლო ამხანაგობას საკმაო მოგებას აძლევდა.

1901 წლიდან გამოსვლა იწყო „ცნობის ფურცლის“ სურათებიანმა დამატებამ, რომელსაც მკითხველი თავდაპირველად კვირაში ერთხელ ღებულობდა, შემდეგ კი – ორჯერ. სურათებიან დამატებას უშუალოდ განაგებდა გაზეთის რედაქტორ-გამომცემელი ალ. ჯაბადარი. უნაკლოდ მუშაობდა „ცნობის ფურცლის“ საინფორმაციო ნაწილი. რედაქციას ჰყავდა ჯერ ორი, შემდეგ სამი მუდმივი ქრონიკორი. მიღებულ დეპეშებს დაუყოვნებლივ თარგმნიდნენ და ბეჭდავდნენ გაზეთში. გარკვეულ დრომდე რუსეთის იმპერიის მთელი პრესა და მათ შორის „ცნობის ფურცელიც“ „რუსეთის დეპეშათა სააგენტოს“ მასალით იკვებებოდა. რუსეთ-იაპონიის ომის დროს პეტერბურგში დაარსდა აქციონერული საზოგადოება – „პეტერბურგის დეპეშათა სააგენტო“, რომლისგანაც ცნობების მიღება გაცილებით ძვირი ჯდებოდა. „ცნობის ფურცლის“ რედაქცია არ მოერიდა ხარჯებს და მაშინვე გამოიწერა ახლად დაარსებული სააგენტოს დეპეშებიც და ინფორმაციის მიწოდების სისრულით ყველა ადგილობრივი რუსული და სხვა ენებზე გამომაველი გაზეთი დაჯაბნა. „ცნობის ფურცელი“ ფორმითაც და შინაარსითაც საკმაოდ გაუმჯობესდა, მოიპოვა მკითხველის სიყვარული. მისი ტირაჟი თანდათან იზრდებოდა. 1902-1903 წლებში გაზეთის ტირაჟი შეადგენდა 8-9 ათასს, რუსეთ-იაპონიის ომისა და პირველი რევოლუციის წლებში კი 13 ათასს გადააჭარბა. იმ პერიოდში არცერთ სხვა ადგილობრივ გაზეთს ასეთი დიდი ტირაჟი არ ჰქონია.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. „ცნობის ფურცელი“, 1897 წ. 3 იანვარი.
2. „ცნობის ფურცელი“, 1897 წ. 20 აგვისტო.
3. საქართველოს ცსია, ფ. 480, ნაწ. 1, საქ. 1425, ფურც. 44.
4. „ცნობის ფურცელი“, 1897 წ. 20 მაისი.
5. „ცნობის ფურცელი“, 1898 წ. 5 იანვარი.
6. „ცნობის ფურცელი“, 1898 წ. 9 იანვარი.
7. „მწყემსი“, 1897 წ. 15 აპრილი.
8. „ცნობის ფურცელი“, 1897 წ. 20 აპრილი.
9. „ცნობის ფურცელი“, 1899 წ. 1 იანვარი.
10. „ცნობის ფურცელი“, 1899წ. 1 იანვარი.
11. გ. ლასხიშვილი, მემუარები, თბ., 1934 წ., გვ. 132-133.
12. „ცნობის ფურცელი“, 1900 წ. 10 იანვარი.
13. „ცნობის ფურცელი“, 1900 წ. 1 დეკემბერი.
14. ЦГИА СССР Ф. 776, ОП14, 1901 г. р.131, л.3.
15. იქვე.
16. გ. ლასხიშვილი, მემუარები, თბ., 1934 წ., გვ. 136.

წიგნის მოყვარულთა საერთაშორისო კავშირის 30 წლისთავისათვის

წიგნის მოყვარულთა საერთაშორისო კავშირი (წიგნის მოყვარულთა საკავშირო ნებაყოფლობითი საზოგადოება, საკავშირო საზოგადოება „კნიგა“, წიგნის მოყვარულთა საერთაშორისო გაერთიანება) 1974 წლიდან თავის რიგებში აწევრიანებს ყველას, ვისაც უყვარს და აფასებს წიგნს, ვინც ზრუნავს საზოგადოების წევრთა სულიერ ცხოვრებაში წიგნის პრიორიტეტის შენარჩუნებაზე, ასტიმულირებს ინტერესს სერიოზული კითხვისადმი.

წიგნის მოყვარულთა საერთაშორისო კავშირში (თავმჯდომარე აკად. ე. ნ. ესინი) გაერთიანებული არიან რუსეთის ფედერაციის 35 რეგიონის, აზერბაიჯანის, ბელორუსიის, ლიტვის, მოლდავეთის, საქართველოს, სომხეთის, უზბეკეთის, უკრაინისა და ტაჯიკეთის წიგნის მოყვარულთა ეროვნული საზოგადოებები.

წმსკ-ს აქვს გამომცემლობა, ექსლიბრისის მუზეუმი, მინიატურული წიგნის მუზეუმი, გამოსცემს „ალმანახ ბიბლიოფილას“, ექსლიბრისებისა და წიგნის გრაფიკის კრებულებს, მინიატურულ წიგნებს, კოორდინირებს წიგნის მოყვარულთა კლუბებისა და წიგნის მუზეუმების საქმიანობას. ყოველწლიურად, 23 აპრილს აღნიშნავს წიგნის საერთაშორისო დღეს. რუსეთში და მის საზღვრებს გარეთ აწყობს წიგნის, წიგნის გრაფიკისა და ექსლიბრისის გამოფენებს; მონაწილეობს საერთაშორისო წიგნის ბაზრობებსა და გამოფენებში, ექსლიბრისის საერთაშორისო კონგრესებში; წვლილი შეაქვს საერთაშორისო ბიბლიოფილური საზოგადოებებისა და კითხვადი ფონდის განვითარებაში.

წმსკ-ს მონაწილეობით შეიქმნა რუსეთის ექსლიბრისის ასოციაცია და რუსეთის ბიბლიოფილთა ორგანიზაცია. უახლოეს წლებში საერთაშორისო კავშირის წევრებმა თავიანთი პირადი კოლექციებიდან გადასცეს წიგნები კოსმოსურ ჯომალდ „მირს“, ალექსანდრიის

ქართული
ენების
საქართველო

ბიბლიოთეკას (ეგვიპტე), რუსეთის საზღვაო ფლოტის ხომალდებს.
ნიგნის მოყვარულთა საერთაშორისო კავშირი – ეს არის შემო-
ქმედებითი საზოგადოებრივი ორგანიზაცია, რომელიც თავის საქმი-
ანობას წარმართავს ნაციონალური კულტურების განვითარების გზით.

1992 წლიდან ნიგნის მოყვარულთა საერთაშორისო კავშირში გა-
წევრიანდა საქართველოს ნიგნის მოყვარულთა საზოგადოება (შე-
მდგომში საქართველოს მნიგნობართა ასოციაცია), რომელიც შე-
იქმნა 1974 წლის 6 ივნისს და შედიოდა ნიგნის მოყვარულთა საკა-
ვშირო ნებაყოფლობით საზოგადოებაში. საქართველოს ნიგნის მო-
ყვარულებს ღირსეული წვლილი შეჰქონდათ და შეაქვეთ ამ ბიბლი-
ოფილური ორგანიზაციის საქმიანობაში. საქართველოს მნიგნობრები
1980 წლიდან ყოველწლიურად გამოსცემენ ალმანახ „მნიგნობარს“,
სრულფორმატიან და მინიატურულ ნიგნებს და ეწევიან ნიგნის
პროპაგანდას.

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნიგნობართა ასოცი-
აცია ულოცავს ნიგნის მოყვარულთა საერთაშორისო კავშირს და-
არსების 30 წლისთავს და იმედს გამოთქვამს, რომ იგი კვლავაც
იდგება ჰუმანიტარული ინტერესების სადარაჯოზე და ღირსეულ
წვლილს შეიტანს მნიგნობრობისა და ნიგნის საქმის განვითარებაში.

მზია სამადაშვილი

გზა თავისუფლებისაკენ

ნიკო

სამადაშვილი

100

ან რა უნდა მოიგონოთ ჩემი
ცხოვრებიდან? ის, რომ სიცოცხლე
სულ ფეხდაფეხ მიწყვეტდა ილაჯს?
ნიკო სამადაშვილი

ბედი მდევარი ფეხდაფეხ დასდევდა პოეტს, მისი ცხოვრების
გზა დრამატიზმით და ტრაგიზმით იყო აღსავსე, რომელშიც ხანდა-
ხან თუ გაიღვებდა მცირეოდენი სიხარული, აღმაფრენა, იმედი...
იგი თითქოს მთელი სიცოცხლე ბენვის ხიდზე გადიოდა და მიუხე-
დავად ამისა, არ დაუკარგავს არც ერთი ადამიანური თვისება: სი-

კეთე, ჰუმანურობა და, რაც მთავარია, მიტევების უნარი. ბედნიერი იყო მამა, რადგანაც უფალმა დაანათლა საოცარი ძლიერება სულისა, რის წყალობითაც მრავალ განსაცდელს გაუძლო.

ნიკო სამადაშვილი დაიბადა 1905 წლის 1 აგვისტოს, თბილისში.

მისი მშობლები აზერბაიჯანის ქალაქ აგდამში ცხოვრობდნენ. პოეტის მამა, მიხეილ სამადაშვილი, ჩინოვნიკად მუშაობდა. იქ გაიცნო თავისი მომავალი მეუღლე ოლღა კობერიძე, რომლის მშობლებიც ბაქოში ცხოვრობდნენ. 1907 წელს სამადაშვილების ოჯახს შეემატა პატარა ელენე. იმავე წელს პოეტის მამა ფილტვების ანთებით გარდაიცვალა. დაობლებული ნიკო დიდდა ეფემიამ გორის რაიონის სოფელ ხიდისთავში ჩამოიყვანა იმ იმედით, რომ შემდგომში მამულის ერთადერთი მემკვიდრე, ხელს მიჰყოფდა სოფლის მეურნეობას.

პოეტის არქივს შემორჩა ჩანანერი, რომელსაც „ზედაველა“ ეწოდება: „სოფელ ხიდისთავს სამხრეთის თრიალეთის მოტიცვლებული ქედი მიბჯენია, როგორც ბაბილონის გოდოლი. ამ ქედის ბეჭზე გაჭიმულია მწირი ურწყავი მინები. – ზედაველა მიერეკება ველებს, ხრიოკებს და ზედ რუს დაჰყურყუტებს. ერთ-ერთი ქედის მხარეზე, ფხვიერი კლდის ნაშალზე და თიხანარევი მინაზე ხიდისთაველებს სასაფლაო გაუშენებიათ.

უნესკოგოდ მიყრილ სამარის ლოდებს, ჭირისუფალდაკარგულ საფლავებს რომ აჰყევ, რკინის ნამუჯირალ ხინვიან ბალახით შესუდრულ სამარეს, საფლავის ქვა ნეკნებამდე რომ ჩაფლულა მინაში, სადაც განუწყვეტილვ ზენა ქარი სისინებს. აი, აქ მარხია მამაჩემი.

საცოდავი მამა ოცდათორმეტი წლის კაცი გამოესალმა ნუთისოფელს. რა ცოტა ხანი ჰქონდა დარბაზობა ამ წყალწაღებულ ქვეყნირებასთან.

საოცარია, რომ არასოდეს არც დიდედას, არც დედას, არც რომელიმე ახლობელს არავის უამბნია ჩემთვის მამის ხასიათი, შნო, ლაზათი, თუნდაც სიმახინჯე და, როცა მის სურათს ვუცქერი, ვხედავ შავგვრემან, შავთვალწარბა ადამიანს, მაგრამ ნერვიულად შეკრულ ტუჩებს. ახალ ბრაზგადაყრილ სახის კუნთებს. ჰო, ვხედავ კი არა, ვგრძნობ კიდევაც.

მარცხენა ხელი ჩემს თოთო წელზედ შემოუხვევია. თითქმის მის სახეზეც გამოკრთის კმაყოფილება და სიამაყე მემკვიდრე ვაჟისადმი. მე ორი წლის ბაღლი არც კი ვიქნები, რომ ვზივარ მშობლების შუაში მაღალ სკამზე.

ორი წლის და ექვსი თვის არ ვიქნებოდი, რომ მამიდან ობოლად დავრჩი.

ის წავიდა, მე დავრჩი: წამებისთვის, ტანჯვისთვის, არამზადობისთვის, სივალაღისთვის.

მამა გარდაიცვალა ქალაქ ალექსანდროპოლში, მგონი სააქციზო სამმართველოს ჩინოვნიკი იყო, თუ „აკალოდნიჩი“, კარგად არ ვიცი.

დედას და დიდედაჩემს მამის გაცივებულ გვამთან კინკლაობა მოსვლიათ – რძალ-დედამთილის ონავრობა.

დიდედაჩემს მამის ცხედარი ხიდისთავში წამოუსვენებია.

ნიკომ დიდედას იმედი გაუცრუა. აღმოჩნდა, რომ მისგან მეურნე არასოდეს დადგებოდა. ვენახში სამუშაოდ რომ გაგზავნიდნენ, ხის ძირში წიგნით ხელში პოულობდნენ.

პატარა ნიკოს აღზრდა თავისთავზე აიღო ეფემიას ქვრივმა დამ ეკატერინემ, რომელსაც საკუთარი შვილი არ ჰყავდა.

ავტობიოგრაფიაში პოეტი წერს: „რვა წლის ბავშვი შემეყვანეს ქალაქ გორის სასულიერო სასწავლებელში, 1917 წელს კი, სასულიერო სასწავლებლის დამთავრების გამო, გადამეყვანეს გორის ვაჟთა გიმნაზიაში. გიმნაზია საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ გადაკეთდა ჰუმანიტარულ ტექნიკუმად, რომელიც დავამთავრე 1924 წელს. ოჯახური ხელმოკლეობის გამო უმაღლეს სასწავლებელში იმავე წელს ვერ შევედი. ვმუშაობდი გორის ფინგანში მონაგარი-შედ“.

გორის გიმნაზიაში ნიკოს კლასის დამრიგებელი და გერმანული ენის მასწავლებელი იყო დიდი ქართველი მოაზროვნე ერეკლე ტატიშვილი. მან აღმოაჩინა ნიკო სამადაშვილი, როგორც პოეტი. შემდგომში მასწავლებლისა და მოწაფის ურთიერთობა დიდ მეგობრობაში გადაიზარდა. ნიკო მთელი სიცოცხლე ეთაყვანებოდა ბატონ ერეკლეს, რომელსაც არაერთი პოეტური სტრიქონი უძღვნა და „კაცი-ფასკუნჯი“ უწოდა. ერეკლე ტატიშვილი პოეტის შთაგონების მარადიული წყარო გახლდათ. მამას ხშირად უთქვამს: ტატიშვილების კარის პოეტი ვარო.

ერეკლე ტატიშვილს თითქმის მთელი ევროპა ჰქონდა შემოვლილი. განათლება ლაიპციგის, პარიზისა და ედინბურგის უნივერსიტეტებში ჰქონდა მიღებული. ეს ის ერეკლე ტატიშვილია, რომელიც ნიკოს არ ურჩევდა ლექსების გამოქვეყნებას: „შენ რომ გამოაქვეყნო შენი ლექსები, როგორც პოეტი აღიგევიო“. საყურადღებოა, რომ ასეთ რჩევას პოეტს დიდი გალაკტიონიც აძლევდა: „შენც გაგრყენიან

ბოლშევიკები, ამიტომ არ უნდა დაბეჭდოო“.

თავის მხრივ, ბატონი ერეკლე პოეტის მიმართ ყოველთვის დიდ მზრუნველობას იჩენდა. გორის დიდი მინისძვრის დროს ნიკო და ძმასთან ბაქოდან სტუმრად ჩამოსული ელენე (ელენე ბაქოში იზრდებოდა დედასთან) ბიძამ, მიხეილ კობახიძემ, წამოიყვანა თბილისში, ელენე თავისთან დაიტოვა, ნიკო კი უპატრონო ბავშვთა სახლში მიიყვანა. ერეკლე ტატიშვილმა იგი ამ სახლიდან გამოიყვანა და ინგლისურენოვან კერძო პანსიონატში მიაბარა, რომლის დირექტორიც ინგლისელი ქალბატონი გახლდათ. სწავლის ფულს, რასაკვირველია, ბატონი ერეკლე იხდიდა. ინგლისში გამგზავრების წინ ამ ქალბატონმა ნიკოს სთხოვა თან გაჰყოლოდა. დაჰპირდა, რომ იშვილებდა და შესაფერის განათლებას მიაღებინებდა, მაგრამ საყვარელი მოწაფისაგან უარი მიიღო.

1925 წელს ნიკომ გადანყვიტა სწავლა გაეგრძელებინა თბილისის უნივერსიტეტში. აღმოჩნდა, რომ ცნობას საცხოვრებელი ადგილიდან ვერ მიიღებდა, რადგან სოფლის კომლთა სიიდან ამოუწერათ. მამამ სასამართლოს მიმართა. მისმა გამზრდელმა ეკატერინემ განაცხადა, რომ „აქ ნიკუშასი არაფერი“.

დედის ალერსს მოკლებულ ყმანვილს მამისეული ქონებაც წაართვეს. მხოლოდ ერთი ვერცხლის კოვზი შემორჩა, რომელიც დღეს ოჯახის რელიკვიას წარმოადგენს.

სასამართლომ პოეტს ერთი ოთახი მიაკუთვნა, მაგრამ მას იქ არ უცხოვრია, თავისივე ნათლულს აჩუქა, რომელიც შემდეგ ტრაგიკულად დაიღუპა.

ნიკო სამუდამოდ გამოემშვიდობა ხიდისთავს, თავის უსაყვარლეს სოფელს, რომელსაც უძღვნა სტრიქონები:

„როგორ მიყვარდა ჩემი სოფელი,
როგორ მინდოდა, იქ მოვმკვდარიყავ“.

შემდგომში ეკატერინემ მოინანია თავისი საქციელი. სიკვდილის წინ ნიკოს უხმობდა და საცოდავს „ნიკუშას“ ძახილში აღმოხდა სული.

1925 წელს ნიკო სამადაშვილი თბილისის უნივერსიტეტში ჩაირიცხა ენისა და ლიტერატურის ფაკულტეტზე. დაიწყო მშფოთვარე სტუდენტური წლები. ხელმოკლეობის გამო მამა იძულებული იყო სწავლის პარალელურად სხვადასხვა დაწესებულებაში მოანგარიშედ ემუშავა.

პოეტი იგონებდა: „შალვა ნუცუბიძესთან საგანი მქონდა ჩასაშვარებელი. ერთი კვირა დავდიოდი სასაფლაოზე (ყოფილი კიროვის პარკი). ამოჩემებული მქონდა ერთი საფლავის ლოდი, ვიჯექი და ასე მოვემზადე. საგანი ფრიადზე ჩავაბარე ბატონ შალვას. გამოვედი გამოცდიდან და შიმშილისაგან გული ნამივიდა“.

ნიკომ მონანილეობა მიიღო უნივერსიტეტის პირველ მეცნიერულ-ფოლკლორულ ექსპედიციაში, რომელსაც ვახტანგ კოტეტიშვილი ხელმძღვანელობდა. შემდგომში პოეტი სინანულს გამოთქვამდა, რომ მის მიერ ქართლში სხვა მასალებთან ერთად შეგროვილი სამასამდე შაირი დაიკარგა.

1928 წელს მამა უნივერსიტეტიდან გარიცხეს. მიზეზი ისევ ხელმოკლეობა გახლდათ, რის გამოც დროზე ვერ ჩააბარა საგნები. პოეტმა რექტორს მიმართა, მაგრამ აღარ აღადგინეს. ეს იყო საშინელი დარტყმა, რასაც მთელი სოცოცხლე მტკივნეულად განიცდიდა.

ნიკო სამადაშვილი ლექსებს თორმეტი წლის ასაკიდან წერდა. თბილისში სწავლის გაგრძელება რომ გადაწყვიტა, თავისი ნაწერები გორში ნათესავს, ნინო ჯაოშვილს ჩააბარა. ამ უკანასკნელმა მთლიანად გაანადგურა პოეტის ლექსები – ცეცხლში დანვა. თავს კი იმით იმართლებდა, რომ მაშინ ცუდი დრო იყო. ესეც კიდევ ერთი გაუწელებელი წუხილის მიზეზად იქცა პოეტისათვის.

1928 წელს პოეტი ტოვებს თბილისს და ბორჯომის რაიონის სოფელ სადგერში მიემგზავრება და იქ პედაგოგიურ მოღვაწეობას იწყებს ოთხკლასიან სკოლაში. ნიკო სამადაშვილი იყო ამ სკოლის დირექტორი და ყველა საგნის მასწავლებელიც. დაწყებითი კლასების პარარელურად მან ჩამოაყალიბა მოზრდილთა და მოხუცებულთა ლამის სკოლა, სადაც უსასყიდლოდ ასწავლიდა.

პოეტის ერთ-ერთი მოსწავლე, ლამის სკოლის ყოფილი მსმენელი, სოლო სტეფანიძე იგონებდა: „ნიკო დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა სოფლის მოსახლეობაში. მან განათლება შემოიტანა. მაშინ ჩვენი გლეხობა წერა-კითხვის უცოდინარი იყო. ნიკო მოხუცებთან ოჯახებშიც დადიოდა“.

სადგერში პოეტი სპექტაკლებსაც დგამდა. მსახიობები სოფლის მკვიდრნი იყვნენ. სპექტაკლებს მხატვრულად თვითონვე აფორმებდა, დეკორაციების უცვლელი ავტორი კი პოეტის მეგობარი, დურგალი ნიკალა ხაჩიძე იყო. თეატრის მოვალეობას ხშირად ეკლესიის გალავანი ასრულებდა.

ნიკო წიგნის სიყვარულს უწერგავდა ახალგაზრდებს, წიგნები

ჩამოჰქონდა და თავის მოწაფეებს უკითხავდა. ყოველი ნაწარმი ების წაკითხვის შემდეგ იწყებოდა განხილვა. მამა იგონებდა, თუ როგორ განიხილეს ა. ყაზბეგის „მამის მკვლელი“. „ვერც ერთი კრიტიკოსი ისე ვერ გაარჩევდა, როგორც ეს სოფლის მოხუცებმა შეძლეს“, – ამბობდა.

1929 წელს პოეტი თბილისში დაბრუნდა. იმავე წელს მან მძიმე დარტყმა განიცადა – გარდაიცვალა მისი უმშვენიერესი და ელენე. ნიკოს იგი თავდავინწყებით უყვარდა, მაგრამ მისი უცნაური ბედის გამო სულ რამდენიმეჯერ ჰყავდა ნანახი.

იმ პერიოდში პოეტი ულამაზესი ბერძენი ქალის ევა ჩაკალიდის სიყვარულმა გაიტაცა. ევას ტერენტი გრანელი და ირაკლი აბაშიძეც ეტრფოდნენ. ტერენტი გრანელი თავისი რაინდობის დასამტკიცებლად და ევას გულის მოსანადირებლად მეორე სართულიდან გადამხტარა.

ნიკომ ევაზე 1930 წელს იქორწინა, მაგრამ მათი ურთიერთობა ხანმოკლე აღმოჩნდა – სულ რამდენიმე თვე. მათ შვილიც არ დარჩათ. ევამ შეწყვიტა ფეხმძიმობა. ნიკო დაშორდა ქალს, რომელიც „პოეზიაზე მაღალ ბედნიერებად“ მიაჩნდა.

ევა აღარ გათხოვილა. ნიკოს წერილები სათუთად შემოინახა. ეს წერილები 1991 წელს როსტომ ჩხეიძემ გაზეთ „ქართველ ერში“ გამოაქვეყნა.

ევა ჩაკალიდი საინტერესო პიროვნება გახლდათ. იგი ელენე ახვლედიანის მეგობარი ყოფილა. სწავლობდა თბილისის სამხატვრო აკადემიაში, რომელიც არ დაუმთავრებია. წერდა საბავშვო მოთხრობებსა და ზღაპრებს და საყმაწვილო ჟურნალ-გაზეთებში აქვეყნებდა.

მე ქალბატონი ევა ცოცხალი არ მინახავს, თუმცა მინდოდა მისი გაცნობა. შემდგომში მივაკვლიე მის დას, უმშვენიერეს ქალბატონ თინა ჩაკალიდს, რომელმაც საინტერესო მოგონება გადმომცა და რამდენიმე ნივთიც მისახსოვრა, რომელიც ქალბატონ ევას ეკუთვნოდა. ამ ნივთებიდან ჩემთვის ყველაზე ძვირფასია ხილის ლამაზი თეფშები, რომლებიც ნიკო სამადაშვილს მიუერთმევია მისთვის.

თინა ჩაკალიდი თავის მოგონებაში ნიკოს საყვარელ სიძედ და რაინდად მოიხსენიებს.

აღსანიშნავია პოეტის მეგობრობა ქალბატონ თამარ ლომიძესთან. ქალბატონი თამარი დაიბადა 1907 წელს, წინანდალში. დედამისი, სოფიო ანდრონიკაშვილი, ელენე ბატონიშვილის შთამომავალი იყო. პოეტმა იგი სტუდენტობის პერიოდში გაიცნო. წერილში, რომელიც

ქალბატონმა თამარმა ნიკოს ხსოვნას მიუძღვნა, ვკითხულობთ: „ჩემი ნიკო, როგორი ბუმბერაზი პოეტი იყავი. მე კი ვერ გწვდებოდი. შენი პოეზია იყო ღამის სედა, რომელიც უბადლოა ჩვენს მწერლობაში... როგორ ვნანობ, რომ შენი მარგალიტები, მძივებად შემოთავაზებული ლექსები, ყველა ვერ ჩავინერე. შენ დიდი იყავი. ძნელი იყო შენამდე მიღწევა. გამუდმებით საქართველოს კეთილდღეობაზე ფიქრობდი, მის თავისუფლებაზე და ამიტომ ისჯებოდი. ხშირად მე-უბნებოდი – შენ ვერც კი წარმოიდგენ, საქართველოს სიმშვენიერე, სიმდიდრე სხვის ხელშია საჯიჯგნადო. დღე დაძაბული ვარ, მხოლოდ ღამე ვარ თავისუფალი, რომ მივეცე ჩემს ფიქრებსო.“

... ნიკომ ჩემში გააღვიძა პოეზიისადმი დიდი სიყვარული.

... წინანდალზე დავწერე ორი ნარკვევი, რითაც გულს ვიამებ. ვნანობ მხოლოდ, რომ არ შემარჩინეს შენი წერილები, რომლებიც ჩხრეკისას, 1937 წ. წაიღეს“.

ამ დიდებულ ქალბატონს თავისი მშვენიერება არ დაუკარგავს. აქვს შესანიშნავი მეხსიერება და ბევრი საინტერესო ამბავიც მომიყვება.

ახალგაზრდობაში მისით დიდი გალაკტიონიც ყოფილა გატაცებული. „ჯეირანს მინოდებდაო“, – იგონებს ქალბატონი თამარი.

პოეტის ცხოვრებაში ღირსშესანიშნავი იყო 1932 წელი, როცა დედამისი ბაქოდან თბილისში ჩამოიყვანა და გვერდიდან არ მოუცილებია.

ჩემი დიდედა ოღლა ტრაგიკული ბედის ქალი იყო. ისე წავიდა ამ ქვეყნიდან, რომ სამი შვილის სიკვდილს მოესწრო. მას მეორე ქორწინებიდან ჰყავდა ვაჟიშვილი – კოტე ჯორჯაძე, რომელიც ხუთი წლის ასაკში დაელუპა.

დიდედას დიდი წვლილი მიუძღვის ჩვენს აღზრდაში. მას ბაქოში ჰქონდა დამთავრებული გიმნაზია და წლების განმავლობაში საბავშვო ბაღებში აღმზრდელად მუშაობდა. მისი ძმა, მიხეილ კობახიძე, ბოლშევიკებმა დახვრიტეს და ობლად დარჩენილი ძმისშვილების აღზრდაც დიდედას დააწვა მხრებზე.

1936 წლის 11 ნოემბერს ნიკო სამადაშვილმა მარიამ ამანათაშვილზე იქორწინა. პოეტი ავტობიოგრაფიაში წერს: „1936 წელს მოვეკიდე ოჯახს. ცოლად შევირთე სოფელ სადგერის (ბორჯომის რ-ნი) მცხოვრებ კოლა ამანათაშვილის (რკინიგზის დარაჯის) ქალიშვილი – მარიამ ნიკოლოზის ასული ამანათაშვილი. შეგვეძინა სამი შვილი: თამაზი, მზია და ნუგზარი.“

მარიამი, თხუთმეტი წლის მშვენიერი ყმაწვილი ქალი, პოეტის ბოლო გატაცება იყო. მასთან ერთად ოცდაშვიდი წელიწადი გაატარა და სიცოცხლის ბოლომდე თავდავინწყებით უყვარდა. ახალ ლექსებს პირველად მარიამს უკითხავდა და სწორედ მას მიუძღვნა გამორჩეული გრძნობით აღსავსე სტრიქონები:

„შე შენ მიყვარხარ ისე კი არა, ხალხმა რომ იცის,
ანდა წიგნებში როგორც წერია,
მიყვარხარ ისე, როგორც იციან
ტყის მოჭიკჭიკე ცის ფრინველებმა“.

მამას გამორჩევით უმცროსი შვილი ნუგზარი უყვარდა და უზომოდ ანებივრებდა.

1943 წლის 12 იანვარს ჩვენს ოჯახს უბედურება დაატყდა – მამა დააპატიმრეს. იგი იმ დროს სოფელ სადგერში, ცოლ-შვილთან ერთად იმყოფებოდა.

დედა იგონებს: „ეხლაც მიდგას ყურებში ჩექმების ბრაგაბრუგი, თოვლის ქრიალი, როგორ დააბრაზუნეს კარებზე, შემოვიდნენ ოთახში და ნიკოს მიმართეს – დაპატიმრებული ხართო. ნიკო უჩუმრად გაჰყვა, არც დაგვემშვიდობა. სოფლის ბოლომდე ასევე ჩუმად მიაცილებდა მისი მეგობარი – ცალფეხა ნიკალა“.

ჩვენს საოჯახო არქივში ინახება უშიშროების სამინისტროს მიერ გაცემული ცნობა, რომელშიც წერია: „მოქ. ნიკოლოზ მიხეილის-ძე სამადაშვილი, დაბადებული 1905 წ., რომელსაც 1943 წლის 28 აგვისტოს სსრკ შინსახკომის განსაკუთრებული სათათბიროს დადგენილებით, სისხლის სამართლის კოდექსის 58-60 (აგიტაცია ან პროპაგანდა, რომელიც შეიცავს საბჭოთა ხელისუფლების დამხობის მოწოდებას) მუხლის საფუძველზე მიესაჯა 5 (ხუთი) წლით თავისუფლების აღკვეთა, ამჟამად სსრკ უმაღლესი საბჭოს 1989 წ. 16 იანვრის ბრძანებულების 1 მუხლის თანახმად რეაბილიტირებულია. განყოფილების უფროსი ი. მირონოვი“.

1947 წელს მამა კვლავ დააპატიმრეს. საპატიმროში ერთი წელი ამყოფეს.

პოეტი სიკვდილამდე მუდმივ დევნაში იყო. მახსოვს, როგორ მოდიოდნენ ხოლმე ჩვენს სახლში ტყავისქურთუკიანი პიროვნებები. სახლში შემოსვლისთანავე წიგნაკს გვიჩვენებდნენ, რის შემდეგაც იწყებოდა ბინის ჩხრეკა. მიჰქონდათ პოეტის ნაწერები. მერე უკან აბრუნებდნენ. ყოველი ვიზიტის შემდეგ მამა სამსახურს კარგავდა.

ერთხელ დიდედან ვკითხე, ვინ არიან ის კაცები, ჩვენთანაა რომ მოდიან და გვანოიკებენ-მეთქი. კაციჭამიებიო, – მიპასუხა. მე მართლა დავიჯერე და ჩემს პატარა მეგობარს ვეუბნებოდი, რომ ჩვენს სახლში კაციჭამიები დაიარებოდნენ. ის არ მიჯერებდა და მპასუხობდა, კაციჭამიები მარტო ტყეში ცხოვრობენო.

მახსოვს, როგორ მიფანცქალებდა გული მათი მოსვლისას. მეხსიერებაში ჩამრჩა მათი ბოროტი სახეები. ასეთმა ყოფამ მძიმე დალი დაასვა ჩემს ბავშვობას – სხვა ჩემი თანატოლებივით ლალი არ ვიყავი და გულჩათხრობილი გავხდი.

პოეტის დევნამ მძიმე ნაყოფი გამოიღო. მამა ჰიპერტონიით დაავადდა. 1958 წელს ტვინში სისხლი ჩაექცა და მარჯვენა კიდურების დამბლა განუვითარდა. ამის შემდეგ იგი „ჩოჩიალით“ დადიოდა. დიდი ოჯახის რჩენა დედას დააწვა მხრებზე. იმხანად ჩვენს ქუჩაზე ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ოჯახი ცხოვრობდა. ქაქუცას ქალიშვილი ციცნა ცნობილი მკერავი გახლდათ. მან დახმარების ხელი გაუწოდა დედას – თავისთან დამხმარედ ამუშავებდა და გარკვეულ გასამრჯელოსაც უზდისა. დედა ადვილად დაეუფლა მკერავის პროფესიას და ასე არჩენდა ოჯახს. რადგან იმ ავადსახსენებელ დროში კერვა იბეგრებოდა, ქალბატონ ციცნას ხშირად აკითხავდნენ ფინგანის წარმომადგენლები. ამის გამო იძულებული გახდა ჩვენს პატარა სახლში გადმობარგებულიყო და თავისი სამუშაო იქ გაეგრძელებინა. ჩვენთანაც მოუკითხავთ ფინგანიდან.

1963 წლის პირველ მაისს პოეტი თავისი ბავშვობის მეგობარს, ჟორა ოქრუაშვილს ეწვია. იქ თავი შეუძლოდ იგრძნო. გაცილება შესთავაზეს, მაგრამ ითაკილა და მარტო წამოვიდა. ბელინსკის ქუჩაზე ნაიქცა (სისხლის ჩაქცევა კვლავ გაუმეორდა) და გონებაზე მოუსვლელად გარდაიცვალა ქალაქის მეორე კლინიკურ საავადმყოფოში. დედა რომ შევიდა პალატაში, ნიკო გალურჯებული იწვა, დედამ დაუძახა: ნიკო, ნიკო... მამას მკერდი შეუტოკდა და სული დალია, თითქოს საყვარელი მეუღლის მისვლას ელოდებოდა.

ასე აღესრულა დიდი პოეტი და მოაზროვნე ნიკო სამადაშვილი.

და დარჩა პოეზია, რომელიც ასე მრავალფეროვანია და სიცოცხლისა და თავისუფლების სიყვარულით აღსავსე.

ნიკო სამაღაშვილი

ჩემი ფანის ხმა მოვარისკენ

უსაზღვროებას გავცქერივარ, მივეხეტები.
ლამე ზრიალებს, ქარიშხლები ემატებიან.
რა ამბავია? – ქვებზე დამჯდარ ქარს ვეკითხები,
რომ გუგუნებენ? – მიმავალი პლანეტებია...

მთვარე კი ბჟუტავს ცის ეზოში, როგორც ფარანი.
მინა სიბნელეს და გაუვალ ქარს ეფარება.
იქ გუმბათები კივილს ყრიან და მიფრინავენ,
თურმე ნისლებში დაკარგეს გზა ზღვა საფლავებმა...

იქ ბრტყელ ვარსკვლავებს ცის გარედან ასკდებათ ელვა.
წვიმა თუ უშენს და კივიან სამრეკლოები.
მთვარისკენ მივალ, შუქს ცრემლების ტალღა იძლევა
და მინებს იქით მე მისტვენენ მზის მეკობრები.

„ნადი, ირბინე, სანამ ყვითლად ჩამოხნულდება,
ნადი, იმღერე და დაოსდი სივრცეებისკენ“.
ოხ, ეს სიცოცხლე ნეტავ როდის გამომნელდება!
ო, უკვდავებავ, კარგი ჰქენი, რომ არ მიკისრე.

მთვარეზე დავალ ჭადარივით ქარნამოსხმული.
სადღაც ძაღლები სინათლისკენ იყეფებიან.
ბოლოს მომიღებს, კამარებო, თქვენი ხმაური
და ქარში თვალებს ხმა წაუვით და ჩაქრებიან.

ატანის სიონი

დასაბამს ქვემოთ აქ ტყე ბუდობდა –
პირქუში, როგორც ამაოება.
შეხიზნებოდა მთებს ქურდებივით
გამოქვაბული და მყუდროება.

სქელი ნისლეები მდორეთ ხრჩოლავდნენ,
ყრუდ ჭიალებდა ხევის ანჯამა.
ვარსკვლავნი ისე მოსჩანდნენ ღამე,
თითქოს ზეცა ჩრჩილს ამოეჭამა.

უფლის ნათელი დაბარბაცებდა
გაუთენარი გზების ბოლომდე.
კერპები თვლემდნენ გაღმით ბორცვებთან,
ჟამს რომ კივილით ჩამოჰყოლოდნენ.

დრო იყო, როცა ბნელ სასუფეველს
მდინარე ტანა ჩაუდიოდა,
საიქიოდან ნუთისოფელი
როგორც მამალი, ისე ყიოდა.

სადღაც მღვიმეში ენთო კანდელი,
ხელში ხატები ეჭირათ ჩრდილებს.
მოციქულებს კი, გარდატნის კლდეზე
ჩასძინებოდათ აღთქმით დაღლილებს.

წარმართთა ძვლებზე იდგა ტაძარი,
ზევით ლეგენდა მიჰქონდათ მთიებს,
ძირს წმინდა ნინოს ნაფეხურები
ჰგავდნენ სისხამზე მოკრეფილ იებს.

ვით უკვდავება, წყარო ანკარა
აცისკროვნებდა ირმების ფერდობს.
ქრისტემ ბავშვობა აქ გაატარა
და ღვთიშობელი უგვიდა ეზოს.

მოსულ შეთქმულთა ნათელ ოცნებას
გუმბათის სვეტი გარს იტბორებდა,
მოხუცი ღმერთის აქ ნათქვამ ლოცვებს
სამრეკლო ღამე იმეორებდა.

სიონში მრევლის ტევა არ იყო,
გარეთ გალობდნენ მწირი ბერები.

ჯილა ცაცხვები იდგნენ ყორესთან,
ვით ხანშესული ქალდეველები.

ჩუქურთმებს ტაძრის ბანი აეპყროთ.
ელავდა მთვარე – ქურუმთა ოდა.
მოჰქონდათ ჯვარი, ჭალები ენთო,
და დანახვაზე ჭოტი კიოდა?

გადმოგენა სამყაროდან

მე გადმოვრბოდი. ცრემლი გალობდა,
ხან ქარიშხლების სვეტებს ვეყუდე...
ხატებთან ენთო: უბინაობა
და კამარებში მტრედების ბუდე.

მინები ჩანდნენ, ოდნავ ეძინათ.
ლამე ლოკავდა ყვითელ სამრეკლოს.
მინდოდა: ზეცა გადამერბინა
და საფლავები სტვენით ამეკლო.

ჩრდილნამოსხმული იჯდა ცხედარი,
იცქირებოდა იგი ნაკლებად...
ისმოდა: წყევლა შორეულ ხმების
და სივრცეებში ძაღლების ყეფა.

ქარებს ბურავდა მსუბუქი მტვერი,
მიტოვებული ვინრო ღრუბლებთან.
მე ვანათებდი მეტეორივით
მარადისობის ხშირ მარგილებთან.

სადღაც, სანთლებთან ტიროდნენ ტბები
და მე მლოცავდა გზებზე ყორანი.
თვალებში იდგა განმარტოებით
სქელი სიბნელე, როგორც ბორანი.

მარიამ ბაჩაჩილაძე

დავით ციციშვილის ქესლიზარისაზე

დავით ციციშვილი თბილისის სამხატვრო აკადემიის პირველ კურსდამთავრებულთა თაობის წარმომადგენელია, თაობისა, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა და განავითარა XX საუკუნის ქართული სახვითი ხელოვნება.

დ. ციციშვილის მოღვაწეობა ფართო სპექტრს მოიცავს. მხატვარმა შემოქმედების რთული და საინტერესო გზა განვლო. იგი დაიბადა 1901 წელს, 26 ოქტომბერს (8 ნოემბერს), ქ. ტაშკენტში, სამხედრო მოსამსახურის ოჯახში. დაწყებითი განთლება მიიღო ელიზავეტოპოლის (კიროვებადი) გიმნაზიაში, სწავლობდა პეტერბურგში და ბოლოს, თბილისში. IV ვაჟთა გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ მოეწყო პოლიტექნიკური ინსტიტუტის საინჟინრო-მექანიკურ ფაკულტეტზე, მაგრამ მატერიალური მდგომარეობის გამო იძულებული გახდა სწავლისათვის თავი დაენებებინა და მუშაობა დაეწყო კუსტარული მრეწველობის სამეცნიერო-კვლევით სანარმოში ასლების გადამტან მხატვრად, სადაც შეისწავლა იუველირის, ხეზე მჭრელის და მღებავის ხელობა. ამავე დროს მუშაობს საქართველოს ისტორიულ მუზეუმში (1927 წლიდან) და მონაწილეობს იქ ორგანიზებულ ექსპედიციებში (ხევსურეთში, ზემო რაჭაში, ზემო იმერეთში; იმყოფებოდა ავჭალისა და დევისხევის გამოქვაბულის არქეოლოგიურ გათხრებზე), აკეთებს ჩანახატებს სამეცნიერო გამოცემებისათვის (ს. მაკალათიას „მთიანი რაჭა“, „ხევსურეთი“) და აფორმებს არქეოლოგიური ექსპონატების გამოფენას.

1927-1931 წლებში დ. ციციშვილი სამუშაოდან მოუწყვეტლად სწავლობდა თბილისის სამხატვრო აკადემიაში, აქ მისი მასწავლებლები იყვნენ: იოსებ შარლემანი, ევგენი ლანსერე, დავით კაკაბაძე. აკადემიაში ყოფნის წლები განსაკუთრებული პერიოდი იყო მის ცხო-

ვრებაში, რომელმაც წარუშლელი კვალი დატოვა და საბოლოოდ განსაზღვრა კიდეც მისი მომავალი.

ჩვენ სპეციალურად მოვიხმობთ მის მიერვე გადმოცემულ ვრცელ მოგონებას, რომელიც სრულ წარმოდგენას გვაძლევს თბილისის სამხატვრო აკადემიის როლზე, მისი პედაგოგების დამსახურებასა და სტუდენტთა განწყობილებაზე: „თბილისის აკადემიაში მისი დაარსებისას პირველ წლებში სულ ოთხი ფაკულტეტი არსებობდა: ფერწერის, გრაფიკის, ქანდაკების, არქიტექტურის. პროფესორ-მასწავლებლები, უთუოდ ოცამდე თუ იქნებოდნენ. პედაგოგების ნაწილი იყო ადგილობრივი მხატვრებიდან, რომელთაც საფუძვლიანი, პროფესიული ცოდნა საქართველის საზღვრებს გარეთ მიიღეს. ესენი იყვნენ გიგო გაბაშვილი, გენრიხ გრინევსკი, ელიშე თათევოსიანი, იაკობ ნიკოლაძე, მოსე თოიძე. შემდგომ მათ შეემატათ დავით კაკაბაძე, ლადო გუდიაშვილი, ნიკოლოზ კანდელაკი.

ასწავლიდნენ აგრეთვე რუსეთიდან ჩამოსული ე. ე. ლანსერე, ი. ა. შარლემანი და ნ. პ. სევეროვი. აკადემიას სათავეში ედგა გ. ნ. ჩუბინაშვილი. დღეს ეს სახელები კომენტარს არ საჭიროებენ. მცირე იყო სტუდენტთა რიცხვიც, მაგრამ, სწორედ ამ მცირერიცხოვანებაში შეადუღა პროფესორები და სტუდენტები ერთ ოჯახად. მასწავლებლები მთელ თავიანთ დროს მოსწავლეებს უთმობდნენ, არავინ დაგიდევდათ განრიგს. მოსწავლეებიც გატაცებით შრომობდნენ, ხშირად შუალამედე. ყველა ცდილობდა, უშედეგოდ არ დაეკარგა ძვირფასი სასწავლო დრო და მაქსიმალური ცოდნა მიეღო. მთელი თავისუფალი დრო კვლავ კლასებსა და სახელოსნოებში გადიოდა. საერთო კრებები კი ახლის ძიების, ცხარე კამათის ასპარეზად იქცეოდა. რამდენი გონებასამხვილობა, გამომგონებლობა, რა მხატვრული გემოვნება იყო ჩაქსოვილი უამრავ კონკურსებსა, საღამოებსა და მასკარადებში.

ოთხი ფაკულტეტიდან თითოეულში თავიდანვე გამოირჩეოდნენ ნიჭიერი და აქტიური სტუდენტები, რომლებმაც ერთგვარი შემოქმედებითი ჯგუფი შექმნეს. ესენი იყვნენ ფერწერაზე: კორნელი სანაძე, უჩა ჯაფარიძე, სერგო ქობულაძე, ნიკა ყაზბეგი, არკადი ნალბანდიანი; ქანდაკებაზე: ვალენტინ თოფურაძე, შოთა მიქაბაძე; გრაფიკაზე: ლადო ქუთათელაძე, ლადო გრიგოლია, სოსო გაბაშვილი, სევერიან კეცხოველი, იგორ ტიმოფეევი, რომლებსაც კიდეც უფრო უკეთ იმიტომ ვიცნობდით, რომ თავად მათთან ერთად ვსწავლობდი“... „საკვირველი სრულებით არ არის, რომ ამ „მონინავეთა“

უმეტესობა შემდგომ წამყვანი მხატვრები და აკადემიის პედაგოგები გახდნენ. ეს კანონზომიერიცაა – მძლავრმა ხემ აკადემიისამ კეთილი ნაყოფი გამოიღო¹.

მართლაც, რომ კეთილი ნაყოფი გამოიღო და ამ ნაყოფიდან ერთ-ერთი და სრულიად გამორჩეული თვითონ დავით ციციშვილი იყო. სხვა წარმატებულ სტუდენტებთან ერთად (გრაფიკოსებიდან – ლ. გრიგოლია, ლ. ქუთათელაძე, ი. გაბაშვილი) დ. ციციშვილიც აკადემიის დამთავრებიდან რამდენიმე წლის შემდეგ (1935 წ.) მიიწვიეს პედაგოგად თბილისის სამხატვრო აკადემიაში, გრაფიკის ფაკულტეტზე, სადაც ასწავლიდა: ქსილოგრაფიას, ლინოგრაფიურას და გრაფიკული ხელოვნების ისტორიას. 1959 წელს დავით ციციშვილი აპოლონ ქუთათელაძესთან ერთად აკადემიაში აარსებს დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნების ფაკულტეტს. გარდა ამ საშვილიშვილო საქმისა, უდიდესია მისი დამსახურება ქართული დეკორატიული-გამოყენებითი ხელოვნების შემდგომ განვითარებაში. დ. ციციშვილმა აღადგინა ქართულ ხალხურ ხელოვნებაში შემუშავებული და წლების მანძილზე მივიწყებული ტიხრული მინანქრის, ლურჯი სუფრისა და ძველი ქართული დაჩითვის, ხალიჩების, ნაქარგების, კერამიკის, ლითონის მხატვრული დამუშავების ტექნოლოგიები.

განსაკუთრებულია დავით ციციშვილის წვლილი ქართული ექსლიბრისის განვითარებაშიც.

ექსლიბრისის ხელოვნებით თბილისის სამხატვრო აკადემიისა და, განსაკუთრებით კი, გრაფიკის ფაკულტეტის სტუდენტები, სწავლის წლებშივე არიან დაკავებულნი. ევგენი ლანსერე და იოსებ შარლემანი აღსაზრდელთა გრაფიკული აზროვნების დახვეწისა და სრულყოფილების მიღწევისათვის აუცილებელ სავარჯიშო ელემენტად ექსლიბრისსაც მოიაზრებდნენ. ესქლიბრისი მხატვრისაგან ითხოვს მინიმალური გამომსახავი ელემენტების საშუალებით მაქსიმალურის გამოვლინებას. ეს არის ნიგნზე საკუთრების ნიშანი, რომელმაც უნდა „მოგვითხროს“ მფლობელის პიროვნულ თვისებებზე, მის პროფესიაზე, გაგვიხსნას მისი შინაგანი სულიერი სამყარო, გაგვაცნოს ინტერესების სფერო: ზოგჯერ მის გარეგნობაზეც კი მოგვცეს ნაშრომდგენა. ეს არჩევანი მხატვრის გასაკეთებელია, როგორ, რა ხე-

¹ ლ. ქუთათელაძე, გამოფენის კატალოგი. წინასიტყვაობის ტექსტების ავტორები: უ. ჯაფარიძე, კ. სანაძე, დ. ციციშვილი, დ. ნოდია, თ. ყუბანეიშვილი, მ. გაჩეჩილაძე. თბ., 1984, გვ. 7.

ილ. I

რებით, რამდენად დახვეწილად და მხატვრულად შეძლებს იგი ამ სირთულეების დაძლევას.

დავით ციციშვილი სიამოვნებით ჩაება ამ „რთულ სასწავლო თამაშში“, მით უმეტეს, რომ, გარკვეულწილად, ხელოვნების ამ მინიატურულ სფეროსთან შეხება ჯერ კიდევ 1920-იანი წლებიდანვე ჰქონდა, როდესაც შექმნა თავისი პირველი ექსლიბრისები, მათ შორის ო. ტიზენგაუზენისათვის, 1923 წელს. ამ ექსლიბრისში იგრძნობა 1920 წლებში გაბატონებული კონსტრუქტივისტული სტილის გავლენა. 20-30-იან წლებში არა მარტო ქართული ექსლიბრისის, არამედ მთლიანად, ქართული სახვითი ხელოვნების ჩამოყალიბებისა და ფორმირების პროცესი იყო დაწყებული. რეალისტური ხელოვნების დამკვიდრებასთან ერთად, ისახებოდა „მემარცხენე“ მიმდინარეობები. ეს პროცესი გამოვლინდა როგორც პოეზიაში, ასევე კინოხელოვნებაში, მხატვართა და ახალგაზრდა თეორეტიკოსთა შემოქმედებაში. ამ მიმდინარეობათა ანარეკლი ქართულ ექსლიბრისშიც აისახა, კონკრეტულად კი დ. ციციშვილის ო. ტიზენგაუზენის ექსლიბრისში, რომელზეც სხვადასხვა ელემენტთა დაშლით და ერთ კომპოზიციად გაერთიანებით იქმნება მოძრავი, აფორიაქებული გარემოს შთაბეჭდილება (ილ. I). კომპოზიციის შემადგენელი ელემენტებია სხვადასხვა მიმართულებით წარმართული კუთხოვანი ფორმები, რომელიც ერთგვარად სარკის ანარეკლებადაც აღიქმება და შუშაბანდის პატარა სარკმლებსაც გვაგონებს. „სარკმლებიდან“ პეტერბურგის ხედი ჩანს. სიმბოლურად მინიშნებულია, ალბათ, იმ ქალაქის გარემო, საიდანაც წიგნის ნიშნის მფლობელია. კუთხოვანი მოხაზულობის ფორმებში სხვადასხვა მიმართულებით არის გაშლილი ასეთივე ფორმის შრიფტი. ხაზთა დიაგონალური მოძრაობები ექსლიბრისის ცენტრში, ერთმანეთზე დაწყობილი, სამი სქელტანიანი წიგნის გამოსახულებით ერთგვარად ჩერდება და წიგნების მარჯვნივ და მარცხნივ მოცემული წრიული ფორმით წესრიგდება, მაგრამ ეს მხოლოდ პირობითად; იგი თვალის შესვენებას ემსახურება, რათა ამ საერთო „ქაოსში“ გამოსახული ფიგურის აღქმა მოხდეს; ცენტრში

ილ. 2

ნიგნებზე მჯდომი მაიმუნია დახატული, რომელიც რალაც სათამაშოს ჩასცქერის და ერთგვარი ინტიმურობა შემოაქვს კომპოზიციაში. მის უკან საკარნავალო ტანსაცმელში გამოწყობილი, შემართული და ამაყად მდგარი ქალის ფიგურაა გამოსახული. ქალის გარშემო არსებული „ქაოსური სამყარო“ მიანიშნებს მის მღელვარე, დაძაბულობითა და ემოციურობით სავსე საინტერესო ცხოვრებაზე. მიუხედავად კომპოზიციის მცირე ზომისა, იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ექსლიბრისი, ზომის გაზრდის შემთხვევაში, გამოსახული ელემენტების მონუმენტური ხასიათისა და წარდგინებითი თვისებების გამო, პლაკატურ ხასიათსაც შეიძენდა.

სულ სხვა სტილითაა შესრულებული 1930 წელს შექმნილი ორი მცირე ზომის ექსლიბრისი პეტერბურგის ხედი. ეს არის აკვარელის ტექნიკით შესრულებული მინიატურული კომპოზიციები (40x32). ორივე მათგანზე გამოსახულია მრგვალი გამადიდებელი შუშა, შუშის ქვეშ თითქოსდა ფონიდან, სიღრმიდან გამოკვეთილია მკაფიოდ გამოხატული მდინარე ნევის სანაპირო. პეტერბურგის ხედი მინიშნებული ელემენტებით არის წარმოდგენილი. მოცემულია არა ზუსტი პეიზაჟი, არამედ ის სახასიათო დეტალები, რაც ამ ქალაქს გვაგონებს. წინა პლანზე შუქურას კოშკია გამოსახული (ილ.2). გამადიდებელი შუშის ქვეშ მოჩანს „ქალაქის ხედი“, რომელიც ორივე ექსლიბრისზე ერთნაირია, მხოლოდ ერთ-ერთი მათგანის ფონზე არქიტექტურული შენობის გალავანი იკითხება, ზევით, ცაში კი მოჩანს სამი თვითმფრინავი. დიაგონალურად დადებული გამადიდებელი შუშის ქვეშ ინიციალებია რუსული შრიფტით – И. Т. ეს ნიგნის ნიშანი მხატვარ იგორ ტიმოფეევისთვისაა შექმნილი. იგი დავით ციციშვილის მეგობარი იყო. თვითონ იგორ ტიმოფეევსაც აქვს ამ წლებში შესრულებული აკვარელის ტექნიკის მსგავსი გამჭვირვალეობით გამორჩეული მინიატურული ექსლიბრისები, რომლებიც, მართალია, ცინკოგრაფიაშია განხორციელებული, მაგრამ მქრალი ფერადოვნების შეტანის გამო აკვარელის შთაბეჭდილებას ტოვებს. ჩვენი აზრით, დ. ციციშვილის ჩანაფიქრიც სწორედ აქედან მომდინარეობდა, რომ ი. ტიმოფეევისათვის განკუთვნილ ექსლიბრისზე ნიგნის

ილ. 3

ნიშნის მფლობელის მშობლიური ქალაქი გამოესახა და შესრულების ტექნიკაც ისე შეერჩია, რომ ექსლიბრისის მფლობელის შემოქმედების ხასიათისათვის მიესადაგებინა. ლათინური შრიფტი გამადიდებელი შუშის მრგვალ ფორმას შემოუყვება და ამ დახვეწილ მინიატურულ კომპოზიციას დასრულებულ სახეს ანიჭებს.

მეორე ასეთივე ექსლიბრისის არავითარი წარწერა არა აქვს გაკეთებული (ილ. 3). პეტერბურგის ხედი გამადიდებელი შუშის ქვეშ იგივეა, მხოლოდ შუშის მრგვალ ფორმას აფრივალეული ტრანსპარანტები კვეთს. კომპოზიციის ქვედა ნაწილში შემოვლებულია გაშლილი მსხვილი ლენტის, რომელიც თითქოს წარწერისათვის არის გამზადებული. როგორც ჩანს, მხატვარს ექსლიბრისი არ დაუმთავრებია.

ზემოთ აღწერილი ექსლიბრისებისაგან სრულიად განსხვავებული სტილითაა შექმნილი, ქსილოგრაფიის ტექნიკით შესრულებული, არქეოლოგ გიორგი ნიორაძის ექსლიბრისი. ეს ნიგნის ნიშანი ლოს-ანჯელესის 1935 წლის ექსლიბრისის საერთაშორისო გამოფენაზე ვერცხლის მედლით და მეორე ხარისხის პრემიით აღინიშნა. (ილ. 4). დ. ციციშვილი ოთხკუთხა, სიმაღლეში წაგრძელებულ შავ ფონზე იძლევა სიბრტყობრივ, სიმბოლურ კომპოზიციას, რომელიც ფანტასტიკური ცხოველისა და სპირალური ხეულებისაგან არის შედგენილი. მსგავსი გამოსახულება კოლხურ-ყობანურ ბრინჯაოს ცულებზე გვხვდება, მაგრამ გაუაზრებლად გადაღებულ ასლს კი არ წარმოადგენს, არამედ მხატვარი ოსტატურად, დახვეწილად გადაამუშავებს უძველესი დეკორატიული ელემენტის ფორმებს, კომპოზიციურად სრულყოფილად განალაგებს დეკორის თითოეულ მცირე ელემენტსაც კი და, შესაბამისი ხასიათის შრიფტის შერჩევითა და ექსლიბრისის მო-

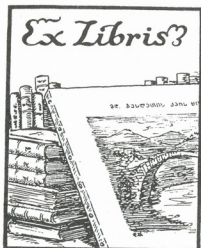
ილ. 4

მსაზღვრელი სრულიად სადა, მარტივი ჩარჩოთი, თანამედროვე ენაზე ამეტყველებულ უძველესი კულტურის ანარეკლს იძლევა. კომპოზიცია შინაარსობრივად ექსლიბრისის მფლობელის პროფესიის მიმანიშნებელია. ქსილოგრაფიის ტექნიკის სრულფასოვანი ფლობით მიღწეულია შავ ფონზე შესრულებული კონტრასტულად თეთრი ნახატის მკაფიოება, წვრილი, ფაქიზი კონტურების პლასტიკურობა. კომპოზიცია ერთგვარად სიმკაცრითაც გამოირჩევა და, ამავე დროს, ემოციური სინატიფეც ახლავს თან, რაც, როგორც ტექნიკური ხერხების უზადო ფლობით, ასევე ეროვნული ელემენტების გააზრებული, „დოზირებული“ გამოყენებით არის მიღწეული პროფესიონალი მხატვრის ხელში.

ილ. 5

სინატიფითა და გამჭვირვალობით გამოირჩევა დ. ციციშვილის ექსლიბრისის საკუთარი ბიბლიოთეკისათვის (1935 წ.) – შექმნილი ქსილოგრაფიის ტექნიკით (ილ. 5). ყოველგვარი შემოსაზღვრის გარეშე მოცემულ თეთრ კვადრატში, მარცხნივ გამოისახება ბამბუკის ხე, გრძელი, წანვეტებულბოლოებიანი ფოთლებით, რომელიც სხვადასხვა მხარეს იშლება. კომპოზიციის მარჯვენა მხარეს, ფოთლებს შორის, მწერი დაფარფატებს, ზევით აშვერილი გამჭვირვალე ფრთებით. ქვედა მარცხენა კუთხეში კი ოთხკუთხა მომრგვალებულკუთხეებიანი მოხაზულობის შავი ლაქაა ბეჭედივით დასმული, რომელიც თითქოს თავისთავში შემოიკრებს ამ კომპოზიციის ნახატისათვის გამოყენებულ შავ ფერს და ბეჭედივით ასრულებს, აწესრიგებს ამ „კამერულ გარემოს“. ამ პატარა ოთხკუთხედში განლაგებული ჩარჩოსა და შრიფტის თეთრი, წვრილი კონტურები კი ფონის სიხალავათეს ერწყმის. ეს შრიფტი ესადაგება წიგნის ნიშნის აღმნიშვნელ შრიფტსაც, რომელიც ზედა მარცხენა მხარეს ჩამოუყვება ბამბუკის რტოს და მასთან ერთად მარცხენა მხრიდან საზღვრავს

Н.КВЕЗЕРЕЛИ-КОПАДЗЕ

ილ.6

დად ერუდირებული ადამიანი, კიდევ უფრო გააღრმავა იმ გარემოებათა, რომ მისი მეუღლე წარმოშობით ჩინელი იყო, ასე, რომ ექსლიბრისის ხასიათით ავტორის შინაგანი სამყარო ლირიკულად, პოეტურადაა გახსნილი.

დავით ციციშვილის არქივში აღმოჩნდა ექსლიბრისის რამდენიმე პროექტი, რომლებიც ასევე სხვადასხვაგვარ სტილში და ხასიათშია შესრულებული. ეს ესკიზები ტუშითა და კალმით არის განხორციელებული. ერთი მათგანი ნ.კვეზერელი-კოპაძისთვის არის განკუთვნილი (ილ. 6), ექსლიბრისის პროექტი ზომით საკმაოდ მოზრდილია (115x85). როგორც ჩანს, ეს ნიგნის ნიშანი ქსილოგრაფიაში განსახორციელებლად იყო გამზადებული, რადგან ქვევით, კიდევ, მხატვრის მიერვე იყო ფანქრით მინანერი იმის შესახებ, რომ კლიშეს შექმნის დროს იგი უნდა შემცირდეს 70

და კვეთს კომპოზიციას. ამ კამერულ ნამუშევრიდან მიღებული საერთო განწყობილება მეტად ლირიკულია, შექმნილია „პოეტური გარემო“. იგრძნობა ჩინური და იაპონური გრავიურის გავლენა – გამჭვირვალება, სიმსუბუქე, რიტმულობა, რაც ფაქიზი წერის მანერით არის მიღწეული. ნახატის ხასიათშია გადანეყვტილი შრიფტიც: რუსული შრიფტის მოხაზულობაც იეროგლიფს გვაგონებს. ექსლიბრისის კომპოზიციის ამგვარი სტილი დავით ციციშვილის პიროვნებიდანაა გამომდინარე, იგი ძალზე გატაცებული იყო, იკვლევდა და იცნობდა აღმოსავლურ ხელოვნებას, კერძოდ, ჩინურ და იაპონურ მხატვრობას. ეს ინტერესი, გარდა იმისა, რომ ის თვითონ იყო დი-

ილ.7

ბ.

ილ. 8

მილიმეტრამდე ვერტიკალში. მეორე ექსლიბრისის პროექტი 1942 წელს არის შესრულებული და ასევე დაუმთავრებელია (ილ. 7). ნიგნის ნიშნისათვის უჩვეულოდ დიდი ზომის (183x147), ტუშით შესრულებულ კომპოზიციაზე საომარ კოსტიუმში გამოწყობილი რაინდია გამოსახული. იგი მაყურებლისადმი ზურგითაა წარმოდგენილი, მარჯვენა ხელით მინაზე დაყრდნობილი დროშის ტარი უჭირავს. მამაკაცის წინ, მთელ „სასურათო სიბრტყეზე“ გაშლილი დროშის ზედაპირზე, ფანქრით შესრულებული წარწერაა, ხელნაწერი ლათინური შრიფტით. წარწერა არ არის დასრულებული, ფანქრითვეა მოხაზული მისი გასაანაწილებელი ზოლები. დამთავრებულია მხოლოდ ექსლიბრისის ლათინური ტექსტი და ქვედა ნაწილში ოთხი ასოა დაწყებული. ქვევით, მარჯვენა კუთხეში გამოსახულ ქვის ფორმაზე მხატვრის ინიციალები და თარიღია დასმული. ამ კომპოზიციაში, როგორც ჩანს, დ. ციციშვილი კლიშეზე გადასატანად ამზადებდა. სამუშაო პროცესშივეა შეწყვეტილი კიდევ ერთი ექსლიბრისის პროექტი (ილ. 8), რომელიც თხელ სიფრიფანა პერგამენტის ქაღალდზეა დაწყებული. იგი უფაქიზესი გრაფიკული დახვეწილი ხელნერით არის შესრულებული. ნახატიც და შრიფტიც ფრაგმენტულადაა მოცემული, დაუმთავრებელია. გამოსახულია ქოთნის პირი, შიგ ჩაწყობილი ფუნჯებითა და საჭრისებით, ცოტა ქვევით კი ასევე ქოთნის კიდე – ყვავილებით. შრიფტი კომპოზიციის ზედა და მარჯვენა ნაწილის მომსაზღვრელია, ისიც დაუმთავრებელია. ქვევითაც, მარცხენა მხარეს, მხოლოდ ერთი ასოა, როგორც ჩანს, ინიციალის საწყისი. მიუხედავად იმისა, რომ ექსლიბრისის კომპოზიცია დასრულებული არ არის, უკვე შესრულებული დეტალებიც მეტყველებს მხატვრის მიერ კომპოზიციის განონასწორებული აგების ზუსტ ალლოსა და უნარზე. ამ დაუმთავრებელ ესკიზშიც მკვეთრად ვლინდება მხატვრის მაღალი გრაფიკული კულტურა.

დ. ციციშვილის ნიგნის ნიშნებში თვალნათლივ ჩანს მხატვრის მაძიებლური ბუნება, მისი მაღალი პროფესიული ოსტატობა, რაც

გამოიხატება თითოეული ნამუშევრის შექმნისას გამოვლენილ ინდივიდუალურ მიდგომაში. დასახული ამოცანის გადაჭრას მხატვარი აღწევს როგორც სხვადასხვა ტექნიკისათვის დამახასიათებელი ხერხების სათანადო შერჩევით, ისე თვით გამოსახულების ხასიათითაც. ო. ტიზენგაუზენის ექსლიბრისის ავანგარდისტული ხელოვნებისათვის დამახასიათებელი სტილი, თვით წიგნის ნიშნის მფლობელის პიროვნული ინტერესებიდანაა გამომდინარე. ამ ადრეულ ექსლიბრისში მხატვარი განიცდის რუსი ავტორების, კერძოდ კი, იური ანენკოვის, ნიკოლოზ კუპრიანოვის ექსლიბრისების გავლენას. ასევე რუსული წიგნის ნიშნის გავლენით არის შექმნილი ზემოთ ნახსენები, აკვარელის ტექნიკით შესრულებული ორი პატარა ექსლიბრისი, მაგრამ ამ გავლენებს მხატვარი შეგნებულად, გაცნობიერებულად მიმართავს, რაც კარგად ჩანს გ. ნიორაძის ექსლიბრისში, რომელშიც ავტორი ეროვნული ტრადიციების ღრმა გააზრებით, სრულიად თანამედროვე ამეტყველებულ წიგნის ნიშანს იძლევა ამ ხელოვნებისათვის დამახასიათებელი ყველა მოთხოვნის გათვალისწინებით. ნამუშევართა შესრულების სტილი ექსლიბრისის მფლობელთა პიროვნული თავისებურებებიდან გამომდინარეობს და ყველა კონკრეტულ შემთხვევაში სხვადასხვანაირად წარმოჩინდება.

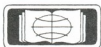
დავით ციციშვილის პიროვნულ ხასიათს კარგად ავლენს თვით მისთვის განკუთვნილი ექსლიბრისი, რომელიც მხატვარ იგორ ტიმოფეევის მიერ არის შექმნილი. 1930-იანი წლების ბოლოს დავით ციციშვილი ბალტიისპირეთის კულტურის შესწავლითაც ყოფილა გატაცებული, სწორედ აქედან გამომდინარე, შექმნა ი. ტიმოფეევმა მეგობრისათვის ეს იუმორით, სიტბოთი და სიყვარულით სავსე, მცირე კომპოზიცია (ილ. 9). ბალტიისპირეთისათვის დამახასიათებელი არქი-

ილ. 9

ტექტურული ნაგებობების ქონგურებიანი სახურავების თავზე, ღრუბლებში დაფრინავს სავარძელში მჯდომი, XIX საუკუნის კოსტიუმში გამოწყობილი მამაკაცი (თავზე ცილინდრი ახურავს, ტანსაცმელი ფრაკის ასოციაციას იწვევს), რომელსაც ხელში გაშლილი წიგნი უჭირავს, სავარძელზე კი მიმაგრებულია გაშლილი ქოლგა, აფრიალებული ბაფთით და ქოლგის ტარზე მიბმული ლამპით. ცინკოგრაფიის ტექნიკისათვის დამახასიათებელი წერილი კონტურით არის შექმნილი კომპოზიციის ნახატი. სიმსუბუქისა და ჰაეროვნების შთაბეჭდილება ამ ტექნიკის სრულფასოვანი ფლობიდან გამომდინარეობს, თეთრ ფონზე ხალვათად გაშლილი კომპოზიცია ნათლად იკითხება. სიმსუბუქეს ხელს უწყობს ისიც, რომ არ არის მკაცრი მოჩარჩოება. თავბოლოში წერილი კონტური და შრიფტი საზღვრავს კომპოზიციას. შრიფტის ხასიათიც ნახატის ხასიათს ემორჩილება, ხოლო მარჯვნივ და მარცხნივ ექსლიბრისი პირობითადაა მოსაზღვრული წერილი ხაზებით, რომელიც წვიმის ასოციაციას ქმნის. ამ ექსლიბრისის „შინა-არსი“ ადვილად მისახვედრი და აღსაქმელია, მკაფიოდ არის გამოხატული წიგნის ნიშნის მფლობელის ხასიათი და ინტერესები.

დავით ციციშვილის განსაკუთრებული სიყვარული და დაინტერესება ექსლიბრისის ხელოვნებით იმაშიც გამოიხატებოდა, რომ იგი წლების მანძილზე აგროვებდა და ფლობდა კიდეც ექსლიბრისის უნიკალურ კოლექციას (სამწუხაროდ, ამ კოლექციის კვალი დღესდღეობით დაკარგულია). მის არქივში (რომლის ნაწილიც ინახება არქიტექტორ ირაკლი ციციშვილის ოჯახში) შემონახულია რამდენიმე ქსილოგრაფიული დაფა (სხვადასხვა მხატვრების მიერ შესრულებული ექსლიბრისების ნიმუშები), რაც იმას მოწმობს, რომ იგი სათუთად ინახავდა ყველაფერს, რაც ექსლიბრისთან იყო დაკავშირებული. დავით ციციშვილი მხოლოდ ექსლიბრისით როდი იყო დაინტერესებული, მისი კვლევა-ძიებები სახვითი და გამოყენებითი ხელოვნების სფეროს უფრო ფართო სპექტრს მოიცავდა. იგი იყო უაღრესად განათლებული პიროვნება, თავისუფლად ფლობდა ქართულ რუსულ, ფრანგულ, ინგლისურ ენებს. ახლობლები მას „ცოცხალ ენციკლოპედიას“ უწოდებდნენ. ამავე დროს იყო საოცრად თავმდაბალი, გულისხმიერი და მოკრძალებული ადამიანი. დიდია მისი დამსახურება ქართველ მხატვართა თაობების აღზრდის საქმეშიც.

გურამ თაყნიაშვილი

თანამედროვე მსოფლიოს უდიდესი ნივნსაცავი

2000 წელს შესრულდა 200 წელი ვაშინგტონის კონგრესის ბიბლიოთეკის – მსოფლიოს უდიდესი ნივნსაცავის დაარსებიდან. ბიბლიოთეკა ოფიციალურად გაიხსნა 1800 წლის 24 აპრილს. თავდაპირველად ბიბლიოთეკის ამოცანას შეადგენდა ამერიკის კონგრესის აპარატის საინფორმაციო და საბიბლიოთეკო მომსახურება. შემდგომში ბიბლიოთეკის დანიშნულება და მომსახურების სფერო გაფართოვდა. უკანასკნელი წლების სტრატეგიულ გეგმაში, რომელიც მოიცავს 1997-2004 წ.წ. ბიბლიოთეკის უმთავრესი დანიშნულება და ძირითადი პრიორიტეტები განსაზღვრულია შემდეგნაირად: „ბიბლიოთეკის მისიაა მთელი მისი რესურსები გახადოს სასარგებლო და ხელმისაწვდომი კონგრესისა და ამერიკელი ხალხისათვის“.

კონგრესის ბიბლიოთეკის ადგილი ეროვნულ და საერთაშორისო საბიბლიოთეკო სისტემაში განისაზღვრება, როგორც დოკუმენტურად ფიქსირებული ცოდნის მსოფლიოს უდიდესი საცავი და როგორც ციფრობრივი ინფორმაციის ლიდერი. ბიბლიოთეკა იმავე დროს ითვლება აშშ-ის ეროვნული საკანონმდებლო ხელისუფლების სამეცნიერო-კვლევითი და ინფორმაციული უზრუნველყოფის დაწესებულებად.

ბიბლიოთეკის ძირითად მიზანს შეადგენს მკითხველთა და ინფორმაციის მომხმარებელთა მომსახურების მაღალი ხარისხი. მისი თანამშრომლები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ მკითხველი საზოგადოების მომსახურების გაუმჯობესებას ყველა ასპექტითა და მიმართულებით. ბიბლიოთეკისათვის ყველაზე მთავარია მკითხველის საინფორმაციო მოთხოვნილებების ოპერატიული დაკმაყოფილება. თითოეულ თანამშრომელს კარგად აქვს შეგნებული, რომ, მიუხედავად ელექტრონული მასალების არნახული მომრავლებისა, ისინი ტრა-

დიციული სახით არსებული ბეჭდური სახის ინფორმაციას ვერ შეცვლიან. ბიბლიოთეკის ამჟამინდელი მკითხველი სწორედ ამ უკანასკნელს ანიჭებს პრიორიტეტს. ახალი ელექტრონული ქსელები მხოლოდ ამდიდრებენ ბიბლიოთეკაში დაცულ უნიკალურ ფონდებს. ბიბლიოთეკის სიმდიდრე სწორედ მისი ფონდებია, რომელთა რაოდენობა 1998 წლის მონაცემებით შეადგენდა 115.505.695 ერთეულს. საბიბლიოთეკო დოკუმენტების ფონდი დაცულია მსოფლიოს 460 ენაზე; მართო წიგნების რაოდენობა შეადგენს 26 მილიონს, ყოველწლიურად ბიბლიოთეკის ფონდები ივსება 2 მილიონამდე ახლად გამოცემული დოკუმენტით. ბიბლიოთეკის დაკომპლექტების ძირითადი წყაროებია გამოცემების შეძენა, გაცვლა, საჩუქრის სახით მიღება და საავტორო უფლების სარეგისტრაციო ეგზემპლარები.

ბიბლიოთეკაში 4 მილიონამდე სანოტო გამოცემაა დაცული, ხოლო პირადი ხელნაწერების გვერდების რაოდენობა 48 მილიონს აჭარბებს. ბიბლიოთეკის დაკომპლექტების მთავარი პრინციპია მისი უნივერსალურობა. ამ პრინციპს სათავე დაუდო აშშ-ის პრეზიდენტმა ტომას ჯეფერსონმა, რომელმაც 1814 წელს ბიბლიოთეკას გადასცა საკუთარი წიგნების კოლექცია. ბიბლიოთეკა დღემდე ინარჩუნებს დაკომპლექტების ფართო პროფილს; გამონაკლისს წარმოადგენს მხოლოდ ორი დარგი: სასოფლო-სამეურნეო და კლინიკური მედიცინის, რომლითაც კომპლექტდება შესაბამისად სასოფლო-სამეურნეო და სამედიცინო პროფილის ეროვნული ბიბლიოთეკები. დაკომპლექტების უნივერსალიზმის პრინციპს თანმიმდევრულად ახორციელებს კონგრესის ბიბლიოთეკის დირექტორი ჯეიმს ბილინგტონი, რომელიც ღრმადაა დარწმუნებული, რომ კონკრეტულ საერთაშორისო სივრცეში შესაბამისად იზრდება მთავრობისა და კონგრესის წევრთა საინფორმაციო მოთხოვნილებები. დაკომპლექტების უნივერსალიზმით ბიბლიოთეკა მიზნად ისახავს შექმნას ადამიანთა ციდანის მსოფლიო უნივერსალური კოლექცია.

ბიბლიოთეკის მთავარ პრიორიტეტად მიჩნეულია კონგრესის აპარატის სამეცნიერო და საინფორმაციო მომსახურება. საამისოდ ბიბლიოთეკაში ჩამოყალიბებულია კონგრესის კვლევითი სამსახური, როგორც ბიბლიოთეკის ყველაზე მსხვილი ქვედანაყოფი. კონგრესის კვლევით სამსახურში დაკავებულია 714 თანამშრომელი. ამ სამსახურის 10 განყოფილება უშუალოდ კონგრესის ინტერესების გათვალისწინებით მუშაობს. თითოეულ კონგრესმენს საშუალება აქვს დელამის ნებისმიერ დროს მიიღოს აუცილებელი ინფორმაცია კომპი-

უტერული მომსახურების სისტემით. ინფორმაციის მიწოდების რატიულობა, ობიექტურობა და კონფიდენციალობა მოქნილსა და ეფექტურს ხდის ბიბლიოთეკის აღნიშნულ სამსახურს.

კონგრესის საინფორმაციო სამსახური, როგორც ბიბლიოთეკის ერთ-ერთი ძირითადი სტრუქტურული ერთეული, მნიშვნელოვან სამუშაოებს ასრულებს კონგრესმენთა ინფორმაციული უზრუნველყოფის საქმეში. ამ სამსახურის მიერ ყოველწლიურად გაიცემა 560.000-ზე მეტი ინფორმაცია, შესრულებული სხვადასხვა ფორმითა და დონით. საინფორმაციო სამსახურის ძირითად ფორმას წარმოადგენს ანალიტიკური ინფორმაციების მომზადება კონგრესმენთა მიზნობრივი ინფორმირებისათვის. ანალიტიკური ინფორმაციები ძირითადად წარმოდგენილია რეფერატების, ცნობების, ინდივიდუალური ინსტრუქციების, თარგმანების და სხვათა სახით.

იურიდიული შინაარსის საინფორმაციო მასალებით კონგრესმენთა უზრუნველყოფის მიზნით დიდ სამუშაოებს ატარებს იურიდიული ბიბლიოთეკა. ყოველწლიურად ეს სამსახური გასცემს 5000-ზე მეტ ცნობას, რომლის ძირითად შინაარს შეადგენს ინფორმაციები უცხოეთის საკანონმდებლო აქტების შესახებ. უკანასკნელი წლების მანძილზე იურიდიული შინაარსის მასალებიდან აღსანიშნავია ისეთი პრობლემების დამუშავება, როგორებიცაა: ბავშვთა პორნოგრაფია, ქალთა სტატუსი საზოგადოებაში, ინტელექტუალური თავისუფლება და სხვ. კონგრესის სესიის პერიოდში ბიბლიოთეკაში მუშაობს ე. წ. ცხელი ხაზი, რომლის მეშვეობითაც კონგრესმენებს საშუალება აქვთ მიიღონ ოპერატიული ინფორმაცია სამართლებრივი მეცნიერების სფეროდან.

ბიბლიოთეკასა და კონგრესს შორის სუფევს საქმიანი, ჰარმონიული ურთიერთობა. ბიბლიოთეკის დირექტორი და სხვა პასუხისმგებელი პირები პერიოდულად გამოდიან მოხსენებებით კონგრესის პალატების სხდომებზე. მოხსენებათა თემატიკას შეადგენს ბიბლიოთეკის ფუნქციონირების აქტუალური საკითხები. კონგრესმენები ხშირად მონაწილეობენ ბიბლიოთეკის ღონისძიებებში. კონგრესის ახლად არჩეული წევრებისათვის ბიბლიოთეკა პერიოდულად ატარებს სემინარებსა და საქმიან შეხვედრებს ინფორმაციული მუშაობის მეთოდის საკითხებზე, იმ სპეციფიკურ პრობლემებზე, რითაც ხასიათდება კონგრესის კვლევითი სამსახური. ბიბლიოთეკისა და კონგრესის ურთიერთობის შემდგომი სრულყოფის საკითხებზე მუშაობს ბიბლიოთეკასთან არსებული სპეციალური ბიურო.

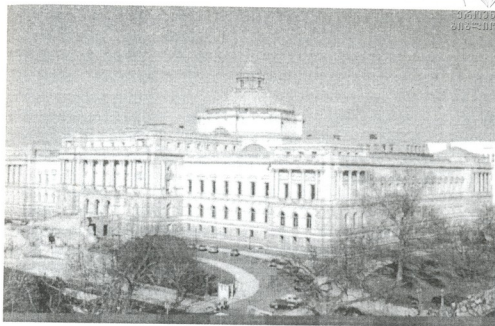
კონგრესის ბიბლიოთეკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულება აშშ-ში საავტორო უფლებების კანონის რეალიზაციაა. აღნიშნული ბიბლიოთეკა ერთადერთია მსოფლიოში, რომელიც აწარმოებს საავტორო უფლების რეგისტრაციას. ამერიკაში საავტორო უფლების შესახებ კანონი მიიღეს 1870 წელს (საქართველოში შესაბამისი კანონი შეიქმნა 1999 წელს); ამ კანონის თანახმად, აშშ-ში გამოცემული თითოეული სახელწოდების ბეჭდური თუ სხვა სახის გამოცემებიდან ორ-ორი ცალი გადაეცემა კონგრესის ბიბლიოთეკას. ბიბლიოთეკის სპეციალური ბიურო რეგისტრაციაში ატარებს ამერიკელი მწერლების, მხატვრების, მუსიკოსების, ჟურნალისტების, კინორეჟისორების და სხვა ავტორთა ნაწარმოებებს. ის ავტორი, რომელსაც სურს თავისი უფლების რეგისტრაცია საკუთარ ნაწარმოებზე, სპეციალური განცხადებით მიმართავს აღნიშნულ ბიუროს და ამ ნაწარმოების ორ ეგზემპლარს წარადგენს. ამასთან, ავტორი იხდის რეგისტრაციის ღირებულებას – 30 დოლარს და ღებულობს რეგისტრაციის სერტიფიკატს. საავტორო უფლებათა რეგისტრაციის ბიურო ყოველწლიურად საშუალოდ რეგისტრაციაში ატარებს 560 ათას ნაშრომს. ამ ბიუროდან ყოველწლიური შემოსავალი 15 ათას დოლარს აღემატება. 1995 წელს კონგრესმა დააყენა საკითხი საავტორო უფლებათა რეგისტრაციის ბიუროს ბიბლიოთეკის შემადგენლობიდან გამოყოფის შესახებ. ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელობამ აქტიურად დაიცვა არსებული წესი, რითაც უზრუნველყოფს სამამულო გამოცემებით ბიბლიოთეკის სრულყოფილად დაკომპლექტებას. საბოლოოდ საკითხი ბიბლიოთეკის სასარგებლოდ გადაწყდა. 1998 წელს კონგრესის მიერ მიღებულმა ახალმა კანონმა „საავტორო უფლების შესახებ ელექტრონულ ათასწლეულში“ კიდევ უფრო გააფართოვა კონგრესის ბიბლიოთეკის უფლებები საავტორო უფლებათა დაცვის პოლიტიკის სფეროში.

კონგრესის ბიბლიოთეკა სამართლიანად ითვლებნა აშშ-ს მთელი საბიბლიოთეკო სისტემის მეთავე, წამყვან ბიბლიოთეკად. საბიბლიოთეკო სისტემის ლიდერის როლის შესრულება მან დაიწყო სწორედ ასი წლის წინათ, როდესაც ბიბლიოთეკის დირექტორი იყო გერბერტ პანტიმე. სწორედ მისი ინიციატივით შემუშავდა კონგრესის ბიბლიოთეკის საკლასიფიკაციო სისტემა, საფუძველი ჩაეყარა ბიბლიოთეკათაშორისო აბონემენტის მუშაობას, დაიწყო ბეჭდური ბარათებით ქვეყნის ბიბლიოთეკების მომარაგება. თანამედროვე ეტაპზე ბიბლიოთეკებისადმი დახმარება წარმოებს რამოდენიმე მიმართულებით,

რომელთაგან აღსანიშნავია: ეროვნული ციფრობრივი ბიბლიოთეკის ფორმირება, ცენტრალიზებული კატალოგიზაცია, ბიბლიოთეკებისა და საინფორმაციო დაწესებულებებს შორის იდეებისა და გამოცდილების გაზიარება, ბიბლიოთეკართა კვალიფიკაციის ამაღლება, ინვალიდთა საბიბლიოთეკო მომსახურება, წიგნის ცენტრის მეშვეობით წიგნისა და კითხვისადმი ინტერესის სტიმულირება. კონგრესის ბიბლიოთეკა სისტემატურად სრულყოფს საკუთარ საკლასიფიკაციო სისტემას, რომელიც გამოიყენება, აგრეთვე, სპეციალურ სამეცნიერო და უმაღლესი სასწავლებლების ბიბლიოთეკებში; გარდა ამ სამუშაოებისა, საბიბლიოთეკო სისტემისათვის პერიოდულად გამოიცემა საგნობრივი რუბრიკების ნუსხა, ხდება დუის სისტემის სრულყოფა და ხელახალი გამოცემა. აღნიშნული მიმართულებით კიდევ უფრო განამტკიცებენ კონგრესის ბიბლიოთეკის წამყვან პოზიციას ქვეყნის საბიბლიოთეკო ინფრასტრუქტურაში.

ბიბლიოთეკართა კვალიფიკაციის ამაღლების მიზნით კონგრესის ბიბლიოთეკა სისტემატურად ატარებს სემინარებს, შეხვედრებს, კონფერენციებს, გამოსცემს მეთოდური ხასიათის ლიტერატურას საბიბლიოთეკო მუშაობის აქტუალურ საკითხებზე. ამ მიმართულებით ბიბლიოთეკის მუშაობის სიმძიმე გადააქვს ფედერალური ბიბლიოთეკების თანამშრომელთა კვალიფიკაციის ამაღლების პრობლემებზე; ბიბლიოთეკა თანაბრად ზრუნავს საინფორმაციო ორგანოებსა და ცენტრების ურთიერთთანამშრომლობასა და რესურსების კოორდინაციული წესით გამოყენების პრობლემებზე; ამ სამუშაოებს აწარმოებს ბიბლიოთეკაში ჩამოყალიბებული ფედერალური ბიბლიოთეკებისა და საინფორმაციო ცენტრების კომიტეტი. იგი აწყობს სხვადასხვა სახის ფორუმებს, სასწავლო კურსებსა და სხვა ღონისძიებებს, რითაც გარკვეულ ეფექტს აღწევს საბიბლიოთეკო მენეჯმენტის თანამედროვე მდგომათა რეალიზაციის საქმეში. ბიბლიოთეკართა განუწყვეტელი სწავლების პროცესში აქტიურად გამოიყენება დისტანციური სწავლების ფორმები და მეთოდები.

კონგრესის ბიბლიოთეკას ინვალიდთა საბიბლიოთეკო და საინფორმაციო მომსახურების დიდი გამოცდილება აქვს. ამ საქმეს ხელმძღვანელობს იქ შექმნილი ინვალიდთა ეროვნული საბიბლიოთეკო სამსახური. ეს სამსახური უკვე შვიდ ათეულ წელზე მეტია მოქმედებს ბრაილის შრიფტით ნაბეჭდ მასალებს, ელექტრონულ ჩანაწერებს და ე. წ. ხმოვან წიგნებს მეცნიერების სხვადასხვა დარგში. ეს მასალები უფასოდ ეგზავნებათ რეგიონალურ ბიბლიოთეკებს, რო-

ვაშინგტონის კონგრესის ბიბლიოთეკა

მღებიც უშუალოდ ემსახურებიან ინვალიდებს მათი საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით. ინვალიდებში დიდი მოთხოვნილებით სარგებლობს კასეტები და მაგნიტური ჩანაწერები, გრამფირფიტები, აგრეთვე სხვა სახის მასალები, რომლებიც მრავლად გამოიცემა. კონგრესის ბიბლიოთეკა ამ მიმართულებით ყოველწლიურად დიდი რაოდენობის სახსრებს გამოყოფს.

ბიბლიოთეკაში წარმატებით ფუნქციონირებს ე. წ. წიგნის ცენტრი. მისი მთავარი დანიშნულებაა წიგნისა და კითხვისადმი ინტერესის სტიმულირება. ცენტრის პროექტებსა და პროგრამებს ძირითადად აფინანსებენ სპონსორები. ცენტრს აქვს 35 განყოფილება მთელი ქვეყნის მასშტაბით. წიგნის ცენტრის მუშაობის ფორმებიდან აღსანიშნავია: მოძრავი გამოფენების მოწყობა, კითხვის ეროვნული პროგრამები, რადიო და ტელეგადაცემების ორგანიზება და სხვა სახის სამუშაოები. წიგნის ცენტრი ყოველწლიურად აწყობს ვიქტორინებსა და კონკურსებს სოფლის საუკეთესო ბიბლიოთეკარისა და საუკეთესო მკითხველის გამოსავლენად.

კონგრესის ბიბლიოთეკის მომსახურების სფეროში მთავარი პრიორიტეტია კონგრესის საბიბლიოთეკო და საინფორმაციო მომსახუ-

რება, ხოლო მესამეზე – საზოგადოების მომსახურება. ბიბლიოთეკის მასობრივ მკითხველს ემსახურება იმ შემთხვევაში, თუ მათთვის საჭირო მასალა ადგილობრივ რეგიონალურ ბიბლიოთეკაში არ აღმოჩნდება. მეცნიერ მუშაკთა საბიბლიოთეკო მომსახურება უმთავრესად წარმოებს სამეცნიერო დარბაზების სისტემისა და ბპა-ს გამოყენებით; ხოლო ფართო საზოგადოებრიობას ემსახურება ეროვნული ციფრული ბიბლიოთეკის მეშვეობით, გამოფენებითა და პუბლიკაციებით, სხვადასხვა სახის საგანმანათლებლო პროგრამებისა და ღონისძიებების საშუალებით.

მკითხველთა მომსახურების მაღალი ხარისხი მიღწეულია ციფრობრივი ტექნოლოგიების გამოყენებით, თანამშრომელთა კვალიფიკაციის ამაღლებით, მომსახურების სტანდარტების გაუმჯობესებით, ბიბლიოთეკის შესაძლებლობებისა და საშუალებების პოპულარიზაციით. ბიბლიოთეკა ხელმისაწვდომია ყველასათვის, ვინც მონდომებულია „სერიოზული კვლევისათვის“. მკითხველთა სამსახურში ამჟამად ჩაყენებულია ბიბლიოთეკის 22 სამკითხველო დარბაზი. ცალკეა გამოყოფილი სამკითხველო დარბაზი კონგრესის წევრთათვის. მარტო 1998 წელს ბიბლიოთეკაში რეგისტრირებული იყო 46 ათასზე მეტი ახალი მკითხველი. დასწრება ამავე პერიოდში შეადგენდა 1 მლნ მკითხველს. სამკითხველო დარბაზებში გაცემა შეადგენდა 2 მილიონზე მეტ ერთეულს, გარდა იმ მაჩვენებლისა, რომელიც ახასიათებს სამეცნიერო-კვლევით სამსახურს. გაცემული ბიბლიოგრაფიული ცნობების რაოდენობა იმავე 1998 წელს 1 მილიონ 102 ათასს შეადგენდა. ბიბლიოთეკის კომპიუტერულ ქსელში დასწრება შეადგენდა 270 ათასს, ხოლო ინტერნეტით მოსარგებლეთა რაოდენობა – 615 ათასს; ბოლო წლების მანძილზე კომპიუტერული ტექნიკის გამოყენებამ ბიბლიოგრაფიული ცნობების გაცემა ტრადიციული საშუალებებით მკვეთრად შეამცირა. ბიბლიოთეკაში მუშაობს მკითხველთა ორიენტაციის დარბაზი, სადაც ყოველ ნახევარ საათში უჩვენებენ 22 წუთიან ფილმს ბიბლიოთეკის შესახებ. გარდა ამისა, ბიბლიოთეკაში ახლად მოსულთათვის სისტემატურად ეწყობა ექსკურსიები, გამოიცემა ბუკლეტები და სხვადასხვა სახის საინფორმაციო მასალები. ბიბლიოთეკაში სისტემატურად ტარდება კულტურულ-საგანმანათლებლო ხასიათის ღონისძიებები; იმართება კონცერტები, პოეზიის საღამოები, უჩვენებენ კინოფილმებს. ყველაზე პოპულარულია კონცერტები, რომლებიც ორგანიზებულია ამერიკის ფოლკლორული ცენტრის მიერ. ბიბლიოთეკაში მონყობილი გამოფე-

ნები ხელმისაწვდომია აგრეთვე ინტერნეტის საშუალებით.

ბიბლიოთეკის ერთ-ერთი უდიდესი და პრიორიტეტული განყოფილებაა საინფორმაციო ტექნოლოგიების სამსახური, რომელიც თავის მხრივ აერთიანებს ათ ქვეგანყოფილებას. საინფორმაციო ტექნოლოგიების დანერგვის თვალსაზრისით ვაშინგტონის კონგრესის ბიბლიოთეკამ გაუსწრო მსოფლიოს ბევრ დიდ ბიბლიოთეკას. მე-20 საუკუნის დასასრულისათვის ავტომატიზებული იყო ბიბლიოთეკის ყველა პროცესი, დანყებული დაკომპლექტებიდან, მკითხველთა მომსახურებით დამთავრებული. ახალი ტექნოლოგიების თანამედროვე პროგრამებიდან მთავარია ეროვნული ციფრული ბიბლიოთეკის პროგრამა. მასზე მუშაობა დაიწყო 1994 წლიდან. პროგრამა ფინანსდება როგორც კონგრესის, ისე ციფრული ბიბლიოთეკის კერძო სექტორის მიერ. ეროვნული ციფრული ბიბლიოთეკის შექმნა და გამოყენება კონგრესის ბიბლიოთეკას ერისათვის მთავარ საჩუქრად მიაჩნია. ციფრული ბიბლიოთეკის გამოყენება შეუძლია ყველას, არა მარტო კონგრესის ბიბლიოთეკაში, არამედ ჩვეულებრივ საჯარო ბიბლიოთეკებში, შინ და ა. შ. ასე, რომ მკითხველებში სულ უფრო პოპულარული ხდება ეროვნული ციფრული ბიბლიოთეკის შესაძლებლობები. ციფრული ბიბლიოთეკის ცენტრი ყოველწლიურად საშუალოდ ლეზულობს 8 ათასზე მეტ მკითხველსა და ინფორმაციის მომხმარებელს. ციფრული ბიბლიოთეკისადმი ინტერესზე მეტყველებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ მარტო 1998 წელს ამ ცენტრის მიერ ელექტრონული ფოსტით პასუხი გაეცა 5 000-ზე მეტ მკითხველსა და მოთხოვნილებას. ციფრული ბიბლიოთეკის შესახებ ინტერნეტით ინფორმაციის მოძიების სიხშირეზე მეტყველებს აგრეთვე ინტერნეტის გამოყენების საშუალო წლიური მაჩვენებელი, რომელიც 2 მილიონ მომსვლელს აჭარბებს.

ბიბლიოთეკაში ფუნქციონირებს კანონმდებლობის ინფორმაციული სისტემა. ეს არის საყოველთაოდ ხელმისაწვდომი სისტემა, სადაც დაინტერესებული სპეციალისტი ლეზულობს სრულ ინფორმაციას ვაშინგტონის კონგრესის მოღვაწეობის შესახებ. ამ სისტემის მეშვეობით დაინტერესებულ პირს შეუძლია მიიღოს კანონების სრული ტექსტები. საკანონმდებლო საინფორმაციო სისტემით სარგებლობა შეუძლიათ მსოფლიოს ნებისმიერი წერტილიდან ინტერნეტის საშუალებით.

კონგრესის პალატებთან შეთანხმებით ბიბლიოთეკამ შეიმუშავა საკანონმდებლო საინფორმაციო-საძიებო სისტემა. ეს არის ინტე-

გარირებული საინფორმაციო სისტემა, რომელიც ძირითადად კონგრესის წევრებს ემსახურება. 2000 წელს მწყობრში ჩადგა ასევე ინტეგრირებული საბიბლიოთეკო სისტემა, რომელიც აერთიანებს ბიბლიოთეკის შიგნით მოქმედ კომპიუტერულ სისტემებს. ამ სისტემის მიზანია კოორდინაცია გაუწიოს შიდასაბიბლიოთეკო კომპიუტერულ ქსელს და მთელი მუშაობის სიმძიმე გადაიტანოს ბიბლიოთეკის მთავარ, ძირითად ფუნქციებზე: დაკომპლექტება, კატალოგიზაცია, სერიული გამოცემების დამუშავება, წიგნგაცემა, საცნობარო მომსახურება, ფონდების აღრიცხვა და სხვა.

კონგრესის ბიბლიოთეკისათვის ახალი ტექნოლოგიების გამოყენება თვითმიზანს არ წარმოადგენს, ბეჭდური პროდუქცია, ნაბეჭდი წიგნი შეუცვლელია გონებრივი განვითარების, აღზრდისა და დოკუმენტური მეხსიერების თაობიდან თაობაზე გადაცემის თვალსაზრისით. ამის შესახებ არაერთხელ გამოუთქვამს მოსაზრება ჯეიმს ბილინგტონს. მისი აზრით, ელექტრონული ტექნოლოგია სწორედ ის საშუალება იქნება, რომელიც ადამიანებს წიგნისკენ შემოაბრუნებს.

ბიბლიოთეკის ფონდების, ინვენტარ-მონაცემების, მთლიანად შენობის და თანამშრომელთა უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად ბიბლიოთეკაში 1997 წლიდან მოქმედებს სპეციალური ბიურო. ბიბლიოთეკაში მკაცრად გამოიყენება დაცვის ელექტრონული საშუალებები. თოთოულ წიგნში ჩამაგრებულია სპეციალური მონაცემი (ფირფიტა), რომელიც რეაგირებს წიგნის არასანქცირებული გატანის შემთხვევაში. ბიბლიოთეკის ოთხივე შესასვლელში სპეციალური დამცავი კარებებია დამონტაჟებული, კონტროლდება თითოეული გასასვლელი. ზოგიერთ სამკითხველო დარბაზში დადგმულია ვიდეოკამერები. ბიბლიოთეკის ძირითად საცავს მეთვალყურეობს გაძლიერებული საპოლიციო დაცვა.

ბიბლიოთეკის განვითარების ხანგრძლივი პერსპექტივისათვის დაწერგლია სტრატეგიული დაგეგმარების პრაქტიკა. უკანასკნელ წლებში მიღებული სტრატეგიული დაგეგმარების ორი პროგრამიდან პრიორიტეტი ენიჭება ბიბლიოთეკის ძირითადი მისიის შესრულებას. ამ პროგრამებში გამოკვეთილია ბიბლიოთეკის ძირითადი მიმართულებები და პრიორიტეტები.

ვაშინგტონის კონგრესის ბიბლიოთეკის დირექტორს ნიშნავს უშუალოდ პრეზიდენტი და ამტკიცებს სენატი. კონგრესის სტრუქტურაში შექმნილია სპეციალური გაერთიანებული კომიტეტი, რომლის ამოცანას შეადგენს ბიბლიოთეკის განვითარების სტრატეგიული გე-

გმების შემუშავება. ბიბლიოთეკის არსებობის ისტორიაში ყველაზე არსებითი სტრუქტურული ცვლილებები განახორციელა ჯეიმს ბილინგტონმა. იგი ბიბლიოთეკის რიგით მეცამეტე დირექტორია. ბილინგტონის რეფორმების დედაარსი მდგომარეობს იმაში, რომ ბიბლიოთეკამ ნაკლები დანახარჯებით მეტ წარმატებას მიაღწიოს. მართვის პროცესების რაციონალიზაცია ხორციელდება სპეციალური გეგმით; ყოველწლიურად ფართოვდება ბიბლიოთეკის ურთიერთობა საზოგადოებასთან.

ამჟამად ბიბლიოთეკა შედგება 5 უმსხვილესი დანაყოფისაგან: კონგრესის სამეცნიერო-კვლევითი სამსახური, საავტორო უფლებათა ბიურო, დირექტორის ოფისი, იურიდიული ბიბლიოთეკა, საბიბლიოთეკო სამსახური. ბიბლიოთეკის მთლიანი ინფრასტრუქტურა წარმოდგენილია შვიდი ქვედანაყოფისაგან: დაგეგმარების, მენეჯმენტისა და შეფასების, საფინანსო, შრომითი რესურსების, ე. წ. შიდა უნივერსიტეტის, საინფორმაციო ტექნოლოგიების სამსახური, ინტეგრირებული დამხმარე სამსახური და უსაფრთხოების სამსახური.

ბიბლიოთეკას მთლიანად განაგებს მისი დირექტორი, რომელსაც ჰყავს ერთი მოადგილე და ერთი თანაშემწე. მოადგილე ხელმძღვანელობს ბიბლიოთეკის მიმდინარე საკითხებს და ლეზულობს საერთო საბიბლიოთეკო გადანაცვტილებებს, ატარებს ორგანიზებული ხასიათის ღონისძიებებს; თანაშემწე წარმართავს წმინდა საბიბლიოთეკო პროცესებს: დაკომპლექტება, დამუშავება, დაცვა, მომსახურება და ა. შ. ბიბლიოთეკის კოლექტიურ მართვაში დიდ როლს ასრულებს აღმასრულებელი კომიტეტი, რომლის შემადგენლობაში შედიან ყველა სტრუქტურული დანაყოფის ხელმძღვანელები. საერთო ანგარიშით, კონგრესის ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელობა შვიდასზე მეტი პერსონით არის წარმოდგენილი. კონგრესის ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელობის ორივე ფორმიდან (ჰორიზონტალური, ვერტიკალური), უპირატესობა ენიჭება მართვის ჰორიზონტალურ ანუ კოლექტიურ ფორმას.

დაფინანსების ძირითადი წყაროა ფედერალური დაფინანსება, რომელიც ყოველწლიურად იზრდება. 1999 წლის ბიუჯეტი 1994 წელთან შედარებით გაიზარდა 18%-ით და 391 მილიონზე მეტი დოლარი შეადგინა. ცალკე გამოიყოფა სახსრები შენობის ექსპლუატაციის, ტერიტორიის მოვლა-პატრონობის და სხვ. მიმართულებით. კონგრესი ხშირად აფინანსებს მოქმედ ცალკეულ მიზნობრივ პროგრამებს. მიუხედავად ამისა, ბიბლიოთეკას მაინც არ ყოფნის სა-

ხსრები იმის გამო, რომ თითქმის ყოველწლიურად იზრდება თანამშრომელთა ხელფასები, თანაც ამას ემატება ფასების ინფლაციური ზრდა. სწორედ ამიტომ არის, რომ ბიბლიოთეკა აქტიურად იბრძვის კერძო სექტორიდან დამატებითი სახსრების მოზიდვისათვის. ასეთი საშუალებების მოსაძიებლად შექმნილია სპეციალური ქვეგანყოფილება – განვითარების ოფისი.

კერძო სექტორის წარმომადგენლებით დაკომპლექტებულია მოქმედი საკონსულტაციო ორგანო, რომლის ამოცანაა დახმარება გაუწიოს ბიბლიოთეკის საქმიანობის ამსახველი მასალების ჩვენებასა თუ გამოყენებას.

ბიბლიოთეკის საკადრო პოლიტიკა გამომდინარეობს იმ თვალსაზრისიდან, რომ ყველაზე სრულყოფილი სახით წარმოდგენილი ინფორმაციული ტექნოლოგიებიც კი ვერ შეცვლიან თანამშრომელთა გამოცდილებასა და ცოდნას; ამ მიმართულებით სტრატეგიული ამოცანაა პრომითი რეზერვების შენარჩუნება და მისი განახლება, როგორც შიდა ბიბლიოთეკის რესურსებიდან, ისე სპეციალისტების მოზიდვით. საკადრო პოლიტიკის ერთ-ერთი საზრუნავია თანამშრომელთათვის თანაბარი პირობების შექმნა, რათა თითოეულმა მათგანმა მაქსიმალურად გამოავლინოს საკუთარი უნარი და შესაძლებლობები.

1998 წლის მონაცემების მიხედვით ბიბლიოთეკის ძირითადი მაჩვენებლები შემდეგი სახით წარმოგვიდგება:

ბიუჯეტი – 377.207.000 დოლარი

თანამშრომლები – 4.367

ფონდი – 115.505.695

გაცემა სამკითხველო დარბაზებსა და ბჰა-თი – 2.007.898

ცნობების რაოდენობა – 1.101.000

კომპიუტერებთან მომსვლელთა რაოდენობა – 270.259.005

ინტერნეტით მოსარგებლეთა რაოდენობა – 615.149.938

კადრების დემოგრაფიული შემადგენლობა:

მამაკაცი – 1917

ქალი – 2296

თანამშრომელთა საშუალო ასაკი – 47 წელი;

კადრების რასობრივი შემადგენლობა:

თეთრკანიანი – 2217

შავკანიანი – 1687

აზიელი – 218

ვაშინგტონის კონგრესის ბიბლიოთეკის მთავარი შესასვლელი

1999 წელს, 1994 წელთან შედარებით, ბიბლიოთეკის თანამშრომელთა რიცხვი შემცირდა 87 ერთეულით. ბიბლიოთეკის დირექტორის აზრით, შტატების შემდგომმა შემცირებამ ბიბლიოთეკა ნეგატიური სახის ცვლილებებამდე შეიძლება მიიყვანოს. კადრებთან მუშაობას განაგებს შრომითი რეზერვების სამსახური 105 კაცის შემადგენლობით. აქვე შედის რამდენიმე ქვეგანყოფილება, მათ შორის შრომითი დავის (კამათის) გადაწყვეტის ცენტრი. თანამშრომელთა კვალიფიკაციის ამაღლებას ხელმძღვანელობს ე. წ. „შიდა უნივერსიტეტი“. ამ საქმეში უპირატესობა ენიჭება თანამშრომელთა სწავლებას იმ მიმართულებით, რომ დამოუკიდებლად შეძლონ მმართველობითი გადაწყვეტილების მიღება. ბიბლიოთეკაში სისტემატურად ეწყობა მენეჯმენტის კურსები სხვადასხვა დონის ხელმძღვანელთათვის. კურსების პროგრამა ითვალისწინებს ისეთი საკითხების გადაჭრას, როგორებიცაა: შრომითი დავის განხილვა და აღკვეთა, თანამშრომელთა ეთიკის საკითხები, მათი სამედიცინო მომსახურება და სხვ. ჯანმრთელობის სპეციალური სამსახური სისტემატურად ამოწმებს თანამშრომელთა ფსიქიკურ, ფიზიკურ თუ სულიერ მდგომარეობას, ატარებს პროფილაქტიკურ ღონისძიებებს.

ვაშინგტონის კონგრესის ბიბლიოთეკა თავისი მუშაობის მასშტაბით, ხარისხით უდიდესი და უპირველესი ეროვნული ბიბლიოთეკაა მსოფლიოში. მისი ავტორიტეტი და მიღწევები, მისი გამოცდილება, თეორია და პრაქტიკა, ხელმძღვანელობის სტილი მისაბაძი და სამაგალითოა ბევრი ეროვნული ბიბლიოთეკისათვის. იგი მართლაც დგას დემოკრატიის სადარაჯოზე. მოქნილი საბიბლიოთეკო პოლიტიკა, რომელსაც ვაშინგტონის კონგრესის ეს დიდი წიგნსაცავი აწარმოებს, ნათელი დადასტურებაა იმისა, თუ როგორი როლის შესრულება შეუძლია ნამდვილად მოქმედ, თანამედროვე ტექნოლოგიით აღჭურვილ ბიბლიოთეკას სახელმწიფოებრივ აღმშენებლობაში.

ქართველი სპეციალისტების ერთი ნაწილი ახლოს იცნობს ვაშინგტონის კონგრესის ბიბლიოთეკის მუშაობას. საგულისხმოა, რომ მისი დირექტორი ბ-ნი ჯეიმს ბილინგტონი ორგზის ეწვია საქართველოს.

იოსებ გოგორიშვილი

ქართული ფოლკლორისტიკის დიდი შენაჩენი

ფოლკლორი ხალხის სულისა და გონის, მისწრაფებების და იდე-
ალების გამოხატულება, მეტად მიმზიდველი ფორმით. ლექს-სი-
მღერებსა თუ ზღაპარ-ლეგენდებში ჩაქსოვილი რწმენა-წარმოდგე-
ნები, ძალზე ინდივიდუალურ-სუბიექტურიც კი, საზოგადოებრივ ინტე-
რესებს ერწყმის და ზოგად ტენდენციებად აღიქმება. შემთხვევითი
როდია, რომ ერის დახასიათებისას ხშირად ზეპირსიტყვიერების ნი-
მუშებს მიმართავენ. ისიც ფაქტია, რომ იდეათა გამჟღავნება მანე-
რულობის გარეშე, ზოგჯერ სკაბრეზულად, მაგრამ უშუალოდ ხდება.
ამიტომაც აღნიშნული მემკვიდრეობა საგანგებო ყურადღებას იმსა-
ხურებს.

შემოთქმულიდან გამომდინარე (და სხვა მიზეზთა გამოც) გასა-
გებია, რატომ მიეისწრაფვით ფოლკლორისტიკის სრულყოფილი ისტო-
რიის შესაქმნელად.

უნდა აღინიშნოს, რომ ცალკეული ნაშრომები ამ განხრით კარგა
ხნის წინ დაინერა. დავასახელებთ მ. ჩიქოვანის, ქ. სიხარულიძის, ე.
ვირსალაძის, თ. ოქროშიძის, ე. არჯევანიძის და სხვათა გამოკვლე-
ვებს. მაგრამ ერთია ცალკეული ძიებანი და მეორეა სრული კურსი.
ასეთი ნაშრომი კი, სამწუხაროდ, დღემდე არ მოგვეპოვებოდა.

პირველი, ვინც იკისრა ამ მძიმე ტვირთის აზიდვა, გახლავთ
პროფესორი თეიმურაზ ჯაგოდნიშვილი, ცნობილი ლიტერატორი და
ფოლკლორისტი, არაერთი საყურადღებო და გახმაურებული გამო-
კვლევის ავტორი.

„ქართული ფოლკლორისტიკის ისტორია“ (თბილისის უნივერსი-
ტეტის გამოცემა, 2004) ვრცელი კურსის პირველი ტომია. მეორე
ტომის გასრულებას მეცნიერი უმოკლეს დროში გვპირდება.

ცხადია, ურთულესი საკითხებისადმი მიძღვნილი რვაასგვერდი-

ანი ნაშრომი მრავალი წლის გაბმული მუშაობის ნაყოფია.

ამგვარი ნიგნის შესაქმნელად მხოლოდ ნიჭი და ლამეების თერთად გათენება არ კმარა. აუცილებელია აგრეთვე მოვლენების არსში წვდომის უნარი და ისტორიზმის პრინციპების ერთგულება. ცალკეული ფაქტები თუ კონკრეტული სიტუაციები შეიძლება დამაკმაყოფილებლად დახასიათდეს, მაგრამ ეპოქის გრეხილში მათი ადგილის განსაზღვრა ნამდვილად გაჭირდება, თუ დიალექტიკურ მეთოდს არ დავეყრდნობით.

თ. ჯაგოდნიშვილის ნაშრომი იმითაც არის გამორჩეული, რომ კვლევის საგნის ათვისება სწორედ ამგვარი ფილოსოფიური მიდგომით, ფართო განზოგადებითა და, რაც მთავარია, ფოლკლორისტიკაში თანამედროვე მსოფლიო მიღწევების გათვალისწინებით ხდება. ნაშრომში თავდაპირველად ყურადღება მახვილდება ქართული ფოლკლორისტიკის სათავეებზე. შემდეგ მკვლევარი მსჯელობს დარგის განვითარების პერიპეტიკებზე XIX საუკუნის პირველ ნახევარში. უმთავრესი ადგილი კი დათმობილი აქვს სამამულო ფოლკლორისტიკის კვლევის ძირითად ტენდენციებს XIX საუკუნის მეორე ნახევარში.

ქართული ფოლკლორისტიკის განვითარება დარგის სპეციფიკას ეყრდნობა.

ზეპირსიტყვიერების შესწავლა, უწინარეს ყოვლისა, ტექსტთა შეკრება-კლასიფიკაციის, შემდეგ კი დაფიქსირებული მასალის ანალიზს გულისხმობს.

ფოლკლორული ნიმუშების დიდი ნაწილი დროთა განმავლობაში დავინწყებას ეძლეოდა. ამდენად, მათი ჩანერა საშურ საქმედ ითვლებოდა. თ. ჯაგოდნიშვილი საგანგებოდ განიხილავს ამ მხრივ თავდადებული მოღვაწეების საქმიანობას – სათანადოს მიაგებს პლატონ იოსელიანს, რაფიელ ერისთავს, დიმიტრი ყიფიანს, ივანე და იობ ცისკარიშვილებს, თუ სხვებს, რაც მთავარია, მკაფიოდ აყალიბებს XIX საუკუნის 40-50-იანი წლების ქართული ფოლკლორისტიკის სპეციფიკას. ზემოხსენებული მოღვაწენი და მათი მიმდევარნი რომ არა, დაიკარგებოდა ხალხური აზროვნება, პოეტური მეტყველების თვალსაჩინო ნაწარმოებები. მეორეც, ფოლკლორისტიკის გარიჟრაჟზე არა მხოლოდ შეგროვდა, არამედ ნაწილობრივ შეფასდა ცალკეული თხზულებები. ამასთანავე სხვა ხალხთა მსგავს ძეგლებთან მიმართებაში მათი გააზრების საკითხიც წამოიჭრა.

მეცნიერება ჭეშმარიტების ძიებაა. იგი გამორიცხავს ტენდენცი-

ურობას. თ. ჯაგოდნიშვილისათვის თავი და თავია ფაქტთა დადებითი თუ უარყოფითი მხარეების ზუსტად აღნუსხვა და მოვლენის არსის დადგენა სუბიექტური განწყობის გარეშე.

მკვლევარი მსჯელობს XIX საუკუნის 40-50-იანი წლების რუსი მოხელეების ფოლკლორისტულ საქმიანობაზე. აღნიშნავს ი. სლივიცკის, ა. ზისერმანის, ი. პოლონსკის, გ. რადეს, ვ. პერეველენკოს და სხვათა დამსახურებას და დასძენს: „... ზეპირსიტყვიერებისადმი რუსთა განსაკუთრებული ყურადღება წმინდა პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული მიზნებით იყო განპირობებული. ქართველი ხალხის ტრადიციული ყოფის, ეთნოფსიქოლოგიის ცოდნას საქართველოს სწრაფი და სრული ანექსიისათვის აუცილებელი მეთოდებისა და ხერხების გამოძენისათვის უნდა შეეწყო ხელი. ამიტომაც იყო, რომ თავად კავკასიის რუსული ადმინისტრაცია სთავაზობდა ავტორებს (განსაკუთრებით რუს ავტორებს) ქართული ფოლკლორისა და ეთნოგრაფიის სფეროში მუშაობას და ნახალისების ფორმებსაც კი არ ერიდებოდა“.

დასკვნა გასაზიარებელია.

ხაზგასასმელია მეორე მხარეც, რაც მხედველობიდან არ რჩება მეცნიერს. ხსენებულ და სხვა მოხელეთა ფოლკლორისტული საქმიანობა უპირატესად მაინც იმით იყო მნიშვნელოვანი, რომ ევროპისათვის ცნობილი გახდა ჩვენი ხალხის სულიერი ფასეულობა და, რაც მთავარია, ფართო მასშტაბით კვლევის სურვილიც გაჩნდა. მართო ამირანის თქმულებისა და პრომეთეს მითის ფარზე ატანა და შეპირისპირებითი ანალიზი რად ღირს.

სარეცენზიო წიგნი გამორჩეულია მოვლენების სიღრმისეული გაზრებითა და ლოგიკური დასკვნებით. ამ მხრივ სანიშნოა მესამე თავი.

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში იგრძნობა ზეპირსიტყვიერებისადმი უჩვეულო დაინტერესება, რაც განპირობებული იყო ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის აღმავლობით, ქართული ფენომენის ღრმად და ფართო მასშტაბით შეცნობა-პოპულარიზაციის აუცილებლობით, რაც რუსიფიკატორული პოლიტიკისადმი მძაფრ იდეურ დაპირისპირებასაც გულისხმობდა.

კონკრეტულად რა სიახლენი ვლინდება?

ადრე მასალათა შეკრებას მოყვარულ-ენთუზიაზისტები აწარმოებდნენ. ტექსტთა პუბლიკაციაც რედაქტორ-გამომცემელთა გემოვნების შესაბამისად ხდებოდა. ახლა კი ამ საქმეს სისტემატური ხასიათი მიეცა, კოორდინაციას დაექვემდებარა და ფიქსაციაც მყარ მეცნიერულ მეთოდოლოგიას დაეფუძნა. რაც მთავარია, „... გამო-

იკვეთა ქართული მეცნიერულ-ფოლკლორული ინტერესების შინაარსი, ქართული ფოლკლორის ტული აზრი, ანუ იშვა ქართული ფოლკლორისტიკა, როგორც დამოუკიდებელი სამეცნიერო დარგი".

აქვე ისიც არის დაკონკრეტებული, თუ რით ემიჯნებიან ურთიერთს რომანტიკოსები და რეალისტები ზეპირსიტყვიერებასთან მიმართებაში. პირველთა გარკვეული შეზღუდულობა დაძლეულ იქნა. მართლაც, ფოლკლორი შინაგანად ჩაკეტილ თვითკმარ სამყაროდ ვერ დარჩებოდა.

კვლევის ეს ძირითადი ხაზი – ეტაპების გამოკვეთა და თითოეულისათვის ადგილის განსაზღვრა საერთო დინებაში – თავიდათავია. სხვაგვარად ვერ დაინერება ნამდვილი ისტორია.

რატომ მიიჩნევს თ. ჯაგოდნიშვილი XIX-XX საუკუნეების მიჯნას ქართული აკადემიური ფოლკლორისტიკის ხანად? ამ კითხვაზეც დამაჯერებლად პასუხს ვპოულობთ.

როგორც მეცნიერი მიუთითებს, „აღ. ხახანაშვილისა და განსაკუთრებით ნ. მარის ნაშრომებში ქართული ზეპირსიტყვიერი მასალის ზოგადფოლკლორისტული ღირებულების შინაარსიც წარმოჩინდა“.

მ. ჯანაშვილის, მ. კელენჯერიძის, ვ. ბარნოვის ფოლკლორისტული მოღვაწეობის დახასიათების არაერთ საცილობელ საკითხს ეფინება ნათელი.

ეს ეტიუდები დანერილია მაღალი ოსტატობით.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ფაქტებისადმი ერთგულება. მეცნიერი უყურადღებოდ არ ტოვებს არცერთ მნიშვნელოვან გამოკვლევას, სტატიას, შენიშვნას, რომელთა გათვალისწინება აუცილებელია პროცესის სრულყოფილად წარმოჩენისათვის.

ნიგნში ორმოცზე მეტი მოღვაწის საქმიანობაა გაშუქებული, თანაც ერთი ასპექტით. ასეთ შემთხვევაში იოლი როდია გამოკრებები-საგან თავის დაღწევა (მხოლოდ სიტყვათა ტავტოლოგიას არ ვგულისხმობ). თ. ჯაგოდნიშვილი მოწოდების სიმადლებზეა. ყოველთვის ცდილობს, იმ არსებითსა და სპეციფიკურზე გაამახვილოს ყურადღება, რითაც ამა თუ იმ მკვლევრის ნაღვანი ხასიათდება. ბიოგრაფიული დეტალებიც კი ხსენებული თვალსაზრისით არის მოხმობილი; ისინი ძირითად სათქმელს უკავშირდება. საილუსტრაციოდ გამოდგება სულხან ბარათაშვილისადმი მიძღვნილი ქვეთავი.

ცალკეულ საკითხებთან დაკავშირებით გამოთქმული მოსაზრებები ზოგადდება და მასშტაბურად აღიქმება. მაგალითად, ავტორი მსჯელობს ფოლკლორისტულ სკოლებსა და მათდამი ჩვენი მოღვაწეების

დამოკიდებულებაზე. იგი სამართლიანად შენიშნავს, რომ ი. ჭავჭავაძის აზროვნების სიღრმე და დიაპაზონი იმიტაც დადასტურდა, რომ მან არ გაიზიარა ნასესხობის თეორია. იგი თანაბარღირებული კულტურული ფასეულობის დამოუკიდებლად წარმოქმნას აღიარებდა და, ამ შემთხვევაში, ადამიანის ფსიქიკა, მისი მსოფლგაგების იგივეობიდან ამოდიოდა.

ნიგნში არა მხოლოდ ძირითადი ტენდენციები იკვეთება, არამედ ცალკეულ ძეგლთა შესწავლის პერიპეტიებიც ცნაურდება. ყურადღება გამახვილებულია ფოლკლორისტთა ცალკეულ მიგნებებზე. დაზუსტებულია, რომელი მიმდინარეობის გავლენას განიცდიდა ესა თუ ის მკვლევარი, რაში გამოიხატებოდა, ეთქვას, ზოროასტრიზმთან კავშირი და სხვა.

სპეციალურად უნდა შევჩერდეთ ერთ გარემოებაზე. ფოლკლორისტიკა და ეთნოგრაფია ფრიად გადაჯაჭვულია ურთიერთზე. ამიტომ არცთუ იშვიათად ზეპირსიტყვიერების ძეგლთა შესწავლა-შეფასებისას ეთნოგრაფიული ასპექტი იწვევს წინ. თ. ჯაგოდნიშვილი ითვალისწინებს ამ გარემოებას და, მაღალი პროფესიონალიზმიდან გამომდინარე, ზუსტ დეფინიციას ახდენს.

წერის კულტურა მაღალია, სტილი – ნათელი, დახვეწილი. მეცნიერი თითქმის ყველაფერს გვეუბნება და მაინც სააზროვნოდ გაგვანყობს. სამეცნიერო აპარატი გამართულია.

„ქართული ფოლკლორისტიკის ისტორია“ ორიენტირდაც წარმოჩინდება. საქმე ისაა, რომ მრავალ სამეცნიერო დარგში მსგავსი ფუნდამენტური გამოკვლევა არ მოგვეპოვება.

„ქართული ფოლკლორისტიკის ისტორია“ არა მხოლოდ ავტორის, არამედ სამამულო მეცნიერების წინსვლა-სიმაღლის მაჩვენებელია.

ელიზაბეტ ჯაფარი

ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი,
ბიზანტინიტიკის კათედრის გამგე

მონოგრაფია რიტორიკისა და თარგმანის თეორიასა და პრაქტიკაზე შუა საუკუნეების ლიტერატურის კულტურაში

ავტორი ნაშრომისა „რიტორიკისა და თარგმანის თეორია და პრაქტიკა გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ქართული თარგმანების მიხედვით“ (თბ., „მეცნიერება“, 2004) – ქეთევან ბეზარაშვილი, გახლავთ იმ ჯგუფის წევრი, რომელიც ჩართულია დიდ ინტერნაციონალურ კვლევით პროგრამაში. ჯგუფის კვლევითი შედეგები იბეჭდება Corpus Christianorum-ის სერიით ლუვენის კათოლიკურ უნივერსიტეტში და ეხება დიდი მოაზროვნის – გრიგოლ ნაზიანზელის (ღვთისმეტყველის) – თხზულებებს. კვლევის შედეგები მრავალჯერ გამოქვეყნდა ამ პროგრამის ეგიდით, რომლის ხორცშესხმაშიც ქ. ბეზარაშვილს მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის.

გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა შუასაუკუნეობრივი ქართული თარგმანები საყურადღებოა არა მხოლოდ ტექსტის გადმოღების თვალსაზრისით ზოგადად, არამედ, კონკრეტულად – ქართული ლიტერატურის კულტურის განვითარების თვალსაზრისითაც. ავტორი გვთავაზობს მეტად ფასეულ დასკვნებს შუა საუკუნეების ქართული ლიტერატურის შესწავლისათვის. უფრო ფართო მნიშვნელობით კი გვანდის დასკვნებს პარტიციპიკისათვის და ბერძნული გავლენის ქვეშ მოქცეული შუა საუკუნეების სამყაროს ლიტერატურის კულტურისათვის.

ნაშრომი ეხება გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა თარგმანების ორ ასპექტს: პირველი არის თარგმანის პროცესის ორი ფაზა, მეორე კი – რიტორიკისა და თარგმანის თეორია, რომელიც შემუშავებულია ერთ-ერთი მთარგმნელის – ეფრემ მცირის მიერ.

ნაშრომის იმ ნაწილებს, რომლებიც ეხება მთარგმნელობით პროცესის ხასიათს, რამდენიმე ზოგადი შენიშვნით შევსებთ. დარწმუნებული ვარ, რომ დეტალური ჩამონათვალი შემდეგ ნაწილებში: ნაწილი III, თავი 2; ნაწილი IV, თავი 2; ნაწილი V, თავი 2, რომლებიც

ეხება რიტორიკისა და თარგმანის პრაქტიკას, მეტად საჭირო და წარმატებული იქნება მომავალ მკვლევართათვის, როგორც ენის ისტორიის, ისე თარგმანის ხასიათის შესასწავლად. შენიშნული არგუმენტები ზოგადად, მთარგმნელობითი ტექნიკის სხვადასხვა სახეობის შესახებ, რომლებიც გამოუყენებიათ ეფთვიმე ათონელსა და ეფრემ მცირეს, დამაჯერებელია (ნაწილი IV, თავი 2). თუმცა მცირედ შევეხები მაინც ნაწილი I, თავი 4-ის არგუმენტებს. ამ არგუმენტების მიხედვით ეფთვიმეს ინტერპოლაციები, რომლებიც შეფასებულია, როგორც მისი მთარგმნელობითი პრაქტიკის უმნიშვნელოვანესი მახასიათებელი, მიეწერება როგორც ხელნაწერთა ტრადიციის მონაცემებს, ისე რიტორიკის თეორიის ეფთვიმესეულ გაგებას ჟანრის შესახებ. შესაძლებელია, რომ ერთ-ერთია არსებითი და არა ორივე.

ეს ნაშრომი მრავალ საინტერესოს გვთავაზობს თარგმანისა და, განსაკუთრებით კი, რიტორიკის თეორიის თვალსაზრისით. ავტორს სწორად აქვს შენიშნული, რომ შუა საუკუნეების ავტორების სტილი და ტექნიკა იშვიათად არის შესწავლილი მათი თანამედროვეების შეფასებების მიხედვით (თუმცა, ალისტერ მინისის გამოკვლევები დასავლური ხალხური მასალის შესახებ ბრწყინვალეა და შესაძლოა, ჰქონდეს კომპარატიული ღირებულება).

ქ. ბეზარაშვილმა ყურადღება მიაქცია ინფორმაციის განსაცვიფრებელ წყაროს ეფრემ მცირის კოლოფონებში, რაც უფრო ფართოდ უნდა გახდეს ცნობილი (ეს მასალა პუბლიკაციის ღირსია საყოველთაოდ გავრცელებულ ევროპულ ენებზე). ასევე განსაცვიფრებელია შედარებები მიქაელ ფსელოსთან.

ის, რომ ფსელოსი დიდად აფასებდა გრიგოლს, როგორც სტილისტს, კარგად არის ცნობილი (და მართლაც, გრიგოლის ნაწერები ერთ-ერთი იმთვანია, რომლებიც საყოველთაოდაა აღიარებული, როგორც კანონი შესაძლებელი მოდელებისათვის). მაგრამ, ქ. ბეზარაშვილს მოჰყავს მთელი რიგი საფუძვლიანი ცნებები და ფრაზები, რაც ცხადყოფს, რომ ეფრემს უშუალოდ უნდა სცოდნოდა ფსელოსის შეხედულებები. დიდი ნაწილი აქვს დათმობილი ფსელოსის წერილს ვესტარხ პოთოსისადმი, ფსელოსის ყოფილი მოწაფისადმი, სადაც გრიგოლის სტილი განხილულია წმინდა ელინურ მოდელებთან შედარებით. ამას აქვს ორგვარი შედეგი. ქ. ბეზარაშვილმა წარმატებით და თვალნათლივ დაგვანახა ფსელოსის შეხედულებები

თხზულებათა მახასიათებლების შესახებ, დაუპირისპირა ერთმანეთს ქრისტიანული სადა სტილი და დახვეწილი ელინური სტილი, განიხილა თითოეულის კონტექსტთან შესაბამისობა. ფსელოსი მსჯელობს თეოლოგიური რიტორიკის არსებობაზე. ეს არის შეხედულება, რომელიც არასრულყოფილად არის გაშუქებული თანამედროვე მეცნიერებაში. ნაწილი II, თავი 3 (ბაძვის ცნების ახალი, ქრისტიანული ასპექტი ბიზანტიური რიტორიკის თეორიაში და ეფრემ მცირესთან), შესაძლოა, არის ნაშრომის უმნიშვნელოვანესი ნაწილი, სადაც ეფრემის კოლოფონი შედარებულია ფსელოსის მსჯელობასთან სტილის საკითხებზე. ეს არის მეტისმეტად მნიშვნელოვანი წვლილი დისკუსიისათვის ჟანრისა და სტილის შუასაუკუნეობრივი და, განსაკუთრებით, ბიზანტიური გაგების შესახებ. ამავე დროს, ეს დაკვირვება ღირსია, რომ იგი კვლავაც განვითარდეს მომავალში. ქ. ბეზარაშვილმა საინტერესოდ აჩვენა აგრეთვე ის მასშტაბები, რომლითაც ბიზანტიური ლიტერატურის კულტურა ათვისებულია მეზობელ აღმოსავლურ ქრისტიანულ სამყაროში და ფართოდ გააშუქა ფსელოსის გავლენები.

რამდენიმე შეკითხვა ჩნდება ნაშრომის დებულებებთან დაკავშირებით:

1. მიჩნეულია, რომ ეფრემი სრულყოფილად იცნობდა კონსტანტინოპოლში მიმდინარე სააზროვნო პროცესებს; მიქაელ ფსელოსის ტრაქტატის ადრესატი პოთოსი, რომელსაც ავტორი უხსნის თავის თეორიებს თეოლოგიური რიტორიკის შესახებ, იყო ადმინისტრაციული კარიერის მატარებელი ნაკლებად ცნობილი პიროვნება, რომლის ცხოვრების წლების დათარიღება ძლივს ხერხდება, მაგრამ საფიქრებელია, რომ იგი მოღვაწეობდა 1050-1060-იან წლებში. როგორ უთავსდება ეს ეფრემის მოღვაწეობას?

2. რატომ თვლის ავტორი, რომ ეფრემმა ბერძნულის, განსაკუთრებით კი, ბიზანტიური ლიტერატურის კულტურის, კარგი ცოდნა მიიღო ანტიოქიაში და არა კონსტანტინოპოლში, თუ კი იგი ასე კარგად იცნობდა კონსტანტინოპოლში მიმდინარე სააზროვნო პროცესებს?

3. ნაშრომის ზოგ ადგილას ტერმინი „რიტორიკა“ ნახმარია ისეთ კონტექსტში, სადაც „ლიტერატურული გავლენის“ ხმარება უფრო შესაფერისი იქნებოდა (მაგალითად ნაწილი I, თავი 5 – ეფთვიმეს ინტერპოლაციის შესახებ და თავი 6 – გრიგოლის თხზულებათაგან გამოკრებილი პასაჟების შესახებ), თუმცა ნაწილი III, თავი 1 (სა-

ღვთისმეტყველო-რიტორიკული სტილის თავისებურებები) გვჩვენებს, რომ ქ. ბეზარაშვილი სათანადოდ ერკვევა საყოველთაოდ მიღებულ დეფინიციებში და კარგად მსჯელობს შუა საუკუნეების რიტორიკულ თეორიაზე.

ნაშრომი გამოირჩევა საკვლევი მასალის სიუხვითა და მათი მეცნიერული არსის წარმოჩენის უნარით. და მე მოველი, რომ ახლო მომავლში იგი სრული სახით იქნება ხელმისაწვდომი სპეციალისტებისათვის საყოველთაოდ გავრცელებულ რომელიმე ევროპულ ენაზე.

საინტერესო და სასარგებლო ნიგნი

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ლადო მინაშვილი სამეცნიერო წრეებში ცნობილია, როგორც XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის კომპეტენტური და ნაყოფიერი მკვლევარი. მისი მეცნიერული ინტერესების სფერო, არსებითად, მოიცავს XIX საუკუნის ქართულ მწერლობას, თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ ლ. მინაშვილის, როგორც მკვლევრის, მზერა საგანგებოდაა ფოკუსირებული ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაზე.

ამჯერად ჩვენი ინტერესის საგანია ლადო მინაშვილის ნიგნი „ლიტერატურული ნარკვევები და წერილები“ – გამოცემული „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობის“ მიერ 2003 წელს (რედაქტორი – პროფ. ი. ევგენიძე, რეცენზენტები: პროფ. ჯ. ჭუმბურიძე და პროფ. თ. კიკაჩიშვილი. ავტორი ნიგს უძღვნის თავისი მასწავლებლების კ. კეკელიძისა და გრ. კიკნაძის ხსოვნას).

სარეცენზიო ნიგნში თავმოყრილია მეცნიერის მრავალწლიანი ნაშრომ-ნაღვანი. შესაბამისად, აქ შესული ნარკვევები, პორტრეტები თუ რეცენზიები მრავალფეროვანია თემატურად და მათი დაწერის ქრონოლოგიური ჩარჩოებიც მეტად ვრცელია [1965 წლიდან მოყოლებული („ვაჟა-ფშაველას თხზულებათა სრული კრებულის გამოცემის გამო“), ვიდრე 1999 წლის ჩათვლით („ალექსანდრე ჭავჭავაძე ილია ჭავჭავაძის თვალთახედვით“)].

ზემოაღნიშნული თემატური მრავალმხრივობისა და მრავალფეროვნების გამო, წინამდებარე რეცენზიაში (ეს წინასწარვე უნდა ითქვას!) ვერ მოხერხდება თითოეული ნაშრომის ანალიზი და შეფასება. ჩვენ მკითხველის ყურადღებას მივაპყრობთ ნიგნის ზოგად მიზანდასახულობასა და ავტორის ძირითად სულისკვეთებას – წარმოაჩინოს XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს კულტურულ-სალიტერატურო ცხოვრების პანორამული სურათი და ის „მამულისშვილური გულისტკივილი“ (ი. ჭავჭავაძე), რომელიც გამსჭვალავდა ამ ეპოქის ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა შემოქმედებით ინტერესებსა თუ მოქალაქეობრივ მრწამსს.

ლ. მინაშვილის ნიგნში ცენტრალური ფიგურა ილია ჭავჭავაძეა:

მისი ცხოვრებისა და აზროვნების წესი, მხატვრული შემოქმედების ხასიათი, მიმართულებები, თუ ცალკეული თავისებურებები, ილიას ლიტერატურათმცოდნეობითი ნააზრევი, მისი პიროვნული თუ ლიტერატურული მიმართება აკაკი წერეთელთან, რაფიელ ერისთავთან, ალექსანდრე ყაზბეგთან და სხვ. „ილია ჭავჭავაძე ის დიდი მოღვაწე იყო, რომელმაც ფაქტობრივად განსაზღვრა ქართული მწერლობისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების შინაარსი XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან. ილია ჭავჭავაძე რომ არა, ალბათ იგი სრულიად სხვაგვარად წარიმართებოდა“, – წერს ავტორი სარეცენზიო წიგნის დასაწყისშივე (გვ. 5) და ჩვენც ამჟამად სწორედ ეს გვანტერესებს: როგორია ილია ჭავჭავაძის მტკიცე ნებით განსაზღვრული და ლ. მინაშვილის თვალით დანახული და შეფასებული „ქართული მწერლობის და საზოგადოებრივი ცხოვრების შინაარსი XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან“?

ქართული კულტურის წინაშე ი. ჭავჭავაძის დამსახურებაზე მსჯელობისას ლ. მინაშვილი შენიშნავს: „ილია ჭავჭავაძის შემოქმედება, მთელი მისი ნაღვანი, მისი პიროვნებითაა აღბეჭდილი და ამ შემოქმედების კიდეც უფრო უკეთ გასაგებად არსებითი მნიშვნელობა სწორედ ილიას პიროვნების დახასიათებას უნდა მიენიჭოს, პიროვნებისა, რომელიც სინამდვილეში მისი შემოქმედების სიღრმისა და ნაირფერობის პირობად გამოდის“ (გვ. 16). მკვლევარი გამოკვეთს ი. ჭავჭავაძის, როგორც პიროვნებისა და მოაზროვნის ხასიათის „არსებით მომენტს“: „ილია ჭავჭავაძისათვის, პირველ ყოვლისა, დამახასიათებელი იყო... განცდა იმისა, რომ გამორჩეული, ძლიერი პიროვნებაა, მოვლენილი დიდი მისიის აღსასრულებლად...“, „მისი შემოქმედების არც ერთ მონაკვეთში არაა ნიშანდობლივი შიშის განცდა. ილია შეუდრეკელია, არჩეული მიზნისაკენ პირდაპირ მიდის; მისთვის უცხოა უკან დახევა და კომპრომისი“, „საკუთარ ძალებში დარწმუნებული ი. ჭავჭავაძის ყოველი მოქმედება ავსებულია საკუთარი პიროვნული ღირსების სრული შეგნებით. მან კარგად იცის თავისი თავის ფასი, რაც სხვასაც აიძულებს, რომ მისადმი რიდითა და პატივისცემის გრძნობით განიმსჭვალოს“, „მისი მგრძნობიარე გული მოყვასის სიყვარულითაა ანთებული, მაგრამ მისი გულის სადავეები უფრო მძლავრ გონებას მტკიცედ უპყრია“, „ილია ჭავჭავაძეს მძლავრი ანალიტიკური გონება ჰქონდა და ყველაფერს ირგვლივ ნახულს, განცდილსა და ნაკითხულს აზროვნების მასალად აქცევდა“, „ილია ჭავჭავაძე უაღრესად სოციალური პიროვნებაა. მისი ადგილი ყოველთვის საზოგა-

დოებრივ მოვლენათა შუაგულშია...”, „ილია ჭავჭავაძის დიდი მემკვიდრეული სიძლიერე გადამდები ხასიათისა იყო. იგი სამოქმედოდ იწვევდა სხვებსაც, თუმცა სხვისთვის მოქმედების გეზი და პროგრამა ილიას მიერ წინასწარ არის მოხაზული”, „ილია ჭავჭავაძე უდიდესი გაქანებისა და გამბედაობის, დიდი პრაქტიკული ენერგიის მქონე ადამიანი იყო“... (გვ. 16-20).

ი. ჭავჭავაძის ამ და ზოგიერთ სხვა თვისებებზე დაყრდნობით ლ. მინაშვილი დაასკვნის: „ილია ჭავჭავაძის, როგორც ხელოვანის, როგორც მოღვაწის ყურადღებას ის საკითხები იპყრობენ, რომლებიც უშუალოდ შეეხებიან საზოგადოებისა და ერის ინტერესებს. ამ მხრივ არ არსებობს დიდი და პატარა საქმე. ამ აზრითაც ილია ჭავჭავაძე მთელი ერის სულიერი ინტერესების გამომხატველია“ (გვ. 20).

მაგრამ ის დიდი მისია, რომელიც ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა ილიამ თავს იდგა, რასაკვირველია, ვერ განხორციელდებოდა განმარტოებული ადამიანის მიერ. საჭირო იყო ერთი შეგნებისა და მიზნის გარშემო გაერთიანებული თანამოაზრეების ჯგუფი, და აქ, პირველ რიგში, ჩვენს ცნობიერებაში ჩნდება მეორე დიდი სახელი – აკაკი წერეთელი! ილია და აკაკი ხომ ისედაც ყოველი ქართველის (იმედია, ყოველი ქართველის!) შემეცნებაში განუყრელადაა ერთმანეთთან დაკავშირებული („ეს ორი სახელი დიად მოძღვართა ქართველი ერის გენიოსობამ, ქართველი ერის ისტორიული ცხოვრების ქარტეხილმა ერთად შეაკავშირა, შესჭედა – მათი განშორება ვერ შესძლო თვით ყოვლის დამამხობელმა სიკვდილმა“ – კიტა აბაშიძე).

ცნობილია, რომ კერძო ცხოვრებაში ილიასა და აკაკის ურთიერთობა არ გამოირჩეოდა განსაკუთრებული ახლობლობით და მათ შორის არც ირონიული რეპლიკების გაცვლა-გამოცვლა ყოფილა დიდი იშვიათობა (განსაკუთრებით, აკაკის მხრიდან); თუმცა, იცოდნენ ერთმანეთის ფასი და დამსახურება ქართული კულტურის წინაშე.

ლ. მინაშვილი საგანგებო ყურადღებას უთმობს ი. ჭავჭავაძისა და ა. წერეთლის პიროვნულ თუ შემოქმედებით ურთიერთმიმართებას („ილია და აკაკი“) და მართებულად შენიშნავს: „ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის სახელთა დაწყვილებამ, მათმა აღიარებამ ტყუპებად ერთი საშოროება კი შექმნა: მათი შემოქმედების დახასიათებისას ხშირად ხდებოდა და ხდება ერთმანეთთან მსგავსება. რაც ითქმის ერთი მათგანის შემოქმედების განხილვისას, ფაქტობრივად იგივე მეორდება მეორის დახასიათებისასაც... ლიტერატურათმცოდნეობის ამოცანაა აჩვენოს, თუ ეს ორი ერთი და იმავე თვალსაზრისის გამო-

მხატველი მწერალი, რომლებიც ერთ დიდ იდეას ემსახურებიან, როგორ არ ჰგვანან სინამდვილეში ერთმანეთს, როგორ დიამეტრულად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან თავიანთი ბუნებით, განსახიერების საშუალებებით და სწორედ ესაა ქართული ლიტერატურის მრავალფეროვნების, მისი სიმდიდრის უმნიშვნელოვანესი პირობაც" (გვ. 174-175).

მართლაც, ი. ჭავჭავაძისა და ა. წერეთლის „დიამეტრული განსხვავებულობა“ (პიროვნულიც, ლიტერატურულიც) მკაფიოდ ჩანს მათი ხელიდან გამოსულ ტექსტებში და, სხვათა შორის, ლიტერატურათმცოდნეობით ნააზრევშიც. კერძოდ, აკაკის, როგორც ლიტერატურის მკვლევარ-შემფასებლის მსჯელობა ძირითადად მოკლებულია იმ სისტემურობას, მეთოდოლოგიურ მთლიანობასა და რაციონალიზმს, რაც ი. ჭავჭავაძისთვის არის ნიშანდობლივი. ამასთანავე, აკაკის, როგორც ღრმად პოეტურ და სულიერი არტისტიზმით მდიდარ ნატურას, უფრო გამახვილებული აქვს ლიტერატურული საკითხების ინტუიციური წვდომის უნარი. ეს კი მას საშუალებას აძლევს, ტექსტში აღმოაჩინოს ისეთი მოულოდნელი (ეფექტური!) პლასტები, რომელთა აღმოჩენაც ზოგადად ძნელი მისაღწევია რაციონალურად მოაზროვნე ადამიანისათვის. ი. ჭავჭავაძის რაციონალიზმი და გონების პრიმატი, ერთი მხრივ, და მეორე მხრივ, ა. წერეთლის გრძნობიერებასთან შერწყმული ინტუიციური აზროვნება ის ორი პოლუსია, რომელსაც აერთიანებს შეგნება ლიტერატურის საზოგადოებრივი დანიშნულებისა და სასიცოცხლო ინტერესად ქართველი ხალხის ეროვნულ და სოციალურ საქორეობათა აღიარება. ამ მხრივ, ილია და აკაკი, როგორც თანადროული ლიტერატურული ფაქტებისა თუ პროცესების ანალიტიკოს-შემფასებლები, ავსებენ ერთმანეთს, ქმნიან პოლიფონიურ მთლიანობას და ზოგადად XIX საუკუნის ქართული მწერლობისადმი ლიტერატურათმცოდნეობითი მიმართება დღემდე, – ყოველ შემთხვევაში, ამ სფეროში შექმნილ საუკეთესო ნაშრომებში, – არსებითად, დაყრდნობილია ამ მთლიანობაზე, როგორც ძალზე საიმედო საძირკველზე. ამ საძირკველზევა დაყრდნობილი ლ. მინაშვილის მეცნიერული ნააზრევიცა და მოქალაქეობრივი მრწამსიც.

სარეცენზიო წიგნში შესულია ლ. მინაშვილის მიერ სხვადასხვა დროს გამოქვეყნებული ნაშრომები ვაჟა-ფშაველას („ალექსანდრე ყაზბეგისა და ვაჟა-ფშაველას ლიტერატურული ურთიერთმიმართების საკითხი“, „თვითგანმეორებანი, სხვათა თქმები, აფორიზმები ვაჟა-ფშაველას პოეზიაში (ხუთი პოემის მონაცემთა მიხედვით)“,

„ვაჟა-ფშაველას თხზულებათა სრული კრებულის გამოცემის გამო“), ალ. ყაზბეგის („ფვარცმული ნიჭი“, „ალექსანდრე ყაზბეგის ლირიკა“), ი. დავითაშვილის („იოსებ დავითაშვილი“), გ. ჭანტურიას („ჭუჭრუტანიდან“... „ტიხარს იქით“), ე. ბაქრაძის („ლექსი სულის სარკმელი“) შემოქმედებაზე.

აქვეა რეცენზიები ნ. მანაგაძის ფილმზე „ივანე კოტორაშვილის ამბავი“ („ვაჟა-ფშაველას ახალი სიცოცხლე კინოში“), ი. ეგგენიძის („ნიგნი ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებით ისტორიაზე“), ს. ხუციშვილის („კვალი ნათელი. სოლომონ ხუციშვილის ნიგნის „მანათობელის“ გამო“), ნ. ტაბიძის („ასე იწყებოდა გალაკტიონი. ნოდარ ტაბიძე – „გალაკტიონი“) მონოგრაფიულ ნაშრომებზე. ავტორი სპეციალურ წერილს უძღვნის არნ. ჩიქობავას ლიტერატურათმცოდნეობით შეხედულებებს („დიდი ენათმეცნიერის ლიტერატურისმცოდნეობითი ღვაწლი“).

საგანგებოდ უნდა გამოვყოთ წერილი „სრულფასოვანი სიცოცხლის მორალური ძალა“, რომელშიც ლ. მინაშვილს მოცემული აქვს თავისი დიდი მასწავლებლის, ზნეობრივი მთლიანობით, მეცნიერული სიღრმითა და უკომპრომისობით გამორჩეული პიროვნების, თაობათა აღმზრდელის (ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით!), პროფესორ გრიგოლ კიკნაძის პორტრეტი („მართლაც ბედნიერებაა, რომ მთელი თხუთმეტი წლის მანძილზე ბატონ გრიგოლთან იყო დაკავშირებული, მის მონაფედ ითვლებოდე“ – გვ. 540). ამ მხრივ, სრულებით არ ჩანს შემთხვევითი ნიგნის თემატურ-კომპოზიციური აგებულება – იგი იწყება ილია ჭავჭავაძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ძირითადი საკითხების მიმოხილვით და მთავრდება გრიგოლ კიკნაძის, როგორც მოძღვრისა და მასწავლებლის, აპოლოგიით („ღრმა და გამძლე მემკვიდრეობა, შეუბღალავი რწმენა და საკუთარი ღირსების გრძნობა უკვდავყოფს გრიგოლ კიკნაძეს ჩვენს მეხსიერებაში“ – გვ. 562). ასეთი დამოკიდებულება მასწავლებლისადმი, გრიგოლ კიკნაძის, როგორც თვალსაჩინო მეცნიერის, პედაგოგისა და „უაღრესად მონოლითური პიროვნების“ (გვ. 542) ხსოვნას და, ამასთანავე, ამშვენებს თვითონ ლადო მინაშვილს, როგორც ძვირფასი მასწავლებლისადმი ღრმა სიყვარულითა და პატივისცემით გამსჭვალულ მონაფეს.

ლადო მინაშვილის „ლიტერატურული ნარკვევები და წერილები“ მრავალ ფიქრს აღძრავს აქ მოცემული საკვლევადიებო საკითხების გარშემო და, ვფიქრობთ, ეს ნიგნი ჩვენი ბოლოდროინდელი სამეცნიერო-სალიტერატურო ცხოვრების მრავალმხრივ საყურადღებო ფაქტად უნდა ჩაითვალოს.

ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია

გამოიცა ცნობილი ქართველი ისტორიკოსის, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის, პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილის ნიგნის „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიის“ პირველი ტომი – „ისტორიის ფილოსოფიის წინამძღვრები“. იგი ეძღვნება ისტორიის ფილოსოფიის, როგორც მეცნიერების, ცალკე დარგად ჩამოყალიბებისათვის წინაპირობების მომზადების პერიოდს, რაც უძველესი დროიდან იღებს სათავეს და XIX საუკუნის პირველ ნახევრამდე გრძელდება. ეს ის პერიოდია, როცა ცალკეულ მოაზროვნეთა იდეებში თავი იჩინა გარკვეულმა ისტორიულ-ფილოსოფიურმა ელემენტებმა, კონცეფციამ და თვით სისტემამ, მაგრამ მთელი ეს ნააზრევი მეცნიერებათა სხვა დარგების წიაღში დარჩა და ისტორიის ფილოსოფია დამოუკიდებელ დარგად ვერ ჩამოყალიბდა.

როგორც თავად ავტორი, პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილი ბრძანებს, მეორე ტომს დაიკავებს უკვე მეცნიერების ცალკე დარგად ჩამოყალიბებული ისტორიის ფილოსოფია, კანტით, ჰერდერიტა და ჰეგელით დაწყებული და თანამედროვე ძირითადი ისტორიულ-ფილოსოფიური მიმდინარეობებით დამთავრებული.

რაც შეეხება მესამე ტომს, მასში გაშუქდება ქართული ისტორიოგრაფიის თეორიულ-ფილოსოფიური ასპექტები.

რამდენადაც ისტორიის ფილოსოფიის წინაპირობების მომზადება იმ დროიდან იწყება, როცა გაჩნდა ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების ჩანასახები, პროფ. ფ. ლომაშვილი თავის მსჯელობას იმის ანალიზით იწყებს, თუ სად და როდის ჩაისახა თავად ფილოსოფია.

თუმცა პროფ. ფ. ლომაშვილს ამ საკითხზე განსხვავებული თვალსაზრისი აქვს (ამაზე ქვემოთ). ტრადიციულად ფილოსოფიის ისტორიას ძველი ბერძენი ფილოსოფოსით, თაღესით იწყებენ. ეს ის დროა, როცა ყოველგვარი ცოდნა ფილოსოფიად იწოდება. ასეთი იყო ვითარება არა მარტო თაღესის, ანაქსიმანდრეს, ანაქსიმენის, ჰერაკლიტეს, ემპედოკლეს, დემოკრიტეს და ა.შ. დროს, არამედ თვით პლატონის დროსაც კი.

მხოლოდ არისტოტელეს დროს მოხდა ფილოსოფიის გაყოფა პი-

რველ და მეორე ფილოსოფიებად. „პირველი ფილოსოფია“ მან თავის „მეტაფიზიკას“ უწოდა, „მეორე ფილოსოფიის“ ქვეშ კი გააერთიანა თავისი ნაშრომები: „სულის შესახებ“, „ნიკომაქეს ეთიკა“, „პოლიტიკა“, „ანალიტიკა“, „პოეტიკა“ და მრავალი სხვა. ამავე პერიოდიდან იწყება ფილოსოფიიდან ცალკეული მეცნიერული დისციპლინების გამოდიფერენცირება. მოგვიანებით გაჩნდა ქიმია, ფიზიკა, ბიოლოგია და ა.შ. სპეციალური მეცნიერებები. თითოეული მათგანი თავის საკვლევ საგნად სინამდვილის სხვადასხვა სფეროს აცხადებდა. ამან ბუნებრივად გააჩინა კითხვა: ხომ არ აღმოჩნდა ფილოსოფია საკვლევი საგნის გარეშე. ეს კითხვა ცნობილმა გერმანელმა ფილოსოფოსმა ვილჰელმ ვინდელმანდმა ასეთნაირად ჩამოაყალიბა: ხომ არ აღმოჩნდა ფილოსოფია მეფე ლირის მდგომარეობაში.

პასუხი ამ კითხვაზე ასეთია: მიუხედავად იმისა, რომ სპეციალურმა მეცნიერებებმა მართლაც დაიწყეს მთელი სინამდვილე თავის საკვლევ სფეროებად, ფილოსოფია მაინც არ აღმოჩენილა საკვლევი საგნის გარეშე და მისი საკვლევი საგანი არის ისევ სინამდვილე, ოღონდ სინამდვილე თავის მთლიანობაში, ერთიანობაში (სინამდვილე როგორც ასეთი).

სპეციალური მეცნიერებების გარდა, ფილოსოფიიდან ცალკეული ფილოსოფიური დისციპლინებიც გამოიყო, ეს დისციპლინებია: ლოგიკა, ეთიკა, ესთეტიკა, ფილოსოფიის ისტორია, ისტორიის ფილოსოფია, სოციოლოგია, აქსიოლოგია, ფილოსოფიური ანთროპოლოგია, კულტუროლოგია (ამათგან ზოგი მათგანი XX საუკუნეში ჩამოაყალიბდა, როგორც ცალკე ფილოსოფიური დისციპლინა).

ნათქვამიდან ჩანს, რომ ისტორიის ფილოსოფია საუკუნეების განმავლობაში თავად ფილოსოფიის შიგნით ვითარდებოდა. ასეთი იყო ვითარება არა მარტო ადრეულ საუკუნეებში, არამედ თვით ჯამბატისტა ვიკოს, კანტის, ჰერდერის, ვოლტერის დროს. მხოლოდ ჰეგელის დროიდან გამოიკვეთა იგი, როგორც სპეციალური ფილოსოფიური დისციპლინა.

ამიტომაც არსებობს „ისტორიის ფილოსოფიის“ ცნების ორგვარი გაგება: ვიწრო და ფართო. ფართო მნიშვნელობით აღებული „ისტორიის ფილოსოფიას“ თითქმის იმდენივე ხნის ისტორია აქვს, რამდენიც თავად ფილოსოფიას. პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილი „ისტორიის ფილოსოფიის“ სწორედ ამ ფართო გაგებას იზიარებს და ეყრდნობა.

ზემოთ ჩვენ ფილოსოფიის ისტორია ძველი საბერძნეთიდან დაიწყეთ, თუმცა იქვე ვთქვით, რომ პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილი ამ

აზრს არ იზიარებს. კერძოდ, მას მიაჩნია, რომ ფილოსოფია გაცილებით ადრე, კერძოდ კი, ძველ შუამდინარეთში, ძველ ეგვიპტესა და ურარტუში, ინდოეთსა და ჩინეთში ჩაისახა, რასაც, მისივე სიტყვებით, ამ ბოლო პერიოდის აღმოჩენებიც ადასტურებს (გვ. 33). რაც შეეხება ფილოსოფიის ისტორიის დაწყებას ძველი საბერძნეთიდან, ეს მას ევროპოცენტრიზმის გამოვლინებად მიაჩნია.

ამ საკითხზე, რასაკვირველია, შეიძლება კამათი. მაგრამ ერთი რამ, რაც ცხადია და უკამათო, ის არის, რომ ისტორიის ფილოსოფია ისტორიის შიგნით ჩაისახა და აქვე ვითარდებოდა საუკუნეების განმავლობაში.

ამ ზოგადი შესავლის შემდეგ ავტორი აყენებს საკითხს: რა დამოკიდებულებაა ისტორიის ფილოსოფიასა, სოციოლოგიასა და ისტორიულ მატერიალიზმს შორის. პირველ რიგში, იგი ერთიმეორისაგან გამიჯნავს ისტორიის ფილოსოფიასა და სოციოლოგიას: კერძოდ, მიაჩნია, რომ სოციოლოგია არავითარ შემთხვევაში არ ემთხვევა ისტორიის ფილოსოფიას, თუმცა არც ისაა სადავო, რომ ორივე ეს მეცნიერება ერთი და იმავე ობიექტს (საზოგადოებას) სხვადასხვა ასპექტსა და ჭრილში, განსხვავებული კუთხითა და მიზნით შეისწავლიან.

როგორც პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილი წერს, ბოლშევიკური იდეოლოგიის 70-წლიანი ბატონობის პერიოდში არსებულმა ისტორიულმა მატერიალიზმმა დიდად შეაფერხა ისტორიის ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის განვითარება, და შეაფერხა იმიტომ, რომ მიაჩნდათ: ისტორიული მატერიალიზმი იყო ერთადერთი მეცნიერება, რომელიც იკვლევდა საზოგადოების განვითარების ობიექტურ კანონზომიერებებს და, შესაბამისად, სწავლობდა საზოგადოების განვითარების ისტორიას. უფრო მეტიც, ბევრს მიაჩნდა, რომ ისტორიული მატერიალიზმი არა მარტო საზოგადოების განვითარების კანონებს ადგენდა, არამედ სწავლობდა ადამიანსაც, როგორც საზოგადოებრივ არსებას. გამომდინარე აქედან, იგი ზედმეტს ხდიდა ფილოსოფიურ ანთროპოლოგიას, როგორც ფილოსოფიურ დისციპლინას ადამიანის შესახებ.

მსჯელობს რა ისტორიული მატერიალიზმის შესახებ, პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილი იძლევა ისტორიული მატერიალიზმის არგუმენტირებულ კრიტიკას და იმასაც დანანებით აღნიშნავს, რომ სწორედ ისტორიული მატერიალიზმის გაფეტიშების გამო, ბოლშევიკური იდეოლოგიის 70-წლიანი ბატონობის პერიოდში ჩვენში არცე-

რთი ორიგინალური სოციოლოგიური და ისტორიულ-ფილოსოფიური კონცეფცია არ ჩამოყალიბებულა.

როგორც თავად პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილი წერს, მას „მიზნად არ დაუსახავს არც ისტორიის ფილოსოფიის ახალი სისტემის შექმნა, არც ყველა უკვე ცნობილი სისტემის სრულყოფილი და თანმიმდევრული გადმოცემა“. ავტორს მხოლოდ იმის პრეტენზია გააჩნია, რომ მან სცადა ეჩვენებინა, თუ რა კონკრეტულ ზეგავლენას ახდენდა ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების პროგრესი ისტორიოგრაფიაზე, თვით ისტორიული მეცნიერების განვითარებაზე.

განაგრძობს რა ამ თემაზე მსჯელობას, ბატონ ფარნაოზს მიაჩნია, რომ მისი მიზანია, შექმნას არა ორიგინალური ისტორიის ფილოსოფია, არამედ ისტორიას შეუქმნას მყარი თეორიულ-ფილოსოფიური საფუძვლები, თუმცა მიაჩნია, რომ თვით ამ საქმეშიც კი არ არის ის ორიგინალური. როგორც ავტორი წერს, პირველად ეს საქმე დიდმა ივანე ჯავახიშვილმა დაიწყო, მაგრამ რაკილა ფაქტოლოგიური მასალა ძალზე მწირი იყო, მან პირველი რიგის ამოცანად სწორედ ფაქტოლოგიური მასალის მოძიება დაისახა მიზნად და ისტორიის თეორიულ-ფილოსოფიური საფუძვლების კვლევა შემდგომი მუშაობისათვის შემოინახა.

აკად. ივანე ჯავახიშვილი იმდენად დიდი ავტორიტეტი იყო მეცნიერებაში, რომ მისი არჩეული გზა ისტორიკოსთა აბსოლუტური უმრავლესობისათვის ერთადერთ სწორ გზად იყო მიჩნეული და მთელი მათი ყურადღება სწორედ ფაქტოლოგიური მასალების ძიებისაკენ წარიმართა.

ასე იქცა ისტორია ემპირიულ მეცნიერებად.

პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილი გრძნობს თანამედროვე ისტორიული მეცნიერების ამ სერიოზულ ნაკლს და ცდილობს ერთგვარად შეავსოს არსებული ხარვეზები. მისი პირველი ნაბიჯი ამ მიმართებით ის არის, რომ შექმნა სპეციალური კურსი „ისტორიოგრაფიაში“ და მისი კითხვა დაიწყო სტუდენტებთან. მაგრამ, როგორც თავად ბრძანებს, ეს სახელწოდება არ გამოხატავდა მის ძირითად მიზანდასახულობას იმდენად, რამდენადაც მას სურდა შეექმნა არა აღწერითი მეცნიერება (როგორც „ისტორიოგრაფია“ იყო), არამედ ექცია ისტორია გონის მეცნიერებად, შეექმნა მისთვის მყარი თეორიულ-ფილოსოფიური საფუძველი.

ესაა სწორედ მისი უპირველესი და უმთავრესი დამსახურება ქართული ისტორიული მეცნიერების წინაშე. პირდაპირ უნდა ითქვას,

რომ მკვლევარმა პირველმა გადადგა ნაბიჯი იმ ხარვეზის შესასვლელად, რასაც თავიანთ ოფიციალურ თუ არაოფიციალურ გამოსვლებში ბევრი ისტორიკოსი აღიარებდა. ამას რომ ვამბობ, მაგონდება ყველა ჩვენგანისათვის საყვარელი მეცნიერი ბატონი ლევან სანიკიძე, რომელიც ძალიან ხშირად აღნიშნავდა, რომ ნამდვილი ისტორია უნდა იყოს „ისტორიოსოფია“, მართალია, ბატონი ფარნაოზ ლომაშვილი არ იყენებს ამ ტერმინს, მაგრამ მისი ნაშრომი სწორედ რომ „ისტორიოსოფიული“ ნაშრომია და არა – „ისტორიოგრაფიული“.

სარეცენზიო წიგნი მ თავისაგან შედგება. პირველი თავი იწოდება „საისტორიო აზროვნების სათავეებთან“ და მასში დახასიათებულია შუამდინარელთა საისტორიო წარმოდგენები, ძველევგიპტური, ურარტული და სხვა წინააზიური წყაროები, ძველინდური საისტორიო აზროვნების მოკლე ისტორია, ძველჩინური ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების მოკლე მიმოხილვა.

მიაქციეთ ყურადღება: პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილი დასაწყისში შუამდინარელთა მხოლოდ საისტორიო წარმოდგენებზე ლაპარაკობს. რატომ წარმოდგენებზე? იმიტომ, რომ აქ ჯერ კიდევ ჭარბობს მითოლოგიური შეხედულებები. რაც შეეხება აზროვნების ცნებას, იგი მას იყენებს ძველ ინდოელებთან და ძველ ჩინელებთან მიმართებაში, რაც იმას ნიშნავს, რომ სწორედ მათთან იწყება მითოლოგიური შეხედულებებიდან მეცნიერულ აზროვნებაზე გადასვლის პროცესი, რომელიც, თავის მხრივ, ისტორიოგრაფიული და ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების ელემენტებსაც მოიცავდა (გვ. 51). განსაკუთრებით ეს ითქმის ძველჩინურ აზროვნებაზე, სადაც ყალიბდება ისეთი ფილოსოფიური მოძღვრებები, როგორიცაა დაოიზმი და კონფუციანელობა.

ნაშრომის მეორე თავში მიმოხილულია ძველბერძნული ისტორიოგრაფია და ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნება. იგი იწყება ძველბერძნული ისტორიოგრაფიისა და ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების ზოგადი დახასიათებით და მთავრდება ჰერაკლიტე ეფესელის, ქსენოფანე კოლოფანელის, პარმენიდე ელეელის, ძენონის, პითაგორელების, სოფისტების, სოკრატეს, პლატონის, არისტოტელეს თვალსაზრისთა გადმოცემით. ცხადია, აქ ჩამოთვლილი ფილოსოფოსები ანტიკური ფილოსოფიის უთვალსაზრისო წარმომადგენლები არიან. თითოეულ მათგანზე ცალკე წიგნებია დაწერილი. ავტორს, ცხადია, არ ევალებოდა და არც შეეძლო მათი ფილოსოფიური შეხედულებების გამომწვლილვითი ანალიზი. იგი ძირითად აქცე-

ნტს მათს „ისტორიის ფილოსოფიაზე“ აკეთებდა და არა მათს, რადგან ლსაზრისებზე ონტოლოგიური, გნოსეოლოგიური, ეთიკური, ესთეტიკური პრობლემების შესახებ.

ნაშრომის ამავე თავში ცალკეა დახასიათებული „ისტორიის მამად“ ნოდებულის ჰეროდოტე და ასევე ცნობილი ისტორიკოსი თუკიდოდე.

მესამე თავი ეძღვნება ელინისტურ და რომაულ ისტორიოგრაფიასა და ისტორიულ-ფილოსოფიურ აზროვნებას. იმ მოაზროვნეთაგან, რომლებიც აქ საგანგებოდაა გამოყოფილი, დავასახელებთ ეპიკურეს, ციცერონს, ტიტუს ლივიუსს, სენეკას, ტაციტუსს, პლუტარქეს.

გაოცებას იწვევს პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილის კვლევის დიაპაზონი და ფართო ერუდიცია. იგი არა მარტო უაღრესად კომპეტენტურად და საქმის დიდი ცოდნით მსჯელობს ზემოდასახელებულ ავტორებზე, არამედ იცნობს იმ დიდძალ ლიტერატურას, რაც მათზე დაწერილა ჩვენში. ნიგნის მეოთხე თავი შუა საუკუნეების სქოლასტიკური საისტორიო აზროვნების მიმოხილვას ეძღვნება. ცნობილია, რომ შუა საუკუნეებში არა მარტო ქრისტიანობა გავრცელდა, არამედ ბუდიზმიც, ისლამიც და ბევრი სხვა დიდი რელიგია, მაგრამ რაკი როგორც მთელი ცივილიზაციის, ისე ისტორიოგრაფიისა და ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების განვითარებაზე გადამწყვეტი გავლენა მაინც ქრისტიანობამ მოახდინა, პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილი არსებითად ქრისტიანობის შესახებ მსჯელობს მხოლოდ. მკითხველი ეცნობა ისეთ მნიშვნელოვან ქრისტიან მოღვაწეებს, როგორებიც იყვნენ ტერტულიანე, პლოტინი, პროკლე, კლიმენტი ალექსანდრიელი, ორიგენა, ნმიდა ავგუსტინე, დიონისე არეოპაგელი (ანუ პეტრე იბერი), მაქსიმე აღმსარებელი. აქვე განხილულია ნეოპლატონიზმი, როგორც ის ფილოსოფიური მიმდინარეობა, რომელმაც დიდი ზეგავლენა მოახდინა ქრისტიანული მოძღვრების ჩამოყალიბებაზე და სქოლასტიკაში, მისი დიდი წარმომადგენლებით (ერუგენა, ანსელმ კენტერბერიელი, აბელიარი, თომა აქვინელი, ბონავენტურა, სკოტი, ოკამი, ეკჰარტი, კუზანელი, აგრეთვე შუა საუკუნეების ევროპული და ბიზანტიური ისტორიოგრაფია.

მეხუთე თავი ეძღვნება რენესანსის ეპოქის ისტორიულ-ფილოსოფიურ აზროვნებას. აქ, გარდა რენესანსის ეპოქის ზოგადი დახასიათებისა, მოცემულია ნიკოლო მაკიაველის, ჟან ბოდენისა და ანრი ბულენვილიეს შეხედულებათა მწყობრი ანალიზი.

წიგნის მეექვსე თავში განხილულია ახალი ეპოქის ისტორიულ-ფილოსოფიური შეხედულებები. ცალკეა გამოყოფილი ფრენსის ბეკონი, რენე დეკარტი, სპინოზა, ლაიბნიცი, ლესინგი, თომას ჰობსი, ჯამბატისტა ვიკო. ლაპარაკობს რა ზემოჩამოთვლილ ფილოსოფოსებზე, წიგნის ავტორი გადმოსცემს არა მარტო მათ ისტორიულ-ფილოსოფიურ, არამედ სოციალურ, პოლიტიკურ, პედაგოგიურ და ა. შ. შეხედულებებსაც.

„განმანათლებელთა ისტორიულ-ფილოსოფიური შეხედულებები“, – ასე ჰქვია წიგნის მეშვიდე თავს, სადაც, განმანათლებლობის ზოგადი დახასიათების შემდეგ, განხილულია ინგლისური განმანათლებლობა ჯონ ლოკისა და დავით იუმის სახით, გერმანული განმანათლებლობა – ლესინგის, ფიხტეს, შელინგის სახით, ფრანგული განმანათლებლობა – მონტესკიეს, ვოლტერის, რუსოსა და ტიურგოს სახით, ამერიკული განმანათლებლობა – ფრანკლინის, ჯეფერსონის, პეინის სახით. ცალკე პარაგრაფი ეძღვნება ევროპული განმანათლებლური იდეების ასახვას XVIII საუკუნის რუსულ საზოგადოებრივ აზროვნებაში.

პირველი ტომის ბოლო თავი მოგვითხრობს, თუ როგორ აისახა ისტორიულ-ფილოსოფიური შეხედულებები XVIII საუკუნის დასასრულისა და XIX საუკუნის დასაწყისის ისტორიოგრაფიაში. აღნიშნული პერიოდის ისტორიოგრაფია დაყოფილია ამგვარად: რევოლუციურ-რპტიმისტური ისტორიოგრაფია (სოციალისტ-უტოპისტები), რომანტიკულ-პესიმისტური ისტორიოგრაფია (რენე შატობრიანი, რობერტ მალთუსი, ვალტერ სკოტი, თომას კარლეილი, კარამზინი), ლიბერალურ-დემოკრატიული ისტორიოგრაფია (რანკე, ბელინსკი, გერცენი, კარამზინი, გრანოვსკი, კუდრიაცევი).

როგორც მკითხველი თავად დარწმუნდება, წიგნში თავმოყრილია უზარმაზარი მასალა, რომლის დამუშავება და სისტემაში მოყვანა კოლოსალურ შრომას, დიდ ნებისყოფას და საქმისადმი ფანატიკურ სიყვარულს მოითხოვს. ბატონმა ფარნაოზ ლომაშვილმა არა მარტო შეძლო ამ უზარმაზარი მასალის თავმოყრა, ანალიზი და სისტემატიზაცია, არამედ პრაქტიკულად შექმნა ენციკლოპედიური ტიპის ნაშრომი, რომელშიც თავმოყრილია ისტორიის ფილოსოფიის მთელი ისტორია მისი ჩასახვიდან XIX საუკუნის დასაწყისამდე. უკვე მზადაა „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიის“ მეორე და მესამე ტომები, რასაც ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია დღევანდლამდე მოჰყავს.

წიგნის მიმართ მაქვს შემდეგი შენიშვნა: ამა თუ იმ ავტორის

ისტორიულ-ფილოსოფიური შეხედულებების გადმოცემისას ბატონი ფარნაოზი ზოგჯერ ვერ იცავს პროპორციას და მასში მეტია ისტორიული შეხედულებები, ვიდრე ფილოსოფიური, მაგრამ ეს სრულიად გასაგებიცაა და ბუნებრივიც. წიგნის ავტორი ხომ ისტორიკოსია!

ამრიგად, ქართულ ისტორიულ მეცნიერებას ისეთი წონისა და მასშტაბის ნაშრომი შეემატა, რომელსაც გვერდს ვერ აუვლის თეორიით დაინტერესებული ვერ ცერტი სერიოზული ისტორიკოსი. გავლენ წლები, იქნებ ათეული წლები და ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიაში მრავალი ნაშრომი შეიქმნება, მაგრამ პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილს ამ საქმის პირველი გზამკვლევის სახელს ვერავინ შეეცილება.

მნივნობართა ასოციაცია:

ფაქტები, მოვლენები, ღონისძიებები...

2004 წელს საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნივნობართა ასოციაციის რესპუბლიკურმა გამგეობამ გამართა შემდეგი ღონისძიებები:

26 მარტი

შედგა წარდგენა წიგნისა „ქართულ-რუსული ურთიერთობები – აფხაზური რაკურსი“. წიგნი წარადგინა მნივნობართა ასოციაციასთან არსებულმა პოლიტოლოგთა კლუბმა.

20 აპრილი

მოეწყო წარდგენა ნესტან სულავას წიგნისა „XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია“.

23 აპრილი

მოეწყო წარდგენა თინათინ ელბაქიძის წიგნისა „ჩემი კუნძული“.

6 ივნისი

მოეწყო „საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის პრომების“ I, II, III ტომების წარდგენა.

5 ოქტომბერი

შედგა წარდგენა კრებულისა „მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის“ (ტ. XXVI). აღნიშნული ტომი მიეძღვნა პროფ. თინათინ ოჩიაურის დაბადების 80 წლისთავს.

20 ოქტომბერი

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტთან ერთობლივად მოეწყო წარდგენა პროფ. სოსო სიგუას წიგნისა „მარტვილი და ალამდარი“.

28 ოქტომბერი

მოეწყო წარდგენა პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილის წიგნისა „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია“.

24 ნოემბერი

მოეწყო განხილვა დემურ ჩომახიძის წიგნისა „საქართველოს ენერგეტიკული უსაფრთხოება“.

21 დეკემბერი

შედგა წარდგენა ზინა კვერენჩილაძის წიგნისა „ჩემი ანტიგონე“.

მომავალა ლეილა ბარაბაძემ

შინაარსი

დავით გურამიშვილი – 300

რევაზ სირაძე , დავით გურამიშვილის სულიერი ცხოვრების გზა... ..	3
სოფიო ცუცუნაშვილი-შავლანიშვილი , ლამისყანელი გარაყანიძეები დავით გურამიშვილის შესახებ.....	14

ნიგნი და ცხოვრება

ნოდარ ტაბიძე , ნიგნი გალაკტიონის შემოქმედებაში.....	20
--	----

დრო და ადამიანები

ელენე ჩაგალიშვილი , იაკობ გოგებაშვილის მოღვაწეობის ორი ეპიზოდი.....	45
ეთარ იმნაძე , შტრიხები დიდი მეცნიერის ცხოვრებიდან	50
ელენე ცაგარეიშვილი , ილია აბულაძე	59
მარინა ქადაგიძე , წერილები კონსტანტინე გაჩეჩილაძის არქივიდან	73

ძიებანი

ლალი ოსაფაშვილი , სასწაულთმოქმედი სვეტის გამოსახულება სვეტიცხოვლისეული ბასილი დიდის ჟამისწირვის გრაგნილიდან (S- 4980, XII ს.)	84
ზურაბ ჭუმბურიძე , დიდი აღმოჩენა: ალბანური პალიმფსესტები	101
გიორგი ჯავახიშვილი , გრიგოლ აფშინაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობისათვის	113

წარსულის ფურცლები

გორის დარჩი , მამუკა გურამიშვილი	125
გიორგი გორგიშაძე , გაზეთი „ცნობის ფურცელი“ – ისტორიული ექსკურსი	135

ბიბლიოთეკები და ბიბლიოფილები

ნიგნის მოყვარულთა საერთაშორისო კავშირის 30 წლისთავისათვის	149
--	-----

ჩვენი იუბილარები

მზია სამადაშვილი , გზა თავისუფლებისაკენ (ნიკო სამადაშვილი – 100)	151
ნიკო სამადაშვილი , ლექსები	160

ყალბით და ფუნჯით

მარიამ ბაჩჩილაძე , დავით ციციშვილის ექსლიბრისები	163
---	-----

მსოფლიოს მერიდიანებზე

ბურამ თაყნიაშვილი , თანამედროვე მსოფლიოს უდიდესი წიგნსაცავი	174
---	-----

წიგნი... წიგნი... წიგნი...

იოსებ გოგორიშვილი , ქართული ფოლკლორისტიკის დიდი შენაძენი	187
ელიზაბეტ ჯეფრი , მონოგრაფია რიტორიკისა და თარგმანის თეორიასა და პრაქტიკაზე შუა საუკუნეების ლიტერატურის კულტურაში	192
თამაზ ჯოღოვა , საინტერესო და სასარგებლო წიგნი	196
რევაზ ბალანჩივაძე , ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია	201

ქრონიკა

მნიშვნელოვანია ასოციატა : ფაქტები, მოვლენები, ლონისძიებები... (მომზადდა ლეილა ბარაბაძემ)	209
--	-----

მნივნობარი

`05

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის
მნივნობართა ასოციაცია
თბილისი, რუსთაველის გამზ., 40/1. ტ.: 93-29-12; 93-31-79

საგამომცემლო განყოფილების გამგე შოთა კობიაშვილი
რედაქტორი დარეჯან კაციტაძე
კორექტორი რუსუდან ბულისკერია

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 2.28.2005 წ.

MTSIGNOBARI

'05

An annual Almanac of Bibliophiles has been issued since 1980 year, which tells us on book's authors, libraries and bibliophiles, researches in the world of books, old books and on bibliophiles of different countries and sides.

Editor-in-chief: **NODAR TABIDZE**

Painter: **ANZOR TODRIA**

Ilia Chavchavadze

Georgian Association

Of Book-Lovers

Tbilisi-2005

ქ. 29.305

გზინდელთა ცი

ტექსტი ააწყო ნათია კუპრაშვილმა
დააკაბადონა გოგა ასატუროვმა
აიწყო და დაკაბადონდა „კოლმორ პრინციპი“

დაიბეჭდა შპს „ზავორიტი“

